Değerli Katılımcılarım, Saygıdeğer Bilim İnsanları,

Her yıl periyodik olarak, Mersin Üniversitesi ve Mer Ak Mersin Akademi işbirliğiyle düzenlediğimiz, uluslararası **sempozyumlarımızın** dördüncüsü, **"4. Uluslararası Mersin Sempozyumu**" ve "**4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu**", **22 – 24 Ekim 2020,** tarihlerinde, **Zoom Sanal Meeting** ortamında – online olarak, sizlerin katılımı ve üstün başarı ile gerçekleştirildi.

Ayrıca, bu sene sempozyumlarımız kapsamında, **"4. ULUSLARARASI MERSİN SEMPOZYUMU, KARMA SANAT E-SERGİSİ"** düzenlendi.

Sempozyumlarımız, gerçek bir uluslararası bilgi şöleni olup, **ÜAK Doçentlik kriterlerine ve YÖK Akademik Teşvik Kriterlerine** uygun olarak düzenlenmiştir**. Sempozyumlarımız, 16 Ocak 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı Akademik Teşvik Yönetmeliğine** uygun olarak düzenlenmiş olup; **"Türkiye dışından en az 5 farklı ülkeden, sözlü tebliğ sunan konuşmacı katılımı ile tebliğlerin yarıdan fazlasının, Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması"** şartı sağlanmıştır. Bağlamda sempozyumlarımıza:

4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu'na: 120 Yurtdışı ve 116 Yurtiçi bildiri = 236

4. Uluslararası Mersin Sempozyumu'na: 166 Yurtdışı ve 153 Yurtiçi bildiri = 319

Olmak üzere toplam 555 Tebliğ sunulmuştur. Bu sayılara, sergide yapılan sunumlar dahil değildir. Sergi katılımcılarımızın büyük çoğunluğunun Türkiye dışından olduğunu da ayrıca vurgulamak isteriz.

Sempozyumlarımızda, başta **Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Tataristan, Almanya, Rusya, Dağıstan, Başkurdistan, Macaristan, Kırgızistan, Türkmenistan, Irak, İran, Nahçıvan, Makedonya, Pakistan, Hindistan, Bosna Hersek, Hırvatistan, Tunus, Çin, Kosova, İsviçre** olmak üzere, 20'den fazla ülkeden bilim insanlarını-araştırmacıları-sanatçıları ağırladık. Sempozyumlarımıza katılımlarından onur duyduğumuz uluslararası davetli katılımcılarımızdan bazılarına dair bilgiler, her iki sempozyum içinde ayrı ayrı aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

5. Sempozyumlarımız da, **YÖK'ün AKADEMİK TEŞVİK KRİTERLERİNE ve ÜAK'ın ATANMA KRİTERLERİNE UYGUN** olarak **21-23 Mayıs 2021** tarihlerinde gerçekleştirilecektir. Sempozyumlarımız, Mersin'de, misafirlerimizin tercihine ve salgın koşullarına bağlı olarak, hem **Yüz Yüze Katılım** ve hem de **Zoom-Online Katılım** şeklinde gerçekleştirilecektir. **5. Uluslararası Mersin Sempozyumu** ve **5. Uluslararası Akdeniz Sempozyumlarında** da aramızda görmekten onur ve mutluluk duyarız.

Sempozyumlar ile ayrıntılı bilgi için:

5. ULUSLARARASI AKDENİZ SEMPOZYUMU 21-23 Mayıs 2021
5. International Mediterranean Symposium 21 – 23 May 2021
https://akdenizsempozyumu.mersinakademi.com.tr/

5. ULUSLARARASI MERSİN SEMPOZYUMU 21-23 Mayıs 2021
5. International Mersin Symposium 21 – 23 May 2021
https://mersinsempozyumu.mersinakademi.com.tr/

Gülten ARSLAN – Mer Ak Mersin Akademi Yönetim Kurulu Başkanı

MER AK
MERSİN AKADEMİ DANIŞMANLIK A.Ş.

DAVETLİ ULUSLARARASI KATILIMCILARIMIZ

4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu

4. International Mediterranean Symposium

Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN	KAZAKİSTAN Mütevelli Heyeti Başkanı – Kurucu Rektör Baishev University, Aktobe şehri, A. Moldagulova caddesi 34.
Prof. Dr. Salamat İDRİSSOV	KAZAKİSTAN Atyrau Devlet Üniversitesi Rektörü, Student Ave 212, Atyrau, Kazakistan
Prof. Dr. Abay DUSENBAYEV	KAZAKİSTAN İletişim Fakültesi Dekanı Baishev University, Aktobe şehri, A. Moldagulova caddesi 34.
Prof. Dr. Galib SAYILOV	AZERBAYCAN Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enst., AZ 1001, Azerbaycan Respublikası, Bakı ş., İçerişehir, 8.ci Küçük Kale caddesi, 3,1 Bakü
Doç. Dr. Sönmez ABBASLI	AZERBAYCAN Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enst., AZ 1001, Azerbaycan Respublikası, Bakı ş., İçerişehir, 8.ci Küçük Kale caddesi, 31 Bakü
Prof. Dr. Hacıyev Eldar NABİYEVİÇ	DAĞISTAN – RUSYA Vice President Dağıstan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Dağıstan, Mahaçkale, Yaragskogo sok.57.
Dr. Ali TOPÇUK	ALMANYA Osnabrück Üniversitesi Neuer Graben 27 49074 Osnabrück/ Deutschland
Prof. Dr. Obidjon SHOFİYEV	ÖZBEKİSTAN Termez Stata University Termez city, Shimoliy darvoza street, 17 b, 45., Termez. Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Vjekoslav GALZİNA	HIRVATİSTAN Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia
Rashad MANAFOV	IRAK Türkiye Maarif vakfı Bağdat-Zeyyune Okulları, ZEYYUNE mahallesi N: 716, sokak N: 45, BAGDAT - IRAK

Prof. Dr. Elmira CAHiYEVA	DAĞISTAN - RUSYA Dağıstan Devlet Üniversitesi, Dağıstan, Mahaçkale, Gaciyeva sok. 43. Dağıstan
Prof. Dr. Damir MATANOVİĆ	HIRVATİSTAN Faculty of Educationat J.J.Strossmayer University in Osijek, Croatia
Prof. Dr. Eda SHEHU	ARNAVUTLUK University of Tirana, Foreign Languages Faculty, Slavian and Balkan Languages Department, Russian Language Branch Tiran University Tiran - Albania
Assoc. Prof. Tahseeen FATIMA	PAKİSTAN the Institute of Food Sciences and Technology, Sindh Agriculture University, Tando Jam, Hyderabad
Assist. Prof. Dr. Chunfeng GE	ÇİN Institute of Botany, Jiangsu Province and Chinese Academy of Sciences China
Asiye TÜRKAN	ALMANYA Muslimische Familenbildungsttätte e.V. Haubahof str. 42. 46145 Oberhausen Oberhausen Deutchland
Tagandurdı BEKCAYEV	TÜRKMENİSTAN Mahtumkulu Türkmen Devlet Üniversitesi - Magtymguly adyndaky Türkmen döwlet uniwersiteti, 31, Saparmurat Türkmenbaşı Caddesi, Aşkabat, Türkmenistan

Gülten ARSLAN – Mer Ak Mersin Akademi Yönetim Kurulu Başkanı

DAVETLİ ULUSLARARASI KATILIMCILARIMIZ

4. Uluslararası Mersin Sempozyumu

4. International Mersin Symposium

Prof. Dr. Bauyrzhan Galikhanovich TASHMUKHAMBETOV	KAZAKİSTAN Rector, Baishev University, Aktobe şehri, A. Moldagulova caddesi 34. Aktöbe, Kazakistan
Assoc. Prof. Muhtar MIROV	KAZAKİSTAN Pro Rector, Baishev University, Aktobe şehri, A. Moldagulova caddesi 34. Aktöbe, Kazakistan
Assoc. Prof. Balginova Kuralay MAKSATOVNA	KAZAKİSTAN, Baishev Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dekanı, Baishev University, Aktobe şehri, A. Moldagulova caddesi 34. Aktöbe, Kazakistan
Nejat KEVSEROĞLU (Tarihçi, Başyazar)	IRAK Türkmeneli Dergisi, Valilik Cad. Kerkük/IRAK
Prof. Dr. Seyfeddin RIZASOY	AZERBAYCAN Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enst., AZ 1001, Azerbaycan Respublikası, Bakı ş., İçerişehir, 8.ci Küçük Kale caddesi, 31, Bakü
Doç. Dr. Zümrüd MANSİMOVA İBRAHİM KIZI	AZERBAYCAN Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enst., AZ 1001, Azerbaycan Respublikası, Bakı ş., İçerişehir, 8.ci Küçük Kale caddesi, 31, Bakü
Prof. Dr. Abdulkadir. H. TOSHQULOV	ÖZBEKİSTAN Termiz Devlet Üniversitesi Rektörü, Termez Stata Univer. Termez city, Barkamol avlod street, 43. Termez. Uzbekistan
Prof. Dr. Nihada Delibegović DŽANİĆ	BOSNA HERSEK Nihada Delibegović Džanić, associate professor Dean of the Faculty of Humanities and Socal Sciences University of Tuzla Bosnia and Herzegovina

Prof. Naseem Ahmad Shah.	HİNDİSTAN Dean, Faculty of Social Sciences (2014-17)& Former Head, Department of Islamic Studies, University of Kashmir, Srinagar. India.
Prof. Dr. İmperiyat HALİPAYEVA	DAĞISTAN - RUSYA Dağıstan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Dağıstan, Mahaçkale, Yaragskogo sok.57
Prof. Dr. Redzeb SKRİJELJ	SIRBİSTAN Novi Pazar Devlet Üniversitesi Felsefe Ve Güzel Sanatlar Tarihi Sırbistan, Vuka Karadžića бб, Novi Pazar 36300, Sırbistan
Prof. Dr. Emina Berbić KOLAR	HIRVATİSTAN Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia
Gül Beyaz-KILIÇ	ALMANYA Hagenstr. 26, 67547 Worms/ Almanya
Assist. Prof. Dr. Aibibula PAIZILA	ÇİN Institute of Botany, Jiangsu Province and Chinese Academy of Sciences China
Ağamurat BALTAYEV	TÜRKMENİSTAN Türkmenistan Kültür Bakanlığı Sanatçılar bölümü kıdemli uzmanı, etnoğraf, Aşkabat, Türkmenistan
Assoc. Prof. Dr. Adriatik DERJAJ	ARNAVUTLUK University of Tirana, Foreign Languages Faculty, Slavian and Balkan Languages Department, Turkish Language Branch. Tiran University Tiran - Albania
Assoc. Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV	DAĞISTAN – RUSYA Bashkir State University 450074, Ufa, Validi Zaki st., 32, aud. 420 Ufa, Dagestan – Russian Federation

Gülten ARSLAN – Mer Ak Mersin Akademi Yönetim Kurulu Başkanı

CERTIFICATE - SERTİFİKA

CONFIRMS THAT - ONAYLAR

Armağan Erdem ÜTÜK

ATTENDED – KATILIDI

to the IV. International Mediterranean Symposium held in Mersin/Turkey on 22 - 24 October 2020

4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu (22 -24 Ekim 2020)

22 -24 EKİM
(22-24 OCTOBER)
2020

Prof. Dr. D. Ali ARSLAN
Sempozyum Genel Koordinatörü

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

WOSMUR
World Symposium of Multidisciplinary Research

DÜMAS
Dünya Multidisipliner Araştırmalar Sempozyumu

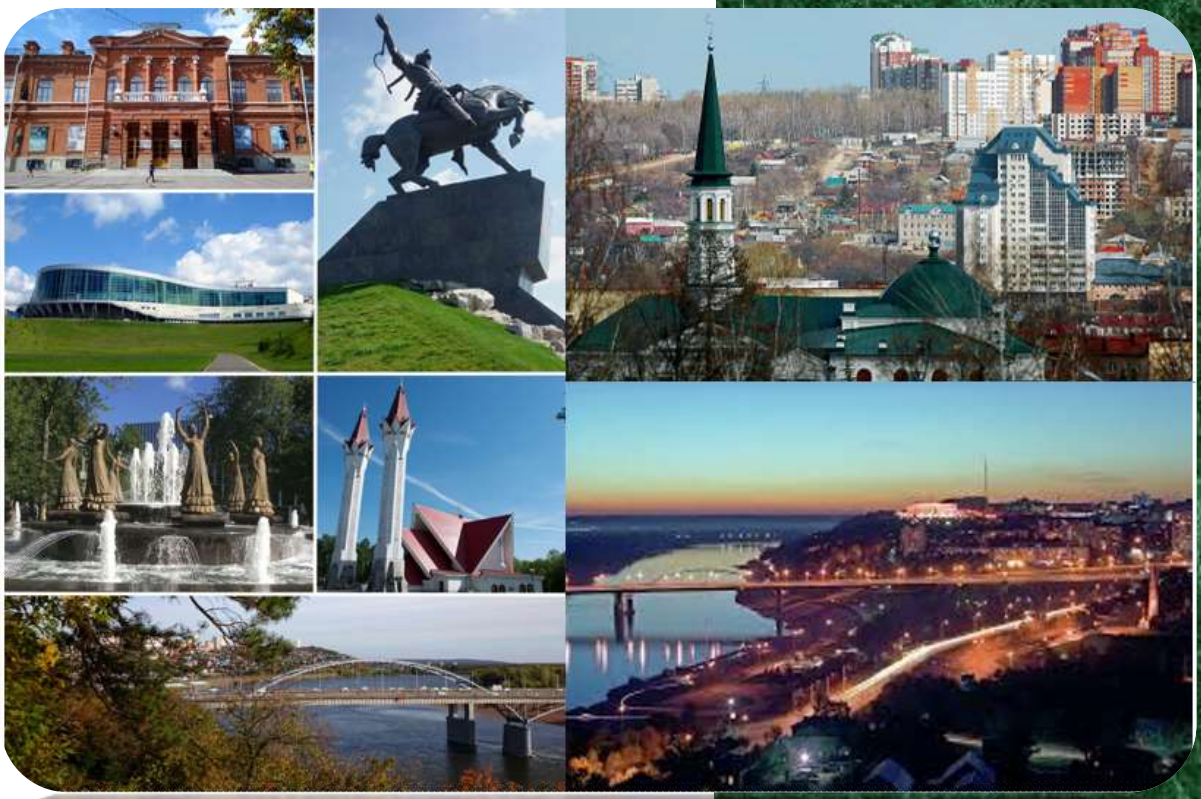
4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu

4. International Mediterranean Symposium

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI

THE BOOK OF FULL TEXTS, Book 9

KİTAP 9

Editörler:
Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN - Prof. Dr. Bekezhan AKHAN
Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV - Prof. Dr. Muhtar MİROV

Editör Yardımcıları:
Gülten ARSLAN – H. Fırat KAYIRAN

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu
4. International Mediterranean Symposium

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI - KİTAP 9
THE BOOK OF FULL TEXTS, Book 9

ISBN: 978-625-7292-15-3

Editörler:
Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN ORCID iD: 0000-0002-5278-3911
Prof. Dr. Bekezhan AKHAN - Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV
Prof. Dr. Muhtar MİROV

Editör Yardımcıları:
Gülten ARSLAN – H. Fırat KAYIRAN

Kapak Tasarımı: Prof. Dr. D. Ali ARSLAN
Mizanpaj-Ofset Hazırlık: Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

© D. Ali ARSLAN
Mer Ak Yayınları, 2020 – Mersin
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınevi Sertifika No: 44984

Mer-Ak Mersin Akademi Yayınları / Mer-Ak Publishing House
Adres: Çiftlikköy Mahallesi, 34. Cadde, Nisa 1 Evleri, No: 35, 6/12,
Yenişehir/MERSİN
Web Adresi: https://merakyayinevi.mersinakademi.com.tr/
Tel: 0532 270 81 45 / 0553 666 06 06

Kapak Foto: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ufa
Not: Bölümlerin her türlü idari, akademik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Önsöz

Değerli Dostlarımız, Kıymetli Misafirlerimiz, Saygıdeğer Bilim İnsanları,

Her yıl periyodik olarak, Mersin Üniversitesi ve Mer Ak Mersin Akademi işbirliğinde düzenlenen **5. Uluslararası Mersin Sempozyumu** ve **5. Uluslararası Akdeniz Sempozyumları, 21-23 Mayıs 2021** tarihinde, yine Mersin'de, misafirlerimizin tercihine ve salgın koşullarına bağlı olarak, hem **Yüz Yüze Katılım** ve hem de **Zoom-Online Katılım** şeklinde gerçekleştirilecektir.

Son dört yıldır periyodik olarak, Mersin Üniversitesi ve Mer Ak Mersin Akademi işbirliğinde düzenlenen uluslararası **sempozyumlarımızın** dördüncüsü, **"4. Uluslararası Mersin Sempozyumu"** ve "**4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu**", **22 – 24 Ekim 2020** tarihlerinde, **Zoom Sanal Meeting** ortamında - online olarak, üstün başarı ile gerçekleştirildi.

Ayrıca, sempozyumlarımız kapsamında, **"4. ULUSLARARASI MERSİN SEMPOZYUMU, KARMA SANAT E-SERGİSİ"** düzenlendi.

Sempozyumlara, başta **Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Tataristan, Almanya, Rusya, Dağıstan, Başkurdistan, Macaristan, Kırgızistan, Türkmenistan, Irak, İran, Nahçıvan, Makedonya, Pakistan, Hindistan, Bosna Hersek, Hırvatistan, Tunus, Çin, Kosova, İsviçre** olmak üzere, 20'den fazla ülkeden bilim insanlarını-araştırmacıları ağırladık. Türkiye'den ve yurt dışından 600'ü aşkın sunum ile yaklaşık 1000 bilim insanı-araştırmacı sempozyumlarımıza katıldı.

Sizleri, **21-23 Mayıs 2021** tarihinde, yine Mersin'de düzenlenmesi planlanan **5. Uluslararası Mersin Sempozyumu** ve **5. Uluslararası Akdeniz Sempozyumlarında** da aramızda görmekten onur ve mutluluk duyarız. Sempozyumlarımız, **YÖK'ün AKADEMİK TEŞVİK KRİTERLERİNE ve ÜAK'ın ATANMA KRİTERLERİNE UYGUN** olarak düzenlenecektir.

Geçmişte düzenlediğimiz 8 sempozyumumuzun tamamı, gerçek uluslararası bilgi şöleni şeklinde gerçekleştirilmiş olup, **ÜAK Doçentlik kriterlerine ve YÖK Akademik Teşvik**

Kriterlerine uygun olarak düzenlenmiştir**. 4. Sempozyumlarımız da, 16 Ocak 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı Akademik Teşvik Yönetmeliğine** uygun olarak düzenlenmiş olup; **"Türkiye dışından en az 5 farklı ülkeden, sözlü tebliğ sunan konuşmacı katılımı ile tebliğlerin yarıdan fazlasının, Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması"** şartı sağlanmıştır.

Sempozyumlar ile ayrıntılı bilgi için:

5. ULUSLARARASI AKDENİZ SEMPOZYUMU 21-23 Mayıs 2021

5. International Mediterranean Symposium 21-23 May 2021

https://akdenizsempozyumu.mersinakademi.com.tr/

E-posta: akdenizsempozyumu@gmail.com

5. ULUSLARARASI MERSİN SEMPOZYUMU 21-23 Mayıs 2021

5. International Mersin Symposium 21-23 May 2021

https://mersinsempozyumu.mersinakademi.com.tr/

E-posta: mersinsempozyumu@gmail.com

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Multidisipliner bir bakış açısıyla, **21-23 Mayıs 2021**tarihlerinde, misafirlerimizin tercihine ve salgın koşullarına bağlı olarak, yine Mersin'de hem **Yüz Yüze Katılım** ve hem de **Zoom-Online Katılım** şeklinde gerçekleştirilecek 5**. Uluslararası Mersin Sempozyumu** ve 5**. Uluslararası Akdeniz Sempozyumlarında** sizleri de aramızda görmekten onur ve mutluluk duyarız.

Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

(Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı)

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	2
İÇİNDKEKİLER	5
İŞ BİRLİĞİNDE YENİ ADIMLAR (ULUSLARARASI PAYDAŞ ÜNİVERSİTELERİMİZ)	9
1. BAİSHEV ÜNİVERSİTESİ (Baishev University) – KAZAKİSTAN	11
2. TERMİZ DEVLET ÜNİVERSİTESİ (Termez State University) - ÖZBEKİSTAN	20
3. ABAİ KAZAK ULUSAL PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ (Abai Kazakh National Pedagogical University) – KAZAKİSTAN	27
4. AİTU (Astana IT Unıversity) – KAZAKİSTAN	30
5. KAZAK DEVLET KADIN ÖĞRETMEN YETİŞTİRME ÜNİVERSİTESİ (Kazakh State Women's Teacher Training University) – KAZAKİSTAN	33
6. KORKUT ATA KIZILORDA ÜNİVERSİTESİ (Korkyt Ata Kyzylorda University) - KAZAKİSTAN	36
7. YABANCI DİLLER VE MESLEKİ KARİYER ÜNİVERSİTESİ (The University of Foreign Languages and Professional Career) KAZAKİSTAN	39
8. ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ (Kh. Dosmukhamedov Atyrau University) - KAZAKİSTAN	43
ULUSLARARASI DAVETLİ KATILIMCILAR - INVITED INTERNATIONAL PARTICIPANTS	57
DÜZENLEME KURULU / ORGANIZATION COMMITTEE	59

Mersin Akademi Danışmanlık

ULUSLARARASI BİLİM KURULU - INTERNATIONAL SCIENTIFIC COMMITTEE	**61**
BİLİM KURULU - SCIENTIFIC COMMITTEE	**64**
DANIŞMA VE HAKEM KURULU - ADVISERY BOARD	**67**
SEMPOZYUM GENEL PROGRAMI	**71**
BİLDİRİ TAM METİNLERİ	**74**
BAKLİYAT ÜRETİM SEKTÖRÜNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ RİSK DEĞERLENDİRMESİ VE FARKLI RİSK ANALİZİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	**75**
Mustafa Hüseyin KESER - İrem Ersöz KAYA	
TEKSTİL ÜRÜN İMALATI SÜREÇLERİNDEKİ İŞ KAZALARININ İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	**102**
Ayça KILIÇ - İrem Ersöz KAYA	
YENİ NESİL DİZİLEME VERİLERİNDEN SNP BÖLGELERİNİN BELİRLENMESİ	**114**
Harun KARCI - Salih KAFKAS	
ROMA DÖNEMİ YAZITLI BİR HERAKLES SUNAĞI	**127**
Ahmet ÇELİK	
DİŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ ÖRNEĞİNDE COVİD-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE UYGULANAN UZAKTAN EĞİTİM DURUMU HAKKINDA ÖĞRENCİLERİN TUTUMLARI	**146**
Duygu AKIN SAYGIN - Anıl Didem AYDIN KABAKÇI - Mehmet Tuğrul YILMAZ	
BİR SOKAK KEDİSİNDE PERİTONEAL TETRATHYRİDİOSİS OLGUSU	**162**
Bekir OĞUZ - Yeter DEĞER	
KAMUSAL BİNALARIN DİJİTAL SERGİLEME ALANLARINA DÖNÜŞMESİ: MAPPING PROJELERİ	**172**
Elvan TEKİN	

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

SİVAS YÖRESİNDEKİ SIĞIR VE KEÇİLERDE ANTİ-*N.CANİNUM* ANTİKORLARININ ARAŞTIRILMASI ÜZERİNE PİLOT BİR ÇALIŞMA	**194**
Armağan Erdem ÜTÜK - Kürşat ALTAY - Ahmet Duran ATAŞ - Erkan ÖZKAN	
HAVACILIK VE UZAY UYGULAMALARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR VE ÇEVRE DOSTU MANTAR KOMPOZİTLERİ: ECOCORK PROJESİ	**201**
Mehmet Alper SOFUOĞLU - Selim GÜRGEN	
“ТЕМУРНОМА”ЛАРНИНГ АЙРИМ ҚЎЛЁЗМА МАНБАЛАРИ МАТНИЙ ТАДҚИҚИ	**211**
Abdımurod ARSLONOV	
ШТРИХИ К ПОРТРЕТУ ЭРКИН АЪЗАМА	**226**
Obid SHOFIYEV	
SALMAN MÜMTAZ: AZERBAYCAN FOLKLORUNUN FEDAİSİ	**240**
Tahir ORUCOV	
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKDENİZ DİYETİNE UYUMU VE BESLENME DURUMUNUN BELİRLENMESİ	**250**
Tülay SÖNMEZ	
THE IMPACTS OF MEASURES TAKEN FOR THE PANDEMIC ON ROAD SAFETY AND MOBILITY: A BLESSING IN DISGUISE?	**265**
Anteneh AFEWORK - Tibor SIPOS	
ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN PANDEMİ SÜRECİNDE ÇEVRİMİÇİ MESLEKİ EĞİTİME HAZIR OLMA DURUMU: GİYİM ÜRETİM TEKNOLOJİSİ ÖRNEĞİ	**273**
A. Aslı İLLEEZ	
“БЕГОНА” ВА “ГАЛАТЕПАГА ҚАЙТИШ”: ҚИЁС ВА ТАЛҚИН	**289**
Рушана ЗАРИПОВА - Rushana ZARIPOVA	
ЭТНОГРАФИК МАВЗУИЙ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТ МАҚОЛАСИ ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ	**305**
Нурали Рашидович АМОНТУРДИЕВ-	

Nurali Rashidovich AMONTURDIEV	

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

İŞ BİRLİĞİNDE YENİ ADIMLAR (ULUSLARARASI PAYDAŞ ÜNİVERSİTELERİMİZ)

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Tataristan
Azerbaycan
Kazakistan
Kırgızistan
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Özbekistan
Türkiye
Türkmenistan
Altay
Başkurtistan
Tuva
Çuvaşistan
Yakutistan
Kırım Tatarları
Hakasya
Gagavuzya
Batı Trakya Bağımsız Hükümeti
Karakalpakistan
Doğu Türkistan
Balkar
Güney Azerbaycan
Karaçay
Dağıstan
Güney
Bayan Ölgii
Kaşkay
Nogay
Kumuk
Erbil
Irak
TÜRK DÜNYASI BİLİMLER AKADEMİSİ
TÜDBA
The Academy of Sciences of the Turkish World

1. BAİSHEV ÜNİVERSİTESİ

(Baishev University) – KAZAKİSTAN

Fotoğraf: Prof. Dr. Tashmukhambetov Bauyrzhan GALİKHANOVİCH
Baishev Üniversitesi Rektörü

Университет образован в августе 1996 года как Актюбинское отделение Казахской государственной академии управления. В результате проведенного в 2018 году ребрендинга Актюбинский университет имени Сактагана Баишева преобразован в Баишев университет (BAISHEV ÝNIVERSITET). Сайт университета: https://bu.edu.kz/ Instagram: @baishev_university

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Сегодня в структуре вуза функционируют 3 высшие школы – образования, бизнеса и права, инженерии, 11 кафедр. Университет осуществляет профессиональную подготовку по 25-ти образовательным программам бакалавриата и 5-ти образовательным программам магистратуры.

Университет достойно подтверждает соответствие образовательной деятельности критериям рейтингов независимых агентств, национальной и международной видимости, качественного образовательного процесса:

1. Международный рейтинг «Webometrics Ranking of World Universities» 2020 года

14877 место в мире среди 30 000 учебных и научных заведений,

51 место среди вузов РК.

2. Рейтинг Европейской Научно-Промышленной Палаты ARES-2020 для Казахстана

66 место из 95 казахстанских вузов, соответствующее категории В - надежное качество преподавания, научной деятельности и востребованности выпускников работодателями

3. ТОП-20 вузов РК институционального (генерального) рейтинга НУ НААР 2020 года

13-ое место.

4. Рейтинг Национальной Палаты предпринимателей РК «Атамекен» 2019 года

средний процент трудоустройства по ОП Университета составил 85%.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Ректор Баишев Университета

Ташмухамбетов Бауыржан Галиханович, доктор философии.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

The university was founded in August 1996 as the Aktobe branch of the Kazakh State Academy of Management. As a result of the rebranding carried out in 2018, Aktobe University named after Saktagan Baishev renamed as Baishev University (BAISHEV ÝNIVERSITET). University website: https://bu.edu.kz/ Instagram: @baishev_university

Baishev University is home to 3 faculties and 11 departments with highly qualified academic staff. The University has been operating in the education industry for over 20 years offering 25 bachelor's degree and 6 master's degree programs.

The University adequately confirms the compliance of educational activities with the criteria of ratings of independent agencies, national and international visibility, and a high-quality educational process:

1. "Webometrics Ranking of World Universities" 2020 International rating

14877 place in the world among 30,000 educational and scientific institutions,

51st place among the universities of the Republic of Kazakhstan.

2. Rating of the European Scientific and Industrial Chamber ARES-2020 for Kazakhstan

66 place out of 95 Kazakhstani universities, corresponding to category B - reliable quality of teaching, research activities and the demand for graduates by employers

3. TOP-20 universities of the Republic of Kazakhstan of the institutional (general) rating of IAAR 2020

13th place.

4. Rating of the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan "Atameken" 2019

the average percentage of employment in the education programme of the University was 85%

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Rector of Baishev University

Bauyrzhan Galikhanovich Tashmukhambetov, Doctor of Philosophy.

Университет 1996 жылы тамызда Қазақ мемлекеттік басқару академиясының Ақтөбе бөлімшесі ретінде құрылды. 2018 жылы өткізілген ребрендинг нәтижесінде Сақтаған Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті Баишев Университеті болып қайта құрылды (BAISHEV ÝNIVERSITET). Университет сайты: https://bu.edu.kz/ Instagram: @baishev_university

Бүгінде ЖОО құрылымында 3 жоғары мектеп – білім беру, бизнес және құқық, инженерия, 11 кафедра жұмыс істейді. Университет 20 жылдан аса бакалавриаттың 25 білім беру бағдарламасы және магистратураның 6 білім беру бағдарламасы бойынша кәсіби даярлықты жүзеге асырады.

Университет білім беру қызметінің тәуелсіз агенттіктер рейтингтерінің, ұлттық және халықаралық көрінудің, сапалы білім беру процесінің критерийлеріне сәйкестігін лайықты растайды:

1. 2020 жылғы «Webometrics Ranking of World Universities» Халықаралық рейтингі

- әлемдегі 30 000 оқу және ғылыми мекемелер арасында 14877 орын,

- ҚР ЖОО арасында 51 орынға ие

2. Қазақстан үшін ARES-2020 Еуропалық ғылыми-өнеркәсіптік палатасының рейтингі

- В санатына – сапалы білім беру, ғылыми қызмет пен жұмыс берушілердің түлектерге сұранысының сенімді сапасы сәйкес келетін 95 қазақстандық ЖОО-ның ішінде 66-шы орынға ие.

3. 2020 жылғы АРТА ҰУ институционалдық (бас) рейтингісі бойынша ҚР ЖОО-ның «ТОП-20»

13 орын

4. «Атамекен» ҚР Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасының 2019 жылғы рейтингі

- университет ББ бойынша жұмысқа орналастырудың орташа пайызы 85% құрады.

Баишев Университетінің ректоры

Ташмұхамбетов Бауыржан Ғалиханұлы, философия докторы.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

2. TERMİZ DEVLET ÜNİVERSİTESİ
(Termez State University) - ÖZBEKİSTAN

Fotoğraf: Prof. Dr. Abdulkadir TAŞKULOV
Termiz Devlet Üniversitesi Rektörü

Son yıllarda Özbekistan'da eğitime verilen önemin artmasından dolayı bu alanda yeni çalışmalara imza atılmakta. Yüksek Öğretim Sisteminde uygulanan yeni çalışma planlarına bakalım. Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev bu alanı geliştirmek için ferman ve kararlar çıkardı. Bu kararlarda yenilikçi sistemlerini uygulama, yurtdışı deneyimlerini inceleme, eğitim programları arasındaki entegrasyonunu güçlendirme, nitelikli uzmanları işe alma, bilimsel kapasiteyi artırma, nitelikli uzman yetiştirme yolunda yapılacak olan adımlar belirlendi.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Bunun gibi gelişim çalışmaları ülkenin güneyinde, Surhanderya ilinde de devam etmekte. Surhanderya, büyük mütefekkirler yurdu, Hekim Tirmizi, İmam Tirmizi, Semender Tirmizi, Sabir Tirmizi gibi büyük alimleri yetiştiren topraktır. Bu alimlerin bıraktığı miras, kitap ve risaleler insanın iç dünyasını zenginleştiren kıymetli hazine olarak değerlendirilir.

Bugünkü çalışmalarımızdan amacımız da bilimin gelişmesine, Vatanımızın ününü dünyaya yayacak olan nesil yetiştirmek. Zira sahip olduğumuz imkan ve kapasitemiz bu topraklardan yine Tirmiziler yetişeceğine inanmamızı sağlar.

Termiz Devlet Üniversitesi ildeki en büyük yükseköğretim kurumu sayılır. Günümüzde üniversitede 17 fakülte, 45 bölüm faaliyet yürütmekte. 19981 öğrencinin eğitim aldığı üniversite kampüsünde tüm olanaklar mevcut. Kampüste okul binaları, stadyum, öğrenci yurtları, geniş kütüphane, otopark var. Üniversitede ücretsiz internet hizmeti var. Lisans programında 5+1 ve yüksek lisansta 4+2 şeklinde haftalık okul programı uygulanmakta. Günümüzde üniversitede 25 DSc, profesörler, 124 bilim adayı, doktor, doçentler faaliyet yürütmekte. Üniversitede 6 eğitim dalında doktora (PhD) derecesini veren Bilim Kurulu var. Üniversitenin bilimsel dergi ve gazetesine sahip.

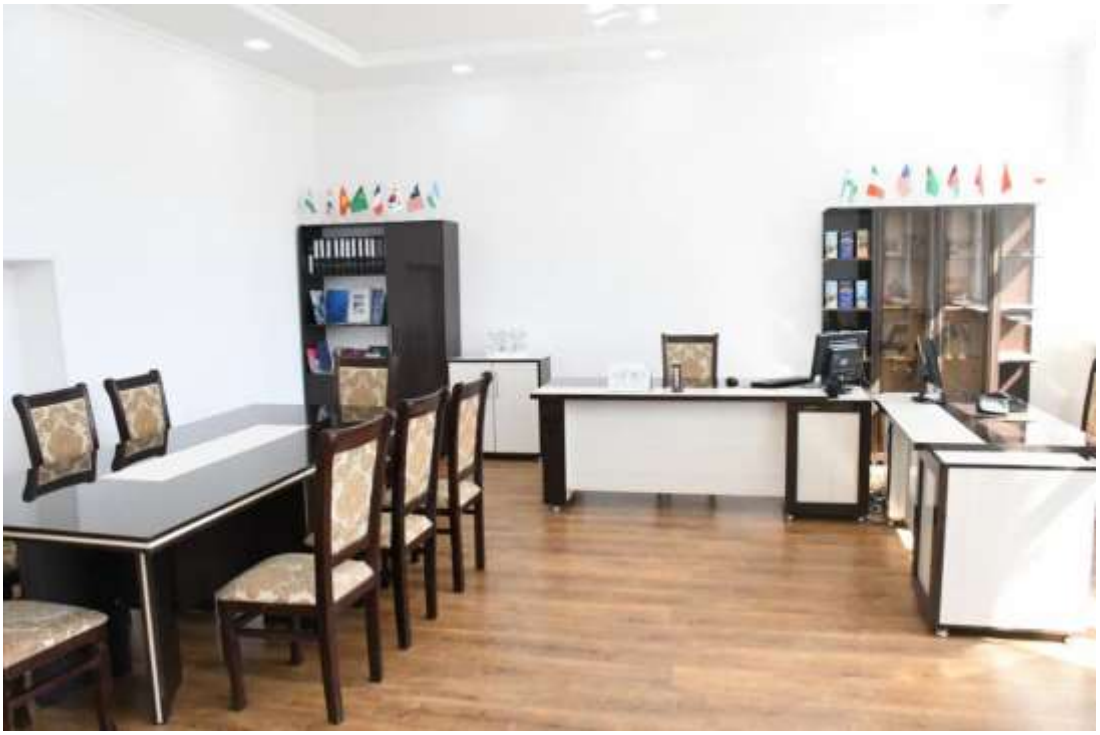

Günümüzde Termiz Devlet Üniversitesi çok sayıda üniversitesi ve araştırma merkezleriyle iş birliği anlaşmalarını yaptı. Rusya, Beyaz Rusya, Türkiye, Almanya, Azerbaycan, Kazakistan, Çin, Japonya, Polonya, Slovenya, İtalya, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Tacikistan gibi devletlerin öncü üniversiteleri ile çeşitli branşlarda iş birliği çalışmalarını sürdürmekte. Her sene profesör öğretim üyeleri, öğrenciler uluslararası konferans ve sempozyumlarda araştırmaları ve makaleleriyle katılım sağlamaktalar.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Son yıllarda Termiz Devlet Üniversitesi ile Türkiye Yüksek Öğretim Kurumları arasında eğitim ve araştırma alanında yapılan iş birliği artmakta. Özbekistan ile Türkiye'yi ortak dil ve tarih, kültür ve geleneklere dayalı arkadaşlık ve kardeşlik birleştirir. Kardeşliğin ifadesi olarak Türkiye Cumhuriyeti, Özbekistan bağımsızlığını ilk olarak tanımıştı.

Son yıllarda Özbekistan ve Türkiye ilişkilerine yeni sayfa açıldı. Yaşanan gelişmelerde Cumhurbaşkanları Şevket Mirziyoyev ve Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi iradesi, istikrarı önemli bir temel oldu. İki ülke arasındaki ilişkiler, ziyaret ve diyaloglar iş birliğinin daha da artmasını sağlamakta.

Ziyaretler esnasında Özbekistan ve Türkiye arasındaki siyasi, ticari, yatırım alanına ait, ulaştırma, ziraat, lojistik, eğitim, bilim ve diğer alanlardaki iş birliklerini geliştirme konuları etraflıca masaya yatırıldı.

18 Ağustos'ta kabul edilen "Özbekistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında stratejik ortaklık ilişkilerini güçlendirme ve çok yönlü iş birliğini genişletme çarelerine dair" Hükümet Kararı da iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmekte olduğunu gösterir.

Günümüzde Termiz Devlet Üniversitesi Türkiye'nin Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi hem de Mersin Üniversiteleri ile iş birliği anlaşmaları imzalanmış, her iki taraf profesör öğretim elemanları değişim programlarını desteklemekte, uluslararası sempozyum ve konferanslarda katılım sağlamakta. Örneğin Termiz Üniversitesi öğretim üyesi, Doçent Obid Şofiyev 2020 yılı, 20-21 Şubat tarihlerinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde seminer verdi.

Günümüzde Türkiye'nin Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümü öğretim üyesi doçent Veli Savaş Yelok üniversitenin Edebiyat Araştırmaları Bölümünde "Edebi İlişkiler" dersini online olarak vermekte. Ayrıca 2020 yılını 22-24 Ekim tarihlerinde Türkiye'nin Mersin şehrinde 4-INTERNATIONAL MEDITERRANEAN SYMPOSIUM düzenlenmekte. Bu sempozyumda Termiz Devlet Üniversitesi ortak üniversite olarak belirlendi, üniversite Rektörü düzenleme kurulunda yer almakta.

2020 yılının 12-15 Kasım tarihlerinde Antalya'da olması planlanan 3. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresinde üniversite heyeti de davet edildi.

Günümüzde Termiz Devlet Üniversitesi ve Türkiye Üniversiteleri ve araştırma merkezleri ile ortak çalışmalarının güçlenmesi, iki ülke arasında ilişkilerin yeni aşamaya gelmesi sonucu olarak değerlendirilebilir.

Prof. Dr. Abdukadir Taşkulov
Termiz Devlet Üniversitesi Rektörü,
Doç. Dr. Obidjon Sofiyev
Özbek Filolojisi Fakültesi Dekanı

3. ABAİ KAZAK ULUSAL PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

(Abai Kazakh National Pedagogical University) – KAZAKİSTAN

Fotoğraf: Prof. Dr. Takir Ospanovich BALYKBAYEV
Abai Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi Rektörü

İlk üniversitenin adı 1930'da Kazak Pedagoji Enstitüsü (KazPI) olarak değiştirildi ve 1935'te büyük düşünür ve şair Abai'nin adını aldı. Bugün, Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi Abai - "Eğitim", "Beşeri Bilimler", "Doğa Bilimleri", "Teknik Bilimler ve Teknoloji", "Sosyal Bilimler ve İşletme", "Sanat" ve diğerleri adını almıştır. Uzmanlık alanlarına göre yüksek ve lisansüstü eğitim alanındaki en büyük bilim ve eğitim merkezi.

https://www.kaznpu.kz/kz/

@abai_university

ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Тұңғыш жоғары оқу орны 1930 жылдан бастап Қазақ педагогикалық институты (ҚазПИ) деп аталып, оған 1935 жылы ұлы ойшыл, ақын Абайдың есімі берілді. Бүгінде Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті - «Білім», «Гуманитарлық ғылымдар», «Жаратылыстану ғылымдары», «Техникалық ғылымдар және технологиялар», «Әлеуметтік ғылымдар және бизнес», «Өнер» және т.б. мамандықтар бойынша жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы ірі ғылыми және білім беру орталығы.

https://www.kaznpu.kz/kz/

@abai_university

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Therefore the University was renamed the Kazakh State Pedagogical University in 1930 and the name of great Abai was awarded to it in 1935. Today the Kazakh National Pedagogical University named after Abai is a large scientific and educational center in the field of higher and postgraduate education in the areas of personnel training «Education», «Humanities», «Natural Sciences», «Social Sciences and Business», etc.

https://www.kaznpu.kz/kz/

@abai_university.

РЕКТОР

ТАКИР ОСПАНҰЛЫ БАЛЫҚБАЕВ - педагогика ғылымдарының докторы (2003 ж.), Ресей Білім беруді ақпараттандыру академиясының академигі (2007 ж.), ҚР Ұлттық ғылым академиясының Құрметті академигі (2017 ж.). ҚР ҰҒА Президиумының мүшесі (2017 ж.), ҚР ҰҒА әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар бөлімінің төрағасы (2017 ж.), Украинаның Ұлттық педагогикалық ғылымдар академиясының шетелдік мүшесі (2010 ж.), Білім беру мен тестілеудің мемлекеттік стандарттарының ұлттық орталығының директоры, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы қадағалау және сертификаттау комитетінің төрағасы, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясының президенті, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым вице-министрі (2013-2016 жж.) Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ректоры (2017 жылғы 17 маусымнан бастап), Алматы аймағы ЖОО Ректорлар кеңесінің төрағасы.

REKTÖR

TAKIR OSPANOVICH BALYKBAYEV - Pedagojik Bilimler Doktoru (2003), Rusya Eğitim Enformasyon Akademisi Akademisyeni (2007), Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Fahri Akademisyeni (2017). NAS RK Başkanlığı Üyesi (2017), NAS RK Sosyal Bilimler ve Beşeri Bilimler Bölüm Başkanı (2017), Ukrayna Ulusal Pedagojik Bilimler Akademisi Yabancı Üye (2010), Ulusal Eğitim ve Test Standartları Ulusal Merkezi Müdürü, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitimi Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitim ve Bilim Denetleme ve Belgelendirme Komitesi Başkanı, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakan Yardımcısı Y. Altynsarin (2013-2016) Abai Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi Rektörü (17 Haziran 2017)), Almatı bölgesi Rektörler Kurulu Başkanı.

RECTOR

TAKIR OSPANULY BALYKBAYEV - Doctor of Pedagogical Sciences (2003), academician of the Russian Academy of Informatization of Education (2007), academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan (2017). Member of the Presidium of the National Academy of Sciences of Kazakhstan (2017), Chairman of the Department of Social and Humanitarian Sciences of the National Academy of Sciences of Kazakhstan (2017), foreign member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (2010), Director of the National Center for State Standards of Education and Testing, Chairman of the Committee for Supervision and Certification in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, President of Y. Altynsarin National Academy of Education, Vice-Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (2013-2016), Rector of Abai Kazakh National Pedagogical University (June 17, 2017), Chairman of the Council of Rectors of the Almaty Region.

4. AİTU (ASTANA IT UNIVERSITY) – KAZAKİSTAN

Fotoğraf: Prof. Dr. Ahmed Zaki Darhan Zhumakanovich
Astana IT University Rektörü

AİTU, Expo 2017 pavyonunda açılan yeni bir üniversitedir. 2019 okul ve kolej mezunları bu üniversitenin ilk öğrencileri oldu. Üniversite öğretim dili: İngilizce

Ön giriş başvurusu: https://astanait.edu.kz/. Üniversite İnstagram: instagram.com/astana_it_university/.

.

AITU- EXPO 2017 павильонында ашылған жаңа университет. 2019 жылғы мектептер мен колледждердің түлектері осы жоғары оқу орнының алғашқы студенттері болды.Университеттегі оқу тілі: ағылшын тілі. Оқуға түсуге алдын ала өтінім: https://astanait.edu.kz/. Университеттің Instagram: instagram.com/astana_it_university/.

AITU is a new university opened in the pavilion of EXPO 2017. Graduates of schools and colleges in 2019 became the first students of this university. Language of study at the university: English. Preliminary application for admission: https://astanait.edu.kz/. Instagram of the University: instagram.com/astana_it_university/

Astana IT University- ректоры

Ахмед-Заки Дархан Жұмақанұлы – техника ғылымдарының докторы, доцент,профессор.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Astana IT University-Rektör

Ahmed-Zaki Darhan Zhumakanovich-Teknik Bilimler doktoru, doçent, Profesör.

Astana IT University – Rector **Ahmed-Zaki Darkhan Zhumakanovich**-doctor of Technical Sciences, Associate Professor.

5. KAZAK DEVLET KADIN ÖĞRETMEN YETİŞTİRME ÜNİVERSİTESİ (Kazakh State Women's Teacher Training University) – KAZAKİSTAN

Fotoğraf: Prof. Dr. Aldambergenova Gaukhar TUREMURATKYZY
Kazak Devlet Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi Rektörü

Қазақ ұлттық педагогикалық университеті ректоры

Алдамбергенова Гаухар Төремұратқызы

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Kazak Devlet Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi Rektörü

Aldambergenova Gaukhar Turemuratkyzy

Pedagojik Bilimler doktoru, Profesör

Kazakh National Women's Teacher Training University

Rektor Aldambergenova Gaukhar Turemuratkyzy

Doctor of pedagogical Sciences, Professor

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институты ҚазКСР Халық Комиссарлар Кеңесінің қаулысымен 1944 жылғы 15 тамызда құрылды. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың 2018 жылғы 25 желтоқсандағы Жарлығымен Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетіне «Ұлттық» мәртебесі берілді. Университеттегі оқу тілі: қазақ тілі мен орыс тілі. Оқуға түсуге алдын ала өтінім: info@kazmkpu.kz. Университеттің Instagram: www.kazmkpu.kz

Kazak devlet kadın pedagoji Enstitüsü, 15 Ağustos 1944 tarihinde Kazssr Halk Komiserleri Konseyi kararı ile kurulmuştur. Kazak devlet kadın pedagoji Üniversitesi'ne 25 Aralık 2018 tarihli Kazakistan – Elbası Nursultan Nazarbayev'in ilk Cumhurbaşkanı kararnamesiyle "Ulusal" statüsü verildi. Üniversite öğretim dili: Kazakça ve rusça. Ön giriş başvurusu: info@kazmkpu.kz. Üniversite İnstagram: www.kazmkpu.kz

Kazakh State Women's Teacher Training Institute was established by the decree of the Council of People's Commissars of the Kazakh SSR on August 15, 1944. By the decree of the President of the Republic of Kazakhstan-Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev dated December 25, 2018, the Kazakh State Women's Teacher Training University was awarded with the status of "National". Language of study at the university: Kazakh and Russian languages. Preliminary application for admission: info@kazmkpu.kz. Instagram of the University: www.kazmkpu.kz.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

6. KORKUT ATA KIZILORDA ÜNİVERSİTESİ

(Korkyt Ata Kyzylorda University)

KAZAKİSTAN

Fotoğraf: Prof. Dr. Karimova Beibitkul SARSEMHANOVNA
Korkut Ata Kızılorda Üniversitesi Rektörü

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің ректоры, филология ғылымдарының кандидаты – Каримова Бейбиткуль Сарсемхановна.

The rector of the Korkyt Ata Kyzylorda University, Candidate of Philological Sciences – Karimova Beibitkul Sarsemhanovna.

Korkut ata Kızılorda Üniversitesinin Rektörü, filoloji bilimleri adayı – Karimova Beybitkul Sarsemhanovna

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті – 83 жылдық тарихы бар Сыр өңіріндегі іргелі білім ордасы. Университет 78 бакалавриат, 35 магистратура, 13 докторантура бағдарламасы бойынша кадрлар даярлауды жүзеге асырады. Оқу тілі – қазақ, орыс, ағылшын тілі.

Университет сайты және оқуға түсуге алдынала өтінім: https://korkyt.kz/
Университеттің Instagram парақшасы: @qorqytata_university / @rector_ku_kzo

Korkyt Ata Kyzylorda University is a prominent University with an 83-year history. The University provides teaching in 78 bachelor's degree programs, 35 master's degree programs, and 13 doctoral programs. Languages of study at the university are Kazakh, Russian, and English.

University website and preliminary application for admission: https://korkyt.kz/ University's Instagram page: @qorqytata_university / @rector_ku_kzo

Korkut ata Kızılorda Üniversitesi 83 yıllık geçmişi olan temel bir üniversitedir. Üniversite 78 lisans programı, 35 yüksek lisans programı, 13 doktor programı için eğitim vermektedir. Eğitim dili Kazakça, Rusça, İngilizce'dir.

Üniversite web sitesi ve ön kabul başvurusu: https://korkyt.kz/ Üniversitenin İnstagram sayfası: @qorqytata_university / @rector_ku_kzo.

7. YABANCI DİLLER VE MESLEKİ KARİYER ÜNİVERSİTESİ

(The University of Foreign Languages and Professional Career) KAZAKİSTAN

Fotoğraf: Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ
Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü

Сабри Хизметли – Шет тілдер және іскерлік карьера университетінің ректоры, ҚР ҰҒА Академигі, доктор, профессор.

Sabri Hizmetli - Rector of the University of Foreign Languages and Business Careers, Doctor of Sciences, Professor.

Sabri HİZMETLİ - Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü, Akademik, Prof. Dr.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Шет тілдер және іскерлік карьера университеті (ШТІКУ) Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің 05.04.2001 26985-1910-М-Е нөмірлі шешімімен Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы арасындағы білім, ғылым және мәдениет келісімдерінің нәтижесінде Алматыда құрылды.

Университеттің құрушысы Қазақстан Республикасының заңы бойынша заңды тұлға саналатын Орта Азия Мәдениет қоры болып табылады. Бұл қордың құрылтайшылары Қазақстан және Түркия Республикаларының азаматтары. Сондықтан да Орта Азия Мәдениет қорыда, Шет тілдер және іскерлік карьера университеті де халықаралық ұйымдар.

ШТІКУ тарихта түп тамыры бір Түркия мен Қазақстан арасында білім мен мәдениет көпірі, жаңа заманның ғылыми және технологиялық жаңалықтарын қазақ жастарына таныстыру, сапа, тәртіп, тәрбие жағынан үлгі болуды көздеген.

ШТІКУ алғаш рет Абылай Хан атындағы Әлем тілдер және халықаралық қатынастар университетінің ішінен шет тілдер факультеті болып ашылған. Кейін екінші жоғары оқу орны ретінде қызмет көрсетті, 2005 жылы университет статусына көтерілді.

http://ydu.kz

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi (YDMKÜ), Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'nın 05.04.2001 tarih ve 26985–1910-M-E sayılı kararı ile Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki eğitim-öğretim, ilim ve kültür anlaşmaları temelinde Almatı'da kurulmuştur.

Kazakistan Cumhuriyeti devlet adamlarının davetlisi olarak gelen Prof. Dr. Ali ÖZEK'in öncülüğünde Dr. Zeki PİLGE ve Müjdat GÜLER gibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı işadamları ile Prof. Dr. Adil AHMETOV ve Valeri UYGUROVİÇ gibi Kazakistan'ın akademisyen aydınları tarafından Almatı'da kurulan "Orta Asya Medeniyet Vakfı"nın 2004 yılında açtığı bir "Vakıf Üniversitesi"dir.

Yani bu Üniversite "Yargısı" gereği, bir kişinin veya bir ailenin özel mülkü değil; kar amacı taşımayan, ticaretle uğraşmayan, tüm gelirlerini Kurumun öğrencileri ile akademik ve idari personeli, idari ve akademik yapılanması için harcayan bir "Yüksek Öğretim Kurumu"dur.

http://ydu.kz

The University of Foreign Languages and Professional Career, one of the fastest growing universities. The first time was inside the University of World Languages and International Relations named Abylay Khan. It was opened Faculty of Foreign Languages. The second step as part of the prodfessional of higher education was opened in 2005 and rose to the status of the university.

http://ydu.kz

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

8. ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ

(Kh. Dosmukhamedov Atyrau University)

KAZAKİSTAN

Fotoğraf: Prof. Dr. Prof. Dr. Salamat İDRİSSOV
Atyrau Devlet Üniversitesi Rektörü

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті – өзіндік салт-дәстүрімен бай, көпжылдық білім саласындағы және ғылыми жұмыстарда тәжірибесі мол еліміздің Батыс аймағындағы бірден-бір жоғары оқу орны.

Университет 1950 жылы 14 маусымда мұғалімдер институты ретінде ашылды. Алғашқы оқу жылында институтта үш бөлім ашылып, қазақ және орыс тілдерінде оқитын 150 студент қабылданды. 1955 жылы мұғалімдер институты педагогикалық институтқа айналды. 1994 жылы педагогика институты Атырау университеті болып құрылды. Осы жылы көрнекті қайраткер, ғұлама ғалым Халел Досмұхамедовтың есімі берілді. Жоғарғы оқу орны мемлекеттік аттестаттаудан өтіп, Қазақстанның Батыс аймағында алғашқы аймақтық университет дәрежесіне ие болды.

2005 жылы оқу орнының білім берудегі бәсекеге қабілеттілігімен және әлемдік білім беру саласындағы талаптарды қамтамасыз етуге бағытталған Сапа менеджменті жүйесі енгізілді.

2007 жылы Университет ғалымдары Қазақстан Республикасы Президентінің «Сапа саласындағы жеткен жетістіктері үшін» сыйлығының жеңімпаздарын анықтау мақсатында болған «Алтын сапа» көрме-байқауына қатысып, Алғыс хатқа ие болды.

2009 жылдың 18 қыркүйегінде (Болонья) университеттер Ұлы Хартиясына қол қойды, бұның өзі – университеттің қабілеттілігі мен мол дәстүрінің белгісі.

2010 жылы университет Ұлы Хартиясына біріккен 600 әлемдік университеттер қатарына енді. Университет Болон процесінің толық қатысушысы болып есептелді. Болон үдерісі талаптарына сәйкес білім алушылардың қос диплом алуларына, оқу орнын қысқа мерзімде бітіруге мүмкіндігі бар. Қазақстанның үздік жоғарғы оқу орындарының рейтингісінің қорытындысы бойынша университет көпсалалы университеттердің ішінде алтыншы орынға ие.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Университет саясаты – сапалы білім беру, халықаралық деңгейге шығару, дайындаған мамандардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету.

Университет келешегі - білім беру мен кәсіби мамандар дайындаудың сапасын халықаралық стандарттар деңгейінде қамтамасыз ететін, ұлттық инновациялық даму міндеттерін шешуге белсене қатысатын Қазақстанның батысындағы жетекші оқу орны.

Университет аймақтың әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси дамуына өзіндік үлесін қоса отырып, инновациялық білім беру жүйесіне әлемдік стандартқа сәйкес келетін жоғарғы білікті мамандар даярлайды.

Университет – Каспий маңы елдері мемлекеттік университеттері Ассоциациясының, дүниежүзілік классикалық университеттер Ұлы

Хартиясының (Болонья, 2010), Қазақстан Республикасы жоғарғы оқу орындары Ассоциациясының мүшесі, Азия елдері университеттері ассоцияциясының, IREG Халықаралық академиялық саралау мен үстемділік жөніндегі обсерваториясының және Түркі университеттері бірлігі мен Жібек жолы елдері университеттері Ассоциациясының мүшесі.

Қазіргі таңда Атырау университетін п.ғ.к., қауымдастырылған профессор Саламат Нұрмұханұлы Идрисов басқарып отыр. С.Н. Идрисов Атырау университетінің "математика және информатика" мамандығын бітіріп, сол жерде оқытушы, аға оқытушы, декан болып жұмыс істеді, 2016 жылдан бастап ғылым жөніндегі проректор қызметін атқарды.

Студенттердің жан-жақты дамуына университете барлық жағдай жасалған. Біз – Қазақстанның болашағын дайындап отырғанымызға толық сенімдіміз және қоғам алдындағы үлкен жауапкершілікті сеземіз!

Бүгінгі таңда Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті Сіздерге алуан түрлі білім бағдарламаларын ұсынатын білім және ғылым ордасына айналды.

Университет құрамында 6 факультет, 29 кафедра, 7 ғылыми-зерттеу орталықтары қызмет атқарады. Университетте 500-ге жуық оқытушы-профессорлар бар, олардың 200-і ғылым докторлары мен ғылым кандидаттары, PhD докторлары, 30-дан астам ЖОО-ның Үздік оқытушысы еңбек етеді. Университетте кәсіби білім беру көпсатылы жүйесі бойынша 7 мыңнан астам білімгер мен магистрант білім алуда. Біз, тәжірибе жүргізу мен білімгерлермен алмасуда және заманауи халықаралық білім бағдарламаларын жүзеге асыруда әлемнің ең ірі 150 халықаралық жоғарғы оқу орнымен ынтымақтастық орнаттық.

Біз, Қазақстанның болашағын дайындап жатқанымызды нық сеніммен айта аламыз, себебі біздің түлектеріміздің көпшілігі Қазақстан қоғамының элитасын құрайды және еліміздің даму бағытының қалыптасуына атсалысады. Бұл біздің

маңызды нәтижеміз, біз оны мақтан етеміз және болашаққа деген сеніммен қараймыз.

Атырау университеті әрқашан ашық саясат ұстанады және әріптестік пен ынтымақтастықты дамытуға дайын.

Kh. Dosmukhamedov Atyrau University is one of the leading universities in the Western region of the country, rich in its traditions, long-term experience in the field of education and research.

The University was opened on June 14, 1950, as a teachers' Institute. During the first academic year, the Institute opened 3 departments and accepted 150 students with Kazakh and Russian languages of instruction. In 1955, the Teachers' Institute became a pedagogical Institute. In 1994, the pedagogical Institute was established at Atyrau University. In the same year, it was named after a prominent figure, scientist Khalel Dosmukhamedov. The University has passed state certification and received the status of the first regional University in the Western region of Kazakhstan.

In 2005, a quality management system was introduced, aimed at ensuring the competitiveness of the educational institution in education and the requirements in the world education sphere.

In 2007, scientists of the University took part in the competition-exhibition "Altyn Sapa" to determine the winners of the award of the President of the Republic of Kazakhstan "for achievements in the field of quality" and received a letter of thanks. On September 18, 2009 (Bologna), the universities signed the Magna Carta, which is a symbol of the University's ability and rich tradition.

In 2010, the University became one of the 600 world universities United in the Magna Carta. The University was a full participant in the Bologna process. In accordance with the requirements of the Bologna process, students have the opportunity to receive double diplomas and complete their studies in the shortest possible time.

According to the results of the rating of the best universities in Kazakhstan, the University ranks sixth among multidisciplinary universities. The University is a member of the Association of State Universities of the Caspian Region Countries, the Great Charter of World Classical Universities (Bologna, 2010), the Association of Higher Education Institutions of the Republic of Kazakhstan, the Association of Asian Universities, IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence and the Turkic universities Union and the Association of Universities of the Silk Road countries.

Currently, Atyrau University is headed by candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Salamat Idrissov. S. Idrissov graduated from Atyrau University with a degree in mathematics and computer science, where he worked as a teacher, Senior Lecturer, Dean, and since 2016 he has been vice-rector for science.

The University's policy is to provide high-quality education, reach the international level, and ensure the competitiveness of trained specialists.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Prospects of the University-the leading Western educational institution in Kazakhstan, which is actively involved in solving the problems of national innovative development, ensuring the quality of education and training of professional personnel at the level of international standards.

The University trains highly qualified specialists who meet the international standards of the innovative education system, making their contribution to the socio-economic and socio-political development of the region.

The University is a member of the Association of state universities of the Caspian countries, the great Charter of World classical universities (Bologna, 2010), and The Association of universities of the Republic of Kazakhstan.

The University has created all conditions for the comprehensive development of students. We are fully confident that we are preparing the future of Kazakhstan and are aware of our great responsibility to society!

Today, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University has become a University of education and science that offers you various educational programs.

The University has 6 faculties, 29 departments, and 7 scientific-research centers. The University employs about 500 teachers, including 200 doctors of science and candidates of science, PhD doctors, and more than 30 top University teachers. The University has more than 7 thousand students and master students in a multi-stage system of professional education. We cooperate with 150 major international higher education institutions in the world in conducting practical training and exchange of students and implementing modern international educational programs.

We can say with confidence that we are preparing the future of Kazakhstan, because most of our graduates are the elite of Kazakhstan's society and participate in shaping the country's development course. This is our important result, we are proud of it and look forward to the future with confidence.

Atyrau University always adheres to an open policy and is ready to develop cooperation and collaboration.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Çok Değerli Misafirlerimiz

Mersin Üniversitesi, TÜDBA ve Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık iş birliğiyle,

22 - 24 Ekim 2020 tarihlerinde gerçekleştirilecek

"**4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu'**na"

Katkı ve katılımlarınızdan dolayı çok teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN

Sempozyum Genel Koordinatörü

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

WOSMUR
World Symposium of Multidisciplinary Research

DÜMAS
Dünya Multidisipliner Araştırmalar Sempozyumu

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ONUR KURULU / *HONORARY BOARD*

ALİ İhsan SU (Mersin Valisi)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Türk Dil Kurumu Başkanı)

Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN (President of Baishev University - KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. Tashmukhambetov Bauyrzhan GALİKHANOVİCH (Kazakistan Baishev Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Salamat İDRİSSOV (Kazakistan Atyrau Devlet Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Abdulkadir TAŞKULOV (Özbekistan Termiz Devlet Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Takir Ospanovich BALYKBAYEV (Kazakistan Abai Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi Rektörü)

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Prof. Dr. Ahmed Zaki Darhan ZHUMAKANOVİCH (Kazakistan Astana IT University Rektörü)

Prof. Dr. Aldambergenova Gaukhar TUREMURATKYZY (Kazakistan Kazak Devlet Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Karimova Beibitkul SARSEMHANOVNA (Kazakistan Korkut Ata Kızılorda Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ (Kazakistan Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Galib SAYILOV (TÜDBA Türk Dünyası Bilimler Akademisi Eş-Başkanı)

Prof. Dr. Muhtar MİROV (Kazakistan Baishev Üniversitesi Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Radik GALILULIN (Tataristan Naberezhnye Chelny State Pedagogical University)

Prof. Dr. Hacıyev Eldar NABİYEVİÇ (Dağıstan Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Nihada Delibegović DŽANİĆ (Bosna Hersek)

Prof. Dr. Emina Berbić KOLAR (Hırvatistan)

Prof. Dr. Naseem AHMAD (Hindistan)

Assoc. Prof. Dr. Selim BEZERAJ (Kosova)

Dr. Ali TOPÇUK (Almanya)

Nejat KEVSEROĞLU (Irak, Türkmeneli Dergisi Başyazarı)

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

SEMPOZYUM ORTAKLARIMIZ

T.C. Mersin Üniversitesi

T.C. Mersin Valiliği

TÜDBA Türk Dünyası Bilimler Akademiyası (Bakü, Azerbaycan)

Baishev University (Kazakistan)

Atyrau Devlet Üniversitesi (Kazakistan)

Termiz Devlet Üniversitesi (Özbekistan)

Abai Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi (Kazakistan)

Kazakistan Astana IT University (Kazakistan)

Kazakh State Women's Teacher Training University (Kazakistan)

Korkyt Ata Kyzylorda University (Kazakistan)

The University of Foreign Languages and Professional Career

Dagestan State Pedagogical University (Dağıstan – Rusya)

University of Turkmenistan, Academy of Sciences (Türkmenistan)

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

MER-AK Publication House

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

PAYDAŞIMIZ OLAN ULUSLARARASI AKADEMİK DERGİLER

1. Dünya İnsan Bilimleri Dergisi (World Journal of Human Sciences)

https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan

2. BENGİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi (BENGİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies)

https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi

3. DÜMAD Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi (WOJMUR World Journal of Multidisipliner Research)

https://dergipark.org.tr/tr/pub/dumad

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

4. DÜSTAD Dünya Sağlık ve Tabiat Bilimleri Dergisi (WOJHENS World Journal of Health & Natural Sciences)

https://dergipark.org.tr/tr/pub/dustad

DAVETLİ ULUSLARARASI KATILIMCILARIMIZ / *INVITED INTERNATIONAL PARTICIPANTS*

Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN	**KAZAKİSTAN**
Prof. Dr. Galib SAYILOV	**AZERBAYCAN**
Prof. Dr. Salamat İDRİSSOV	**KAZAKİSTAN**
Prof. Dr. Toshqulov A. H.	**ÖZBEKİSTAN**
Prof. Dr. Nihada Delibegović DŽANİĆ	**BOSNA HERSEK**
Prof. Dr. Hasan BAHAR	**TÜRKİYE**
Prof. Dr. Seyfeddin RIZASOY	**AZERBAYCAN**
Prof. Dr. Obidjon Sofiyev	**ÖZBEKİSTAN**
Doç. Dr. Zümrüd MANSİMOVA İBRAHİM KIZI	**AZERBAYCAN**
Prof. Dr. Redzeb SKRİJELJ	**SIRBİSTAN**
Prof. Dr. Numan ARUÇ	**MAKEDONYA**
Prof. Dr. Hacıyev Eldar NABİYEVİÇ	**DAĞISTAN – RUSYA**
Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANİBEKOV	**TÜRKMENİSTAN**
Assoc. Prof. Muhtar MIROV	**KAZAKİSTAN**
Prof. Dr. Abay DUSENBAYEV	**KAZAKİSTAN**
Prof. Dr. Damir MATANOVİĆ	**HIRVATİSTAN**
Prof. Dr. Emina Berbić KOLAR	**HIRVATİSTAN**
Assoc. Prof. Anzorova Svetlana PETROVNA	**RUSYA**
Prof. Dr. Radik GALILULIN	**Tataristan - RUSYA**
Prof. Dr. Ardian MUHAJ	**ARNAVUTLUK**
Prof. Dr. Naseem AHMAD	**HİNDİSTAN**
Prof. Dr. Asıf HACIYEV	**AZERBAYCAN**
Prof. Dr. Fizuli KURBANOV	**AZERBAYCAN**
Reyhan SAYILOVA	**AZERBAYCAN**
Assoc. Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV	**BAŞKURDİSTAN - RUSYA**
Assoc. Prof. Dr. Selim BEZERAJ	**KOSOVA**
Assoc. Prof. Tahseeen FATIMA	**PAKİSTAN**

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Assist. Prof. Dr. Chunfeng GE	**ÇİN**
Dr. Ali TOPÇUK	**ALMANYA**
Nejat KEVSEROĞLU	**IRAK**
Hüseyin BEYOĞLU	**IRAK**
Prof. Dr. Siham ZENGİ	**IRAK**
Salah Behlül ÇAMURCU	**IRAK**
Rashad MANAFOV	**IRAK**
Muhammed	**IRAK**
Sehavet İZZETİ	**İRAN**
İbrahim ALBAYRAK	**İSVİÇRE**

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

DÜZENLEME KURULU /
ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Dr. D. Ali ARSLAN (Sempozyum Genel Koordinatörü - Chairman of Organizing Committee)
Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN
Prof. Dr. Galib SAYILOV
Prof. Dr. Salamat İDRİSSOV
Prof. Dr. Toshqulov A. H.
Prof. Dr. Nihada Delibegović DŽANİĆ
Prof. Dr. Radik GALILULIN
Prof. Dr. Hacıyev Eldar NABİYEVİÇ
Prof. Dr. Redzeb SKRİJELJ
Prof. Dr. Numan ARUÇ
Prof. Dr. Damir MATANOVİĆ
Prof. Dr. Emina Berbić KOLAR
Prof. Dr. Ardian MUHAJ
Prof. Dr. Siham ZENGİ
Prof. Dr. Hasan BAHAR
Prof. Dr. Ebru KAFKAS
Prof. Dr. Salih KAFKAS
Prof. Dr. Naseem AHMAD
Assoc. Prof. Dr. Zümrüd MANSİMOVA
Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANİBEKOV
Assoc. Prof. Anzorova Svetlana PETROVNA
Assoc. Prof. Muhtar MIROV
Assoc. Prof. Dr. Selim BEZERAJ
Assoc. Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV
Doç. Dr. Mehmet Özgür TÜRKMENOĞLU

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Dr. Öğr. Üyesi İnci KESİLMİŞ
Dr. Ali TOPÇUK
Gülten ARSLAN
Nejat KEVSEROĞLU
Sarbast MOSLEM
Fırat KAYIRAN
Melih KESİLMİŞ

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ULUSLARARASI BİLİM KURULU
INTERNATIONAL SCIENTIFIC COMMITTEE

	COUNTRY
Prof. Dr. Galib SAYILOV	**Azerbaijan**
Prof. Dr. Bekezhan AKHAN	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Tashmukhambetov Bauyrzhan GALİKHANOVİCH	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Salamat İDRİSSOV	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Abdulkadir TAŞKULOV	**Uzbekistan**
Prof. Dr. Takir Ospanovich BALYKBAYEV	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Ahmed Zaki Darhan ZHUMAKANOVİCH	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Aldambergenova Gaukhar TUREMURATKYZY	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Karimova Beibitkul SARSEMHANOVNA	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Malika Djumamuratova TLEUBERGENOVNA	**Uzbekistan (Karakalpak)**
Assoc. Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV	**Dagesstan – Russia**
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY	**Azerbaijan**
Prof. Dr. Ramazan QAFAROV	**Azerbaijan**
Prof. Dr. Gülnur AZAMATOV	**Russia**
Prof. Dr. Ardian MUHAJ	**Albania**
Prof. Dr. Azamat AKHTYAMOV	**Bashkortostan**
Prof. Dr. Nihada Delibegović DŽANİĆ	**Bosnia and Herzegovina**
Prof. Dr. Rysbaev Sulaiman KAZYBAEVİCH	**Kırgızistan**
Prof. Dr. Xin LUO	**China**
Assist. Prof. Dr. Chunfeng GE	**China**
Assoc. Prof. Dr. Erkin ARIZ	**China**

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Prof. Dr. Damir MATANOVİĆ	**Croatia**
Prof. Dr. Emina Berbić KOLAR	**Croatia**
Prof. Dr. Hacıyev Eldar NABİYEVİÇ	**Dagestan**
Prof. Dr. İbrahim SİRKECİ	**England**
Prof. Dr. Emzar MAKARADZE	**Georgia**
Dr. Ali TOPÇUK	**Germany**
Prof. Dr. Naseem AHMAD	**Hindistan**
Prof. Dr. Siham ZENGİ	**Irak**
Assoc. Prof. Hossein Khoshbaten	**İran**
Sehavet İZZETİ	**İran**
Prof. Dr. Takashi OSAWA	**Japan**
Assist. Prof. Dr. Ercan ÖMİRBAYEV	**Kazakhstan**
Assoc. Prof. Roza Zh. KURMANKULOVA	**Kazakhstan**
Assoc. Prof. Muhtar MIROV	**Kazakhstan**
Anara A. KARAGULOVA	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Roza ABDUKUOVA	**Kirghizstan**
Prof. Dr. Kadırali KONKOBAYEV	**Kirghizstan**
Assoc. Prof. Dr. Selim BEZERAJ	**Kosovo**
Assoc. Prof. Dr. Ergin JABLE	**Kosovo**
Prof. Dr. Numan ARUÇ	**Macedonia**
Prof. Dr. Luvsandorj BOLD	**Mongolia**
Assoc. Prof. Tahseeen FATIMA	**Pakistan**
Prof. Dr. Samila KURDAMİYEVA	**Russia**
Assoc. Prof. Anzorova Svetlana PETROVNA	**Russia**
Prof. Dr. Redzeb SKRİJELJ	**Serbia**
Rustem Shah VELIEV	**Tatarstan- Russia**
Prof. Dr. Mingazova Leyla İHSAN KIZI	**Tatarstan- Russia**
Prof. Dr. Radik GALIULLIN	**Tatarstan - Russia**
Aizat MAKHMUTOV	**Tatarstan - Russia**
Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANİBEKOV	**Turkmenistan**

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Prof. Dr. D. Ali ARSLAN	**Turkey**
Prof. Dr. Hasan BAHAR	**Turkey**
Prof. Dr. Ebru KAFKAS	**Türkiye**
Prof. Dr. Salih KAFKAS	**Türkiye**
Prof. Dr. Yampol'skii Alexander LEONİDOVİCH	**Ukraine**
Prof. Dr. Glenn MUSCHERT	**United States of America**

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

BİLİM KURULU
SCIENTIFIC COMMITTEE

	COUNTRY
Prof. Dr. Galib SAYILOV	Azerbaijan
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY	Azerbaijan
Prof. Dr. Ramazan QAFAROV	Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Zümrüd MANSİMOVA	Azerbaijan
Assoc. Prof. Ulugbek SATTAROV	Uzbekistan
Prof. Dr. Alim KAYYUMOV	Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Ali ALİYEV	Azerbaijan
Prof. Dr. Azamat AKHTYAMOV	Bashkortostan
Assoc. Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV	Bashkortostan
Assoc. Prof. Dr. Rif AXMADİEV	Bashkortostan
Prof. Dr. Xin LUO	China
Assoc. Prof. Dr. Erkin ARIZ	China
Prof. Dr. Hacıyev Eldar NABİYEVİÇ	Dagestan
Prof. Dr. İbrahim SİRKECİ	England
Prof. Dr. Emzar MAKARADZE	Georgia
Dr. Ali TOPÇUK	Germany
Sarbast MOSLEM	Hungary
Dr. Muhammed KERKÜKLÜ	Iraq
Nejat KEVSEROĞLU	Iraq
Prof. Dr. Naseem AHMAD	India
Assoc. Prof. Hossein KHOSHBATEN	İran
Prof. Dr. Takashi OSAWA	Japan
Prof. Dr. Bekezhan AKHAN	Kazakhstan
Assoc. Prof. Roza Zh. Kurmankulova	Kazakhstan
Assoc. Prof. Muhtar MIROV	Kazakhstan
Anara A. KARAGULOVA	Kazakhstan

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Assist. Prof. Dr. Ercan ÖMİRBAYEV	**Kazakhstan**
Prof. Dr. Kadırali KONKOBAYEV	**Kirghizstan**
Assist. Prof. Dr. Nurdin USEYEV	**Kirghizstan**
Assoc. Prof. Dr. Ergin JABLE	**Kosovo**
Assoc. Prof. Dr. Selim BEZERAJ	**Kosovo**
Prof. Dr. Numan ARUÇ	**Macedonia**
Prof. Dr. Luvsandorj BOLD	**Mongolia**
Prof. Dr. Samila KURDAMİYEVA	**Russia**
Assoc. Prof. Anzorova Svetlana PETROVNA	**Russia**
Prof. Dr. Radik GALILULIN	**Tataristan - Russia**
Prof. Dr. Redzeb SKRİJELJ	**Serbia**
İbrahim ALBAYRAK	**Switzerland**
Prof. Dr. Mingazova Leyla İhsan KIZI	**Tatarstan**
Assoc. Prof. Dr. Guzaliya KHAZİYEVA	**Tatarstan**
Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANİBEKOV	**Turkmenistan**
Prof. Dr. Yampol'skii Alexander LEONİDOVİCH	**Ukraine**
Prof. Dr. Glenn MUSCHERT	**United States of America**
Prof. Dr. D. Ali ARSLAN	**Türkiye**
Doç. Dr. Müjdat AVCI	**Türkiye**
Prof. Dr. Hasan BAHAR	**Türkiye**
Prof. Dr. Ali BİLGİLİ	**Turkey**
Prof. Dr. Salim CÖHÇE	**Türkiye**
Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR	**Türkiye**
Dr. Öğr. Demet Öztürk ÇELİK	**Türkiye**
Prof. Dr. Ahmet DAĞTEKİN	**Türkiye**
Prof. Dr. Mustafa Musa DİRLİK	**Türkiye**
Prof. Dr. Gülfem ERGÜN	**Türkiye**
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	**Türkiye**
Prof. Dr. Gülten Eren GÜMÜŞTEKİN	**Türkiye**

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Prof. Dr. Ebru KAFKAS	**Türkiye**
Prof. Dr. Salih KAFKAS	**Türkiye**
Dr. Öğr. Üyesi İnci KESİLMİŞ	**Türkiye**
Prof. Dr. Faruk KOCACIK	**Türkiye**
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK	**Türkiye**
Prof. Dr. Ahmet Hakan ÖZTÜRK	**Türkiye**
Prof. Dr. Günşah ŞAHİN	**Türkiye**
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN	**Türkiye**
Prof. Dr. Turhan TOROS	**Türkiye**
Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU	**Türkiye**
Doç. Dr. Mehmet Özgür TÜRKMENOĞLU	**Türkiye**
Prof. Dr. Asım YAPICI	**Türkiye**
Prof. Dr. Yunus YILDIRIM	**Türkiye**
Doç. Dr. İrfan YILDIRIM	**Türkiye**

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

DANIŞMA VE HAKEM KURULU
ADVISERY BOARD

Soy isim	İsim
AÇIKALIN	Doç. Dr. Neriman
AKÖZ	Prof. Dr. Alaattin
AKKOL	Dr. Öğr. Üyesi Mümtaz Levent
ALBAYRAK	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa
ALBUZ	Prof. Dr. Aytekin
ALGÜL	Prof. Dr. Öztekin
ALTAN	Prof. Dr. Cemal
ARSLAN	Gülten
ARSLAN	Prof. Dr. D. Ali
ATEŞ	Prof. İsmail
ATILGAN	Doç. Dr. Kalender Özcan
ATTAR	Dr. Öğr. Üyesi Günnur Ertong
AVCI	Doç. Dr. Müjdat
AYDIN	Prof. Dr. Mustafa
AZMAN	Prof. Dr. Ayşe
BABAHAN	Dr. Öğr. Üyesi Ali
BAHADIR	Doç. Dr. Ziynet
BAHAR	Prof. Dr. Hasan
BAL	Prof. Dr. Hüseyin
BİLGİLİ	Prof. Dr. Ali
BİRKÖK	Doç. Dr. Cüneyt
BOZYER	Dr. Öğretim Üyesi Ünal
BULDUM	Dr. Öğretim Üyesi Berat Barış
CİRHİNLİOĞLU	Prof. Dr. Zafer
COŞKUN	Doç. Dr. İbrahim
CÖHÇE	Prof. Dr. Salim

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

ÇAĞLAR	**Prof. Dr. Ali**
ÇELİK	**Prof. Dr. Emine Babaoğlan**
ÇELİK	**Dr. Öğr. Üyesi Ejder**
DAĞTEKİN	**Prof. Dr. Ahmet**
DAĞADUR	**Prof. Dr. İlhan**
DEĞİRMEN	**Prof. Dr. Süleyman**
DEMİR	**Doç. Dr. Alpaslan**
DEMİR	**Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin**
DEMİRCİ	**Doç. Dr. Nevzat**
DİRLİK	**Prof. Dr. Mustafa Musa**
DOKAK	**Prof. Hüsnü**
DÖNMEZ	**Prof. Dr. Süleyman**
DUMAN BAY	**Doç. Dr. Betül**
ERDEM	**Prof. Dr. Cumhur**
ERDEM	**Dr. Öğr. Üyesi Meziyet Sema**
ERDOĞAN	**Prof. Dr. Türkan**
ERGENE	**Prof. Dr. Serap**
ERGÜN	**Prof. Dr. Gülfem**
ERJEM	**Prof. Dr. Yaşar**
ERKUL	**Prof. Dr. Hüseyin**
ERTAN	**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin**
GENÇ	**Prof. Dr. Salih Zeki**
GÖKÇE	**Doç. Dr. Mustafa**
GÖKHAN	**Prof. Dr. İlyas**
GÜLBEYAZ	**Doç. Kürşad**
GÜLSEVİN	**Prof. Dr. Gürer**
GÜMÜŞTEKİN	**Prof. Dr. Gülten Eren**
GÜZEL	**Prof. Dr. Abdurrahman**
IŞIK	**Dr. Öğr. Üyesi Meryem Türkan**
KAÇMAZOĞLU	**Prof. Dr. Hacı Bayram**

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

KAFKAS	**Prof. Dr. Ebru**
KAFKAS	**Prof. Dr. Salih**
KARA	**Prof. Dr. İlker Fatih**
KARATAŞ	**Doç. Dr. Mehmet**
KESİLMİŞ	**Dr. Öğr. Üyesi İnci**
KESİLMİŞ	**Melih**
KURT	**Prof. Dr. Şener**
KOLUKIRIK	**Prof. Dr. Suat**
KOCA	**Prof. Dr. Emine**
KOCACIK	**Prof. Dr. Faruk**
KÖSE	**Prof. Dr. Osman**
KÖZLEME	**Doç. Dr. Arif Olgun**
KUMBUR	**Prof. Dr. Halil**
MAZLUM	**Doç. Dr. Ahmet**
MEŞE	**Doç. Dr. İlknur**
MEŞE	**Ertuğrul**
MUMYAKMAZ	**Doç. Dr. Alper**
PINAR	**Öğr. Gör. Kasım**
POLAT	**Doç. Dr. Ferihan**
REŞİDOĞLU	**Prof. Dr. Hanlar**
ODABAŞ	**Dr. Öğretim Üyesi Sevim**
ÖMÜRGÖNÜLŞEN	**Prof. Dr. Uğur**
ÖTGÜN	**Prof. Cebrail**
ÖZBOLAT	**Doç. Dr. Abdullah**
ÖZDEMİR	**Prof. Dr. Soner Mehmet**
ÖZEN	**Prof. Dr. Recep**
ÖZTÜRK	**Prof. Dr. Ahmet Hakan**
ÖZYURT	**Prof. Dr. Mustafa**
SAĞIR	**Doç. Dr. Adem**
SALMAN	**Dr. Öğr. Üyesi**

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

SAYAR	**Prof. Dr. Sedat**
SAYINCI	**Doç. Dr. Bahadır**
ŞAHİN	**Prof. Dr. Günşah**
ŞİŞMAN	**Prof. Dr. Bekir**
TAŞ	**Prof. Dr. Kenan Ziya**
TOPAKKAYA	**Prof. Arslan**
TOPSES	**Doç. Dr. Devrim**
TUNCER	**Prof. Dr. Barbaros**
TÜFEKÇİOĞLU	**Prof. Dr. Hayati**
TÜRKMENOĞLU	**Doç. Dr. Mehmet Özgür**
ULUOCAK	**Prof. Dr. Şeref**
USLU	**Doç. Dr. Fatih**
UYGUN	**Doç. Dr. Kalender**
UYSAL	**Doç. Dr. Arzu**
UYSAL	**Doç. Dr. Yücel**
ÜNAL	**Dr. Öğr. Üyesi Recep**
ÜREDİ	**Doç. Dr. Lütfi**
ÜZEL	**Asiye**
VURAL	**Prof. Dr. Feyzan Göher**
WAKAMATSU	**Doç. Dr. Hirokhi**
YAPALAK	**Dr. Öğr. Üyesi Suat**
YAPICI	**Prof. Dr. Asım**
YAVAŞOĞLU	**Dr. Öğr. Üyesi Ahu Sumbas**
YETGİN	**Doç. Dr. Zeki**
YILDIRIM	**Prof. Dr. Yunus**
YILDIRIM	**Doç. Dr. Murat**
YILDIRIM	**Doç. Dr. İrfan**
YILDIZ	**Prof. Dr. Mete**
YILDIZ	**Dr. Öğretim Üyesi Ali**
YILMAZ	**Doç. Dr. Mualla**
YOLDAŞ	**Prof. Dr. Yunus**
YOLDAŞ	**Doç. Dr. Özlem BECERİK**
YORULMAZ	**Prof. Dr. Şerife**
YÖRÜK	**Prof. Dr. Doğan**
YÜRÜDÜR	**Prof. Dr. Eren**

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

4. ULUSLARARASI MERSİN SEMPOZYUMU GENEL PROGRAM

4. International Mersin Symposium

(22 - 24 Ekim 2020 / October 22 – 24, 2020**)**

SEMPOZYUM PROGRAMI / *SYMPOSIUM PROGRAM*

22 Ekim 2020 – KARABAĞ SALONU

8:00	**KAYIT**
8:30	**AÇILIŞ – PROTOKOL KONUŞMALARI KARABAĞ SALONU**
10:00-10:45	**1. OTURUMLAR**
11:00 – 11:45	**2. OTURUMLAR**
12:00 – 12:45	**3. OTURUMLAR**
13:00 – 14:00	**ÖĞLE ARASI**

SUNUMLAR: 10 DK (4x10 DK), MÜZAKERE 5 DK

SALONLAR:

AZERBACAN – KARABAĞ – KAZAKİSTAN – ÖZBEKİSTAN - TÜRKMENİSTAN SALONU

(Sunumlar, Saat: 10:00'dan itibaren, 3 gün boyunca, aynı anda 5 farklı salonda gerçekleştirilecektir.)

4. ULUSLARARASI AKDENİZ SEMPOZYUMU AÇILIŞ OTURUMU:

DAVETLİ ULUSLARARASI KATILIMCILARIMIZ

Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN	**KAZAKİSTAN**
Prof. Dr. Galib SAYILOV	**AZERBAYCAN**
Prof. Dr. Salamat İDRİSSOV	**KAZAKİSTAN**
Prof. Dr. Toshqulov A. H.	**ÖZBEKİSTAN**
Prof. Dr. Nihada Delibegović DŽANİĆ	**BOSNA HERSEK**
Prof. Dr. Hasan BAHAR	**TÜRKİYE**
Prof. Dr. Seyfeddin RIZASOY	**AZERBAYCAN**
Doç. Dr. Zümrüd MANSİMOVA İBRAHİM KIZI	**AZERBAYCAN**

Prof. Dr. Radik GALILULIN	**Tataristan – RUSYA**
Prof. Dr. Ardian MUHAJ	**ARNAVUTLUK**
Prof. Dr. Naseem AHMAD	**HİNDİSTAN**
Prof. Dr. Asıf HACIYEV	**AZERBAYCAN**
Prof. Dr. Fizuli KURBANOV	**AZERBAYCAN**
Reyhan SAYILOVA	**AZERBAYCAN**
Assoc. Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV	**BAŞKURDİSTAN – RUSYA**
Assoc. Prof. Dr. Selim BEZERAJ	**KOSOVA**
Assoc. Prof. Tahseeen FATIMA	**PAKİSTAN**
Assist. Prof. Dr. Chunfeng GE	**ÇİN**

Prof. Dr. Redzeb SKRİJELJ	**SIRBİSTAN**
Prof. Dr. Numan ARUÇ	**MAKEDONYA**
Prof. Dr. Hacıyev Eldar NABİYEVİÇ	**DAĞISTAN – RUSYA**
Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANİBEKOV	**TÜRKMENİSTAN**
Assoc. Prof. Muhtar MIROV	**KAZAKİSTAN**
Prof. Dr. Abay DUSENBAYEV	**KAZAKİSTAN**
Prof. Dr. Damir MATANOVİĆ	**HIRVATİSTAN**
Prof. Dr. Emina Berbić KOLAR	**HIRVATİSTAN**
Assoc. Prof. Anzorova Svetlana PETROVNA	**RUSYA**

Dr. Ali TOPÇUK	**ALMANYA**
Nejat KEVSEROĞLU	**IRAK**
Hüseyin BEYOĞLU	**IRAK**
Prof. Dr. Siham ZENGİ	**IRAK**
Salah Behlül ÇAMURCU	**IRAK**
Rashad MANAFOV	**IRAK**
Muhammed	**IRAK**
Sehavet İZZETİ	**İRAN**
İbrahim ALBAYRAK	**İSVİÇRE**

GENEL PROGRAM

22 Ekim 2020	23 Ekim 2020	23 Ekim 2020
1. Oturum **22 Ekim 2020 / 13:00-14:30**	**5. Oturum** **23 Ekim 2020 / 8:30-10:00**	**11. Oturum** **24 Ekim 2020 / 8:30-10:00**
2. Oturum **22 Ekim 2020 / 14:45-16:15**	**6. Oturum** **23 Ekim 2020 / 10:15-11:45**	**12. Oturum** **24 Ekim 2020 / 10:15-11:45**
3. Oturum **22 Ekim 2020 / 16:30-18:00**	ÖĞLE ARASI: 12:00 – 13:00	ÖĞLE ARASI: 12:00 – 13:00
4. Oturum **22 Ekim 2020 / 18:00-19:30**	**7. Oturum** **23 Ekim 2020 / 13:00-14:30**	**13. Oturum** **24 Ekim 2020 / 13:00-14:30**
	8. Oturum **23 Ekim 2020 / 14:45-16:15**	**14. Oturum** **24 Ekim 2020 / 14:45-16:15**
	9. Oturum **23 Ekim 2020 / 16:30-18:00**	**15. Oturum** **24 Ekim 2020 / 16:30-18:00**
	10. Oturum **23 Ekim 2020 / 18:00-19:30**	**16. Oturum** **24 Ekim 2020 / 18:00-19:30**

Sempozyum Mekânı: Mersin.
E-posta: mersinsempozyumu@gmail.com

Sempozyum Web Adresi:
https://mersinsempozyumu.mersinakademi.com.tr/
İletişim Tel: 0532 270 81 45 / 0553 666 06 06

GENEL PROGRAM

22 Ekim 2020	23 Ekim 2020	24 Ekim 2020
4. Oturum 14:00-14:45	**9. Oturum 8:00-8:45**	**19. Oturum 8:00-8:45**
5. Oturum 15:00-15:45	**10. Oturum 9:00-9:45**	**20. Oturum 9:00-9:45**
6. Oturum 16:00-16:45	**11. Oturum 10:00-10:45**	**21. Oturum 10:00-10:45**
7. Oturum 17:00-17:45	**12. Oturum 11:00-11:45**	**22. Oturum 11:00-11:45**
8. Oturum 18:00-18:45	**13. Oturum 12:00-12:45**	**23. Oturum 12:00-12:45**
****	**ÖĞLE ARASI: 13:00 – 14:00**	**ÖĞLE ARASI: 13:00 – 14:00**
	14. Oturum 14:00-14:45	**24. Oturum 14:00-14:45**
	15. Oturum 15:00-15:45	**25. Oturum 15:00-15:45**
	16. Oturum 16:00-16:45	**26. Oturum 16:00-16:45**
	17. Oturum 17:00-17:45	**27. Oturum 17:00-17:45**
	18. Oturum 18:00-18:45	**28. Oturum 18:00-18:45**

SALONLAR:

AZERBACAN – KARABAĞ – KAZAKİSTAN – ÖZBEKİSTAN – TÜRKMENİSTAN SALONU

SEMPOZYUM

BİLDİRİ TAM METİNLERİ

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

BAKLİYAT ÜRETİM SEKTÖRÜNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ RİSK DEĞERLENDİRMESİ VE FARKLI RİSK ANALİZİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Mustafa Hüseyin KESER

İrem Ersöz KAYA

ÖZET

Türkiye, bakliyat üretimi, kalitesi ve varlığı yönüyle dünyada ilk başlarda yer almaktadır ve bu bakımdan önemli bir konuma sahiptir. Ülkemiz bakliyat üretimi açısından 2019 yılı rakamlarına göre dünya sıralamasında Kanada ve Hindistan'dan sonra 3. sırada yer aldığı görülmüştür. Bakliyat fabrikalarında oluşabilecek potansiyel tehlike ve risk etkenlerinin ortaya çıkarılarak, sonradan doğabilecek risklerin kontrol altında tutulmasına ilişkin çalışmaların sistemli bir biçimde değerlendirilebilmesi için risk değerlendirmesi yapılması ve risklerin belirlenmesi gerekmektedir. Bakliyat fabrikalarının iş sağlığı ve güvenliği bakımından daha güvenilir bir duruma getirilebilmesi için iş kazaları yaşanmadan önce risk analizi yapılması ve riskli durum ve hatalara sebep olan olayların belirlenmesi gerekmektedir.

İş kazaları esnasında ortaya çıkabilecek ölüm, yaralanma ve maddi kayıp gibi sonuçları ortadan kaldırmak için öncelikli atılması gereken adımların başında, risk analizi gelmektedir. İş sağlığı ve güvenliğinde yaygın olarak tercih edilen yöntemlerin ikisi, 5x5 Matris L Tipi Matris ile Fine-Kinney yöntemleridir. L tipi matris yöntemi, neden-sonuç olayların değerlendirilmesi temelinde gerçekleşmektedir. Bir durumun gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmesi sonucunda zararın şiddetinin değerlendirilmesi biçiminde ifade edilir. Fine-Kinney yönteminde ise risk durumu frekansı, olasılık durumu ve sonuçta ortaya çıkan şiddetin değerlendirilmesi şeklinde ifade edilir. Fine-Kinney metodu, işletme istatistiklerinin kullanılması sebebiyle daha gerçekçi sonuçlar vermektedir.

Çalışmada, işyerinde ortaya çıkan tehlikelerin ve risklerin öncelikle risk derecesi hesaplanmış ve ardından hesaplanan risk dereceleri vasıtasıyla işyerinde L tipi matris

yöntemi ile Fine-Kinney metodu kullanılarak risk analizinde tespit edilen analiz sonuçları karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Risk Analizi, 5x5 L Tipi Matris, Fine Kinney

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY RISK ASSESSMENT AND COMPARISON OF DIFFERENT RISK ANALYSİS METHODS IN LEGUMES PRODUCTION SECTOR

ABSTRACT

Pulse production in Turkey, is located in the first row in the world with the direction and quality of the assets and has an important position in this regard. It has been seen that our country ranks 3rd after Canada and India in the world ranking in terms of pulses production according to the statistics of 2019. It is necessary to perform a risk assessment and determine the risks in order to be able to systematically evaluate the efforts to keep the risks that may arise later under control by revealing the potential danger and risk factors that may occur in pulses factories. In order to make pulses factories more reliable in terms of occupational health and safety, risk analysis should be done before occupational accidents and risky situations and events that cause mistakes should be determined.

Risk analysis is one of the primary steps to be taken to eliminate the consequences such as death, injury and financial loss that may occur during work accidents. Two of the commonly preferred methods in occupational health and safety are 5x5 Matrix L Type Matrix and Fine-Kinney methods. The L-type matrix method is based on the evaluation of cause and effect events. It is expressed as the evaluation of the severity of the damage as a result of the occurrence of a situation with the possibility of occurrence. In the Fine-Kinney method, the risk situation is expressed as the frequency, probability state and the evaluation of the resulting severity. The Fine-Kinney method gives more realistic results due to the use of business statistics.

In the study, the risk level of the hazards and risks that occur in the workplace was first calculated and then the analysis results determined in the risk analysis using the L-type matrix method and the Fine-Kinney method were compared with the calculated risk degrees. As a result of the comparison, information about the applicability of the Fine Kinney method and the L-type matrix method in the factory is presented.

Key Words: Occupational Health and Safety, Risk Analysis, 5x5 L Matrix, Fine Kinney

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği; çalışanları korumak ve üretim güvenliğini tam anlamıyla sağlamak için risk analiz yöntemlerini kullanmaktadır. Düzenli ve sağlıklı bir çalışma hayatının izlenebilmesi için, iş sağlığı ve güvenliği; büyük önem teşkil etmektedir. Bundan dolayı, iş sağlığı ve güvenliğinde risk skorlarının çok büyük önemi ve yeri vardır (Kinney and Wiruth, 1976). İşyerlerinde ortaya çıkan yüksek risk durumundaki olayların ortadan kaldırılabilmesi veya tehlikelerin en aza indirgenmesi için değerlendirmelerde risk analiz yöntemlerinin kullanılması şarttır. İşyerlerine uygun olan yöntemin doğru seçilmesi çok önemlidir (Özen, 2007). Bu çalışmada seçilen bakliyat fabrikasında oluşabilecek potansiyel tehlike ve risk etkenlerinin ortaya çıkarılarak, doğabilecek risklerin değerlendirilebilmesi için risk değerlendirmesi yapılması gerekmektedir. Bu risklerin doğru tahmin edilmesi için yöntemlerin karşılaştırılması oldukça önem taşımaktadır (Ersoy,2013). Risk değerlendirmesini gerçekleştirmek için kullanılabilecek çok çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler, nitel (kalitatif) ve nicel (kantitatif) olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır (Ceylan, 2011).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Kalitatif diğer adıyla nitel metotları tanımlayacak olursak riskleri düşük, orta veya yüksek gibi terimlerle tanımlayan metotlardır (Zambak, 2006). Bu metotlar: PHA-Ön Tehlike Analizi, HAZOP-Tehlike ve İşletilebilme Yöntemi, What if-Olursa Ne Olur, Neden Sonuç Analizi, FTA-Hata Ağacı Analizi, HTA-Hiyerarşik Görev Analizidir. Kantitatif diğer adıyla nicel metotlar ise risklerin sayısal olarak ele alınmasıdır. Olasılık, frekans ve şiddet matematiksel hesaplamalarla ortaya çıkarılır (Winston, 1994). Bu metotlar; Fine Kinney Risk Analizi, FMEA-Olası Hata Türleri ve Etkileri Analizi, L Tipi Matris, X Tipi Matris olarak adlandırılmaktadır (Polat, 2002).

Literatürde, iş sağlığı ve güvenliği risk analizinin farklı alanlarda uygulamaları ve risk analizi yöntemlerinin karşılaştırılması üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri; atık tesislerinde, biyolojik faktörler açısından risk değerlendirmesi çalışmasıdır (Ölçücü ve Ersöz Kaya, 2019). Bu çalışmada Fine Kinney ve Matris yöntemi karşılaştırılması sağlanmıştır. Çalışma sonucunda, Fine Kinney yöntemi ile yapılan risk

analizinin, tedbirler alınarak önlenmiş kaza ve ramak kala olaylardan oluşturulmasıyla daha net sonuçlar elde edildiği görülmüştür. İki metot karşılaştırıldığında 5*5 Matris yönteminin Fine Kinney yöntemine göre yetersiz olduğu saptanmıştır. Bir diğer çalışmada, bir çimento fabrikasında hata analizi yöntemi ve L tipi matris yöntemi karşılaştırılarak bir araştırma yapılmış; sonucunda hata analizi yöntemi ile çimento fabrikalarında daha net sonuçlar elde edildiği tespit edilmiştir (Uslu, 2004). Risk analizi yöntemlerinin karşılaştırıldığı bir başka çalışmada Türkiye'de bir yem fabrikasında Fine Kinney ve Hazop yöntemleri kullanılarak araştırma yapılmış bunun sonucunda Fine Kinney metodunun yetersiz kaldığı belirlenmiştir. Bir inşaat sektöründe neden-sonuç analizi ve X tipi matris kullanılarak araştırma yapılmış ve sonuçları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda X tipi matrisin daha ayrıntılı sonuçlar verdiği görülmüştür (Uzun, 2006).

Bu çalışmada ise Mersin ilinde bulunan bir bakliyat fabrikasında risk değerlendirme aracı olarak Fine Kinney ve L tipi Matris yöntemlerini uygulanmıştır. Araştırmada yapılan risk analizi değerlendirmelerinde iş sağlığı ve güvenliği alanında en tehlikeli bölümler olarak acil durumlar, yangın, elektrik, forklift kullanımı, ekranlı araç kullanımı, ofis ortamı, üretim prosesi aşamaları, kimyasallar, ekipmanda çalışma kısımları üzerinde risk skorları belirlenmiştir. Sonrasında grafiklerle yöntemlerin sonuçlarının karşılaştırılması sağlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada bakliyat üretim sektöründe iş sağlığı ve güvenliği risk değerlendirmesinde uygulanan farklı risk analizi yöntemlerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, risk değerlendirmesi ve karşılaştırması yapılabilmesi amacıyla iki farklı yöntem seçilmiştir; bunlardan birincisi Fine Kinney yöntemi, ikincisi ise L tipi matris yöntemidir. Bu yöntemler uygulanırken bakliyat fabrikasında çalışanlar ile görüşmeler yapılmıştır. Fabrikada çalışan işçi ve mühendislerin iş sağlığı ve güvenliğini tehdit eden riskler tespit edilmeye çalışılmış, işletmedeki ergonomik durumun iş sağlığı ve güvenliği açısından ne tür riskler oluşturduğu tespit edilerek iki farklı risk analiz yöntemi ile değerlendirilmiş ve karşılaştırılması sağlanmıştır. Çalışmada, Mersin ilinde bulunan bir

bakliyat fabrikası evren olarak seçilmiştir. Örneklem olarak ise fabrikada bulunan işçi ve mühendisler belirlenmiş ayrıca tehlikeler belirlenerek çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada, metodolojik açıdan ağırlıklı olarak çoklu veri toplama tekniği kullanılmıştır. Metodolojik bir yaklaşımla belirlenen araştırmada, nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada risk analizi yöntemleri gibi nicel veri toplama tekniğinin yanı sıra mülakat ve gözlem gibi nitel veri toplama teknikleri de kullanılmıştır. Bu amaca yönelik olarak araştırmada temel veri kaynağı olarak, araştırma kapsamına giren çalışma sahasında yapılan gözlemler, sahada gerçekleştirilen mülakatlar ile yüz yüze görüşmeler, fabrikaya ilişkin her türlü risk analiz dokümanlarından faydalanılmıştır.

Çalışmada temel veri kaynağı olarak risk analiz değerlendirme yöntemleri ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Son derece geniş kapsamlı olarak gerçekleştirilen saha çalışmalarındaki mülakatlarda ve risk analiz formlarında tehlikelerin her maddesine değinilmiş ve risk skorları belirlenmiştir. Bu çalışmada bakliyat sektöründe en yaygın olarak tercih edilen risk analizi yöntemlerinden L Tipi Matris yöntemi ile Fine- Kinney yönteminin uygulanması ve sonuçlarının karşılaştırılması sağlanmıştır.

Bakliyat fabrikasında Fine Kinney ve L tipi Matris yöntemleri ile yapılan risk analizi değerlendirmelerinde iş sağlığı ve güvenliği alanında en tehlikeli bölümler olarak acil durumlar, yangın, elektrik, forklift kullanımı, ekranlı araç kullanımı, ofis ortamı, üretim prosesi aşamaları, kimyasallar, ekipmanda çalışma kısımları üzerinde risk skorları belirlenmiştir. Ardından grafiklerle yöntemlerin sonuçlarının karşılaştırılması sağlanmıştır. Fine Kinney ve L tipi Matris sonuçlarının karşılaştırılmasında 3D Sütun Grafiğini kullanılmıştır. Risk skorlarının değerlendirilmesinde Fine Kinney metodunda önemsiz, olası, önemli, esaslı, tolere edilemez risk seviyeleri olmak üzere 5'li sistem ile değerlendirme yapılırken, L tipi Matris metodunda anlamsız, düşük, orta, yüksek ve tolere edilemez olarak değerlendirilmektedir. Metotların birbiri ile karşılaştırmalarının yapılabilmesi amacıyla birbirinden farklı olarak tanımlanmış olan risk düzeylerinin ortak bir değerle ifade edilmesine gerek duyulmuştur. Buna göre aşağıdaki risk tanımlamasının kullanılmasına karar verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Karşılaştırmada Kullanılan Risk Değerleri

Önemsiz Risk	1
Düşük Risk	2
Orta Derece Risk	3
Yüksek Risk	4
Tolere Edilemez Risk	5

2. ACİL DURUMLARA GÖRE RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde tehlike alanının "acil durumlar" olarak belirlendiği kısmın maddelerinin Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları sağlanmıştır.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Tablo 2: Acil Durumlara Göre Risk Skorları

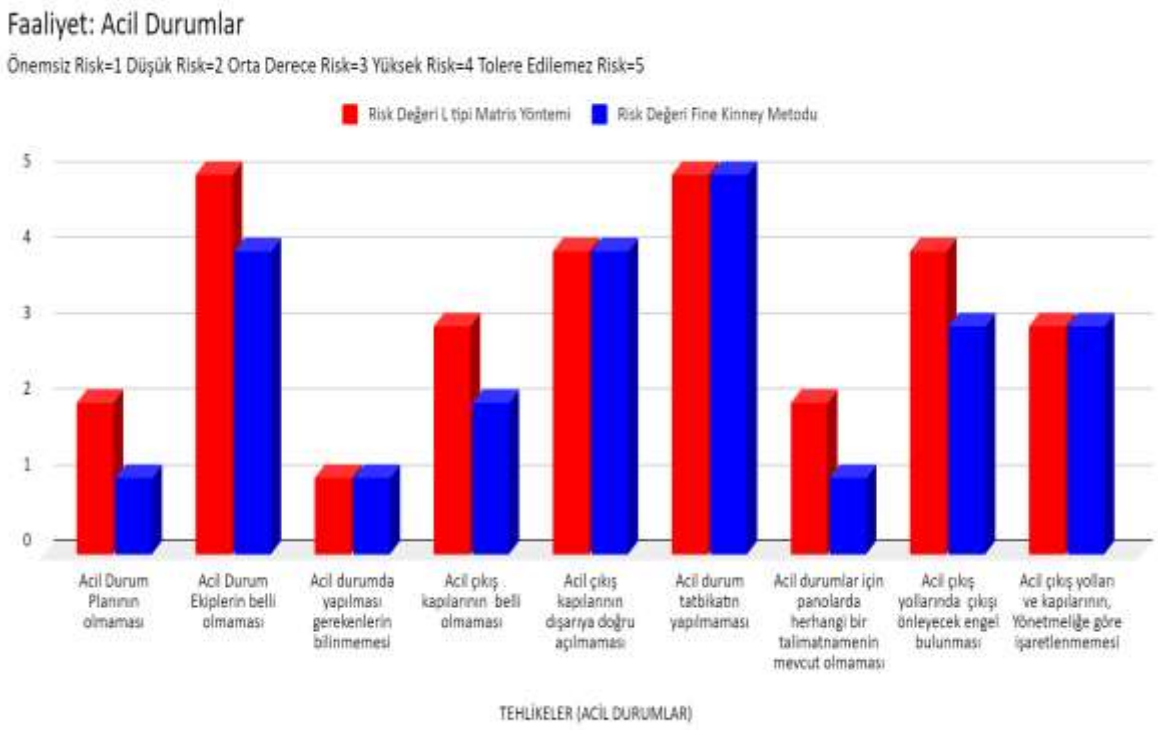
TEHLİKELER (Acil Durumlar)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
Acil Durum Planının olmaması	2	1
Acil Durum Ekiplerin belli olmaması	5	4
Acil durumda yapılması gerekenlerin bilinmemesi	1	1
Acil çıkış kapılarının belli olmaması	3	2
Acil çıkış kapılarının dışarıya doğru açılmaması	4	4

Acil durum tatbikatın yapılmaması	5	5
Acil durumlar için panolarda herhangi bir talimatnamenin mevcut olmaması	2	1
Acil çıkış yollarında çıkışı önleyecek engel bulunması	4	3
Acil çıkış yolları ve kapılarının, Yönetmeliğe göre işaretlenmemesi	3	3

Grafik 1 ve Tablo 2'de görüldüğü gibi, acil durum tatbikatının yapılmaması hem L tipi Matris yönteminde hem de Fine Kinney yönteminde risk skoru 5 yani tolere edilemez risk olarak çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında 3 maddede risk skorları aynı değeri alırken, 6 maddede birbirlerinden az da olsa farklı sonuçlar çıkmıştır. Bulgular L tipi matris ile Fine Kinney arasında gözle görülebilir farklılık olduğunu ama maddelerin bir kısmında aynı sonuçları verdiğini göstermektedir.

Grafik 1: Acil Durumlara Göre Risk Skorları

Mer-Ak

3. YANGIN RİSKİNE GÖRE RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

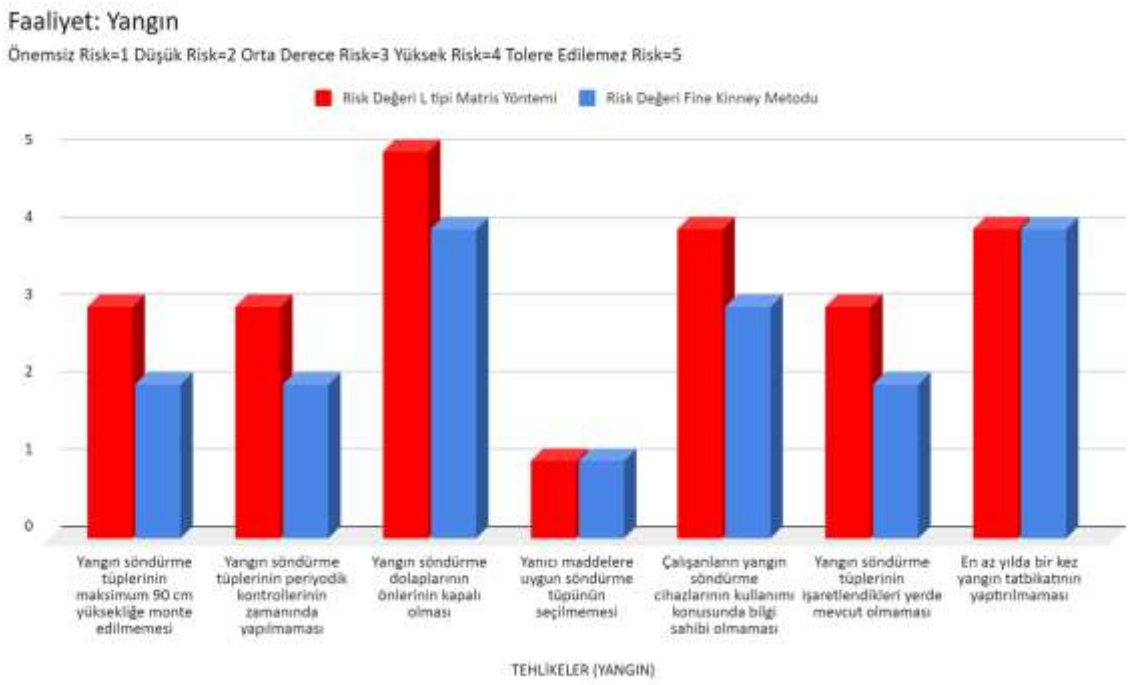
Bu bölümde tehlike alanının "yangın" olarak belirlenen kısmın maddelerini Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları sağlanmıştır.

Tablo 3: Yangın Tehlikesine Göre Risk Skorları

TEHLİKELER (Yangın Tehlikesi)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
Yangın söndürme tüplerinin maksimum 90 cm yüksekliğe monte edilmemesi	3	2
Yangın söndürme tüplerinin periyodik kontrollerinin zamanında yapılmaması	3	2
Yangın söndürme dolaplarının önlerinin kapalı olması	5	4
Yanıcı maddelere uygun söndürme tüpünün seçilmemesi	1	1
Çalışanların yangın söndürme cihazlarının kullanımı konusunda bilgi sahibi olmaması	4	3
Yangın söndürme tüplerinin işaretlendikleri yerde mevcut olmaması	3	2
En az yılda bir kez yangın tatbikatının yaptırılmaması	4	4

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Grafik 2: Yangın Tehlikesine Göre Risk Skorları

Bu kısımda yangın riski durumunda yangın söndürme tüplerinin uygun olup olmadığı, dolapların uygunluğu, tatbikatların yapılıp yapılmadığı araştırıldı. Araştırmanın bulguları, yangın söndürme dolaplarının önlerinin kapalı olması L tipi matriste tolere edilemez risk olarak görünürken, Fine Kinney metodunda yüksek risk olarak ortaya çıkıyor. Diğer bir karşılaştırmada, Grafik 2'de de görüldüğü gibi, en az yılda bir kez yangın tatbikatının yapılmaması her iki yöntemde de yüksek riski işaret etmektedir. Tabloya baktığımızda özellikle riskin çok yüksek olduğu alanlarda her iki yöntemde de risk skorları yüksek çıkmaktadır. (Tablo 3)

4. OFİS ORTAMINA GÖRE RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde tehlike alanının "ofis ortamı" olarak belirlenen kısmın maddelerinin Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları

sağlanmıştır. Araştırma kapsamında, ofis ortamının ergonomik yapısının uygun olup olmadığı araştırılmıştır.

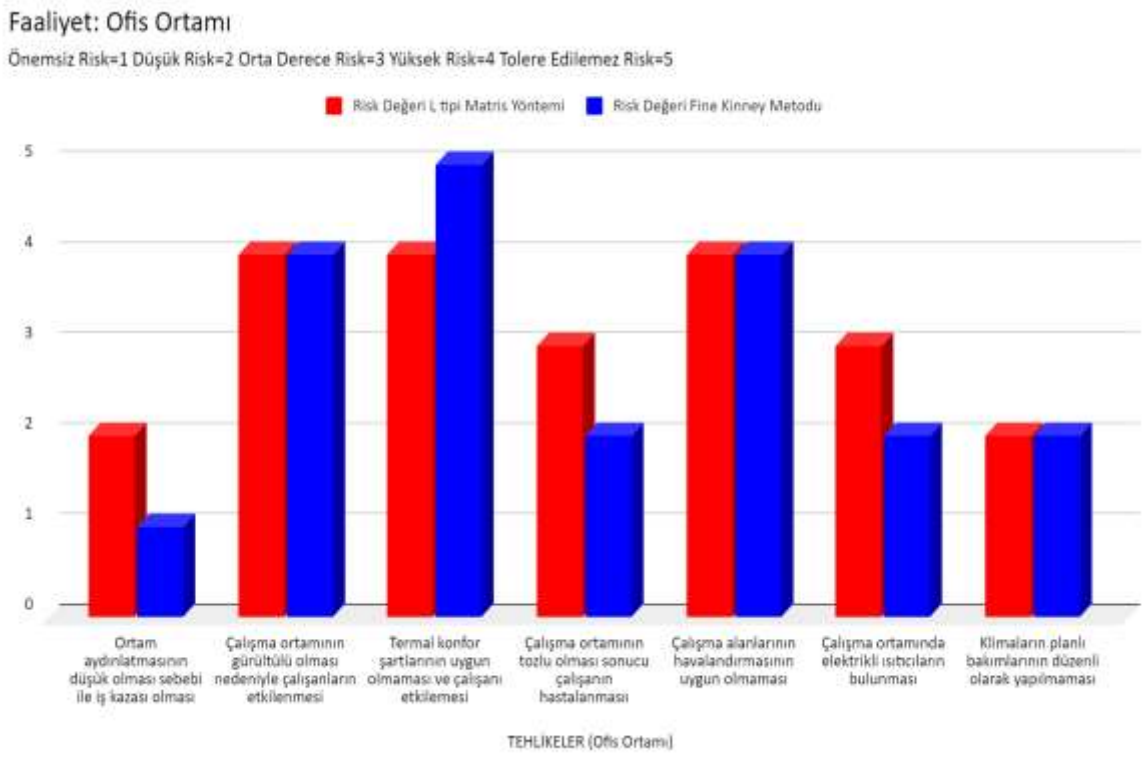
Tablo 4: Ofis Ortamına Göre Risk Skorları

TEHLİKELER (Ofis Ortamı)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
Ortam aydınlatmasının düşük olması sebebi ile iş kazası olması	2	1
Çalışma ortamının gürültülü olması nedeniyle çalışanların etkilenmesi	4	4
Termal konfor şartlarının uygun olmaması ve çalışanı etkilemesi	4	5
Çalışma ortamının tozlu olması sonucu çalışanın hastalanması	3	2
Çalışma alanlarının havalandırmasının uygun olmaması	4	4
Çalışma ortamında elektrikli ısıtıcıların bulunması	3	2
Klimaların planlı bakımlarının düzenli olarak yapılmaması	2	2

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Tablo 4'deki bulgular çalışma ortamının gürültülü olması nedeniyle çalışanların etkilenmesini her iki yöntemde de yüksek risk olarak ortaya koymaktadır. Termal konfor şartlarının uygun olmaması ve çalışanı olumsuz etkilemesi L tipi matriste yüksek risk olarak görülürken Fine Kinney metodunda tolere edilemez risk olarak ön plana çıkmaktadır (Grafik 3).

Grafik 3: Ofis Ortamına Göre Risk Skorları

Mersin Akademi Danışmanlık

5. EKİPMANDA ÇALIŞMA RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde tehlike alanının "ekipmanda çalışma" olarak belirlenen kısmın maddelerinin Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları sağlanmıştır.

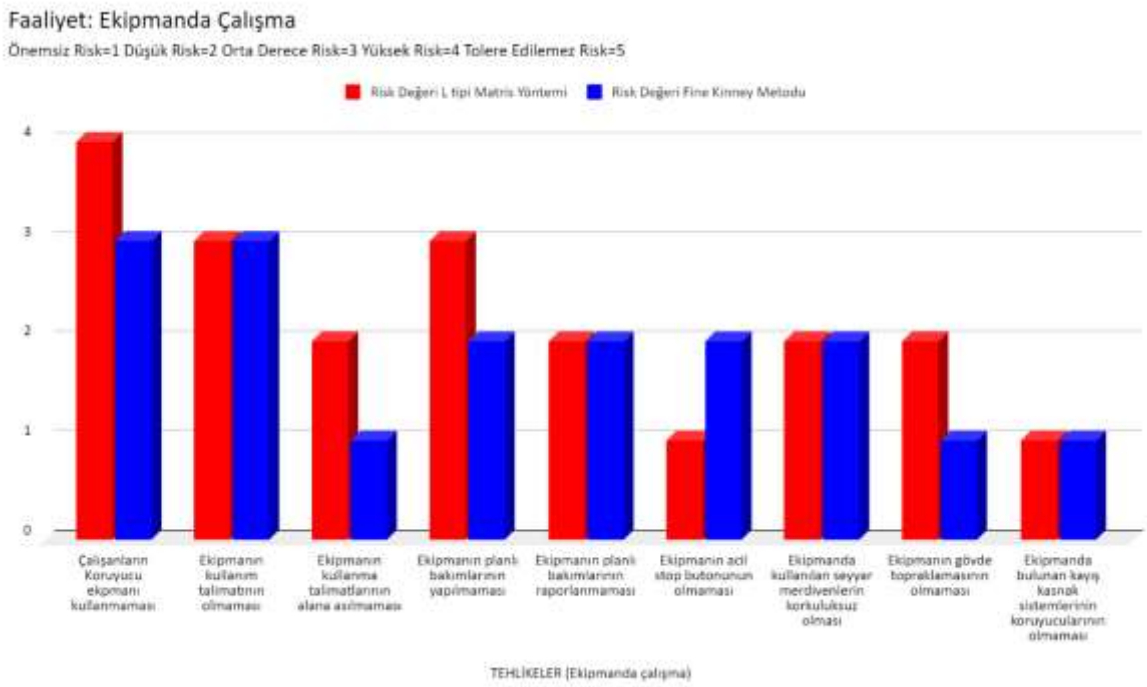
Tablo 5'te de görüldüğü gibi çalışanların koruyucu ekipmanı kullanmaması L tipi matriste yüksek risk olarak görülürken Fine Kinney yönteminde orta dereceli risk olarak görülmektedir. Grafikte 4 maddede eşit risk değerlerine sahip olduğunu, diğer 4 maddede ise çok az bir farklılık olduğu gözlemlenmektedir. Buradan ekipmanda çalışma alanında çok fazla farklılık görülmediği ifade edilebilir (Grafik 4).

Tablo 5: Ekipmanda Çalışma Risk Skorları

TEHLİKELER (Ekipmanda Çalışma)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
Çalışanların Koruyucu ekipmanı kullanmaması	4	3
Ekipmanın kullanım talimatının olmaması	3	3
Ekipmanın kullanma talimatlarının alana asılmaması	2	1
Ekipmanın planlı bakımlarının yapılmaması	3	2
Ekipmanın planlı bakımlarının raporlanmaması	2	2
Ekipmanın acil stop butonunun olmaması	1	2
Ekipmanda kullanılan seyyar merdivenlerin korkuluksuz olması	2	2
Ekipmanın gövde topraklamasının olmaması	2	1
Ekipmanda bulunan kayış kasnak sistemlerinin koruyucularının olmaması	1	1

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Grafik 4: Ekipmanda Çalışma Risk Skorları

6. FORKLİFT KULLANIMI RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Bu bölümde tehlike alanının "forklift kullanımı" olarak belirlenen kısmın maddelerinin Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları sağlanmıştır.

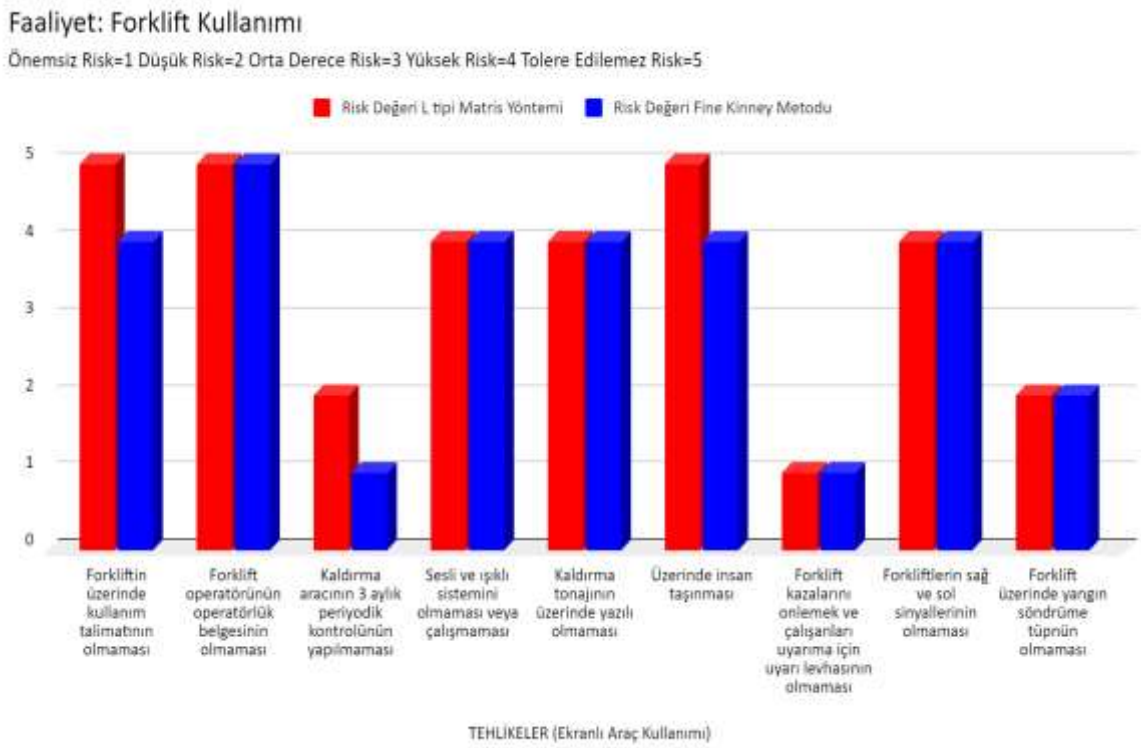
Tablo 6: Forklift Kullanımı Risk Skorları

TEHLİKELER (Forklift Kullanımı)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
Forkliftin üzerinde kullanım talimatının olmaması	5	4
Forklift operatörünün operatörlük belgesinin olmaması	5	5
Kaldırma aracının 3 aylık periyodik kontrolünün yapılmaması	2	1
Sesli ve ışıklı sistemini olmaması veya çalışmaması	4	4
Kaldırma tonajının üzerinde yazılı olmaması	4	4
Üzerinde insan taşınması	5	4
Forklift kazalarını önlemek ve çalışanları uyarıma için uyarı levhasının olmaması	1	1
Forkliftlerin sağ ve sol sinyallerinin olmaması	4	4
Forklift üzerinde yangın söndürme tüpünün olmaması	2	2

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Forklift kullanımı konusunda risk analiz yöntemlerinin değerlendirmelerinin karşılaştırılması yapıldığında; forklift operatörünün operatörlük belgesinin olmaması her iki yöntemde de tolere edilemez risk olarak ortaya çıkmaktadır (Tablo 6). Araştırmada forkliftin üzerinde kullanım talimatının olmaması ve üzerinde insan taşınması L tipi matriste tolere edilemez görülürken, Fine Kinney yönteminde yüksek risk olarak vurgulamıştır (Grafik 5).

Grafik 5: Forklift Kullanımı Risk Skorları

7. ÜRETİM PROSESİ AŞAMALARI RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde tehlike alanının "üretim prosesi aşamaları" olarak belirlenen kısmın maddelerinin Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları sağlanmıştır.

Tablo 7 ve Grafik 6'da da görüldüğü gibi, yangın söndürme dolabının önüne malzeme konulması sebebiyle yangına müdahale edilememesi ve duman algılama detektörlerinin olmaması durumunda yangının büyümesi her iki yöntemde de tolere edilemez risk olarak ortaya çıkmıştır. Uygunsuz şekilde taşıma ve kaldırma ile elektrikle çalışan makine ve ekipmanların acil stop düğmelerinin olmaması, ortam gürültüsünün yüksek olması sebebi ile işitme kaybı her iki yöntemde de önemsiz risk olarak ifade

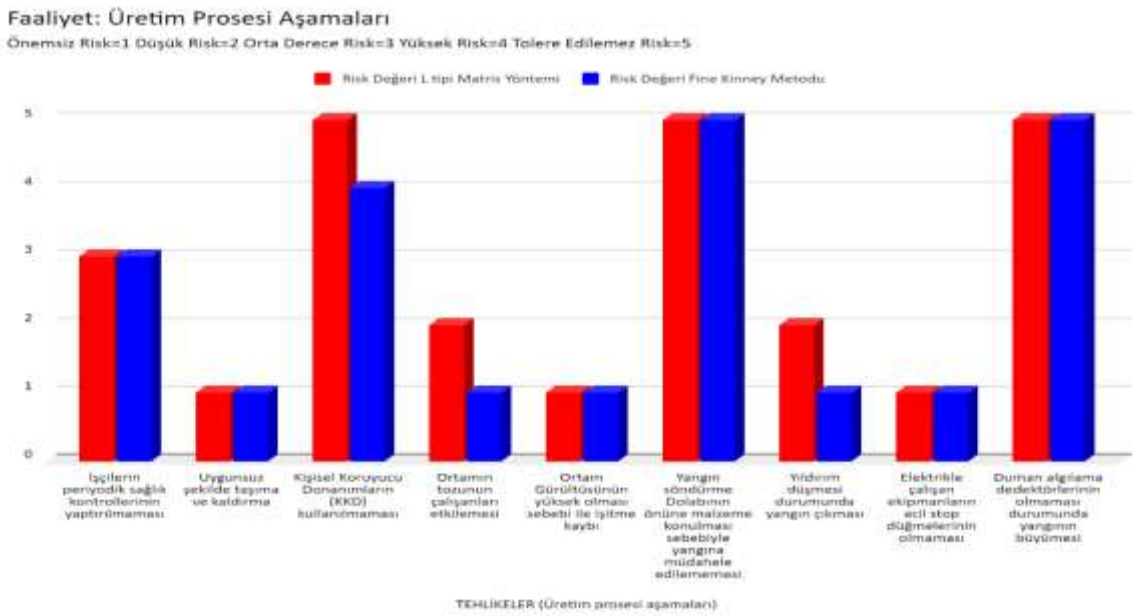
edilmektedir. Önemsiz risk olarak kabul edilen maddeler için fabrikanın gereken önlemleri almasıyla risk skorları 1 çıkmıştır.

Tablo 7: Üretim Prosesi Aşamaları Risk Skorları

TEHLİKELER (Üretim Prosesi Aşamaları)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
İşçilerin periyodik sağlık kontrollerinin yaptırılmaması	3	3
Uygunsuz şekilde taşıma ve kaldırma	1	1
Kişisel Koruyucu Donanımların (KKD) kullanılmaması	5	4
Ortamın tozunun çalışanları etkilemesi	2	1
Ortam Gürültüsünün yüksek olması sebebi ile işitme kaybı	1	1
Yangın söndürme Dolabının önüne malzeme konulması sebebiyle yangına müdahele edilememesi	5	5
Yıldırım düşmesi durumunda yangın çıkması	2	1
Elektrikle çalışan makine ve ekipmanların acil stop düğmelerinin olmaması	1	1
Duman algılama detektörlerinin olmaması durumunda yangının büyümesi	5	5
Ana Pano Topraklama ölçümlerinin yapılmaması	2	1

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Grafik 6: Üretim Prosesi Aşamaları Risk Skorları

8. KİMYASALLARA GÖRE RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Bu bölümde tehlike alanının "kimyasallar" olarak belirlenen kısmın maddelerinin Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları sağlanmıştır (Grafik 7).

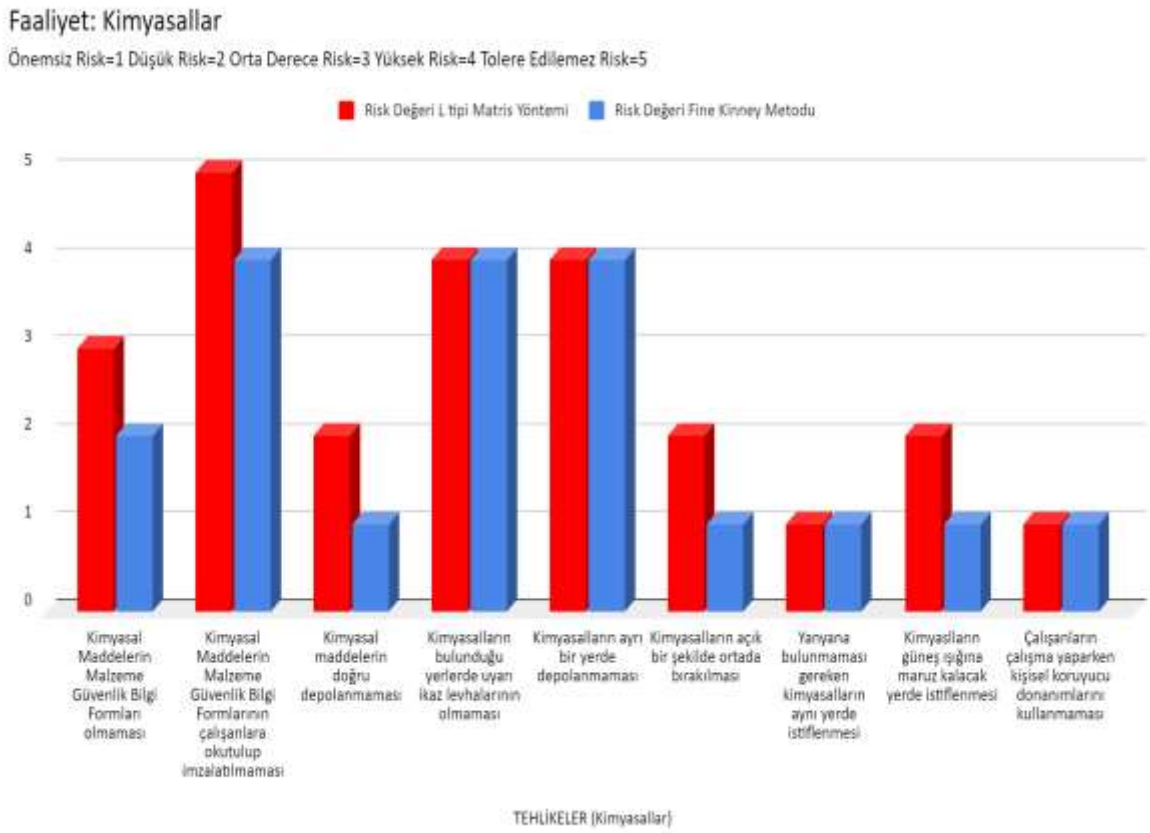
Kimyasalların bulunduğu yerlerde uyarı ikaz levhalarının olmaması, kimyasalların ayrı bir yerde depolanmaması, kimyasal maddelerin malzeme güvenlik bilgi formlarının çalışanlara okutulup imzalatılmaması her iki yöntemde de yüksek risk olarak ifade edilmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Kimyasallara Göre Risk Skorları

TEHLİKELER (Kimyasallar)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
Kimyasal Maddelerin Malzeme Güvenlik Bilgi Formları olmaması	3	2
Kimyasal Maddelerin Malzeme Güvenlik Bilgi Formlarının çalışanlara okutulup imzalatılmaması	5	4
Kimyasal maddelerin doğru depolanmaması	2	1
Kimyasalların bulunduğu yerlerde uyarı ikaz levhalarının olmaması	4	4
Kimyasalların ayrı bir yerde depolanmaması	4	4
Kimyasalların açık bir şekilde ortada bırakılması	2	1
Yan yana bulunmaması gereken kimyasalların aynı yerde istiflenmesi	1	1
Kimyasalların güneş ışığına maruz kalacak yerde istiflenmesi	2	1
Çalışanların çalışma yaparken kişisel koruyucu donanımlarını kullanmaması	1	1

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Grafik 7: Kimyasallara Göre Risk Skorları

9. ELEKTRİK ALANINDAKİ RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde tehlike alanının "elektrik" olarak belirlenen kısmın maddelerinin Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları sağlanmıştır.

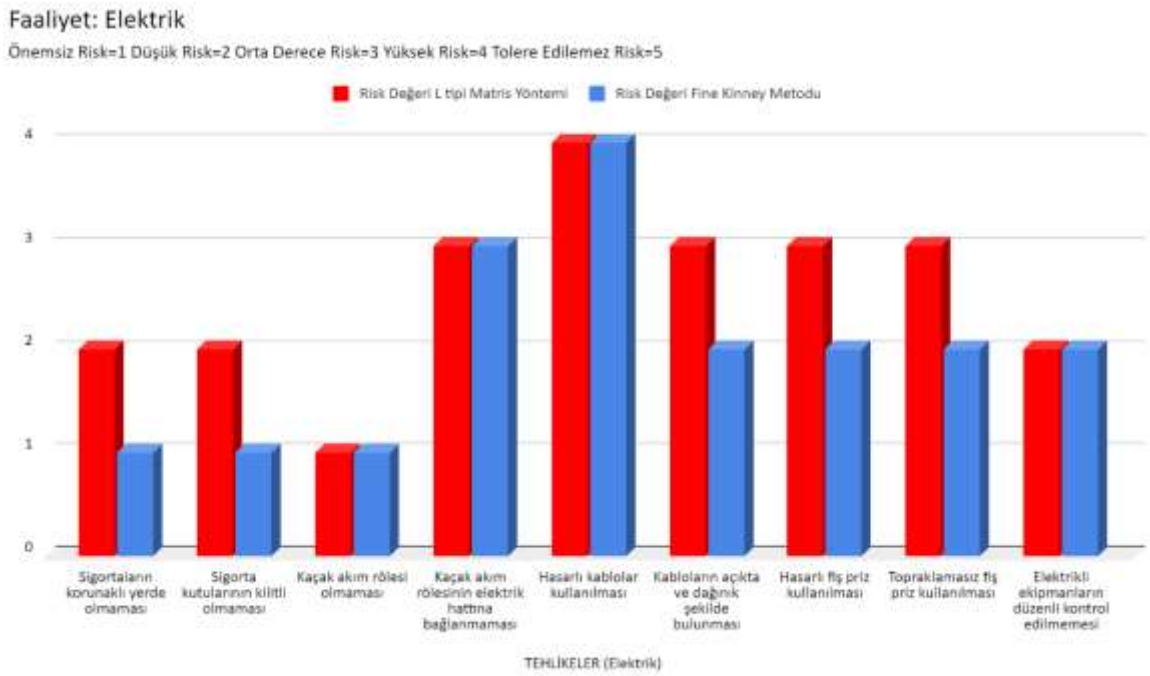
Hasarlı kablolar kullanılması her iki yöntemde de yüksek risk olarak belirlenmiştir. Tablo 9 ve Grafik 8'de de görüldüğü gibi kaçak akım rölesi olmaması her iki yöntemde de önemsiz risk olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda fabrika gereken önlemleri tam anlamıyla almış görünmektedir. Elektrikli ekipmanların düzenli kontrol edilmemesi her iki yöntemde de düşük risk olarak belirlenmiştir.

Tablo 9: Elektrik Alanında Belirlenen Risk Skorları

TEHLİKELER (Elektrik)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
Sigortaların korunaklı yerde olmaması	2	1
Sigorta kutularının kilitli olmaması	2	1
Kaçak akım rölesi olmaması	1	1
Kaçak akım rölesinin elektrik hattına bağlanmaması	3	3
Hasarlı kablolar kullanılması	4	4
Kabloların açıkta ve dağınık şekilde bulunması	3	2
Hasarlı fiş priz kullanılması	3	2
Topraklamasız fiş priz kullanılması	3	2
Elektrikli ekipmanların düzenli kontrol edilmemesi	2	2

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Grafik 8: Elektrik Alanında Belirlenen Risk Skorları

10. EKRANLI ARAÇ KULLANIMI RİSK SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Mer-AK Mersin Akademi Danışmanlık

Bu bölümde tehlike alanının "Ekranlı araç kullanımı" olarak belirlenen kısmın maddelerinin Fine Kinney yöntemi ile L tipi Matris yöntemi sonucunda elde edilen risk skorlarının tablosu oluşturulmuş (Tablo 10) ve tablodaki veriler kullanılarak sütun grafiğinde karşılaştırılmaları sağlanmıştır (Grafik 9).

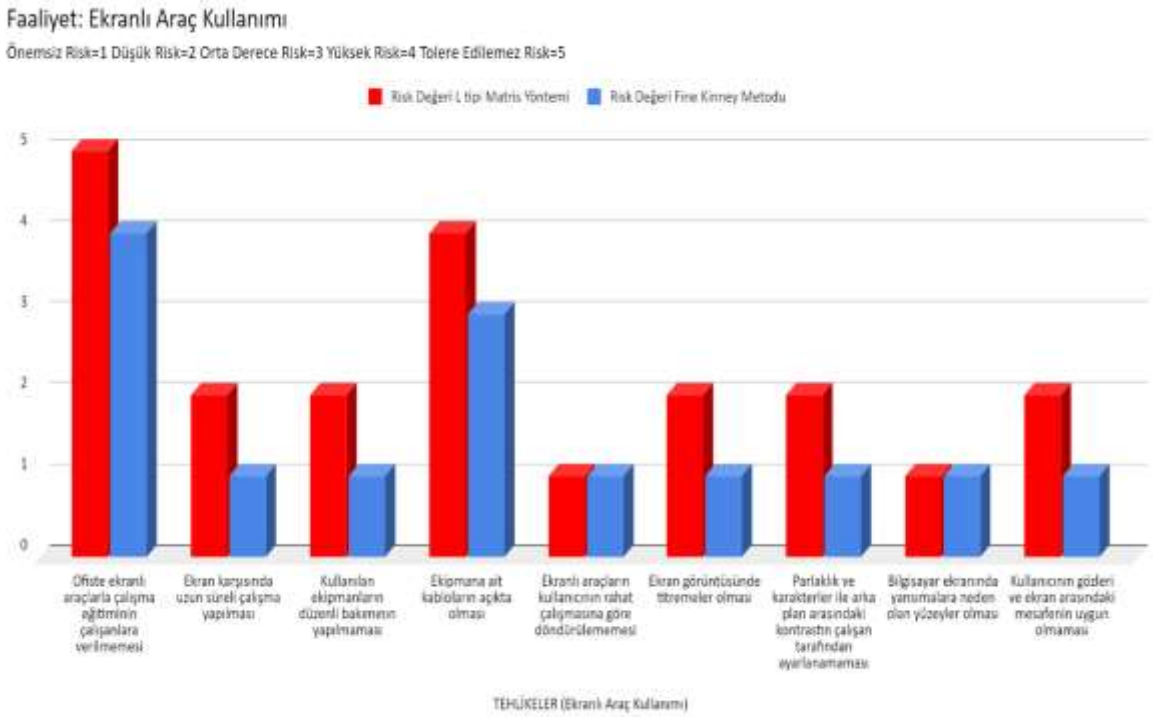
Tablo 10: Ekranlı Araç Kullanımı Risk Skorları

TEHLİKELER (Ekranlı Araç Kullanımı)	L tipi Matris Yöntemi Risk Değeri	Fine Kinney Yöntemi Risk Değeri
Ofiste ekranlı araçlarla çalışma eğitiminin çalışanlara verilmemesi	5	4
Ekran karşısında uzun süreli çalışma yapılması	2	1
Kullanılan ekipmanların düzenli bakımının yapılmaması	2	1
Ekipmana ait kabloların açıkta olması	4	3
Ekranlı araçların kullanıcının rahat çalışmasına göre döndürülememesi	1	1
Ekran görüntüsünde titremeler olması	2	1
Parlaklık ve karakterler ile arka plan arasındaki kontrastın çalışan tarafından ayarlanamaması	2	1
Bilgisayar ekranında yansımalara neden olan yüzeyler olması	1	1
Kullanıcının gözleri ve ekran arasındaki mesafenin uygun olmaması	2	1

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Çalışmada, ofiste ekranlı araçlarla çalışma eğitiminin çalışanlara verilmemesi L tipi matris yönteminde tolere edilemez risk olarak belirlenirken, Fine Kinney yönteminde yüksek risk olarak belirlenmiştir. Bilgisayar ekranında yansımalara neden olan yüzeyler olması ve ekranlı araçların kullanıcının rahat çalışmasına göre döndürülememesi her iki yöntemde de önemsiz risk olarak tespit edilmiştir.

Grafik 9: Ekranlı Araç Kullanımı Risk Skorları

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mersin Akademi Danışmanlık

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen tablo ve grafikler değerlendirildiğinde; uygulanan Fine Kinney ve L tipi matris yöntemlerinin risk analizlerinin risk skorları ile risklerin önceliklendirilmesi ve puanlanmasının farklılık gösterdiği görülmektedir. Fabrikadaki risklerin tespit edilmesinde kullanılan iki farklı metot, farklı bakış açısı sağlamaktadır ve her bir yöntemin farklı avantajları, dezavantajları, zorlukları, güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Karşılaştırma yapılmak üzere bu metotların seçilmesinin en büyük nedeni, risk derecelendirme sistemlerinin ve alınması gereken önlemlerin aciliyet önceliklendirilmelerinin benzer olması ve bu işletme türlerinde sıklıkla kullanılan yöntemler olmasıdır.

Araştırmada kullanılan yöntemlerden L tipi Matris yöntemi, belirlenen risklerin oluşma ihtimali ve oluştuktan sonra ortaya çıkan sonucun şiddetine rakamsal bir değer verilerek puanlama yapılan bir yöntemdir (Sii and Wang, 2003). Kullanışlı olması sebebiyle birçok sektörde tercih edilmektedir. Bakliyat fabrikalarında da sık kullanılan bir yöntem

olduğu için bu çalışmada tercih edilmiştir. Kullanılan diğer yöntem olan Fine Kinney yöntemi, risklerin oluşma ihtimali, sıklığı (frekansı) ve sonrasında ortaya çıkan sonucun şiddetine rakamsal bir değer vererek çarpımlarının puanlanmasıyla yapılan bir yöntemdir (Kanar, 2002). Bu yöntemin L tipi Matris metodundan farkı, risklerin gerçekleşme frekansının da puanlamaya dâhil edilmesidir.

Karşılaştırmadaki farklılıklar özellikle Fine Kinney yönteminde bulunan ama L tipi Matris metodunda bulunmayan sıklık (frekans) puanından kaynaklanmaktadır. Farklı iş yerleri ve sektörler için uygulanabilen Fine Kinney yöntemi, L tipi matris yönteminden daha fazla ön hazırlık gerektirmektedir. Bununla beraber Fine Kinney yönteminde daha etkili ve daha ayrıntılı sonuçlar alındığı belirlenmiştir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

KAYNAKÇA

Ceylan, H. Ve **Başhelvacı**, V. (2011). Risk Değerlendirme Tablosu Yöntemi İle Risk Analizi: Bir Uygulama. *International Journal of Engineering Research and Development*, 3 (2) , 25-33.

Ersoy, M. (2013). The Role of Occupational Safety Measures on Reducing Accidents in Marble Quarries of Iscehisar Region. *Safety Science*, Cilt 57, 293-302.

Kanar, Ö. (2002). *İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirme Metodolojileri*. İstanbul: Dem Yayınları, S. 26.

Kaya, İ.E. ve **Ölçücü**, H. (2019). Tehlikeli Atık Bertaraf Tesislerinde Meslek Hastalığı ve Biyolojik Faktörler Açısından Risk Değerlendirmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, S. 1375-1382.

Kinney G. F. ve **Wiruth** A. D. (1976) *Practical Risk Analysis for Safety Management*. Naval Weapons Center, S. 75-90.

Özen, Ö. (2007) *Sektörel bazda İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetimi ve Risk Değerlendirme Kavramı.* İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, Alaska Yayınları, Sayı: 33, Yıl: 5 s. 22.

Polat, D., (2002) *Hata Türü ve Etkileri Analizi (HTEA) Üzerinde farklı bir Uygulama*, Nil Dergisi, İstanbul, S.4.

Sii, H.S. ve **Wang,** J. (2003) *Safety Assessment of FPSO's- The Process of Modellling System Safety and Case Studies,* Report of the Project "The Application of Approximate Reasoning Methodologies to Offshore Engineering Design", LJM University, U.K.

Uslu, M. (2004) *6331 nolu İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu İnşaat sektöründe değerlendirilmesi ve Şantiyelerde Risk Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Uzun, M. (2006). Yapı Makinaları Kullanımında Sıklıkla Karşılaşılan İş Kazaları ve Alınması Gereken Önlemler. 3. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu, 21-23 Ekim, Çanakkale, Türkiye.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Winston, W.L. (1994) *Operations Research Applications and Algorithms*. International Thomson Publishing, California, A.B.D.

Zambak, M.E. (2006) *Madenlerde Meydana Gelen İş Kazaları.* İş Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu, 10-12 Mart, Adana, Türkiye.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

TEKSTİL ÜRÜN İMALATI SÜREÇLERİNDEKİ İŞ KAZALARININ İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayça KILIÇ

İrem Ersöz KAYA

ÖZET

İş kazaları, ülkemiz başta olmak üzere tüm dünya genelinde önemli ve acil önlemler alınması gereken bir sorun olarak devam etmektedir. Özellikle inşaat, tekstil, maden gibi sektörler başta olmak üzere çok sayıda çalışan, engellenmesi mümkün ve yasalar ile engellenmesi şart olan kazalar ve meslek hastalıkları yüzünden ölmekte veya bu iş kazasının etkilerini hayatı boyunca yaşamaktadır. SGK'nın 2016 yılındaki iş kazaları istatistikleri toplanarak tekstil sektöründeki kaza oranları incelenmiştir. Buna göre sektörün alt dalları olan tekstil ürünleri imalatı, giyim eşyaları imalatı, deri ve ilgili ürünler imalatı ile ilgili kaza dağılımları değerlendirilmiştir. Bulgular incelendiğinde ise tekstil sektörünün ürün imalatı yapılan işletmelerinde tekstilin diğer alt dallarına oranla iş kazalarının daha fazla olduğu görülmüştür. Bunun üzerine tekstil ürün imalatı yapılan bir tekstil firmasında 2015-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazaları incelenmiştir. Çalışmada aylara göre meydana gelen iş kazası sayıları, vardiyalara göre meydana gelen iş kazası sayıları, bölümlere göre meydana gelen iş kazası sayıları, kazazedelerin yaş grupları ve kıdem yıllarına göre meydana gelen iş kazası sayıları bunların yanında bu kazaların nedenleri ve yaralanma türleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Tekstil Sektörü, İş Kazaları, Yaş, Kıdem

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

STATISTICAL EVALUATION OF OCCUPATIONAL ACCIDENTS IN TEXTILE PRODUCT MANUFACTURING PROCESSES

ABSTRACT

Occupational accidents continue to be an important and urgent problem throughout the world, especially in our country. Many employees, especially in sectors such as construction, textile and mining die due to accidents and occupational diseases that can be prevented and must be prevented by law or experience the effects of this occupational accident throughout their lives.The accident rates in the textile sector have been analyzed by collecting the SGK's occupational accident statistics in 2016. Accordingly, accident distributions related to the manufacturing of textile products, clothing, leather and related products, which are sub-branches of the sector, were evaluated. When the findings are examined, it is seen that the work accidents in the textile sector's product manufacturing enterprises are higher than the other sub-branches of textile. Thereupon, occupational accidents that occurred between 2015-2019 in a textile company manufacturing products were examined. In the study, the number of occupational accidents occurring by months, the number of occupational accidents occurring according to shifts, the number of occupational accidents occurring according to the departments, the number of occupational accidents that occurred according to the age groups and years of seniority of the victims, as well as the causes of these accidents and the types of injuries.

Keywords: Occupational Health and Safety, Textile Sector, Working Accidents, Year, Seniority

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

1.GİRİŞ

İnsanoğlu ilk çağlarda iş kazalarıyla ilgili bazı tedbirler aldığı görülmekle birlikte Dünya'da sanayi çağının başlamasıyla makineleşmenin artması, üretim sürecindeki kimyasal ve fiziksel faktörler iş kazalarına ve meslek hastalıklarına sebep olarak toplumsal bir problem haline gelmiştir. Meydana gelen bu durumlardan dolayı tedbirlerin önemi daha da artarak iş kazalarının ve meslek hastalıklarının nedenleri ve çözümleri incelenmeye başlanmıştır. Dünya'da meydana gelen sanayileşme ülkemiz daha geç başladığından iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla ilgili bilinçli yaklaşım dünya ya kıyasla ülkemizde çok daha sonra oluşmuştur. Ülkemizde ki iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili olarak 2000'li yıllarda 4857 sayılı İş Yasası ve sonrasında 2012 tarihli 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu yayınlanması en önemli gelişmelerden olmuştur.

Ülkemizde yürürlükte bulunan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununa göre ise iş kazasının tanımına bakılacak olursa "İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen özre uğratan olay." şeklindeyken, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından "Önceden planlanmamış, çoğu kez kişisel yaralanmalara, üretimin bir süre durmasına yol açan olaydır." olarak, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından ise "Belirli bir zarar ya da yaralanmaya neden olan beklenmeyen ve önceden planlanmamış bir olaydır" olarak tanımlanmıştır (Karacan,2006).

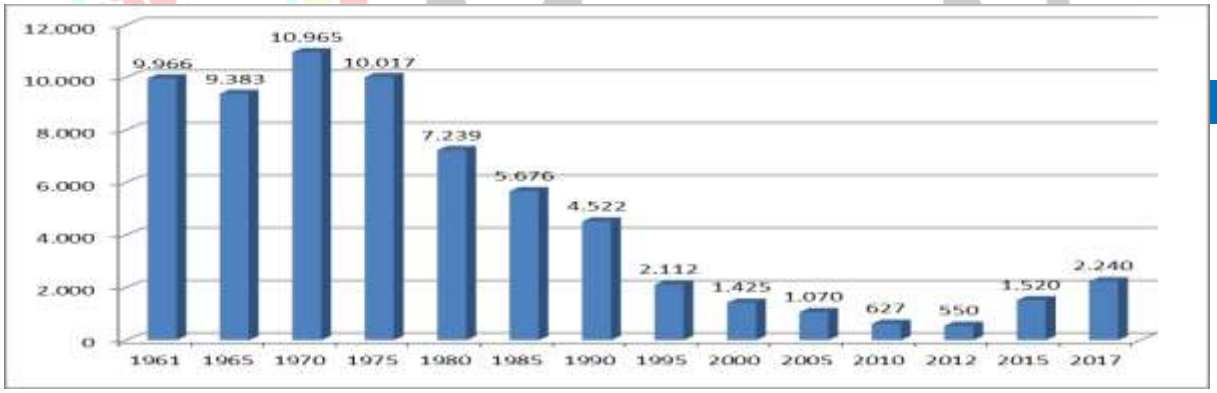
Günümüz çalışma hayatında önemli boyutlarda, telafisi olmayan durumlara yol açabilen iş kazalarının minimum düzeye indirilmesi, güvenli ve sağlıklı çalışma şartlarını oluşturarak, işveren ve çalışan arasında karşılıklı olarak hassas ve işçi sağlığı ve iş güvenliği bilincinde davranmaları ile mümkün olmaktadır. İşçi sağlığı ve iş güvenliğinin sağlanması hususunda iş kazalarını minimum düzeye indirmek ya da mümkün olduğunda ortadan kaldırmak için alınan tedbirler, kaza ve meslek hastalığı meydana geldikten sonra maddi kayıpları ödemekten daha kolay ve masrafsızdır.

İş kazalarının ülkemizdeki sayısal verileri Sosyal Hakları Derneği'nin yayınladığı raporda bildirilmiştir. Bu rapordaki sayısal verilerden ülkemizdeki yüz bin işçide iş kazası oranları Grafik 1.1'de belirtilmiştir. Grafik incelendiğinde doksanlı yılların başına kadar oran sekiz binlerde olup azalma eğilimde olduğu, doksanlı yılların sonlarında ve iki binli

yılların ilk on yılında oranın azalması yönünde bir ivmeye sahip olduğu görülmüştür. Fakat son yıllarda iş kazası oranlarında artış meydana geldiği belirtilmiştir.

Efe, Ö. ve Efe, B. 2015 yılında yaptıkları çalışmada İstanbul'da bulunan, kumaş üretimi yapan köklü bir tekstil firmasına ait 2011-2014 yılları arasındaki iş kazası kayıtları incelenmiştir. Kazalara sebep olan risk faktörleri ve bu risk faktörleri içerisinde ergonomik risk faktörlerinin oranları belirtilmiştir. Çalışanlarını merkez alan bir iş yeri ortamının oluşturulması kazaların azaltılmasında büyük katkı sağlayacağı ve ayrıca çalışanlara verilen eğitimi, özellikle ve belirli periyotlarla ergonomi eğitimine tabi tutulması, dinlenme saatleri, yorgunluk, stres gibi durumların bir kontrol mekanizması oluşturularak kontrol altına alınması, işletmenin verimini ve performansını önemli ölçüde etkileyeceği vurgulanmıştır.(Efe, 2015)

Grafik 1.1. Türkiye`de 1961-2017 Yıllara Göre Meydana Gelen İş Kazası Oranı (Sosyal Haklar Derneği, 2018).

Atasoy, "Ergonomik Risk Değerlendirme Yöntemlerinin Karşılaştırılması ve Bir Çanta İmalat Atölyesinde Uygulanması'' adlı yüksek lisans tez çalışmasında 6331 sayılı kanun gereği risk değerlendirmesi hazırlamakla sorumlu ve özellikle de ergonomik risk faktörlerinin yoğun olarak görüldüğü çalışma alanlarındaki görevlerin değerlendirilmesinde kullanılacak ergonomik risk değerlendirme metotlarının uygulanmasına katkı sağlayacak bilgiler sunmuştur (Atasoy, 2014).

Applied Ergonomics dergisinde yayınlanan bir makalede; Güneybatı Ontario, Kanada'da yaklaşık 300 işçi çalıştıran bir giyim üreticisinde, ergonomi sürecinin ekonomik olarak değerlendirmesi yapılmıştır. Şirket açısından maliyet-fayda analizi irdelenmiştir. Dört

yıldan uzun süren ölçüm yapılmış ve ortaya çıkan maliyet ve sonuçlara göre yapılmaya değer olduğunu saptanmıştır. Bu çalışmada yapılan değişiklikler genellikle tesis mekaniği ve bakım personeli tarafından uygulanan düşük maliyetli ve düşük teknolojili müdahaleler olmasına rağmen, hem sağlık hem de maliyet yönünden fayda sağlandığı belirtilmiştir (Tompa, Dolinschi ve Natale, 2013).

Mart 2019`da International Journal of Industrial Ergonomics dergisinde yayınlanan bir makalede ise Sri Lanka tekstil endüstrisinde sürekli tekrarlayan işlemler yapan 552 kadın dikiş makinesi operatörlerinin yaptıkları iş sebebiyle kas-iskelet sistemi bozuklukları ilgili ergonomik risk faktörleri incelenmiştir. Çalışmada işle ilgili faktörler ve Cornell Kas-İskeletsel Rahatsızlık Anketi yapılarak her vücut parçası için ayrı bir regresyon modeli hazırlanmıştır. Regresyon modelleri yaş, Vücut Kitle İndeksi (VKİ), medeni durum, operatör deneyimi, iş tatmini, iş stresi, biniş yerine fabrikaya günlük yürüme mesafesi, işe olan ilgi dahil olmak üzere çeşitli vücut parçaları arasında kas-iskelet sistemi semptomları ile ilişkili risk faktörlerini incelemiştir (Sakthi Nagaraj, Jeyapaul, Mathiyazhagan, 2019).

Bu çalışmada, Kayseri'de tekstil ürün imalatında üretim yapan bir firmanın 2015-2019 yılları arasındaki iş kazaları verilerinin kütüphane verilerinden yararlanılmıştır. Fabrikada meydana gelen iş kazaları çalışılan bölüm, çalışanın yaş ve kıdem, çalışma saatleri vb. konular bazında incelenmiştir.

2. MATERYAL VE METOD

Tekstil sektöründe oluşan iş kazalarını anlatırken birçok istatistiksel verilerden faydalanılabilmektedir. Sektörde fiziksel ve kimyasal vb. etmenlerin bulunması, bu alanda meydana gelen iş kazalarının oranını da arttırmaktadır.

Tekstil işletmelerindeki işçilerin fiziki ve psikolojik özelliklerine uygun şekilde çalışma şartlarının oluşturulması, işçilerin meslek hastalıklarına yakalanma ve iş kazaları meydana gelme riskinin minimum düzeye indirilmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Meydana gelen iş kazalarını önlemek ve en aza indirmenin farklı metotları olmakla beraber, bahsedilen iş kazaları konusundan insan faktörü göz ardı edilmemelidir.

Bu bildiri hazırlanırken Kayseri'de tekstil ürün imalatında üretim yapan bir firmanın 2015-2019 yılları arasındaki iş kazaları verilerinden yararlanılmıştır. Çalışanlarında en fazla hangi tür iş kazalarının meydana geldiği belirtilmiştir. Ayrıca kazazedeler yaş, kıdem vb. konularda incelenmiştir. Elde edilen bilgiler, istatistiki veriler şeklinde tabloya aktarılmıştır.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

İş kazalarıyla ilgili olarak tekstil sektöründeki alt dalları incelemek amacıyla, 2016 yılında SGK istatistiklerine göre çalışanların yüzdelik dağılımı ve çalışanların iş kazalarına göre yüzdelik oranları Tablo 3.1'de belirtilmiştir. Aşağıdaki veriler incelendiğinde tekstil ürünlerinin imalatı dalında çalışan sayısının %44 olmasına karşın iş kazalarının %74 'ünün bu alanda olduğu görülmüştür. İş kazalarında tekstil üretim imalatı dalının en yüksek yüzdelik dilime sahip olması bu tez çalışmasının imalat üretimi yapan entegre tekstil fabrikasında iş kazaları ve iş kazalarındaki nedenleri inceleme fikrini yaratmıştır.

Tablo 3.1. 2016 yılı SGK istatistiklerine göre tekstil yan alt dallarının çalışan sayısı yüzde dağılımı ve iş kazası yüzdesi (Güllüoğlu ve Taçgın, 2018).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Tekstil Sektöründeki Alt Dallar	Çalışan Sayısı Yüzde Dağılımı	İş Kazası Yüzde Dağılımı
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	44%	74%
Giyim Eşyalarının İmalatı	50%	23%
Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı	6%	3%

Kayseri'de tekstil ürün imalatında üretim yapan bir firmanın 2015-2019 yılları arasındaki iş kazaları verileri aşağıdaki tablolar ile verilmiştir.

Tablo 3.2'de incelenen tekstil firmasında 2015-2019 yılları arasında meydana gelen kazalarının ay bazında dağılımı görülmektedir. Tablo, sıcak ortamlarda çalışılması ve yaz aylarında sıcaklıkların yüksek olmasından dolayı iş kazalarının yaz aylarında daha sık meydana geldiğini göstermektedir.

Tablo 3.2. 2015-2019 Yılları Arasında Meydana Gelen Kazaların Aylara Göre Dağılımı

Aylara Göre İş Kazası Sayıları						
	2015	2016	2017	2018	2019	Genel Toplam
Ocak	13	9	8	9	9	48
Şubat	9	16	16	10	7	58
Mart	12	14	15	16	19	76
Nisan	12	13	7	9	10	51
Mayıs	9	15	13	16	16	69
Haziran	16	26	14	10	13	79
Temmuz	18	4	11	19	23	75
Ağustos	20	13	10	10	9	62
Eylül	15	15	7	11	14	62
Ekim	14	12	9	11	4	50
Kasım	25	9	14	15	3	66
Aralık	25	7	6	8	14	60
Toplam	188	153	130	144	141	756

Tablo 3.3'te incelenen tekstil firmasında 2015-2019 yılları arasında meydana gelen kazaların vardiyalara göre dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde 07:00-15:00 saatleri arasında iş kazalarının daha fazla meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3.3. 2015-2019 Yılları Arasında Meydana Gelen Kazaların Vardiyalara Göre Dağılımı

Vardiyalara Göre İş Kazası Sayıları						
	2015	2016	2017	2018	2019	Genel Toplam
07:00 - 15:00	75	57	34	54	48	268
15:00 - 23:00	56	59	56	41	33	245
23:00 - 07:00	51	29	35	28	32	175
08:00 - 17:00	5	8	5	15	8	41
08:00 - 18:00	1	0	0	1	0	2
Diğer	0	0	0	5	20	25
Toplam	188	153	130	144	141	756

Tablo 3.4'te incelenen tekstil firmasında 2015-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazalarının bölümlere göre dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde çalışan işçi sayısının diğer bölümlere oranla fazla olan ve iş yoğunluğu fazla olan organize iplik olarak adlandırılan departmanda iş kazaları daha fazla meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3.4. 2015-2019 Yılları Arasında Meydana Gelen Kazaların Bölümlere Göre İş Kazası Sayıları

Bölümlere Göre İş Kazası Sayıları						
	2015	2016	2017	2018	2019	Genel Toplam
Ar-Ge	0	1	1	0	0	2
Dokuma	18	19	17	20	23	97
End.İliş.	4	2	3	2	1	12
Finish ve Yık.	2	0	0	0	0	2
İK	0	1	0	1	0	2
İndigo	26	40	28	27	24	145
İplik	24	7	10	5	15	61
Kaliteleme	8	3	3	9	6	29
Operasyon	0	2	4	1	2	9
Org.Denim	5	8	9	2	5	29
Org.İplik	73	41	29	40	41	224
Pazarlama	0	0	0	0	1	1
Planlama	1	0	1	0	1	3
Satın alma	0	0	0	1	1	2
Terbiye	20	19	21	23	15	98
Ür-Ge	1	0	0	1	0	2
Yard.İşl	6	10	4	12	6	38
Toplam	188	153	130	144	141	756

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Tablo 3.5. 2015-2019 Yılları Arasında Meydana Gelen İş Kazalarının Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Kazazedelerin Yaş Grupları						
	2015	2016	2017	2018	2019	Genel Toplam
20 -- 25	33	34	11	22	10	110
26 -- 30	79	49	51	39	32	250
31 -- 35	44	34	39	42	58	217
36 -- 40	6	11	14	24	27	82
41 -- 45	15	16	6	5	4	46
46 -- 50	11	9	8	10	4	42
50 ve üzeri	0	0	1	2	0	3
	188	153	130	144	135	750

Tablo 3.5'te Tekstil firmasında 2015-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazalarının yaş gruplarına göre dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde çalışan işçilerin 26-30 yaşları arasında iş kazalarının daha fazla meydana gelmiştir. İş kazalarının bu yaş grubunda daha fazla olmasına sebep; çalışanın daha deneyimsiz ve bu yaş grubunun daha fazla çalışana sahip olmasından dolayı olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 3.6'da incelenen tekstil firmasında 2015-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazalarının çalışanların kıdem yıllarına göre dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde 3-5 yıllık kıdeme sahip kişilerde iş kazalarının daha fazla meydana geldiği fark edilmektedir.

Tablo 3.6. 2015-2019 Yılları Arasında Meydana Gelen İş Kazalarının Kıdem Yıllarına Göre Dağılımı

Kazazedelerin Kıdemine Göre Gruplandırma						
	2015	2016	2017	2018	2019	Genel Toplam
0 -- 1	16	22	0	4	9	51
1 -- 2	26	21	16	8	6	77
2 -- 3	40	10	32	29	12	123
3 -- 5	47	50	33	47	22	199
6 -- 10	26	14	25	31	46	142
11 -- 15	9	10	11	8	11	49
16 ve üstü	24	26	13	17	8	88
	188	153	130	144	114	729

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Tablo 3.7. 2015-2019 Yılları Arasında Meydana Gelen İş Kazalarının Nedenlerine Göre Dağılımı

Nedenine Göre İş Kazaları						
	2015	2016	2017	2018	2019	Genel Toplam
Sıkışma	41	29	33	32	33	168
CisimDüşmesi	33	12	12	11	17	85
Çarpma	30	14	14	13	16	87
Zorlama	19	18	16	17	12	82
Bıçak Kayması	15	12	8	4	17	56
Düşme	14	10	7	9	11	51
Burkulma	9	3	1	7	5	25
Cisim Batması	7	8	4	4	2	25
Kimyasal	6	9	11	11	3	40
Yangın	0	14	0	7	0	21

Cisim Sıçraması	4	0	0	0	0	4
Ayak Kayması	2	4	5	5	1	17
Makas	1	0	0	0	0	1
Sıcak Su	1	0	0	0	0	1
Cisim Çarpması	0	4	7	4	9	24
	182	137	118	124	126	687

Tablo 3.7'de incelenen tekstil firmasında 2015-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazalarının nedenlerine göre dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde fabrika içerisinde hareketli aksanların çok yoğun olmasından dolayı sıkışma olarak yaşanan iş kazalarının daha fazla meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3.8 'de incelenen tekstil firmasında 2015-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazalarının nedenlerine göre dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde incitme türünde yaralanmaların daha fazla meydana geldiği fark edilmektedir.

Tablo 3.8. 2015-2019 Yılları Arasında Meydana Gelen İş Kazalarının Yaralanma Türüne Göre Dağılımı

Yaralanma Türüne Göre İş Kazası Sayıları						
	2015	2016	2017	2018	2019	Genel Toplam
İncitme	84	45	45	40	31	245
Kesilme	61	45	24	30	36	196
Ezilme	28	26	39	30	40	163
Tahriş	5	9	5	13	10	42
Zehirlenme	0	13	4	14	0	31
Yanık	5	4	7	4	5	25
	183	142	124	131	122	702

İş yerlerinin iş kazalarından kaynaklanan maddi kayıplarını azaltmak ve ortadan kaldırmak, üretimin aksamasını ve durmasını önlemek iş gücü verimini arttırmaktadır. Bununla birlikte ülke kalkınmasına da yarar sağlamaktadır. Fabrikalardaki iş kazalarını engellemek ya da minimum düzeye indirmek için alınması gereken önlemleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

• Yapılan istatistiklere göre sıkışma nedeniyle iş kazalarının meydana gelme sayısı oldukça fazladır. Bu nedenden kazalara karşı daha dikkatli olunması hususunda gerekli uyarılar yapılmalıdır.

• Fabrika içerisindeki tehlikeli bölümler sınırlandırılmalı, buralara görünür şekilde yazılmış uyarı levhaları kullanılmalıdır.

• Çalışma alanlarında kazaya neden olacak ya da çalışan işçileri tehlikeye düşürecek şekilde malzeme istifi yapılmamalı ve kullanılan araç ve gereçler düzensiz şekilde yerlere bırakılmamalıdır.

• Çalışılan bölgelerde sivri uçları ya da keskin köşeye sahip malzeme ve atıklar rastgele atılmamalı ve ortalıkta bulundurulmamalıdır.

• Çalışma alanındaki kıyafetler işçinin çalıştığı makinelere uygun şekilde seçilmiş olmalıdır.

• Çalışılan bölümlere uygun olan kişisel koruyucu donanım malzemelerinin kullanılması sağlanmalıdır.

Bu alanda alınacak en önemli önlem temel eğitim zamanlarından başlanılarak, toplumsal kültür oluşturmaya yönelik öğretilen bilgilerin çalışma hayatında bir alışkanlık haline getirilmesinin sağlanmasıdır.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

5. KAYNAKLAR

Atasoy Mert, E. (2014). Ergonomik Risk Değerlendirme Yöntemlerinin Karşılaştırılması ve Bir Çanta İmalat Atölyesinde Uygulanması. İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Ankara.

Efe, Ö.F. ve **Efe,** B. (2015). Tekstil Sektöründe İş Kazalarının Oluşumuna Ait Ergonomik Risklerin Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3 (3), 623-629.

Güllüoğlu, E. ve **Taçgın,** E. (2018). Türkiye Tekstil Sektöründe İstihdam ve İş Kazalarının Analizi. *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, 25 (112), 344-354.

Karacan, E. (2006). İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarının Önlenmesinde Ergonomik Koşulların Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11,Sayı: 56.

Sakthi Nagaraj, T., **Jeyapaul,** R., **Mathiyazhagan,** K. (2019). Evaluation of ergonomic working conditions among standing sewing machine operators in Sri Lanka. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 70, 70-83.

Sosyal Haklar Derneği. (2018). SHD İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Raporu 2018, İstanbul.

Tompa, E., **Dolinschi,** R. ve **Natale**, J. (2013). Economic evaluation of a participatory ergonomics intervention in a textile plant. Applied Ergonomics, 44 (3), 480-487.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

YENİ NESİL DİZİLEME VERİLERİNDEN SNP BÖLGELERİNİN BELİRLENMESİ

Harun KARCI[1]
Salih KAFKAS[2]

Özet

Tek nükleotid polimorfizmi (SNP), genetik ve ıslah çalışmalarında önemli moleküler markörler olarak kullanılmıştır. Yeni nesil dizilemenin (NGS) hızlı gelişimi, yüksek oranda etkili bir şekilde SNP lokuslarının belirlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, SNP markörlerin geliştirilmesi güvenilir ve doğruluk oranı yüksek SNP belirleme yöntemlerinden kaynaklanan bazı sınırlar vardır. Özellikle, yeni nesil dizileme verilerinden doğru SNP tahmini için optimum düzeyde dizilerin birleştirilmesi ve SNP platformu tam olarak bilinmemektedir. Genetik ve genomik çalışmalarla kapsamlı bir şekilde belirlenen yeni nesil dizileme (NGS) verilerinin analizi, büyük ölçüde SNP'lerin ve genotiplerin doğru şekilde tahmin edilmesine dayanır. Son yıllarda geliştirilen istatistiksel yöntemler, giderek artan sayıda ilişkili ve bağlantı analiz çalışmalarıyla ıslah çalışmalara büyük katkılar sağlamıştır. Bu bildiride NGS çalışmalarında kullanımları için daha güvenilir ve doğruluk oranı yüksek SNP belirleme platformları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tek nükleotit polimorfizmi, SNP, Yeni nesil dizileme, NGS

[1]Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Araştırma Görevlisi, 01330 Adana/TÜRKİYE, hkarci@cu.edu.tr,
[2]Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Profesör Doktor, 01330 Adana/ TÜRKİYE, skafkas@cu.edu.tr.

SNP Calling from Next-Generation Sequencing Data

Abstract

Single nucleotide polymorphism (SNP) has been used as important molecular markers in genetic and breeding studies. The rapid development of next-generation sequencing (NGS) enables the identification of SNP loci in a highly efficient manner. However, the development of SNP markers has some limitations resulting from reliable and highly accurate SNP detection methods. Especially, the optimal level of combining sequences for accurate SNP prediction from next-generation sequencing data and the SNP platform are not fully known. Analysis of next-generation sequencing (NGS) data, which has been comprehensively determined by genetic and genomic studies, is largely based on accurate prediction of SNPs and genotypes. The statistical methods developed in recent years have contributed greatly to breeding studies with an increasing number of association and linkage analysis. In this report, we tried to explain reliable and high accuracy SNP detection platforms for their use in NGS studies.

Key Words: Single nucleotides polymorphism, SNP, Next generation sequencing, NGS

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Giriş

Yeni nesil dizilemenin (NGS) modern biyolojik bilimler üzerindeki etkisi günümüzde oldukça popüler olmuştur. NGS yıllar öncesinde Sanger dizileme teknolojisini bitirme noktasına getiren ve devrim niteliğinde bir hızla gelişmektedir. Mevcut NGS teknolojileri klasik Sanger dizileme (Mardis 2008; Ansorge 2009; Metzker 2010) ile elde edilen verilerden en az 100 kat daha büyük bir veri üretmekte ve bu konudaki teknolojik ilerlemeler günden güne gelişmektedir. NGS teknolojisi ile herhangi bir türün tam genomik verileri günler içinde elde edilebilir duruma gelmiştir. NGS sadece uygun maliyetli *de novo* dizileme teknolojisini sağlamakla kalmıyor aynı zamanda bilinen genomların tüm genom tekrar dizileme ile aynı türü ve hatta aynı popülasyonu temsil eden birden fazla birey için tüm genom dizilerine ait verileri sağlamaktadır.

Tüm genom dizilemenin en büyük avantajı, referans genomdan farklı bireysel sapmaları yani genetik varyantları tespit etme potansiyelinin varlığıdır (Van Tassell ve ark., 2008; Alkan ve ark., 2009; Medvedev ve ark., 2009). Bu varyantlar sadece tek nükleotid polimorfizmleri (SNP'ler) değil aynı zamanda küçük eklemeler / silmeler (InDels) ve ayrıca daha büyük yapısal varyantlardır (SV), ve kopya sayısındaki varyasyonlar (CNV'ler) gibi yapısal varyantları da içermektedir. NGS teknolojisinin uygulamalarının en yaygın olduğu alanlar metagenomik (Qin ve ark., 2010), DNA metilasyon çalışmaları (Taylor ve ark., 2007), mRNA ifade analizleri (Sultan ve ark., 2008, Karcı ve ark., 2020), kanser genomiği (Guffanti ve ark., 2009), tıp (Auffray ve ark., 2009), hayvan ıslahı (Meuwissen ve Goddard, 2010) gibi konular olmuştur. Bu nedenle, NGS sadece varyantların değil, aynı zamanda transkriptom ve epigenetik çalışmaların neredeyse tüm aşamasında yer alır (Pérez-Enciso ve Ferretti, 2010).

NGS teknolojik hatalara karşı oldukça hassas olduğu için ve sonuç olarak da araştırma alanlarında NGS verilerinde işleme sürecinin güvenilir biyoinformatik araçlara bağımlı hale geldiği bildirilmiştir (Medvedev ve ark., 2009; Horner ve ark., 2010). NGS tarafından üretilen dizilerin işlenmesinde ana biyoinformatik adımlar kısa okumalarının referans genoma hizalanması ve SNP bölgelerinin saptanmasıdır.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Okumaların Referans Genoma Hizalanması

NGS analizlerinde ilk biyoinformatik işlem, kısa dizi okumalarının mevcut referans genoma veya alternatif olarak referans genomu olmayan türlerde *de novo* dizileme sonucunda oluşan genoma hizalanmasından başlamaktadır. Günümüzde birçok tür için referans genomlar mevcuttur. Genel olarak referans genoma hizalama referans genomun indeksleme işlemi ile başlar, ardından hizalama süreci başlatılabilir. İlk aşamada birçok hizalama programları referans genoma elde edilen kısa okumaların hizalanabilmesi için indeksler oluşturulur. Bowtie2 (Langmead ve Salzberg 2012) ve SOAP (Luo ve ark. 2013) gibi programlar en güncel Linux tabanlı hizalama programlarıdır. Sadece referans genomun indekslenmesi biyoinformatik analiz süresinin daha kısa olması açısından avantaj sağlamaktadır. Çünkü kısa okumaların indeksleme işleminin ayrı ayrı yapılması analizlerin daha uzun sürede tamamlanmasına ve elde edilen verilerin depolanmasında sorun oluştururken sadece genomun indekslenmesi bu tür sorunları elemine ederken ayrıca analizlerde meydana gelebilecek hataları da minimize etmektedir (Çizelge 1).

Genom İndeksleme

Genom indeksleme, metin boyutunu sıkıştırmak ve sorguları hızlı yapmak için bir tür ön işlemdir. Örneğin; bir genomun indekslenmesi bir kitabın indekslenmesine benzer şekilde açıklanabilir. Belirli bir kelimenin hangi sayfada olduğunu veya bir metnin başlığını bilmek istiyorsanız onu bulana kadar kitabın her sayfasını gözden geçirmek yerine önceden oluşturulmuş bir dizinde aramak çok daha etkili ve daha hızlı olmaktadır. Elde edilen indeks dosyaları hizalama esnasında genom içindeki bir dizisinin kökenini daraltarak hem zamandan hem de bellekten tasarruf etmesini sağlar.

Kısa Okumaların Genoma Hizalanması

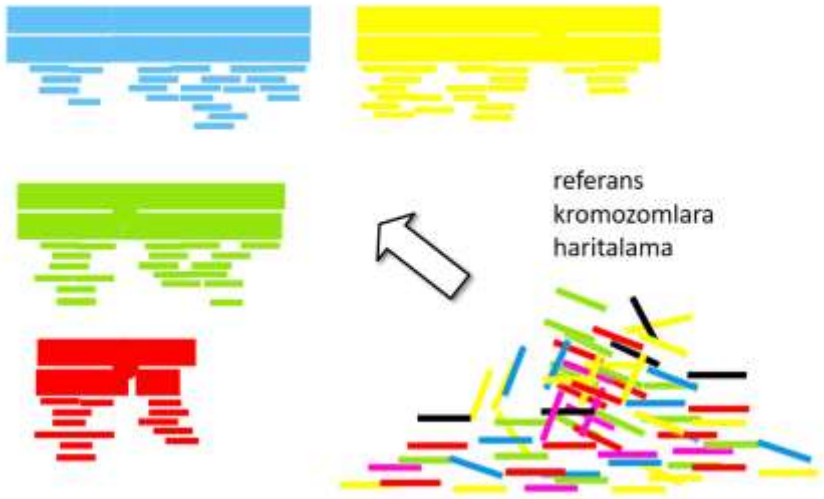
Gerçek anlamda hizalama Smith – Waterman (Smith ve Waterman 1981) ya da Needle–Wunsch (Needleman ve Wunsch 1970) algoritmaları kullanılarak gerçekleştirilir. Hizalama boşlukları genellikle eklemeler veya silmeler gibi varyantların düzenlemelerinden kaynaklanır. Bu nedenle, hizalamada boşluklara izin verilmesi tercih edilen bir özelliktir ve hizalama yazılım araçlarının çoğu bu seçeneği sağlar (Şekil 1). Ayrıca, tarihsel olarak, SHRiMP gibi ilk hizalama programları, yalnızca bir yönde sıralanan kısa okumaları dikkate

alan ve sonuç olarak bir seferde dizinin yalnızca kısa bir bölümünü hizalayan tek uçlu bir hizalaması gerçekleştiriyordu. Günümüzde yaygın olarak kullanılan tüm hizalama programları, hem ileri hem de geri okumaların aynı anda hizalanacak bir çift uçlu hizalama modunu desteklemektedir. Bu durum hizalama kalitesini önemli ölçüde iyileştirmektedir.

Çizelge 1. Referans genom hizalama işlemleri için kullanılan programların özellikleri

Program	İndeksleme	Çıktı Formatı	Pair-end mod	Desteklediği Platformlar	İşletim Sistemi	Lisans	Ek Bilgiler
Bowtie	Genom	SAM	+	Illumina, ABI, SOLID	Linux, Macintosh, Windows, Solaris	Artistic licence	Belirsiz karakterler (ör. N'ler) içeren hizalamalara izin verilmez.
Bowtie2	Genom	SAM	+	Illumina, 454, Ion Torrent	Linux, Macintosh, Windows	GNU GPL	Okuma uzunluğunda üst sınır yok; belirsiz karakterler içeren hizalamalara (örneğin, N'ler) izin verilir
BWA	Genom	SAM	+	Illumina, 454, Ion Torrent	Linux	GNU GPL	Üç tür algoritma mevcuttur: BT, SW, MEM
Novoalign	Genom	SAM, txt	+	Illumina, ABI, SOLiD	Linux, Macintosh	Free basic version	Çoklu analiz komut işlemleri gibi gelişmiş seçenekler ücretli lisansla mevcuttur
SOAP	Genom	SOAP	+	Illumina	Linux	GNU GPL	SOAP formatından SAM formatına dönüştürücü ayrı olarak indirilebilir

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Şekil 1. Ham okumaların referans genoma hizalanması

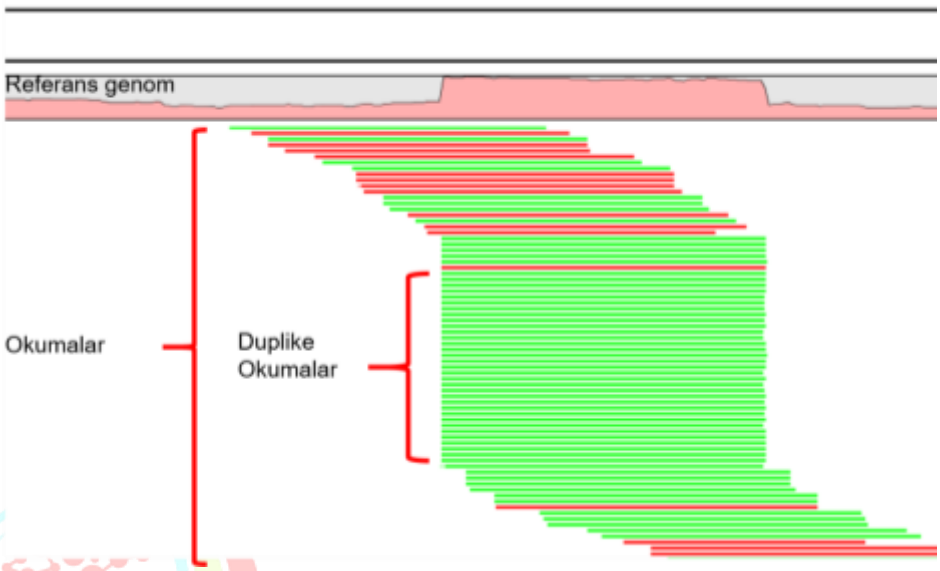
Hizalama Sonrası Veri İşleme

Günümüzde birçok hizalama sonrası veri işleme amacıyla yazılımlar geliştirilmiştir. Bu yazılımların daha fazla analitik adımlar ile analizleri kolaylaştırmak için genellikle çeşitli hizalama sonrası veri işleme yöntemleri önerilmektedir (Altmann, 2012).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

En yaygın olarak uygulanan hizalama sonrası işlemler çıktı dosyasının formatını dönüştürme, hizalama sürecinde elde edilen tüm verilerin bir rapor halinde çıktının sunulması gibi birçok çıktı verir. Her bir dizileme verisi SAMtools paketi kullanılarak gerçekleştirilebilir (Li ve ark., 2009a). Dosya biçimlerini SAMtools görüntüleme aracıyla dönüştürmek, yalnızca çıktı veri setinin boyutunun azaltılmasıyla kalmaz aynı zamanda GATK (Genome Analysis Toolkit package) (McKenna ve ark., 2010) ve diğer birçok yazılım aracı gibi genom içerisinde SNP ve InDel'leri arayan programlar için akış uyumluluğu sağlar. Hizalama programları genellikle hizalama sürecini tanımlayan basit bir özet oluşturur (MOSAIK, Bowtie2, SOAP2). Bu özet raporda toplam hizalanmış okuma sayısını, hizalanmış okuma çiftlerinin sayısını veya genoma sadece bir kez hizalanmış okuma sayısının olduğu bir rapor halinde bilgileri içerir. Bu tür özet istatistik bilgileri hizalamanın genel kalitesini ve doğruluğunu değerlendirmek için gereklidir. Hizalama programı BWA'da olduğu gibi mevcut bir rapor almak mümkün değilse SAMtools programının flagstat seçeneğini kullanarak rapor oluşturmak mümkündür. Hizalama sonrası işlemlerden birisi de ham verilerde birçok kez meydana gelen aynı okuma çiftlerinin yani

PCR kopyalarının kaldırılmasıdır. SAMtools programının rmdup aracı ve Picard tools programının MarkDuplicates seçeneği ile oluşan bu kopyaları kaldırmada kullanılabilen araçlardır (Şekil 2).

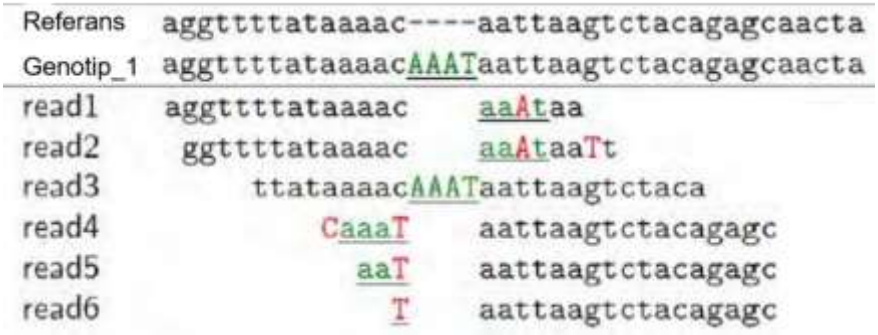

Şekil 2. Dizileme aşamasında meydana gelen duplike okumalar

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

SNP ve InDel'leri Belirlemede Ön Veri İşleme

Polimorfik varyantların güvenilir bir şekilde sonuçlarını elde etmek için gerçek varyant tespitinden önce SNP'lerin (calling) belirlenmesinde ek işlem adımları önerilir (Li ve ark., 2009b; McKenna ve ark., 2010; Altmann, 2012). En önemlisi hizalama artefaktı düzeltmesini içerir. Dizilemede çok sayıda kimyasal reaksiyon vardır ve nükleotidlerde mutasyon gibi görünebilen değişiklikler, verinin işlenme esnasında bir yerde ortaya çıkar. Bu tür yapılara "dizileme yapıları" diyoruz. Bu tür uyumsuzluklar daha sonra SNP'ler olarak kolaylıkla karıştırılabilir. Bu nedenle, yerel yeniden hizalama araçları (local re-alignment) uyumsuz dizilerin sayısını en aza indirgemek için tanımlanmış bir tür hizalama hatasının yakınındaki okumaları yeniden hizalamak için tasarlanmıştır (Şekil 3). Bu adım örneğin GATK'da uygulanmaktadır (McKenna ve ark., 2010). Genel olarak bu tür yeniden hizalama gerektiren bölgeler referans genoma göre bireyin genomunda InDel'lerin varlığından kaynaklanır.

Şekil 3. Lokal yeniden hizalama öncesi okumalardaki uyumsuzluk

SNP ve InDel Bölgelerini Belirleme

NGS'deki son gelişmeler ve tamamlayıcı biyoinformatik analiz programları daha fazla sayıda varyantı tanımlamak için yeni ve farklı bir yaklaşım sağlamıştır. Bu nedenle çoklu gen tarafından kontrol edilen karmaşık fenotipik özelliklerin bağlantılı olduğu gen bölgelerinin belirlenebilmesi için nadir SNP'lerin de tanımlanmasına izin verir (Handel ve ark., 2013). Ayrıca genom üzerinde tüm polimorfizmi sağlayan mutasyon bölgelerinin varlığı ile genetik ve ilişkili haritalama için gerekli olan bağlantı dengesizliğine (LD) veya rekombinasyon oranına bağlı olmamıza gerek kalmamıştır. Bununla birlikte, güvenilir bir varyant tespiti için o varyantın fazla sayıda kısa okumada bulunuyor olması bir ön şarttır, çünkü her bir bazın çok sayıda okumaya hizalanmış olması dizileme hataları ile gerçek polimorfizm bölgelerini ayırt etmek için kullanılmaktadır. NGS verilerindeki SNP'leri tanımlamak için birçok algoritma ve yazılım paketi geliştirilmiştir. Bu nedenle, SNP belirleme bir referans genomda farklı olan nükleotitlerin tespit edilme süreci olarak tanımı yapılır (Nielsen ve ark., 2011).

Veri formatları

NGS analizi ile elde edilen ham dizilere özgü olan birkaç veri formatı vardır. FASTQ, kısa okumalar için en popüler veri formatıdır, referans genomları ise FASTA formatında depolanır. Her iki format da yukarıda belirtilen tüm hizalama programları tarafından girdi olarak kabul edilir. Standart çıktı genellikle SAM formatında veya SAM'ın ikili eşdeğeri olan BAM formatında sağlanır. İkincisi, çıktı veri seti boyutunun küçültülmesini ve analizin hızlandırılmasını kolaylaştırır (Li ve ark., 2009a). SAM veya BAM formatları varyantların

belirlenmesinde genellikle en yaygın olarak kabul edilen girdi biçimleridir. Standart çıktı genellikle Variant Call Format (VCF)'dir (Şekil 4). Ek bilgiler ile birlikte varyantlar ve bunların genomdaki konumlarını içerir. Ayrıca, her polimorfik pozisyon için genotip ve haplotip bilgisi de içerebilir. VCF başlangıçta SNP'ler ve InDel için kullanılsa da ancak yapısal varyant bilgilerini de depolayabilir (Li ve ark., 2009a; Danecek ve ark., 2011).

Şekil 4. VCF dosyasının dosya ve dizi bilgilerinin genel görünümü

Sonuç

Yeni nesil dizileme (NGS) teknolojisi tarafından oluşturulan verileri işlemek için çok sayıda program mevcuttur (Li ve Homer, 2010; Nielsen ve ark., 2011; Pabinger ve ark., 2014). NGS araçları mevcut programların güncellemeleriyle sürekli olarak iyileştirilmekte ve aynı zamanda sürekli olarak yeni yazılımlar ile zaman ve hata oranları bakımından daha etkili olmaktadır. Bir hizalama programı olan BWA, üç farklı algoritmadan oluşur: BWA-backtrack, BWA-SW ve BWA-MEM. BWA yakın zamanda yüksek kaliteli veriler için tasarlanmıştır. Ayrıca 70–100 bp Illumina okumaları için daha önce kullanılan algoritmalardan daha iyi performansa sahiptir. SAMtools veya GATK gibi diğer biyoinformatik araçlar da sık sık güncellenmektedir.

NGS verilerinin analizi hızlı gelişen bir alandır; bu nedenle hangi yazılımın kullanılacağına ilişkin öneriler karşılaştırmalı analizler ile hızla değişebilir. Araştırıcılar tarafından test edilen ve önerilen en popüler programlar BWA, SAMtools ve GATK paketlerinden oluşur. Referans genoma hizalama BWA-MEM ile hesaplama hızı yüksek ve hizalanan okumaların yüzdesi ifadesi olarak hassas bir programdır. Ayrıca elde edilen çıktı dosyalar SAMtools paketi SAM / BAM dosyalarını yönetmek için kullanılır. Dosya boyutları GB (gigabase) olarak çok büyük veriler olduğundan özellikle de büyük genomlar

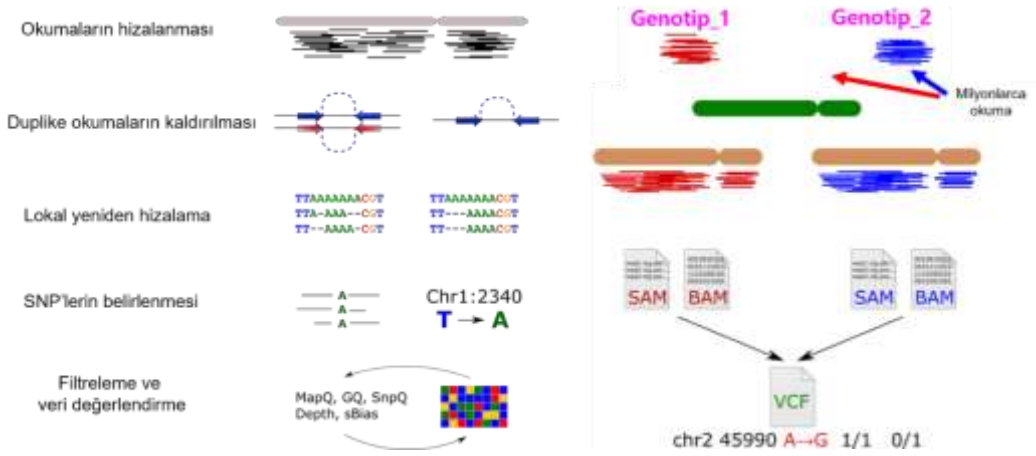
(örn. memeli, bitki türleri) bellek hafızasından tasarruf için hizalamayı SAM formatında saklamamak çok önemlidir. SAM dosyalarını SAM'ın ikili bir versiyonu olan BAM formatında saklanması gerekir bu işlemi SAMtools view seçeneğini kullanarak yapmak mümkündür. Ayrıca, BAM dosyalarının sıralanması ve indekslenmesinin, analizin sonraki aşamaları için bir ön koşul olduğunu ve SAMtools sort ve index seçenekleri ile yapıldığını belirtmek gerekir.

Ayrıca, polimeraz zincir reaksiyonu (PCR) kopyalarının, örn. Samtools rmdup aracını kullanarak ve son olarak, analizin sonraki adımlarına geçmeden önce hizalamanın kalitesini izlemek için samtools flagstat tarafından eşleme sürecinin bir özeti oluşturulur.

Hizalamadaki düşük oranda okuma yüzdesi hizalamanın yanlış yapıldığına işaret edebilir, bunun nedeni ise örn. okumaların veya tamamlanmamış referans genomun düşük dizileme kalitesinden kaynaklanabilir.

Tek nükleotid polimorfizmi (SNP) tanımlamasının son adımı, GATK'nin HaplotypeCallerSpark seçeneği kullanılarak vcf uzantılı dosyalar oluşturmaktır. Alternatif olarak, daha az deneyimli kullanıcılar için, kullanım kolaylıkları nedeniyle SAMtools'un mpileup ve bcftools'u önerilir. Bununla birlikte, her iki program da sık sık güncellenir ve fastq uzantılı ham verilerden SNP arama sürecini açıklayan özet olarak Şekil 5'de verilmiştir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Şekil 5. Varyantların belirlenmesinde kullanılan biyoinformatik analizlerin aşamalarına ait iki farklı yol

Kaynaklar

Alkan, C., Kidd, J. M., Marques-Bonet, T., Aksay, G., Antonacci, F., Hormozdiari, F., ... & Sahinalp, S. C. (2009). Personalized copy number and segmental duplication maps using next-generation sequencing. *Nature genetics*, *41*(10), 1061.

Altmann, A., Weber, P., Bader, D., Preuß, M., Binder, E. B., & Müller-Myhsok, B. (2012). A beginners guide to SNP calling from high-throughput DNA-sequencing data. *Human genetics*, *131*(10), 1541-1554.

Ansorge, W. J. (2009). Next-generation DNA sequencing techniques. *New biotechnology*, *25*(4), 195-203.

Auffray, C., Chen, Z., & Hood, L. (2009). Systems medicine: the future of medical genomics and healthcare. *Genome medicine*, *1*(1), 2.

Danecek, P., Auton, A., Abecasis, G., Albers, C. A., Banks, E., DePristo, M. A., ... & McVean, G. (2011). The variant call format and VCFtools. *Bioinformatics*, *27*(15), 2156-2158.

Guffanti, A., Iacono, M., Pelucchi, P., Kim, N., Soldà, G., Croft, L. J., ... & Callari, M. (2009). A transcriptional sketch of a primary human breast cancer by 454 deep sequencing. *BMC genomics*, *10*(1), 163.

Handel, A. E., Disanto, G., & Ramagopalan, S. V. (2013). Next-generation sequencing in understanding complex neurological disease. *Expert review of neurotherapeutics*, *13*(2), 215-227.

Horner, D. S., Pavesi, G., Castrignano, T., De Meo, P. D. O., Liuni, S., Sammeth, M., ... & Pesole, G. (2010). Bioinformatics approaches for genomics and post genomics applications of next-generation sequencing. *Briefings in bioinformatics*, *11*(2), 181-197.

Karcı, H., Paizila, A., Topçu, H., Ilikçioğlu, E., & Kafkas, S. (2020). Transcriptome Sequencing and Development of Novel Genic SSR Markers From Pistacia vera L. *Frontiers in Genetics*, *11*, 1021.

Langmead, B., & Salzberg, S. L. (2012). Fast gapped-read alignment with Bowtie 2. *Nature methods*, *9*(4), 357.

Li, H., & Homer, N. (2010). A survey of sequence alignment algorithms for next-generation sequencing. *Briefings in bioinformatics*, *11*(5), 473-483.

Li, H., Handsaker, B., Wysoker, A., Fennell, T., Ruan, J., Homer, N., ... & Durbin, R. (2009a). The sequence alignment/map format and SAMtools. *Bioinformatics*, *25*(16), 2078-2079.

Li, R., Li, Y., Fang, X., Yang, H., Wang, J., Kristiansen, K., & Wang, J. (2009b). SNP detection for massively parallel whole-genome resequencing. *Genome research*, *19*(6), 1124-1132.

Luo, R., Wong, T., Zhu, J., Liu, C. M., Zhu, X., Wu, E., ... & Ting, H. F. (2013). SOAP3-dp: fast, accurate and sensitive GPU-based short read aligner. *PloS one*, *8*(5), e65632.

Mardis, E. R. (2008). The impact of next-generation sequencing technology on genetics. *Trends in genetics*, *24*(3), 133-141.

McKenna, A., Hanna, M., Banks, E., Sivachenko, A., Cibulskis, K., Kernytsky, A., ... & DePristo, M. A. (2010). The Genome Analysis Toolkit: a MapReduce framework for analyzing next-generation DNA sequencing data. *Genome research*, *20*(9), 1297-1303.

Medvedev, P., Stanciu, M., & Brudno, M. (2009). Computational methods for discovering structural variation with next-generation sequencing. *Nature methods*, *6*(11), S13-S20.

Metzker, M. L. (2010). Sequencing technologies—the next generation. *Nature reviews genetics*, *11*(1), 31-46.

Meuwissen, T., & Goddard, M. (2010). Accurate prediction of genetic values for complex traits by whole-genome resequencing. *Genetics*, *185*(2), 623-631.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Mielczarek, M., & Szyda, J. (2016). Review of alignment and SNP calling algorithms for next-generation sequencing data. *Journal of applied genetics*, *57*(1), 71-79.

Needleman, S. B., & Wunsch, C. D. (1970). A general method applicable to the search for similarities in the amino acid sequence of two proteins. *Journal of molecular biology*, *48*(3), 443-453.

Nielsen, R., Paul, J. S., Albrechtsen, A., & Song, Y. S. (2011). Genotype and SNP calling from next-generation sequencing data. *Nature Reviews Genetics*, *12*(6), 443-451.

Pabinger, S., Dander, A., Fischer, M., Snajder, R., Sperk, M., Efremova, M., ... & Trajanoski, Z. (2014). A survey of tools for variant analysis of next-generation genome sequencing data. *Briefings in bioinformatics*, *15*(2), 256-278.

Pérez-Enciso, M., & Ferretti, L. (2010). Massive parallel sequencing in animal genetics: wherefroms and wheretos. *Animal Genetics*, *41*(6), 561-569.

Qin, J., Li, R., Raes, J., Arumugam, M., Burgdorf, K. S., Manichanh, C., ... & Mende, D. R. (2010). A human gut microbial gene catalogue established by metagenomic sequencing. *nature*, *464*(7285), 59-65.

Smith, T.F., Waterman, M.S. (1981). Identification of common molecular subsequences. *J Mol Biol*, 147,195–197.

Sultan, M., Schulz, M. H., Richard, H., Magen, A., Klingenhoff, A., Scherf, M., ... & Schmidt, D. (2008). A global view of gene activity and alternative splicing by deep sequencing of the human transcriptome. *Science*, *321*(5891), 956-960.

Taylor, K. H., Kramer, R. S., Davis, J. W., Guo, J., Duff, D. J., Xu, D., ... & Shi, H. (2007). Ultradeep bisulfite sequencing analysis of DNA methylation patterns in multiple gene promoters by 454 sequencing. *Cancer research*, *67*(18), 8511-8518.

Van Tassell, C. P., Smith, T. P., Matukumalli, L. K., Taylor, J. F., Schnabel, R. D., Lawley, C. T., ... & Sonstegard, T. S. (2008). SNP discovery and allele frequency estimation by deep sequencing of reduced representation libraries. *Nature methods*, *5*(3), 247-252.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ROMA DÖNEMİ YAZITLI BİR HERAKLES SUNAĞI

Ahmet ÇELİK*

ÖZET

2019/58 Envanter Numaralı Sunak Antalya İli, Kemer İlçe sınırlarında tespit edilmiştir. Bu alan Antikçağ'da Doğu Lykia sınırlarına tekabül eder. Sunak, Herakles'e adanmıştır ve Doğu Lykia'da Herakles kültünün varlığını belgeler. Yazıtında ayrıca Herakles'in insanlar ve dört ayaklı hayvanlar için duaları işiten yönü vurgulanmıştır. Zaten Herakles düşmanlardan, kötülüklerden, hastalıklardan, felaketlerden koruyan bir figürdür. İkonografi ve yazıtıyla eser, Roma Dönemi MS III. yüzyıla (MS 212 sonrası olmak koşuluyla) tarihlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Herakles, Sunak, Myron, Kakasbos, Constitutio Antoniniana

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

* Dr., Antalya Müzesi Müdür Yardımcısı V., Antalya, ahmetark.celik@homail.com, https://orcid.org/0000-0002-7676-0079

A HERAKLES ALTAR WITH INSCRIPTION FROM ROMAN PERIOD

ABSTRACT

Inventory Number 2019/58 Altar has been finded within the borders of Kemer district of Antalya Province. This area is located in Eastern Lycia in Ancient time. The altar is dedicated to Herakles and documents the existence of Herakles cult in Eastern Lycia. Its inscription also emphasizes Herakles' directions of hearing prayers for humans and four legged animals. Already Herakles is a figür that protects from enemies, evil, diseases and disasters. By means of iconography and inscription, the altar dated Roman III AD. Century (provided that it was after 212 AD).

Keywords: Herakles, Altar, Myron, Kakasbos, Constitutio Antoniniana

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

GİRİŞ

Antalya İli, Kemer İlçe sınırlarında tespit edilen yazıtlı bir mermer sunaktır[1]. Yüksekliği 37 cm, gövde genişliği 15 cm, üst bölüm genişliği 17 cm ve taban genişliği ise 18,5 cm'dir. Sunağın Antalya Müzesi Envanter Numarası 2019/58'dir **(Resim 1)**.

Resim 1: Sunak. Cepheden Görünüm.

Resim 2: Sunak. Üst görünüm

TANIM

Mermer sunağın gövdesi yaklaşık dikdörtgen prizma biçimindedir. Üst tarafa dışbükey yükselen bir silmeyle geçildikten sonra tepe kısmına, dışarıdan yuvarlatılıp merkezinden oyularak çanak görünümü kazandırılmıştır. Bu çanağın merkezinde 3 adet meyve (elma?) bulunur. Altarın dört köşesine denk gelecek şekilde çanağın dört yanında birer stilize akroter işlenmiştir. Sunakta gövdeden kaideye dışbükey genişleyerek inen bir silme ile geçilir. Kaide, bezemesizdir ve yaklaşık kare taban üzerine oturmaktadır. Sunağın sağ ve sol yanı, arka yüzü ile tabanı kabaca tıraşlanarak boş bırakılmıştır. Ayrıca eserde yer yer kırık ve noksanlıklar bulunmaktadır **(Resim 1-5)**.

[1] Antalya İli, Kemer İlçesi, Ağva Deresi'nde tespit edildiği belirtilen mermer sunak Antalya Müzesi Müdürlüğü'ne bağış yoluyla getirilmiştir.

Resim 3: Sunak. Sol Yan.

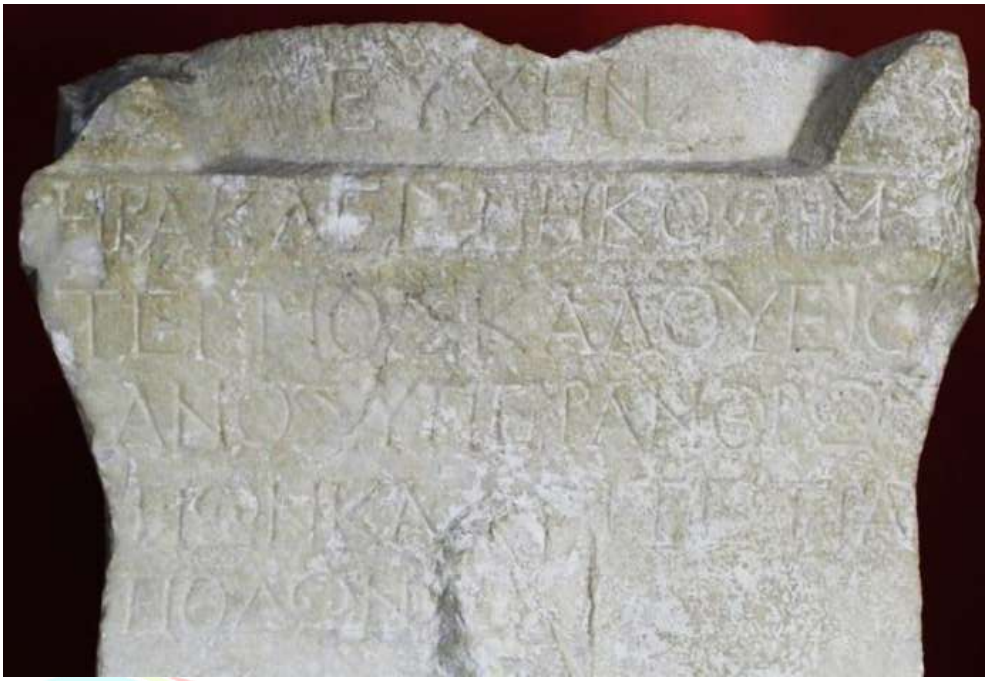
Resim 4: Sunak. Sağ Yan.

Resim 5: Sunak. Arka Yüz.

Sunağın ön yüzünün üst kısmında 6 satır halinde Grekçe yazıt bulunur **(Resim 6)**. Yazıtın altında ayakta duran çıplak bir erkek kabartması yer alır **(Resim 7)**. Figürün başı ve yüzü kırılarak belirsizleşmiştir. Bütünüyle çıplak vücutta özellikle göğüs kasları belirgindir. Figürde gövde, hafif "s" hareketiyle esnemiş olup sol ayak taşıyıcı iken sağ ayak dengeleyicidir. Bununla birlikte sağ bacağının diz çevresi kırık ve noksandır. Figürün dirseğinin altından itibaren sağ kolu-eli kırık olmakla beraber kalın bir sopaya dayandığı veya sopayı tuttuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sol elinde bir nesne tutan bu figürün genel tipolojisi ve yazıtıyla *Herakles* olduğu, dolayısıyla sağ elindeki sopanın budaklı sopa (lobut), sol elindeki nesnenin ise *Nemea Aslanı* postu olduğu anlaşılmaktadır.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Resim 6: Yazıt.

YAZIT

Mermer sunağın üst kısmından başlamak üzere Eski Yunanca 6 satır halinde *"εγχην ηρακλει επηκω μ τερτιοσ καλουεισανοσ υπερ ανθρωπων και τετραποδων"* biçiminde bir yazıt bulunur ve "*Marcus Tertius Calvisanus, insanlar ve dörtayaklılar (hayvanlar) için, duaları işiten Herakles'e adadı*" olarak çevrilebilir[1] **(Resim 6)**.

[1] Söz konusu sunak yazıtının çevirisi Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Nihal Tüner Önen tarafından yapılmıştır. Ayrıca bildirinin yayına hazırlanması aşamasındaki katkılarından dolayı Antalya Müzesi uzmanları Arkeolog Yunus Susam ve Arkeolog Benay Özcan Özlü'ye de teşekkür ederiz.

Resim 7: Herakles Kabartması.

Resim 8: Herakles Heykeli.

BAĞLANTILAR, TİPOLOJİ VE İKONOGRAFİ

Mitolojiye göre gücün ve kahramanlığın simgesi olan *Herakles* veya Romalıların ifadesiyle *Hercules*'in asıl ismi *Alkides*'tir. *Herakles* isminin "Hera'nın ünü" anlamına geldiği öne sürülmekle birlikte *heros* yani "kahraman" sözcüğüyle de ilişkili olabilir. Anası *Alkmene* iken babası *Zeus*'tur. Tanrıça *Hera*, eşi *Zeus*'un ihanetinin bedelini Herakles'e zorluklar yaşatarak ödetmeye çalışır. Örneğin *Hera*, *Herakles*'i çıldırtınca kahraman cinnet halindeyken çocuklarını öldürmüş, kendine geldiğinde büyük acılar çeken yiğide günahlarından kurtulup ölümsüzlüğe kavuşabilmesi için 12 yıl sürecek 12 işi başarıyla tamamlanması gerektiği belirtilmiştir. Bunun üzerine *Nemea Aslanı'nın Öldürülmesi, Lerna Ejderi'nin Etkisizleştirilmesi, Erymanthos Yaban Domuzu'nun Getirilmesi, Kyreneia Geyiği'nin Yakalanması, Stymphalos Gölü Kuşlarının Öldürülmesi, Augias'ın Ahırlarının*

Temizlenmesi, Girit Boğası'nın Getirilmesi, Diomedes'in Atlarının Etkisizleştirilmesi, Amazonlar Kraliçesi Hippolyte'nin Kemerinin Alınması, Geryoneus'un Sürülerinin Getirilmesi, Batı Kızlarının (Hesperidlerin) Altın Elmalarının Alınması ve Kerberos'un Ölüler Ülkesi'nden Kaçırılması gibi 12 işi tamamlar (Gibbons, 1975, 23 vd.; Erhat, 1996, 137-140; Can, 2016, 193-214). Ayrıca mitolojide Herakles'in Troia, Pylos ve Sparta gibi yerlere seferler yaptığı belirtilmekle beraber *Pholos ve Kenthauroslar, Eurtiyon, Alkestis'in Yeniden Hayata Dönüşü, Kyknos, Bousiris, Antaios, Emathion, Prometheus'un Kurtarılması, Lykaion ile Dövüş, Alkyoneus ile Dövüş, Kerkopların Yakalanması, Syleus* ve *Lityerses* gibi mitolojik konularda da ismi geçer (Grimal, 1997, 268-276).

Herakles hem tanrı hem de kahraman olarak tapınım görmüştür. Kötülük yapanları ve sözünde durmayanları cezalandıran Herakles, aynı zamanda insanoğluna isabet eden felaket ve afetleri alt edip yenebilme yiğitliği ve yürekliliğinin timsalidir (Erhat, 1996, 140; Yıldırım, 2012, 233).

Sümer Mitolojisi'nde önemli bir figür olan ve destana ismini veren Gılgamış, yarı tanrıdır, zorlu işler veya arayışlar içinde bulunmaktadır. Herakles bu yönüyle Gılgamış ile benzerdir, fakat Herakles'in görevlerinin içeriği Gılgamış'tan oldukça farklıdır[1].

MÖ II. binyıl Hitit çağdaşı ve yakın akrabası olan Luwilerin bir tanrısı da Sandon (Santa ya da Sandas) olarak adlandırılır. Hellenistik Dönem'de oldukça yaygın olan Herakles kült kökeninin bu Luwi Tanrısı Sandon (Santa/Santas)'a dayandığı önerilmiştir (Fontenrose, 1974, 322-323; Durukan, 2006, 64; Doğanay, 2010, 51). Luwiler'de Santa bir

[1] Gılgamış, Uruk Kenti kralı olup yarı tanrısal özelliktedir. Halkına zulmeden Gılgamış'ı cezalandırmak için tanrılar şikâyetçi olunca Tanrı Anu tarafından Enkidu yaratılmış, fakat Gılgamış ile Enkidu yenişememiş ve çok iyi arkadaş olmuşlardır. Bu iki dost, Hunbaba (Huvava)'nın arazisinden izinsiz geçince Hunbaba, onları tanrılara şikâyet etmiştir. Bu yetmezmiş gibi güzellik Tanrıçası İştar, Gılgamış ile evlenmek istemiş, Gılgamış reddedince gökyüzü boğası Gılgamış ve Enkidu'nun üzerine salınmış, fakat bu ikisi boğayı öldürmeyi başarmışlardır. Bunun üzerine Enkidu, tanrılar tarafından hastalık yoluyla öldürülüp cezalandırılmıştır. Bu duruma çok üzülen ve ölümün pençesine düşmek istemeyen Gılgamış ölümsüzlük arayışına girmiştir. Öncelikle karşılaştığı genç kadın Siduri, Gılgamış'a ölümsüzlüğü arama uğraşından vazgeçip hayattan zevk almanın yoluna bakmasını öğütler, fakat Gılgamış bunu dinlemez ve sonunda bilge Utnapiştim ile tanışır ve ölümsüzlüğü nasıl bulacağını sorar. Utnapiştim başından geçen tufan olayını anlatır ve ölümsüz hayatı bulmak adına tanrılarla bir toplantı yapabilmesi için öncelikle 6 gün, 7 gece uykusuzluğa direnmesi gerektiğini belirtir, ancak Gılgamış uykuya yenik düşerek bu sınavı kaybeder. Gılgamış'a acıyan Utnapiştim'in karısı en azından gençlik otunun yerini eşinden ona bildirmesini ister ve Utnapiştim, derince bir suyun altındaki otun yerini tarif eder, Gılgamış gidip bu otu bulur ve alır. Daha sonra Gılgamış bir kuyunun suyuna temizlenmek için girdiği sırada bir yılan gelip gençlik otunu yer, derisini değiştirir ve uzaklaşır. Böylece Gılgamış büyük üzüntü içerisinde gençlik otunu da kaybeder, Uruk kentine döner, hikayesini taşa kazır ve alınyazısına uygun olarak en sonunda ölür (Sandars, 1973, 63-124).

savaş tanrısıdır ve gücü düşmanları için tehlike oluştururken takipçileri için faydalıdır (Bardakçı, 2019, 99). Ayrıca Sandas (Šanta/Sanda), Tanrıça Kubaba'nın arkadaşıdır ve Babil Baş Tanrısı Marduk ile ilişkilendirilmektedir (Mastrocinque, 2007, 202, 208-217; Aslantürk, 2016, 122). Marduk, Enuma Eliş destanında Timatı öldürerek en kudretli tanrı konumuna gelir (Aygün, 2017, 88). Bunun dışında Sandas yine Mezopotamya kökenli Nergal ile ilintili görülür. Nergal savaşçı bir tanrıdır, hastalıklardan korunmak için ona ibadet edilir. Herakles de şehirleri düşmanlardan, kötülüklerden, hastalıklardan ve felaketlerden koruyan savaşçı bir kişiliktir ve bu yönüyle Nergal ile benzerliği bulunmaktadır (Candaş, 2006, 74; Mastrocinque, 2007, 209-210; Yıldırım, 2012, 233; Öztürk, 2016, 683). Nitekim yazıtlar ışığında Herakles'in *kallinikos* (zafer kazanmış, muzaffer), *soter* (kurtarıcı) ve *aniketos* (yenilmez) gibi lakaplarının (epitetlerinin) bulunduğu da anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2012, 233).

Antikçağ'da Kuzey Lykia, Güneybatı Pisidia, Milyas ve Kabalia bölgelerinde Kakasbos tapınımı görülmekle birlikte kültün merkezinin Milyas olduğu önerilmektedir. Bununla beraber Kakasbos kült bölgeleri arasında kuzeybatı Lykia, Karia ve hatta Ionia bölgesi de sayılmaktadır. Kökeni Anadolu'nun derin geçmişine uzanan Kakasbos, atlı tanrıdır ve Herakles ile özdeşleştirilerek tapınım görmüştür. Khitonik yönü olan Kakasbos elinde tuttuğu sopasıyla ölümü ya da kötülüğün kovulmasını simgeler (Köker, 2019, 466; Ayrıca bkz. Efendioğlu, 2008, 59-82; Tosun, 2014, 8 vd.; Beceren, 2018, 7-10).

Kakasbos ve/veya Herakles, ayrıca yerel tanrı Maseis ile de oldukça benzer ikonografiye sahiptir. Öyle ki yazıtlarında isim belirtilmedikçe bu üç figür arasında ayırım yapmak pek mümkün değildir. Kakasbos veya özdeşi Herakles'in elindeki sopa, ona inanmış olanları kötülüklerden koruma gücüne işaret edebilir (Delemen, 1993, 6-36, 100; Gökalp Özdil, 2016, 248-249). Ayrıca Herakles, ölümün yenilmezliğini de sembolize ediyor olabilir (Uğurlu, 2000, 366). Bunun yanı sıra Yunanistan topraklarında yer alan Akhaia ve Bura'da, Herakles adına mağara kehanet merkezleri bulunmakta olup kehanetler zar veya astragalos aracılığıyla yapılmaktadır (Akar Tanrıver, 2009, 225, 406).

Yukarıda anılan bölgeler dışında Antikçağ'da Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Herakles kültü veya tapınımına ilişkin izler görülmektedir. Örneğin Karadeniz Ereğli Müzesi'nde korunan, Devrek yakınlarındaki Heraklia Pontike ile ilişkilendirilen ve MS III. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirilen bir adağın, üzerindeki yazıtıyla Herakles Aleksikakos'a

ithaf edildiği anlaşılmaktadır. (Öztürk, 2016, 682 vd.). Yine Pergamon (Bergama) civarında Herakles kültünün varlığı anlaşılmaktadır (Üreten, 2004, 208-210).

Söz konusu 2019/58 Envanter Numaralı Sunak üzerindeki Herakles tipinin en güzel bir örneği Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde 17.443 Envanter Numaralı Herakles heykelidir **(Resim 8)**. Burada Herakles, kıvırcık saç ve sakallı olup sağ eliyle budaklı sopasına dayanmışken sol kolunun üzerinde ise aslan postu taşımaktadır. Heykel, Roma İmparatoru Hadrian Dönemi'ne (MS 117-138) tarihlendirilmektedir, fakat üslubuyla Myron'un orijinal bir eserine atıfta bulunduğu ve dolayısıyla kopya olduğu önerilir. Tarihin en büyük heykel sanatçılarından biri olan Myron, MÖ 480-445 yılları arasında etkindir. Myron tarafından yapılan orijinal Herakles heykelinin Samos Hera Tapınağı'nda bir heykel grubu içerisinde olduğu düşünülmekle birlikte bu esere MÖ 460-450 veya MÖ 440 civarı gibi tarihler önerilmiştir (Richter, 1929, 159, fig. 39; Robinson, 1948, 139; Howard, 1966, 25; Çekilmez, 2013, 204, dn. 13). Benzer tipte olup elinde elma tutan/taşıyan Herakles heykelcikleri yine "Hesperidler Heraklesi" olarak adlandırılmıştır (Kızgut, 2005, 310-317). Antikçağ'da Myron'a atfedilen Herakles heykelinden sonra da sakallı veya sakalsız olarak heykel, kabartma, bronz-terrakota figürin ve sikke gibi çeşitli benzer gösterimler Roma Dönemi'ne dek uzanan bir süreçte en azından MS III. yüzyılı da içerecek biçimde devam etmiştir (Örnekler için detaylıca bkz. Robinson, 1948, 139-140, plt. 34, fig. 1-5; Kızgut, 2005, 310-317, lev. 107-110; Çekilmez, 2013, 201-207, fig. 1-4; Gagliano, 2015, 30-42; Kahya, 2015, 131-135, fig. 4-10; Metin, 2016, 1138-1142, res. 1-4).

Antikçağ'da kullanımı çok yaygın olan sunak veya altar kısaca; tanrılar için adak sunulan yer/yapı olarak tanımlanabilir. Yere sabit sunakların yanı sıra taşınabilir sunaklar da bulunmaktadır ve bunlar tapınaklarda, başkaca kutsal alanlarda, tören alanlarında veya konutlarda olabilir. Sunaklarda et, meyve, hububat, çiçek, sebze ve ekmek gibi katı özellikte olanlar sunu için tercih edilmiştir. Ayrıca libasyon için kesilen kurban kanı ile şarap, zeytinyağı ve su gibi sıvılar da kullanılabilmektedir (Ersoy, 2006, 14-63). Libasyon, günahlardan arınma, yakarış, bir amaca ulaşma, dilek ve yücelme gibi anlamlar içeriyor olabilir (Kırdemir, 2000, 163, dn. 19).

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Resim 9: Emirgazi Sunağı.

Resim 10: Herakles Kabartmalı Stel.

Taşınabilir veya yere sabitlenmeyen sunakların erken örneği olarak, üzerinde Luwi hiyeroglifi bulunan Konya-Emirgazi buluntusu gösterilebilir **(Resim 9)**. Hitit Kralı Tuthaliya IV Dönemi'ne tarihlenen Emirgazi Sunağı'nın (dolayısıyla sunak MÖ XIII. yüzyıl ortaları veya ikinci yarısına tarihlenebilir), Anadolu'da Hellenistik ve Roma çağlarında yaygınlaşan silindir gövdeli taş sunakların öncülü değerlendirilen Arkaik Dönem Ion sunaklarının öncüsü olduğu önerilmiştir (Kırdemir, 2000, 165, dn. 28). Bunun yanı sıra Antikçağ'da hem yuvarlak ve hem de dikdörtgen formda sunaklar bulunmaktadır (Örnekler için bkz. Berges, 1986; Berges, 1996; Diler, 1996, 20 vd.; Özbay, 2010, 28 vd.; Tarkan, 2011, 17 vd.; Linnemann, 2013, 121; Adıgüzel, 2015, 12 vd.) Bu tarz bazı sunak veya altarların üst bölümlerinde oyuntu biçiminde çukur/çanak da görülür (Tarkan, 2011, 1113, lev. XXXI, fig. 1-4). Bu tip çanaksı görünümlerin, khitonik (yer altı) tanrıları için hazırlanan sunaklar üzerindeki çukurlarla ilişkili olduğu düşünülebilir (Katonik veya khitonik sunaklara ilişkin bkz. Yavis, 1949, 87 vd.; Gürer, 2006, 18 vd.; Özbay, 2010, 14-16). Herakles'in khitonik yönü olan Kakasbos ile bağlantısı/özdeşliği düşünülürse ona adanmış bir sunak üzerinde böyle bir çukurluk doğal karşılanabilir, nihayetinde Herakles'in görevlerinden biri de Ölüler/Yeraltı Ülkesi Hades'in bekçisi olan köpek Kerberos'un getirilmesidir. Fakat aynı zamanda bu çukurlar veya çanaksı yapılar libasyon sıvısının taşınması/toplanması için de kullanılmaktadır (Gürer, 2006, 19; Özbay, 42-43).

2019/58 Envanter Numaralı eser taşınabilir bir adak sunağı olarak tanımlanabilir. Nitekim Arykanda 2015 kazılarında bulunan ve Athena'ya adanan bir benzer formda olup

üst kısmında sunu çanağı bulunan bir örnek yine taşınabilir adak sunağı olarak tanımlanmıştır (Sancaktar, 2018, 362-365, 370, lev. 4, Y2). Khitonik ilişkili değerlendirilen sunaklar üzerindeki çukur/çanağın Arykanda örneği Athena Sunağı'nın üzerinde bulunması, Athena'nın da khitonik bir yönünün olduğunu düşünmeyi gerektirir. Örneğin Kaunos'taki Demeter Kutsal Alanı'nda tespit edilen terrakota figürinlerin arasında çocuk taşıyan Athena da bulunur. Bu tip çocuk taşıyan figürinler *"Kourotrophoros"* olarak tanımlanmakla beraber *Kourotrophoros*'ların güçlü khitonik yönlerinin olduğu, hayatın yerden gelip yere dönmesi düşüncesiyle ve ölünün ruhunun öteki dünyadaki yaşantısıyla bağlantılı oldukları ve de iyileştirme güçlerinin bulunduğu değerlendirilmektedir (Bulba, 2019, 130-134). Dolayısıyla Arykanda Athena Sunağı üzerindeki çanaksı yapı, Athena'nın khitonik yönü doğrultusunda tercih edilmiş olabilir. Ayrıca doğal biçimde libasyon sıvısının taşınması/toplanması amacını da taşıyor olabilir.

2019/58 Envanter Numaralı Herakles Sunağı üst kısımdaki çanağın merkezinde üç adet stilize meyve işlenmiştir. Tam olarak seçilmese de bu meyvelerin elma olduğu söylenebilir. Çünkü Herakles'in Hesperidlerin (Batı Kızlarının) Altın Elmalarını alması, 12 görevinden biridir ve Antikçağ'da Herakles, elinde bu elmaları tutarken de gösterilmiştir (McDowall, 1905, 157 vd.; Kleiner, 2009, 139-140).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

TARİHLENDİRME

Burdur İli, Bucak İlçesi, Keçili Köyü'nde tespit edilen ve MS II-III. yüzyıla tarihlendirilen bir adak stelinde naiskos içerisinde cepheden Herakles gösterilmiştir **(Resim 10)**. Stelde Herakles'in saç ve sakalı gür kıvırcıklıdır. Kısa ve tıknaz yapılı Herakles'in sağ kolu vücuttan hafif açılmış vaziyette budaklı sopasını yere dayamıştır. Nemea Aslanı postu sol kol üzerindedir ve sol eliyle elmalar taşımaktadır. Bu stelin üzerindeki iki satırlık yazıtta *"Gaios oğlu Louppos tarafından yakarıları işiten Herakles'e adandığı"* ibaresi bulunur. Yazıttaki "*epekoos*" sıfatı duaları ve yakarıları işten/kulak veren anlamındadır ve Pisidia Bölgesi'nde Herakles tapınımı olduğunun belgesidir (Metin, 2016, 1139). Pisidia sikkelerinde cepheden ve ayakta duran Herakles figürlerinin MS III. yüzyılda yoğun olması nedeniyle Burdur-Yeşilova, Yarışlı Gölü yakınlarında bulunan ve oldukça benzer ikonografiye sahip Düver Herakles kabartmaları MS III. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kahya, 2015, 134).

2019/58 Envanter Numaralı Herakles Sunağı ön yüzündeki kabartmadaki Herakles'in başı-yüzü kırılmışsa da özellikle çenenin taşkın hatlı yapısıyla kıvırcık saç ve sakallı olduğu, ayrıca pek belirgin olmasa da benzer şekilde sol avucunda elma/elmalar tuttuğu söylenebilir. Oldukça benzer ikonografiye sahip örneklerin yanı sıra 2019/58 Envanter Numaralı Herakles Sunağı yazıtında geçen "*Marcus Tertius Calvisanus*" ismi tarihleme için çok önemli bir ölçüttür. Şöyle ki, mezar sahibinin taşıdığı "*Marcus*" gens ismi sunağın en azından MS 212 sonrası olduğunu gösterir. Nitekim Roma İmparatoru Caracalla tarafından MS 212 yılında *"Constitutio Antoniniana"* isimli yasa çıkartılmış, imparatorluk halkına vatandaşlık hakkı verilmiş, imparatoru onurlandırmak amacıyla Roma vatandaşları isimlerinin başında *"Marcus"*, *"Aurelius"* veya *"Aurelia"* gibi ön adlar *(praenomen)* kullanmışlardır (Özdizbay, 2002, 494, dn. 45; Tuori, 2007, 41-43; Humfress, 2013, 79-80; Özer, 2013, 463; Tüner Önen *et al.*, 2017, 353). 2019/58 Envanter Numaralı Herakles Sunağı ikonografik benzerlik/yakınlık, yazıtı ve de Paganizm'in Hristiyanlık karşısında halen güçlü veya en azından dengede olduğu bir zamana ait olması gerektiği göz önüne alınarak, MS 212 yılından sonra olmak kaydıyla Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde MS III. yüzyıla tarihlenebilir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

SONUÇ

2019/58 Envanter Numaralı Herakles Sunağı Antikçağ'da Doğu Likya sınırları içerisinde kalan bir yerden gelmiştir, ikonografi ve yazıtıyla Doğu Lykia'da Herakles kültünün varlığını belgeler. Buna ilaveten, yazıtında geçen "*insanlar ve dörtayaklılar (hayvanlar) için, duaları işiten Herakles'e adadı*" ifadesi Herakles'in insanlar ve dört ayaklı hayvanlar için tapınım gören bir tanrı olduğunu ve onların korunması hususunda koruyucu vasfını gözler önüne sermektedir. Bu durum doğal karşılanmalıdır, çünkü Herakles tarafından alt edilen örneğin *Augias*, *Hippolyte* ve *Diomedes* gibi mitolojik karakterler nihayetinde insan olup Herakles'in insanlar üzerinde yaptırım gücünün bulunduğunu göstermelidir. Ayrıca *Nemea Aslanı, Erymanthos Yaban Domuzu, Kyreneia Geyiği, Girit Boğası ve Diomedes'in Atları* gibi mitolojik figürler ise Herakles'in bu kez dört ayaklı hayvanlar üzerindeki etki ve tanrısal gücünün bulunduğu yönündeki inanca temel oluşturmalıdır. Nitekim Herakles, hem tanrı hem de kahraman olarak ona tapanların gözünde; kötüleri cezalandıran, şehirleri düşmanlardan, kötülüklerden, hastalıklardan,

felaketlerden koruyan, zafer kazanan, kurtarıcı olan ve insanoğluna isabet eden felaketleri yenebilmenin timsali yenilmez bir savaşçıdır. Herakles, ayrıca ölümün yenilmezliğinin sembolü olabilir.

Herakles inancı bir anda belirmiş olmayıp örneğin Gılgamış, Nergal ve Sandon inancıyla bağlantılı oldukça uzun bir geçmişin eseridir. Bilhassa Lykia-Pisidia çekirdeği ve çevresinde Herakles, Maseis ve Kakasbos ile bir tutularak tapınım görmüştür. Dolayısıyla özellikle Kakasbos gibi khitonik yönü olabilir, zaten yeraltı dünyasının bekçi köpeği Kerberos'u getirmesi bu khitonik inancın bir yansıması olmalıdır. Bu bağlamda 2019/58 Envanter Numaralı Herakles Sunağı üzerindeki çukurun/çanağın yine onun khitonik tarafıyla bağlantılı oluşturulduğu, bu tip sunaklardaki buna benzer gösterimlerin benzer işlev üstlenebileceği de düşünülmelidir. Bunun yanı sıra bu çanakların libasyon sıvısının taşınması/biriktirilmesi gibi bir amacı da olmalıdır.

2019/58 Envanter Numaralı Sunak üzerindeki Herakles kabartmasının kökeni ünlü heykeltıraş Myron'un MÖ V. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen bir heykeli olabilir. Bununla birlikte Herakles'in sakallı veya sakalsız benzer gösterimlerinin Antikçağ'da devam ettiği anlaşılmaktadır. Fakat Paganizm'in durumu, ikonografik benzerlikler ve yazıtı düşünülerek bu sunağa, MS 212 yılından sonra olmak kaydıyla Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde MS III. yüzyıl tarihi önerilebilir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Sunak. Cepheden Görünüm (Yunus Susam).

Resim 2: Sunak. Üst Görünüm (Yunus Susam).

Resim 3: Sunak. Sol Yan (Yunus Susam).

Resim 4: Sunak. Sağ Yan (Yunus Susam).

Resim 5: Sunak. Arka Yüz (Yunus Susam).

Resim 6: Yazıt (Yunus Susam).

Resim 7: Herakles Kabartması (Yunus Susam).

Resim 8: Herakles Heykeli. Howard, S. (1966). *The Lansdowne Herakles.* J. Paul Getty Museum s. 86, res. 71.

Resim 9: Emirgazi Sunağı. Kırdemir, N. (2000). Hitit Sanat Eserlerinde Sunak Betileri. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi* 1-2, s. 167, res. 1.

Resim 10: Herakles Kabartmalı Stel. Metin, H. (2016). Pisidia'da Kurşun Bir Herakles Heykelciği Üzerine Bazı Gözlemler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.1140, res. 2.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

KAYNAKÇA

Adıgüzel, A. (2015). *Kreamos sunakları*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Akar Tanrıver, D. S. (2009). *Apollon klarios kültü, kehanet pratikleri ve adaklar*. İzmir: Ege Üniversitesi, Doktora Tezi.

Aslantürk, N. (2016). Hitit panteonunda bir tanrı grubu: adamma, kubaba ve ḫašuntarḫi. *IJASOS-International E-Journal of Advances in Social Sciences* II (4), 117-125.

Aygün, V. (2017). Eskiçağ Mezopotamyası'nda tanrı algısı. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (1), 79-93.

Bardakçı, K. (2019). Yunan panteonuna Luvi etkisi: Pegasos örneği. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5(1), 93-109.

Beceren, N. (2018). *Kibyratis ve çevresi kaya kabartmaları*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Berges, D. (1986). *Hellenistische rundaltäre kleinasiens*. Freiburg: Wasmuth.

Berges, D. (1996). *Rundaltäre aus Kos und Rhodos*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

Bulba, M. (2019). Demeter kutsal alanı: terakota buluntular. *Cedrus* VII, 123-167.

Can, Ş. (2016). *Klasik Yunan mitolojisi*. İstanbul: Ötüken.

Candaş, A. (2006). T*he Kakasbos/Herakles cult: a study of its origins, diffusion and possible syncretisims*. Ankara: Bilkent University, Master Thesis.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Çekilmez, M. (2013). Aydın Mesutlu Köyü'nden terrakotta figürinler, *Cedrus* I, 201-217.

Delemen, İ. (1993). *Anadolu'da atlı tanrılar. Lykia, Pisidia, Lykaonia, Isauria, Phrygia, Lydia ve Karia bölgelerinde taş eserler üzerine bir inceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi.

Diler, N. (1996). *Anadolu girlandlı sunakları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi.

Doğanay, O. (2010). Isauria heykeltıraşlık sanatında Herakles'in Keryneia geyiğini yakalaması sahnesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, 51-60.

Durukan, M. (2006). Doğu Dağlık Kilikya'da mezarlar üzerinde görülen bazı semboller. *Adalya* IX, 63-82.

Efendioğlu, T. (2008). *Hellenizm ve Roma Çağları Likyası'nda yerel kültler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Fontenrose, J. E. (1974). *Python: a study of delphic myth and its origins*. New York: Biblo & Tannen.

Gagliano, E. (2015). Herakles, il giovane ateniese sull'*agalma* del *kynosarges* e sul culto del dio tra *paralia* e asty". *Estratto da Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente* XCI (III-13), 29-60.

Gibbons, S. E. (1975). *The labours of Herakles, a literary and artistic examination*. London: London University, Ph. D. Thesis.

Grimal, P. (1997). *Mitoloji sözlüğü: Yunan ve Roma*. İstanbul: Sosyal Yayınları.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Gökalp Özdil, N. (2016). Antalya Müzesi'nden yeni adak yazıtları. *Phaselis* II, 245-258.

Gürer, A. (2006). *Örneklerle sunak tipolojisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Howard, S. (1966). *The Lansdowne Herakles*. J. Paul Getty Museum, California: Wood and Jones.

Humfress, C. (2013). Laws' empire: Roman universalism and legal practice. *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*. Eds. P. J. Du Plesis, Edinburgh, 74-101.

Kahya, T. (2015). Düver-Yarım ada kaya kabartmaları. *Cedrus* III, 129-139.

Kırdemir, N. (2000). Hitit sanat eserlerinde sunak betileri. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi* 1 (2), 159-172.

Kleiner, F. S. (2009). *Gardner's art through the ages: a global history*. Boston: Thomson/Wadswort.

Köker, H. (2019). Kakasbos/Herakles (?) ve yeni bir bronz Sagalassos sikkesi. *Olba* XXVII, 456-476.

Linnemann, J. C. (2013). *Die Nekropolen von Diokaisareia (Diokaisareia in Kilikien: ergebnisse des surveys 2001-2006)*. Berlin: De Gruyter.

Özbay, A. (2010). *Doğu Dağlık Kilikia'da kırsal yerleşimlerde tespit edilen yuvarlak sunaklar*. Mersin: Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Özdizbay, A. (2002). Perge Batı Nekropolisi'nden bir mezar yazıtı. *Anadolu Araştırmaları*, 483-507.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Özer, E. (2013). Mezar yazıtları ile Olympos. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (27), 460-468.

Öztürk, B. (2016). Karadeniz Ereğli Müzesi'nden Herakles Aleksikakos'a sunulan bir adağın düşündürdükleri. *Vir Doctus Anatolicus: Studies in Memory of Sencer Şahin*. Eds. B. Rakmer, E. N. Akdoğu Arca, N. Gökalp Özdil, 682-699.

Mastrocinque, A. (2007). The Cilician God Sandas and the Greek Chimaera: features of Near Eastern and Greek mythology concerning the plague. *Journal of Ancient Near Eastern Religions* 7 (2), 197-217.

McDowall, K. A. (1905). Heracles and the apples of the Hesperides: a new type. *The Journal of Hellenic Studies* 25, 157-162.

Metin, H. (2016). Pisidia'da kurşun bir Herakles heykelciği üzerine bazı gözlemler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(43), 1138-1143.

Richter, G. M. A. (1929). *The sculpture and sculptors of the Greeks*. New Haven: Yale University Press.

Robinson, D. M. (1948). A new Heracles relief. *Hesperia* 17, 137-140.

Sancaktar, H. (2018). Arykanda Antik Kenti'ndeki Athena Tapınağı'nın lokalizasyonuna ilişkin öneriler. *Cedrus* VI, 359-375.

Sandars, N. K. (1973). *Gılgamış destanı*. Çev. S. Kutlu-T. Duralı, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Tarkan, D. (2011). *Kibyra kabartmalı sunakları*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Tosun, M. (2014). *Fethiye Müzesi'ndeki atlı tasvirli adak stelleri*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Tuori, K. (2007). Legal pluralism and the Roman Empires. *Beyond dogmatics: law and society in the Roman World*. Eds. J. W. Cairns - P. J. Du Plesis, Edinburgh, 39-52.

Tüner Önen *et. al*. (2017). N. Tüner Önen, B. Gürel – A. Akçay, Phaselis teritoryumunda tespit edilen lahitlerin RTI metodu ışığında Arkeolojik ve Epigrafik incelemeleri. *Phaselis* III, 343-369.

Uğurlu, E. (2000). Lykia bölgesi ölü gömme adetleri üzerine genel bir bakış. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2), 359-388.

Üreten, H. (2004). Helenistik Dönem Pergamon Kenti tanrı ve kültleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 1, 185-214.

Yavis, C. G. (1949). *Greek altars: origins and typology. ıncluding the Minoan-Mycenaean offertory apparatus.* Missouri: Saint Louis Universtiy Press.

Yıldırım, N. (2012). Herakles Hermelerinin anlamı ve kullanımı. *MJH* II (1), 229-237.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

DİŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ ÖRNEĞİNDE COVİD-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE UYGULANAN UZAKTAN EĞİTİM DURUMU HAKKINDA ÖĞRENCİLERİN TUTUMLARI

Duygu AKIN SAYGIN[1], Anıl Didem AYDIN KABAKÇI[1], Mehmet Tuğrul YILMAZ[1]

[1]Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram Tıp Fakültesi, Anatomi AD, Konya, Türkiye

ÖZET

Amaç: Corona virüs (Covid-19) pandemisinin 2019'un sonlarında ortaya çıkması nedeniyle bu süreçten en çok etkilenen alanlardan biri de eğitim sistemidir. Bu araştırmanın amacı uzaktan eğitimin anatomi dersi üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve gelecekteki uygulamalar için önerilerde bulunmaktır.

Yöntem: Çalışmaya Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Anatomi eğitimi gören birinci sınıf 68 (24 kız %58,5, 44 erkek %47,8) ve ikinci sınıf 75 (17 kız %41,5, 48 erkek %52,2) toplam 133 öğrenci çalışmaya dâhil edilmiştir. 29 maddeden oluşan "Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılarak oluşturulan anket formu ile veriler elde edilmiştir. T testi ile sonuçların sınıflara ve cinsiyetlere göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir (SPSS 22.0). P<0,05 değeri anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Bulgular: Çalışmamızda öğrencilerin %65,4'ünün bilgisayar, %0,8'inin tablet ve %33,8'inin ise telefon kullanarak eğitime erişim sağladığı; hem kız hem de erkek öğrencilerin bilgisayar tercihlerin daha fazla olduğu belirlenmiştir. 2. sınıf öğrencilerinin uzaktan eğitime çevrimiçi olarak katılım durumunun diğer sınıflara göre fazla olmasına rağmen aralarındaki fark anlamlı bulunamamıştır (p>0,05). Kız öğrencilerin %58,5'i, erkek öğrencilerin ise %60,9'u uzaktan eğitimin verimli olmadığını bildirmişlerdir. Kız öğrencilerin %73,2'ü, erkek öğrencilerin ise %84,8'ü yüz yüze eğitimi tercih etmişlerdir. Cinsiyete ve sınıflara göre uzaktan eğitime karşı tutumda anlamlı bir fark bulunamamıştır (p>0,05).

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Sonuç ve Öneriler: Çalışmamızda Diş Hekimliği Fakültesinde okuyan birinci ve ikinci sınıf öğrencileri üzerinde uzaktan Anatomi eğitiminin olumlu ve olumsuz yönleri olabildiğince ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle mevcut çözümün uygulamalı dersler için geliştirilmesinin ya da alternatif yöntemlerin bulunmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Covid 19, uzaktan eğitim, anatomi eğitimi, öğrenci, tutum

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ATTITUDES OF DENTISTRY FACULTY STUDENTS ABOUT THE DISTANCE EDUCATION STATUS APPLIED IN THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS

ABSTRACT

AIM: Since the Corona virus (Covid-19) pandemic emerged in late 2019, one of the areas most affected by this process is the education system. The aim of this research is to evaluate the effects of distance education on anatomy lesson and to make suggestions for future applications.

METHOD: In the study, a total of 133 students, 68first class (24 girls 58.5%, 44 boys 47.8%) and 75 second class (17 girls 41.5%, 48 boys 52.2%) studying Anatomy at Necmettin Erbakan University Faculty of Dentistry has been included in the study. Data were obtained with a questionnaire form created using the "Attitude Scale Towards Distance Education" consisting of 29 items. It was analyzed with chi-square and t test whether the results differ according to classes and genders (SPSS 22.0). P value of <0.05 was considered significant.

RESULTS: In our study, it was determined that 65.4% of the students had access to education by using a computer, 0.8% using a tablet, and 33.8% using a telephone and both male and female students prefer more computers. Although the participation of 2nd class students in distance education online was higher than other classes, the difference was not found to be significant (p> 0.05). 58.5% of female students and 60.9% of male students stated that distance education is not efficient. 73.2% of female students and 84.8% of male students preferred face-to-face education. There was no significant difference in attitude towards distance education according to gender and classes (p> 0.05).

CONCLUSION and RECOMMENDATIONS: In our study, we tried to reveal as much as possible the positive and negative aspects of distance Anatomy education on first and second year students studying at the Faculty of Dentistry. It is especially important to develop the current solution for applied courses or to find alternative methods.

Key Words: Covid 19, distance education, anatomy education, student, attitude

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

GİRİŞ

Korona virüs (COVID-19), ilk kez Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde 2019 Aralık ayının sonlarında ortaya çıkmıştır (Tesini 2020, Üstün ve Özçiftçi 2020). Bu virüs daha önceden insanlarda tanımlanmayan öksürük, ateş, nefes darlığı gibi solunum yoluna ait belirtilerin geliştiği 13 Ocak 2020 tarihinde yeni bir tür olarak tanımlandı. COVID-19 virüsünü 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (2020b) tarafından salgın yani pandemi ilan edildi. Son verileri doğrultusunda (21.10.2020), salgın 215 ülkede yaklaşık 40,651,388 kişiyi enfekte etmiş ve 1,122,997 fazla insanın ölümüne yol açmıştır. Bu pandemi Dünyadaki tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de birçok alanda negatif etkilerini göstermiştir. Bu etkilerden ençok eğitim alanında etkisini gösterdiği söylenebilir. Dünya genelinde 17 Nisan 2020 tarihi itibariyle 191 ülkede okulların kapatılarak 1.724.657.870 öğrencinin bu süreçten etkilendiği bildirildi (UNESCO, 2020). Türkiye'de ise ilk vaka 11 Mart tarihinde tespit edildi ve 16 Mart itibariyle ilkokul, ortaokul ve liseler için 1 hafta, üniversiteler için ise 3 hafta zorunlu tatil ilan edilidi. Ardından 23 Mart'ta lise, ortaokul ve ilkokul öğrencileri için TRT ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) aracılığı ile uzaktan eğitimin devam edeceği bildirildi.

Eğitim insanların bireysel ve zihinsel gelişimin en önemli unsurlarından biridir. Gelişen teknoloji ile birlikte insana hayatında her noktada olduğu gibi eğitimide büyük ölçüde etkilemiştir. Günümüzde teknoloji eğitimin değişmez bir parçası haline gelmiştir (Özbay 2015). Covid-19'un yayılmasını önlemek amacı ile alınan tedbirlerden biri 20 yaş altı bireylerin evlerinden dışarıya çıkma yasağındır. Covit-19'un eğitim alanında ön plana çıkan etkisi, öğrencilerin eğitim gördükleri okullardaki öğrenme ortamlarından uzak kalarak, izolasyon sürecini geçirdikleri evlerinden uzaktan eğitime katılmaları olmuştur.

Uzaktan eğitim, günümüzde pandemi deneniyle büyük bir öneme sahip olması ile beraber ilk olarak 1700'lü yıllarda mektup öğretim uygulamaları ile ortaya çıkmıştır (Özbay 2015). Daha sonra gelişen teknolojiyle birlikte radyo, ses kaseti, fax, film, telefon, televizyon, bilgisayar vb. bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla verildiği söylenebilir (McIsaac ve Gunawardena, 1996).

Öğretmen ve öğrencinin farklı iletişim teknoloji araçları ile farklı fiziksel mekanlarda öğretme ve öğrenme etkinliklerine uzaktan eğitim olarak tanımlanmıştır. Uzaktan eğitimin

amacı daha geniş kitlelere eğitim hizmetini götürmek ve eğitim eşitliğini sağlamak amaçı ile ortaya çıkmıştır (Yalın 2001, Gelişli 2015). Ama günümüzde Covid-19 nedeni ile ilan edilen pandeminin ilerlemesini engellemek amacı ile alınan tedbirlerden biri öğrencilerin eğitimlerini uzaktan eğitim ile devam etmesidir.

Bu çalışmanın Covid 19 pandemi süresince Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş hekimliği Fakültesi Anatomi eğitiminde örğün eğitim ile uzaktan eğitimin karşılaştırıldığı ve öğrencilerin uzaktan eğitime karşı tutumlarının araştırılması amaçlanmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEM

Çalışmamız Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 2019-2020 Dönemi 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin 23 Mart-18 Mayıs 2020 Anatomi uzaktan eğitimi hakkındaki görüş ve düşüncelerinin araştırılması amacı ile 21 maddeden oluşan "Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılarak oluşturulan anket formu ile veriler elde edilmiştir. Çalışmamıza katılmayı kabul eden toplam 133 öğrencilerin (44 kız % , 24 erkek) sınıf ve cinsiyet dağılım yüzdesi tablo 1'de verilmektedir.

Anket ve aydınlatılmış onam formu 05.06.2020 tarihinde Google anketlere yüklenerek bağlantı adresi Diş Hekimliği Dönem 1 ve 2 sınıf bölümü e-posta yoluyla ulaştırıldı. 09.06.2020 tarihine kadar anket sonuçları ile birlikte onam formu toplandı. Anket formu; öğrencinin cinsiyeti, sınıf bilgisi, ders hocaları ile iletişimi nasıl sağladığı eğitimde tüm derslerin çevrimiçi olarak takip düzeyi, uzaktan eğitime hangi cihaz ile bağlandığı, pandemi sürecinde uzaktan eğitim metodu ile teorik derslerinizin verimli işlendiğini düşünüyormusunuz, şartlar uygun olsaydı eğitim tercihiniz hangisi olurdu soruları hariç uzaktan eğitime yönelik tutumların olduğu 21 tanesi özgün anket soruları olup verilen cevaplar toplanarak toplam skor elde edildi. Toplam Skor; Ağır (2007) tarafından geliştirilen "Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği" göre iki alt boyutlu olacak şekilde geliştirildi. (Kesinlikle katılmıyorum)'den (5) (Kesinlikle katılıyorum)'e doğru 5'li Likert tipi şeklinde derecelendirilerek geliştirildi. Ölçme aracı veri çözümlenmesinde değerleri ters çevrilmesi gereken (11, 12, 13, 14, 15, 17, 19) 7 olumsuz madde içermektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 21, en yüksek puan ise 105'tir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yanıtların

dağılımı SPSS 21 paket programında tanımlayıcı istatistiksel analiz yapıldı. Ayrıca uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği sorularına verilen toplam skor ile cinsiyete anlamlı olup olmadığı student t-testi ile ortaya konuldu. $p<0,05$ değeri anlamlı olarak kabul edildi.

BULGULAR

Çalışmamızda 41 (%30,83) kız, 92 (%69,17) erkek öğrenci olmak üzere toplam 133 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin 68 tanesi (%51,1) 1. sınıf, 65 tanesi (%48,9) 2. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır (Tablo 1).

Ders hocaları ile iletişimin nasıl sağladığı sorusuna; kız öğrencileri %31,7 'si telefon yoluyla, % 39,61'i kısa mesaj veya mail yoluyla, % 22'sı ihtiyaç duyduğum her an iletişimi sağlayabildiğine, % 7,3'i ise ders hocalarına ulaşmanın mümkün olmadığı bilgisini vermiştir. Erkek öğrencilerin %34,8 'i telefon yoluyla, % 45,7'i kısa mesaj veya mail yoluyla, % 14.1'sı ihtiyaç duyduğum her an iletişimi sağlayabildiğine, % 5,4'i ise ders hocalarına ulaşmanın mümkün olmadığı bilgisini vermiştir (Tablo 1). Hem diş 1. hem de diş 2. sınıf öğrencilerinden sadece 4 kişi ders hocalarına ulaşmak mümkün olmuyor cevabını vermişlerdir. Cinsiyet ve sınıflar arasında ders hocaları ile iletişimin nasıl sağladığı sorusuna verdikleri cevaplarda aralarındaki fark anlamlı bulunmadı ($P>0,05$) (Tablo 2) .

Covid-19 pandemisi döneminde diş hekimliği öğrencilerinde anatomi dersine uzaktan eğitime hangi cihaz ile bağlandığının sınıfa göre cinsiyete göre verdikleri cevap yüzdeleri Tablo 2 verildi. Bu verilere göre derslere erişimde tercih edilen cihaz öğrencilerinde bilgisayar ile olmuştur. Kız öğrencilerin (%34,1) erkek öğrencilerinde (%33,7) oranla ikinci olarak en çok telefon ile derslere erişimi tercih etmektirler. Kız öğrencilerin hiç biri tablet ile derslere erişimi tercih etmemektedir. Tüm öğrencilerin sadece %0,75 table ile uzaktan eğitim derslerine ulaştıklarını bildirmişlerdir (Tablo 1) . Diş 1 öğrencilerinin %63,2'si, diş 2 öğrencilerin ise 67,7'si bilgisayar ile anatomi uzaktan eğitime bağlandıklarını bildirmişlerdir (Tablo 2).

Sınıf ve cinsiyete göre anatomi eğitimde çevrimiçi olarak takip düzeyine bakılmıştır (Tablo 2). Bu verilere göre genel olarak kız öğrencilerin %46,'ü erkek öğrencilerin

ise %39,1'i genellikle çevrimiçi olarak katılım sağlamıştır. 1. sınıf öğrencilerin (%32,4) genelde takip ettiği görülmüşken, 2. sınıf öğrencilerin %50,8 ise daha çok takip ettiği belirlenmiştir. Tüm öğrencilerin verilerine bakıldığımda ise genellikle çevrimiçi derslerini takip eden %41,35 oranında olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre uzaktan eğitim derslerine çevrim içi katılım durumunun anlamlı farklılığı Independent Samples Testi ile yapıldı ve anlamlı bir fark bulunamadı (p>0,05).

Pandemi süreci tamamlandıktan sonra şartlar uygun olduğunda öğrencilerin tercih edecekleri eğitim sistemi soruldu ve %81,20'si örgün eğitim ile eğitime devam etmek istedikleri, %18,80'si ise uzaktan eğitime devam şeklinde tercihlerini belirttiler. Erkek öğrencilerde örgün eğitimi tercih etme oranı (84,8%) kız öğrencilere (%73,2) göre daha yüksek olduğu bulundu. Cinsiyetler arasındaki fark istatiksel olarak anlamlı bulunmadı(p=0,113).

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim metodu ile teorik derslerin verimliği sorgulandığında sırasıyla öğrencilerin %41,5 kız, %39,1'i erkek teorik dersler için verimli, %58,5'i kızların %60,9'u erkeklerin ise verimsiz işlendiğini düşünmüşlerdir. Tüm öğrencilerin %60,15'i covid-19 sürecinde uzaktan eğitim metodu ile teorik derslerin verimli işlenmediği bildirmişlerdir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Cinsiyete göre uzaktan eğitim uygulamasına karşı tutuma bakılmıştır (Tablo). Erkek öğrencilerde 65,3 iken, kadın öğrencilerde 67,4 olarak hesaplanmıştır. Cinsiyetlere göre tutum arasındaki farka Independent Samples Testi ile bakılmıştır ve anlamlı bir fark bulunamamıştır (p>0,05).

Uzaktan eğitimle herkes kendi düzeyinde eğitim alabilir sorulduğunda kız öğrencilerinin %56,1'i erkek öğrencilerinin ise %34,8'i kararsızım olduklarını belirtmişlerdir. Uzaktan eğitimle öğrenme anti-sosyal mıdır sorulduğunda kızların en çok %39'u kararsız ama erkeklerin ise %29'u katılmıyorum %28,3'u kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir.

Tablo 1. Cinsiyete göre uzaktan eğitime ile anket sorularına verdiği yüzde değerler

Öğrenci Görüşleri		KIZ		ERKEK		T		Ki kare	
		n	%	n	%	n	%	Χ	p
SINIF	DİŞ1	24	58,5	44	47,8	68	51,13		
	DİŞ2	17	41,5	48	52,2	65	48,87	1,302	0,254
Ders hocaları ile iletişiminizi nasıl sağlıyorsunuz?	Telefon yoluyla	13	31,7	32	34,8	45	33,83		
	Mail yoluyla	16	39,0	42	45,7	58	43,61		
	İhtiyaç duyduğum her an iletişim sağlayabiliyorum	9	22,0	13	14,1	22	16,54		
	Ders hocalarına ulaşmak mümkün olmuyor	3	7,3	5	5,4	8	6,02	1,581	0,664
Eğitimde tüm derslerinizi çevrimiçi olarak takip düzeyiniz	Tümüyle takip edebiliyorum	6	14,6	8	8,7	14	10,53		
	Genellikle takip edebiliyorum	19	46,3	36	39,1	55	41,35		
	Çok az takip edebiliyorum	7	17,1	23	25,0	30	22,56		
	Kısmen takip edebiliyorum	7	17,1	16	17,4	23	17,29		
	Neredeyse hiç takip edemiyorum	2	4,9	9	9,8	11	8,27	2,923	0,571
Uzaktan eğitime hangi cihaz ile bağlandınız veya bağlanmaktasınız?	Bilgisayar	27	65,9	60	65,2	87	65,41		
	Tablet	0		1	1,1	1	0,75		
	Telefon	14	34,1	31	33,7	45	33,83	0,449	0,799
Pandemi sürecinde uzaktan eğitim metodu ile teorik derslerinizin verimli işlendiğini düşünüyormusunuz	evet	17	41,5	36	39,1	53	39,85		
	hayır	24	58,5	56	60,9	80	60,15	0,064	0,8
Şartlar uygun olsaydı eğitim tercihiniz hangisi olurdu	Örgün eğitim (devam zorunluluğu)	30	73,2	78	84,8	108	81,20		
	Uzaktan eğitim	11	26,8	14	15,2	25	18,80	0,505	0,113

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

TABLO 2: Sınıfa göre uzaktan eğitime ile anket sorularına verdiği yüzde değerler

		Diş 1						Diş 2					
Öğrenci Görüşleri		K (n=24)		E(n:44)		T (n:68)		K(n:17)		E (n:44)		T (n:65)	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ders hocaları ile iletişiminizi nasıl sağlıyorsunuz?	Telefon yoluyla	6	25	18	40,9	24	35,3	7	41,2	14	29,2	21	32,3
	Mail yoluyla	12	50	18	40,9	30	44,1	4	23,5	24	50	28	43,1
	İhtiyaç duyduğum her an iletişim sağlayabiliyorum	6	25	4	9,1	10	14,7	3	17,6	9	18,8	12	18,5
	Ders hocalarına ulaşmak mümkün olmuyor			4	9,1	4	5,9	3	17,6	1	2,1	4	6,2
Eğitimde tüm derslerinizi çevrimiçi olarak takip düzeyiniz	Tümüyle takip edebiliyorum	3	12,5	3	6,8	6	8,8	3	17,6	5	10,4	8	12,3
	Genellikle takip edebiliyorum	11	45,8	11	25	22	32,4	8	47,1	25	52,1	33	50,8
	Çok az takip edebiliyorum	6	25	14	31,8	20	29,4	1	5,9	9	18,8	10	15,4
	Kısmen takip edebiliyorum	3	12,5	9	20,5	12	17,6	4	23,5	7	14,6	11	16,9
	Neredeyse hiç takip edemiyorum	1	4,2	7	15,9	8	11,8	1	5,9	2	4,2	3	4,6
Uzaktan eğitime hangi cihaz ile bağlandınız veya bağlanmaktasınız?	Bilgisayar	16	66,7	27	61,4	43	63,2	11	64,7	33	68,8	44	67,7
	Tablet									1	2,1	1	1,5
	Telefon	8	33,3	17	38,6	25	36,8	6	35,3	14	29,2	20	30,8
Pandemi sürecinde uzaktan eğitim metodu ile teorik derslerinizin verimli işlendiğini düşünüyormusunuz	evet	11	45,8	14	31,8	25	36,8	6	35,3	22	45,8	28	43,1
	hayır	13	54,2	30	68,2	43	62,2	11	64,7	26	54,2	37	56,9
Şartlar uygun olsaydı eğitim tercihiniz hangisi olurdu	Örgün eğitim (devam zorunluluğu)	17	70,8	41	93,2	58	85,3	13	76,5	37	77,1	50	76,9
	Uzaktan eğitim	7	29,2	3	6,8	10	14,7	4	23,5	11	22,9	15	23,1

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

TARTIŞMA

Covid-19 dünyada sosyal mesafe politikaları nedeniyle geleneksel yüz yüze eğitim uygulamalarını yerini uzaktan eğitim aldı. Üniversitelerde online eğitim ile birlikte dijital öğrenmenin önünü açıldı. Bu süreç hem hocaları hem de öğrencilere bir takım yani alışkanlıklar getirdi. Bunların başında yüz yüze eğitimde olduğu gibi öğrencilerin kafalarına takılan sorularılar eğitimcilere sorma ihtiyacını uzaktan eğitimde nasıl yaptıkları soruldu. Çalışmamızda katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu (%94) kısa mesaj, mail yoluyla ve ihtiyaç duyduğu her an ders hocaları ile etkileşim sağlamıştır. Kız öğrencileri %7,3'u, erkek öğrencilere ise %5,4'u ders hocalarına ulaşmanın zor olduğunu bildirmişlerdir. Altuntaş Yılmaz (2020) sağlık bilimleri fakültesi fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümünde öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitim hakkındaki tutumlarınının araştırdıkları çalışmalarında ders hocaları ile iletişimin nasıl sağladığı sorusuna; %14,2 'si telefon yoluyla, % 61'i kısa mesaj veya mail yoluyla, % 16,6'sı ihtiyaç duyduğum her an iletişimi sağlayabildiğine, % 10,1'i ise ders hocalarına ulaşmanın mümkün olmadığı bilgisini vermişlerdir. Çalışmamızda diş hekimliği öğrencilerinin anatomi ders hocalarına ulaşabilirliği Altuntaş Yılmaz (2020) çalışmalarından daha düşük bulunmuştur.

Buluk ve Eşitti (2020) yaptıkları araştırmalarının sonuçlarına göre, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinin kısa sürede hayata geçirdiği uzaktan eğitim ders sistemini turizm lisans öğrencilerinin büyük çoğunluğunun (yaklaşık %86'sının) takip edebildiği bildirmişlerdir. Özellikle erkek öğrencilerin uzaktan eğitim derslerini daha etkili buldukları ve memnuniyetlerinin daha fazla olduğu dikkat çekmektedirler. Çalışmamızda ise diş hekimliği öğrencilerinin anatomi eğitiminde kız öğrencilerinin %46,3'ü erkek öğrencilerinin ise %39,1'i çevrim içi olarak genel olarak takip ettiklerini bildirmişlerdir.

Altuntaş Yılmaz (2020)'de uzaktan öğrenmede tercih edilen cihaz kız öğrencilerinde bilgisayar, erkek öğrencilerinde ise telefon olduğunu bildirmişlerdir. Çalışmamızda ise hem erkek hemde kız öğrencilerde uzaktan öğrenmeye tercih edilen cihaz bilgisayar, ikinci sırada ise telefon olmuştur.

Uzaktan eğitim hakkında Türkiye genelinde tutum araştırması yapmış olan Zırhlıoğlu (2006)'a göre %53,09 erkeklerin, %54,66 ise kadınların olumlu görüş bildirdiği belirtilmiştir. Altuntaş Yılmaz (2020)'a göre pandemi sürecinde uzaktan eğitim metodu ile pratik ve teorik derslerin verimliği sorgulandığında sırasıyla öğrencilerin %12,5'i pratik dersler için verimli, %87,5'i ise verimsiz cevabını verirken; teorik dersler için ise %21,5'i verimli, % 78,5'i verimsiz işlendiğini düşünmüştür. Çalışmamızda pandemi sürecinde uzaktan eğitim metodu ile teorik derslerinizin verimli işlendiğini kız öğrencilerin %41.5'ı, erkek öğrencilerin ise %39,1'ı olumlu olduğu görüşünü bildirmişlerdir. Şartlar uygun olsaydı eğitim tercihiniz hangisi olurdu sorusuna ise en çok kız öğrencilere (%73,2) göre erkek öğrencileri ise (%84,8) örgün eğitim yüz yüze olması yönünde bildirmişlerdir. Ülkü (2018) öğretmenlerde yapmış olduğu uzaktan eğitim hakkındaki tutum analizinde cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık saptanamamıştır. Fakat az bir farkla da olsa kadın öğretmenlerin tutumu erkek öğretmenlerin tutumuna göre daha olumlu olduğu bildirilmiştir. Çalışmamızda örgün eğit mi uzaktan eğitim tercihleri cinsiyet değişikeni arasında farklılık saptanmamasına rağmen az bir fark da olsa erkek öğrencilerin tumunu kız öğrencilerinin örğün eğitim tercih daha yüksek olduğu bulundu. Yılmaz (2020) çalışmalarında ise cinsiyete ve sınıfa göre uzaktan eğitim uygulamasına karşı tutumlarda anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Doğan (2014) uzaktan eğitimin ile öğrencilerin öğrenme konusunda kendi kendinin sorumluluk kazanması, tüm öğrencilere eşit imkan sunması, eğitimde zaman ve mekanın sınırının ortadan kalkması, gelişen teknolojinin kullanılması, uluslar arası eğitim olanaklarına ulaşma imkanı sunması gibi bir çok avantajlarını ortaya koymuştur. Çalışmamızda ise uzaktan eğitimde ders materyallerine hemen ulaşılabilir olması, verilen eğitim videolarının istendiğinde tekrar edebilme esnekliği vermesi, işitsel, görsel tasarımlar ve teknoloji yoluyla etkili öğrenme gibi bir çok avantajida öğrencilerimiz tarafından ortaya konulmuştur.

Zırhlıoğlu (2006) çalışmasına göre örgün eğitimde alınan bilgi daha kalıcıdır ve örgün eğitim ile uzaktan eğitim arasında öğrenme açısından farklılık olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmalarında pandemi süreci tamamlandıktan sonra şartlar uygun olduğunda öğrencilerin tercih edecekleri eğitim sistemi soruldu ve %90,3'ünün örgün eğitim ile eğitime devam etmek istedikleri, %9,7'si ise uzaktan eğitime devam şeklinde tercihlerini belirttiler.

Çalışmamızda ise benzer sonuçlar rastlandı. Diş hekimliği birinci sınıf öğrencileri ikinci sınıfa göre örgün eğitim tercihi daha fazladır. Erkek öğrencileri kız öğrencilerinden daha çok örgün eğitimi tercih etmektedir.

Uzaktan eğitim ile öğretme ve öğrenme faaliyetlerinin elbette avantajları olduğu gibi dezavantajları bulunmaktadır. Öğretme ve öğrenme etkinlikleri uzaktan eğitim gerçekleştirildiğinde elde edilen dezavantaj biri öğretmen ve öğrenci ile öğrenciler ve arkadaşları arasında doğrudan bir etkileşim olmamasıdır. Çalışmamızda uzaktan eğitimle öğrenme anti-sosyal mıdır sorusuna birinci sınıf öğrencilerinin çoğunluğu (%30,9) kesinlikle katılmıyorum; ikinci sınıf öğrencilerinin çoğunluğu ise (%32,3) kararsız olduklarını bildirmişlerdir. Tabiî ki covid-19'un hızlıcan Dünya yayılması ve pandemi ile ile hızlıca oluşturulan sanal eğitim uygulamanın eksikliklerinin ve olumsuz etkisinin olması beklenmektedir (Brooks et al., 2020; Owusu-Fordjour, Koomson, & Hanson, 2020). Uzaktan eğitimin özellikle uygulamalı dersler için geliştirilmesinin ya da alternatif yöntemlerin bulunmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Anatomi eğitimi için uygulamalı dersler vazgeçilmez bir eğitimdir. Onun için anatomi lisans eğitiminin daha kalıcı ve daha verimli olması için pratik ve uygulamalı dersler için daha gelişmiş ve alternalif yöntemlerin geliştirilmeye ihtiyacı vardır.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Koçoğlu ve ark (2020) Türkiye'nin yedi bölgesinden ve her bölgede yer alan üç ilden 48'i kadın 57'si erkek öğretmenler seçtikleri çalışmaları ile Nichols (2003)'ın yaptığı çalışmada vurguladığı, "uzaktan eğitimle sunulan materyallerin en temel avantajı, erişimde zaman ve mekân gibi kısıtlamaları ortadan kaldırıp öğrencilerin zengin içeriklere daha kolay erişim imkânı sağlamaksıdır" şeklindeki ifadelerle benzerlik gösterdiklerini ifade etmektedirler .

Çalışmamızı sınırlılıklarından birtanesi Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Anatomi eğitimi sınırlı olup bundan sonraki çalışmalar YÖK'e bağlı diğer üniversitelerin her bir bölümleri ile gerçekleştirilebilir ve elde edilecek sonuçlar bu çalışma ile kıyaslanarak daha genel sonuçlara ulaşılabilir. Ikinci sınırlılığımız ise çalışmamızda kapalı uçlu sorular yöneltilerek gerçekleştirilmiştir. Gelecekte gerçekleştirilmesi planlanan araştırmalarda öğrencilerle birebir görüşmeler yapılarak uzaktan eğitim konusundaki memnuniyet düzeylerini etkileyen faktörler hakkında daha derinlemesine bilgilerin ortaya konmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma kapsamında, Necmettin Erbakan Üniversitesinin kısa sürede hayata geçirdiği uzaktan eğitim ders sistemini Diş Hekimliği Fakültesi öğrencilerinin büyük çoğunluğunun (yaklaşık %86'sının) takip edebildiği görülmüştür. Bu duruma başta mobil teknolojik cihazların kullanımı olmak üzere internet ortamında iletişimin gençlerin hayatlarında önemli bir yer tutmasının neden olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın sonuçları ile aynı doğrultuda Türkiye genelini ele alan ve öğrencilerin katılımıyla yapılan bir araştırma göre Necmettin Erbakan Üniversirtesi Covis-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecini Türkiye'de bulunana diğer devlet ve vakıf üniversiteleri dikkate alındığında oldukça iyi yönetmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre özellikle erkek öğrencilerin uzaktan eğitimi yoksa yüz yüze eğitim tercihlerinde erkek öğrencilerinin örgün eğitimi tercih etme yüzdesi kız öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Uzaktan eğitim ile görüş ve düşünceler Üniversitelerin her bir Anabilim Dalında ayrı ayrı bölümler seklinde alınmalı ve her bölüm kendi içinde değiştirebileceği ve geliştirebileceği noktaları görmeli. Uzaktan eğitim de olsa eğitimci ile öğrenci arasına ulaşabilirlik artırılmalı.

Uzaktan eğitim antisosyal olduğu düşüncesi kırılmalı eğitimin yani sıra paylaşımların artırılabilecek ortamlar oluşturulmalı.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

KAYNAKLAR

Buluk B, Eşitti B.(2020). Koronavirüs (covid-19) sürecinde uzaktan eğitimin Turizm lisans öğrencileri tarafından değerlendirilmesi. Journal of Awareness. Cilt / *Volume 5*, Sayı / *Issue 3, pp.* 285-298

UNESCO (2020a). COVID-19 educational disruption and response. https://en.unesco.org/covid19/educationresponse, Erişim tarihi: 17.03.2020.

UNESCO (2020b). UNESCO. (2020, 16 Nisan). UNESCO Futures of Education Commission

urges planning ahead against increased inequalities in the aftermath of the Covid-19.

https://en.unesco.org/news/unesco-futures-education-commission-urges-planningahead-

against-increased-inequalities, Erişim tarihi: 07.03.2020.

Dünya Sağlık Örgütü (2020a). COVID-2019 dahil, ortaya çıkan solunum yolu virüsleri: tanı yöntemleri, önleyici tedbirler, cevap ve kontrol. https://openwho.org/courses/introduction-to-Covid-19-TR, Erişim tarihi: 01.03.2020.

Dünya Sağlık Örgütü (2020b). Coronavirus (COVID-19). https://covid19.who.int, Erişim tarihi: 28.05.2020.

Dikmen S, Bahçeci F. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejileri: Fırat Üniversitesi Örneği. Turkish Journal of Educational Studies, 7(2), 78-98.

Zırhlıoğlu Ç. (2006). Türkiye Genelinde ve Bölgeler Arasında Bilgisayar Kullanımı ve Uzaktan Eğitim İle İlgili İstatistiksel Analiz. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, H. G. B. (2014). Uzaktan Eğitim ve Yaşam Boyu Öğrenme. 20.12. 2017 tarihinde http://www.egitimdeteknoloji.com/uzaktan-egitimyasam- boyu-ogrenme-nedir/ adresinden erişilmiştir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Ağır, F. (2007). Özel Okullarda ve Devlet Okullarında Çalışan İlköğretim Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Karşı Tutumlarının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir

Owusu-Fordjour, C., Koomson, C., & Hanson, D. (2020). The impact of Covid-19 on learning- the perspective of the Ghanaian student. European Journal of Education Studies, 7(3), 88– 101. http://doi.org/10.5281/zenodo.3753586.

Brooks, S. K., Smith, L. E., Webster, R. K., Weston, D., Woodl, L., Hall, I., & Rubin, G. J. (2020). The impact of unplanned school closure on children's social contact: rapid evidence review. Euro Surveilliance, 25(13).

Yamamoto GT. Altun D., Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. Üniversite Araştırmaları Dergisi, Nisan 2020, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa: 25-34 Journal of University Research, April 2020, Volume 3, Issue 1, Page: 25-34

Koçoğlu E. Ulu kalın Ö. Tekdal D. Yiğen V. Covid-19 Pandemi Sürecinde Türkiye'deki Eğitime Bakış. International Social Sciences Studies Journal 2020.6;65:2956-2966.

Nichols, M. (2003). A theory for elearning. *Educational Technology & Society*, 6(2), 1-10. Web: http://ifets.ieee.org/periodical/6-2 adresinden 29.03.2020 tarihinde erişilmiştir.

Altuntaş Yılmaz N. Yükseköğretim kurumlarında covıd-19 pandemisi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim durumu hakkında öğrencilerin Tutumlarının araştırılması: fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü Örneği. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt:3/ Sayı:1/ Yıl:2020

Kaya, Z. ve Önder, H. (2002). İnternet yoluyla öğretimde ergonomi. The Turkish Online Journal of Educational Technology. TOJET, 1(1), 48-54. 06.07.207 tarihinde http://www.tojet.net/articles/v1i1/118.pdf adresinden erişilmiştir.

McIsaac, S.M. & Gunawardena, S.L. (1996). Distance education. In Jonassen, D. (Ed.). Handbook of research in educational communication and technology. New York: Simon & Shuster Macmillan.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Tesini, B.L. (2020). Coronaviruses and Acute Respiratory Syndromes (COVID-19, MERS, and SARS) Coronaviruses and Acute Respiratory Syndromes (COVID-19, MERS, and SARS). https://www.msdmanuals.com/professional/infectious-diseases/respiratory /coronavirusesand-acute-respiratory-syndromes-COVID-19,-mers,-and-sars (Erişim Tarihi: 18.04.2020).

Üstün, Ç. & Özçiftçi, S.(2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 142-153.

Özbay, Ö.(2015). Dünyada ve Türkiye'de uzaktan eğitimin güncel durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(5), 376-394.

Yalın H.İ.(2001). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gelişli, Y.(2015). Uzaktan eğitimde öğretmen yetiştirme uygulamaları: tarihçe ve gelişim. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 313-321

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

BİR SOKAK KEDİSİNDE PERİTONEAL TETRATHYRİDİOSİS OLGUSU

Bekir OĞUZ[1*]

Yeter DEĞER[2]

[1]Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Parazitoloji Anabilim Dalı, Van, Türkiye
[2]Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Biyokimya Anabilim Dalı, Van, Türkiye
[*]Correspondingauthor: bekiroguz@yyu.edu.tr

ÖZET

Bu olgu sunumu peritonealtetrathyridiosisli bir sokak kedisinde bazı biyokimyasal ve parazitolojik bulguları içermektedir. Kısırlaştırma amacı ile Adana'da özel bir veteriner kliniğine getirilen 5 yaşında dişi bir sokak kedisinde laporotomi sırasında karın boşluğunda 0.5 cm ile 4 cm arasında, yassı, saydam çok sayıda larvaya rastlanılmıştır. Toplanan parazitik materyalin mikroskobik incelenmesi *Mesocestoides*spp.'nin ikinci dönem larvası olan tetrathyridiumların morfolojisi ile uyumlu bulunmuştur. Mitokondriyalsitokrom c oksidazsubunit 1 gen bölgesini hedefleyen cestodspesifikprimerleri ile PCR yapılmıştır. Elde edilen PCR ürününün sekansı NCBI® GenBank'da mevcut *Mesocestoides*spp. referansizolatları ile karşılaştırıldığında İtalya ve Almanya'da ki izolatlar ile %100 benzer olduğu belirlenmiştir. Kedilerde nadir görülen bu parazitin tür düzeyinde teşhisi yapılarak kedilerin enfeksiyonunda sorumlu olan türün tespit edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Ayrıca biyokimyasal parametrelere bakıldığında peritonitisin köpeklerdeki gibi şiddetli seyretmediğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Sokak Kedisi, *Mesocestoides*, Tetrathyridium, PZR.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

PERİTONEAL TETRATHYRİDİOSİS İN A STRAY CAT: A CASE REPORT

ABSTRACT

This case report involves certain biochemical and parasitological findings in a stray cat with peritoneal tetrathyridiosis. During the laparotomy of this 5-year-old female stray cat, which was brought to a private veterinary clinic in Adana for spaying, a large number of flat, transparent larvae were detected in the abdominal cavity between 0.5 cm and 4 cm. Microscopic examination of collected parasitic material was found to be compatible with the morphology of the tetrathyridium, the second-period larvae of *Mesocestoides* spp. PCR was made with cestode-specific primers targeting the mitochondrial cytochrome c oxidase subunit 1 gene region. When the sequence of the resulting PCR product was compared to the reference isolates of *Mesocestoides* spp., which are in the NCBI®GenBank, it was determined to be 100% similar to the isolates in Italy and Germany. We believe that this parasite, which is rare in cats, should be diagnosed concerning its species and the species responsible for the infection of cats should be identified. Additionally, based on biochemical parameters, we can state that the course of peritonitis is not as severe as in dogs.

Key Words: Stray Cat, *Mesocestoides*, Tetrathyridium, PCR.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

GİRİŞ

Cestodlar ergin formları son konakların bağırsaklarında, larvaları ise omurgalı ve omurgasız canlıların iç organlarında yaşayan ve halkalardan oluşan yassı parazitlerdir. Cestodlar arasında Mesocestoididae ailesi günümüzde *Mesocestoideslineatus, M. leptothylacus, M. litteratus, M. vogae*(syn. *M. corti*) türlerinden oluşur. Bu türler köpek, kedi ve yabani karnivorların ince bağırsaklarında bulunurlar. Bunların yaşam siklusları tam olarak bilinmemesine rağmen, iki tane arakonakçıya ihtiyaç duyarlar. Birinci ara konakları tam olarak bilinmemekle birlikte eklem bacaklılar (olası ihtimalle oribatid akarlar) olduğu düşünülmektedir (Heneberg ve ark., 2019). İkinci ara konakları ise amfibi, sürüngen, kuşlar ve çeşitli memelilerden (tavşan, küçük kemirgen, kedi, köpek) oluşur (Heneberg ve ark., 2019). Birinci arakonaklar, ikinci arakonaklar tarafından yenildiğinde; cysticercoidler karın boşluğuna geçer ve burada tetrathyridiumlar gelişir. Tetrathyridiumlar genellikle karın ve göğüs boşluğunda nadiren karaciğer ve akciğerlerde bulunur (Dahlem ve ark., 2015). Köpeklerde karın boşluğundaki tetrathyridiumlar, peritonitis ve asitese neden olabilirken kedilerde genellikle asemptomatik seyreder (Lanteri ve ark., 2017).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

1.OLGU SUNUMU

Kısırlaştırma amacı ile Adana'da özel bir veteriner kliniğine getirilen 5 yaşlarında dişi bir sokak kedisinin klinik muayenesi yapılmış, yemesi, içmesi ve ateşinin normal olduğu belirlenmiştir. Laporotomi sırasında kedinin karın boşluğunda 0.5 cm ile 4 cm arasında, yassı, saydam çok sayıda larvaya rastlanılmıştır (Şekil 1B). Toplanan parazitik materyalin mikroskobik incelenmesi *Mesocestoides*spp.'nin ikinci dönem larvası olan tetrathyridiumların morfolojisi ile uyumlu bulunmuştur.

Şeki 1: A. Operasyondan Sonra Kedinin Görüntüsü; B.Tetrathyridiumlar (siyah oklar)

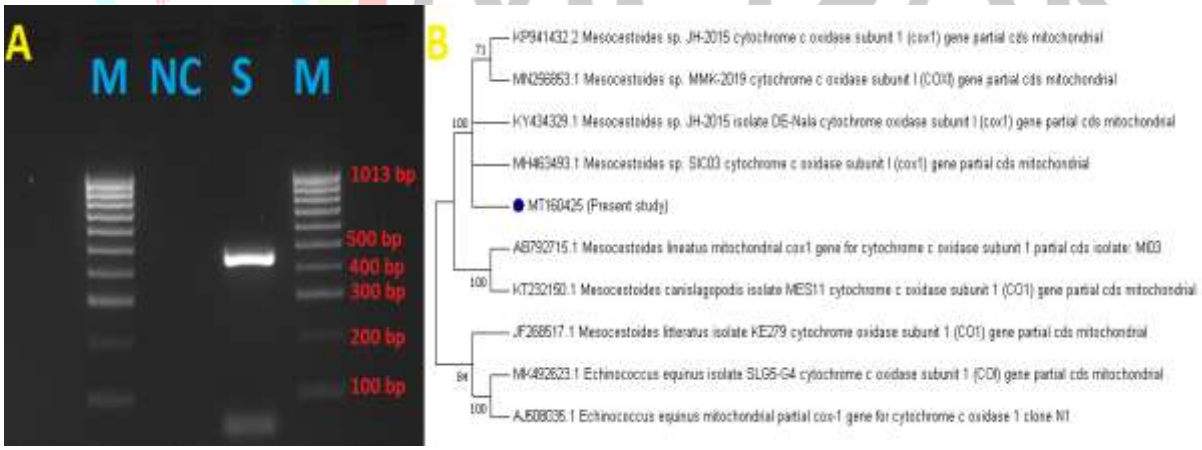
Tetrathyridiumlardan DNA izolasyonuGenomic DNA doku kiti (NucleoSpin® Tissue, Macherey-Nagel, Düren, Germany) kullanılarak yapılmıştır.

Genomik DNA ekstraktlarıCestod cox1 gen bölgesinden 410 bp gen bölgesini amplifiye eden JB3 (5′- TTTTTTGGGCATCCTGAGGTTTAT-3′) ve JB4,5 (5′-TAAAGAAAGAACATAATGAAAATG-3′) spesifik primerle PCR reaksiyonuna tabi tutulmuştur (McAllister ve ark., 2018). Reaksiyon karışımı 25µl final konsantrasyonda hazırlanmıştır. PCR reaksiyon karışımı; 10 µL 5X MyTaqReactionbuffer, 10 pmol her bir primerden 1 µL, Taq DNA polymerase (1.25 IU) (MBI Fermentas, Lithuania)'dan 0,5 µL, 50 ngtemplate DNA'dan 5 µL ve 7.5 µLDNase- andRNase-freesterildistile su (Biobasic, Canada) olacak şekilde hazırlanmıştır. Daha sonra karşım PCR cihazına yerleştirilmiş ve termal profilinitialdenaturation: 94° C'de 5 dk; 35 siklus, denaturation: 94° C'de 30 s, annealing: 50° C 45 sn, extension: 72° C'de 1dk; final extension: 72° C'de 10 dk olacak şekilde ayarlanmıştır. PCR işlemi sonunda elde edilen ürünler (10 µl) %1.5'lukagaroz jelde elektroforeze tabi tutularak, Jel Dökümantasyon Sistemi (Avegene, Taiwan) cihazı ile görüntülenip analiz edilmiştir.

Elde edilen pozitif örnek dizin analizi öncesinde ticari pürifikasyon kiti kullanılarak (High Pure PCR Cleanup Micro Kit, Roche, Germany) purifiye edildikten sonra özel bir laboratuvarda kapillarelektroforetikseperasyona tabi tutulmuş (Sentebiolab, Ankara, Turkey) ve ürünlerin dizin analizi yaptırılmıştır. Sekans kromatogramlarıBioEdit yazılımı

(Hall, 1999) kullanılarak kontrol edilmiş ve düzenlenmiştir. İzolatlara ait son konsensüs dizilimler GenBank veri tabanında "nucleotide BLAST" (National Center forBiotechnology Information, www.ncbi.nlmn.nih.gov/BLAST) analizine tabii tutulmuş ve farklı ülkelerden rapor edilmiş izolatlarla benzerlik oranları kıyaslanmıştır. Parsiyal COX1 filogenetik analiz veri seti toplam 9 izolata ait nükleotid sekanslarından oluşturulmuştur. *Echinococcusequinus* (MK492623 ve AJ508035) "dış grup" olarak kullanılmıştır. Filogenetik analiz için yaklaşık 410 bp.'lik bir kısımdan yararlanmıştır. Filogenetik analizler ve ağaç oluşturulması MEGA 7.0 (Kumar ve ark., 2016) yazılımında "maximumlikelihood" metodu kullanılarak 200 tekrarlı bootstrap ile yapılmıştır. Çalışmada elde edilen nükleotid sekansı GenBank'a MT160425 olarak kaydedilmiştir. *Mesocestoides*spp. için ~410 bp'lik beklenen bantlar başarıyla amplifiye edilmiştir (Şekil 2A). Filogenetik analiz, kediden izole edilen dizinin, diğer genotiplerden farklı olarak *Mesocestoides*spp. kümesine ait olduğunu ve daha önce İtalya (konak: kedi) ve Almanya (konak: köpek)' da bildirilen ortak haplotiplerle (MH463493 ve KY434329) % 100 benzer olduğu tespit edildi (Şekil 2B).

Mer-Ak

Şekil 2:A. 410 bp'likMesocestoidesspp. PCR görüntüsü. M. 100 bp'lik marker; NC. Negatif kontrol, S. Pozitif örneK; B. Meso1 izolatımız ile GenBank"a kayıtlı diğer benzer bazı izolatların 18S rRNA gen bölgesine göre filogenetik akrabalıkları (Maximum likelihood - Kimura 2 Parameter modeli).

Oral ve intraperitonealfenbendazol ve praziquantel ile postoperatif tedavi ve dengeli elektrolitik solüsyonlar uygulanan kedi hayatta kaldı (Şekil 1A). Kedinin vena

sephalicaantebrachi'nden hematolojik muayeneler için antikoagulantlı (EDTA) tüpe, biyokimyasal analizler için antikoagulantsız (biyokimya tüpü) tüpe kan alındı. Antikoagulantlı tüplere alınan kan örneklerinde; hematolojik parametrelerin ölçümü kan sayım cihazında (Melet Schloesing MS4 Vet. Wasson MC- 1200. Sysmex K1000) yapıldı. Antikoagulantsız tüplere alınan kanlar 2000 rpm'de 10 dksantrifuj edildikten sonra serumları ayrıldı. Elde edilen serum örneklerinde biyokimyasal parametrelerin ölçümü otoanalizörde (Technicon RA-XT) yapıldı.

Tablo 1: Periton TetrathyridiosisliKedide Saptanan Hematolojik ve Biyokimyasal Değerler.

Parametreler		**Sonuçlar**	**Referans değerler**
Hematolojik	RBC ($x10^6/\mu l$)	7.92	6.0-10.0
	HGB (g/dl)	9.11	9.5-15
	HCT (%)	43.6	29-45
	MCV(fl)	55.1	41-54
	MCH (pg)	11.5	13.3-17.5
	MCHC (%)	20.9	31-36
	PLT ($x10^3/mm^3$)	67.6	150-600
	WBC ($x10^3/\mu l$)	8.53	5.5-19.5
	NEU ((%)	62.4	35-75
	LYM (%)	27.8	20-55
	MONO (%)	0.907	1-4
	EOS (%)	8.86	2-12
	BASO (%)	0.036	0-1
	AST (U/L)	37	5-55
	ALT (U/L)	69	28-76
	ALP (U/L)	55	0-62
	Albumin (g/dl)	3.1	2.4-4.1
	Glukoz(mg/dl)	188	70.120

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Biyokimyasal	Total protein (g/dl)	7.5	5.9-8.5
	Total bilirubin (mg/dl)	0.4	0.2-0.6
	Ürik asit (mg/dl)	1.7	0.2-2.5
	Kreatinin (mg/dl)	0.67	0.8-2
	BUN (mg/dl)	21.3	10-30

RBC: alyuvar sayısı, HGB: hemoglobin, HCT: hematokrit, MCV: ortalama alyuvar hacmi, MCH: ortalama alyuvar hemoglobini, MCHC: ortalama alyuvar hemoglobin derişimi, PLT: trombosit satısı, WBC: toplam akyuvar sayısı, NEU: nötrofil, LYM: lenfosit, MONO: monosit, EOS: eozinofil, BASO: bazofil AST: aspartataminotransferaz, ALT: *alanin amino transferaz,* ALP: *alkalenfozfataz* BUN: üre nitrojen

2.TARTIŞMA VE SONUÇ

Ülkemizde kedilerde *Mesocestoides*spp. türü veya türlerinin varlığını belirtenolgu sunumları bulunmaktadır (Hazıroglu ve ark., 2005; Avcı ve Toplu, 2012; Aldemir ve Erdoğan, 2014). Ancak hem moleküler düzeyde hem de biyokimyasal açıdan araştırılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada kediden elde edilen tetrathyridiumlardanCestod için cox 1 gen bölgesine ait yaklaşık 410bp uzunluğundaki sekans dizilimleri elde edilmiştir. *Mesocestoides*spp. morfolojisine göre tetrathyridium olarak tanımlanan izolatıncox 1 gen bölgesine ait sekans dizilimlerinin, farklı ülkelerden Genbank veri tabanına kayıtlı *Mesocestoides*izolatlarıyla gerçekleştirilen BLASTN analizleri sonucunda soy bazında doğrulaması yapılmıştır. Analizler sonucunda Meso1 (MT160425) isimli izolatımızİtalya'dabir kedideki tetrathyridiumizolatı (MH463493) ve Almanya'da ki bir köpekten elde edilen tetrathyridiumizolatı (KY434329)ile %100 benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Filogenetik analizler *M. canislagopodis*, *M. litteratus*, *M. lineatus* ve *M. corti*/ *M. vogae*' yi türlerini tartışılmaz bir şekilde benzer olarak tanımlamaktadır. Oysaki aralarında morfolojik olarak 12 ile 27 farklı özellik bulunmaktadır (Skirnisson ve ark., 2016). Dahası *M. corti* ve *M. vogae* larva formlarında birbirlerinin sinonimi olduğu düşünülse de taksonomik durumları halen belirsizdir (Heneberg ve ark., 2019).Bu parazitin kesin tür teşhisi için bir den fazla gen bölgesi ya da tüm genom çalışılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Mesocestoidesspp.'nin ikinci gelişim formu olan tetrathyridiumlar varlığı, yabani ve evcil kuşlar, yılanlar, kurbağalar, kemirgenler ve köpekler dâhil olmak üzere çeşitli omurgalı konakçılarda bildirilmiştir (Haziroglu ve ark., 2005).Tetrathyridiumlar, periton boşluğunun istilası olasılığı ile karakterizedir, ara ve son konakçılarda peritonite neden olabilirler.*Tetrathyridiosis*, Avrupada köpeklerde ve kedilerde nadir görülen bir bulgudur ve çoğu peritonitis *tetrathyridiosisi* ile ilgilidir (Dahlem ve ark., 2015). Bu vakada, diğer yazarlar tarafından bildirilenlerden farklı olarak kedinin klinik muayenesi yapılmış, yemesi, içmesi ve ateşinin normal olduğu belirlenmiştir (Haziroglu ve ark., 2005;Dahlem ve ark., 2015).

Köpeklerde *Mesocestoides*spp.tarafından oluşturulan peritoneal enfeksiyonlarda yapılan araştırmalarda anemi, eozinofili, hipoalbüminemi ve hiperglobülinemi tespit edilmiştir (Bonfanti ve ark., 2004; Caruso ve ark., 2003). Bu anormallikler kronik peritonealenflamasyon, parazit enfeksiyonu (anemi, eozinofili, hiperglobulinemi) ve inflamasyona bağlı peritoneal boşlukta protein eksüdasyonu (hipoalbüminemi) ile ilişkilendirilmiştir (Bonfanti ve ark., 2004). Bununla birlikte Aypak ve ark., (2012) sundukları olguda anemi (Bonfanti ve ark., 2004) ve lökositoz (Wirtherleve ark., 2007) bulgularının önceki bulgularla uyumlu olduğunu, bununla birlikte, önceki olgular ile olgumuz arasında eozinofil, nötrofil ve trombosit sayıları, hemoglobin ve serum albümin, globulin, üre, fosfat, kreatinin ve bilirubin düzeyleri arasında farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir.

Bu olgu sunumunda bakılan hematolojik (Turgut ve Ok, 2000) ve biyokimyasal parametrelerin (glukoz dışında) (Karagül ve ark., 2000) sağlıklı hayvanlar için verilen referans aralığında olması, önceki olgularla farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, *Mesocestoides* türlerinin neden olduğu peritonitisin şiddetine ve diğer enfeksiyonların varlığına bağlı olarak meydana gelmiş olabilir. Kedinin strese maruz kalması hiperglisemiye neden olmuş olabilir.

KAYNAKÇA

Aldemir, O.S. ve **Erdoğan**, G.A. (2014). Rare Case of PeritonealLarvalCestodiosisbyMesocestoidesfrom Aydın Region in Turkey.*Turjaf*, 2(5), 249-250.

Avci, H. ve **Toplu,** N. (2012). Tetrathyridiosisandtubulopapillarycarcinomaoccurringsimultaneously in themammarygland of a cat. *ReprodDom Anim*, 47, 36-38.

Aypak, S.,**Aysul,** N., **Ural,** K., **Birincioğlu,** S., **Atasoy,** A., **Derincegöz,** O., **Epikmen,** T., **Karagenç,** T. (2012). A case of diffuseperitoneallarvalMesocestoidescorti(syn. M. vogae)cestodiasis in a dog in Turkey. *Kafkas UnivVet Fak Derg*, 2012, 18, 885-888

Bonfanti, U.,**Bertazzolo,** W., **Pagliaro,** L., **Demarco,** B., **Venco,** L., **Casiraghi,** M., **Bandi,** C. (2004). Clinical, cytologicalandmolecularevidence of *Mesocestoides*sp. infection in a dogfromItaly. *J VetMed A*, 51, 435-438.

Caruso, K.J.,**James,** M.P., **Fisher,** D., **Paulson,** R.L., **Christopher,** M.M. (2003). Cytologicdiagnosis of peritonealcestodiasisindogscausedby Mesocestoides sp. *VetClinPathol*, 32, 50-60.

Dahlem, D.,**Bangoura,** B., **Ludewig,** E., **Glowienka,** N., **Baldauf,** K., **Stoecke,** F., **Burgener,** I. (2015). Tetrathyridiosis in a domesticshorthaircat. *JFMS Open Rep*, 1.

Hazıroğlu, R.,**Özgencil,** E., **Güvenç,** T., **Öğe,** S., **Tunca,** R., **Tong,** S., **Ozsoy,** S. (2005). Peritonealtetrathyridiosis in a Siamesecat-a casereport. *VetArhiv*, 75, 453-458.

Heneberg, P.,**Georgiev,** B.B., **Sitko,** J. et al. (2019). Massiveinfection of a songthrushbyMesocestoides sp. (Cestoda) tetrathyridiathatgeneticallymatchacephalicmetacestodescausinglethalperitoneallarvalcestodiasis in domesticatedmammals. *ParasitesVectors*, 12, 230.

Karagül, H.,**Altıntaş,** A., **Fıdancı,** U.R., **Sel,** T. (2000). *Klinik biyokimya*. Ankara: Medisan Yayınevi, 161-4.

Lanteri, G.,**DiCaro,** G., **Capucchio,** M.T., **Gaglio,** G., **Reina,** V., **LoGiudice,** C., **Zanet,** S., **Marino,** F. (2017). Mesocestoidosisandmultivisceraltetrathyridiosis in a Europeancat. *VetMedCzech*, 62, 356-362.

McAllister, C.T.,**Tkach,** V.V., **Conn,** D.B. (2018). Morphologicalandmolecularcharacterization of post-larvalpre-tetrathyridia of Mesocestoides sp. (Cestoidea: Cyclophyllidea) fromground skink, Scincellalateralis (Sauria: Scincidae), fromsoutheastern Oklahoma, USA. *J Parasitol*, 104(3),246-253.

Skirnisson, K.,**Jouet,** D., **Ferté,** H., **Nielsen,** O.K. (2016). Mesocestoidescanislagopodis (Rudolphi, 1810) (Krabbe 1865) in

mammalsandbirdsanditsmoleculardiscriminationwithintheMesocestoidesspeciescomplex. *ParasitolRes*, 115, 2597-2607.

Turgut, K. ve **Ok,** M. (2000). Kedi köpek gastroenterolojisi semptomdan teşhise. Bahçıvanlar Basım Sanayi, Konya, 885.

Wirtherle, N.,**Wiemann,** A., **Ottenjann,** M., **Linzmann,** H., **Grinten,** E., **Kohn,** B., **Gruber,** A.D. (2007). First case of canine peritoneallarvalcestodosiscausedby*Mesocestoideslineatus*in Germany. *ParasitolInt*, 56, 317-320.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

KAMUSAL BİNALARIN DİJİTAL SERGİLEME ALANLARINA DÖNÜŞMESİ: MAPPING PROJELERİ

Elvan TEKİN[1]

ÖZET

21. yüzyılın dijital tasarımları yeni sergileme biçimlerine de ilham kaynağı olmuştur. Mekânlardan sokağa taşan sergiler, günümüzde farklı bir boyuta taşınarak kamusal binaların duvarlarında kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Bunun en önemli örneklerini ise "Mapping" projelerinde görmek mümkündür. Mapping projeleri, seçilen sergileme alanının fiziksel özellikleri gözetilerek, mekâna uyarlanan 3B dijital tasarımlar olarak adlandırılmaktadır.

Mapping uygulamalar, kamusal binaların yüzeyinde oluşturduğu farklı algılama biçimleriyle günlük yaşama adapte olurken, izleyiciyi de farklı tasarım sorgulamaları içerisine çekmektedir. Bu araştırmayla birlikte Mapping'in, dijital sergileme biçimlerine yapmış olduğu katkı örnekler üzerinden incelenecek ve bu yeni sergileme biçiminin günümüz sanatını taşıdığı nokta gözler önüne serilecektir. Araştırmanın yöntemi literetür taraması ve betimsel analizdir. Araştırmanın yeni bir kavram olan mapping tasarımını tanıtması, farklı tekniklerle melez bir dil yaratan dijital tasarım anlayışına ilgi duyan araştırmacı ve tasarımcılara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mapping, dijital tasarım, kamu binaları, sergileme alanı.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

[1] Dr. Öğr. Üyesi. Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, ekanmaz@firat.edu.tr

TRANSFORMATION OF PUBLIC BUILDINGS INTO DIGITAL EXHIBITION AREAS: MAPPING PROJECTS

ABSTRACT

Digital designs of the 21st century have also inspired new forms of exhibiting. Exhibitions overflowing from the indoor spaces to the street have been moved to a different dimension and started to attain a place on the walls of public buildings. The most important examples of this situation can be seen in "Mapping" projects. Mapping projects are named as 3D digital designs adapted to the space considering the physical properties of the selected exhibition area.

Mapping applications are adapted to daily life with the different perception forms that they are creating on the surface of public buildings while attracting the audience to different design inquiries. The contribution of mapping to the digital display forms will be examined through examples and the point where this new exhibition style carries today's art will be revealed with the help of this research study. The method of the study is literature review and descriptive analysis. The study introduces a new concept; mapping design, therefore, it is believed that it will serve as source for the researchers and designers who are interested in the concept of digital design that creates a hybrid language with different techniques.

Key Words: Mapping, digital design, public building, exhibition area.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

GİRİŞ

Sanat, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bilindik form ve kalıpları yıkma üzerine bir anlayışla oluşturulmuştur. Dünyanın yaşadığı vahşi savaşlar ve sonucunda gerçekleşen ölümler, açlık, sefalet ve ortaya atılan psikanalitik yaklaşımlar, sanatın doğasını etkilemiştir. Sanat bu yıkıcılığa ve kötücül yaklaşıma uygun bir şekilde saldırganlaşmış, galerilerden seçkin davet ve toplantılardan, daha doğrusu belirli bir zümrenin boyunduruğu kurtulmuştur. Kendi formunu ve buna bağlı olarak sunumunu bambaşka bir zemine oturttuğunu söylemek gerekir. Artık amaç mükemmel ve biriciği göstermekten çok, kusurlu olanı ve yıkıcılığı gözler önüne sermektir. Sanatın yıkılması gereken bir olgu olduğunu avazı çıkana kadar bağıran sanatçılar olmuş fakat bu anarşist tavır sanatın kendisini değil, etrafındaki sınırları yıkmış ve farklı bir boyuta taşımıştır. Haliyle sanat nesnesinin sergileme biçimleri değişmiş, alışılmışın dışında çıkmıştır. Burada farklılaşan sanat formlarından Arte Poverayı, Video Art'ı, Eat Art'ı, Performans Sanatını, Fluxus'u ve daha pek çok sanat hareketini görüyoruz. 2000'li yıllarda sanat hareketlerini; bilim kurgu filmleri, kitaplar, cyberpunklar, uzay seyahatleri, matematik ve mühendislik alanları etkilemiş, melez bir dil yaratarak multidisipliner bir yapı içine evrilmiştir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

"Kamusal Binaların Dijital Sergileme Alanlarına Dönüşmesi: Mapping Projeleri" isimli araştırma konusu, özellikle 20. Yüzyılın etkileşimsel sanat formları içerisinde yer almaktadır. Uygulanmaya başlayalı yaklaşık olarak 5-6 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Bundan dolayı henüz yeteri kadar yazılı ve teknik kaynak bulunmamaktadır. Araştırmaya konu edilmesinin bir nedeni de alandaki bu eksikliği gidermeye yöneliktir. Araştırmanın yöntemini literatür taraması ve betimsel yöntem oluşturmaktadır.

2. HAREKETİN DİJİTAL İNŞASI

Sanatın geleneksel halinin durağan olduğunu, zamanda bir anı yakaladığını ve temsil ettiğini ifade etmek gerekir. Geleneksel sanat yapıtı, kendi içerisinde bir ışık kaynağı kullanmaya ihtiyaç duyar. Elektronik ve dijital medya ise geleneksel sanatın durağan

halinden uzaklaşarak, sanata kendi ışığını üretme imkanı sağlamaktadır. 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren sanatçılar, hareket ve zamanı birleştirmek adına neonlar, floresanlar, lazer ve farklı elektrik ışık biçimlerini kullanmışlar, müzik ve sinemanın genel olarak temelinde yatan paralel zaman doğrusunu sanat üretimine aktarmaya başlamışlardır. Deneysel olarak gerçekleştirilen müzik ve ses unsuru, çağdaş sanat pratiği içerisinde özellikle dijital medyayla bir dirsek temasına girmiş, bütünleşme yaşamıştır. Sanatçılar, hareketi ve zamanın görsel platforma bıraktığı izdüşümün yanı sıra, ışığın nesneler üzerindeki etkisini ve sanat eserine sağladığı aydınlık ile iki boyutlu zemini üç boyutlu plana çekecekleri bir illüzyon ortaya çıkarmıştır. Yani, bilim ve mühendisliğin iç içe geçişi, hareket ve ışık unsurunun kendi bünyesinde barındırdığı potansiyeli gören sanatçıları ve üretimlerini derinden etkilemiştir. Yıl bazında bir incelemeye gidilecek olursa, 1968 yılı ile birlikte sergiler yayınlar açısından hareket, zaman ve ışığı sanat üretimlerinde yaygın şekilde görüldüğü bir zaman olmuş ve elektronik, dijital sanat açısından dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. 1970'lerde ise hareket, ışık ve zaman sanat platformunun başat öğeleri konumuna erişmiştir. Bununla birlikte, bu üç öğenin nimetlerinden faydalanmak üzere sanatçılar, zamanı eğip bükmeye, sesi devinimsel bir araç olarak kullanmaya ve hareketi de bu devinimi görünür kılacak bir yapıya çekmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren günümüze değin yaşanan en ilginç gelişme ise, sanatçıların elektronik medyayı çeşitli enerji formları ile birlikte dönüşüme uğratmaya başlamalarıdır (Shanken, 2012). Bu değişik yapı günümüzde insan unsurunu da sanat alanına dahil edecek, onu bu oyunu oynamaya ikna edecek bir yapıya büründürmüştür.

1990'lı yıllarda bilgisayar destekli 3B tasarım yazılımı ve hızlı bir şekilde prototip ortaya koyacak teknolojinin gelişmesi, sanatçılara 3B objeleri kodlayarak üretmelerine olanak sağlamıştır. Dijital dünyanın sağladığı nimetler neticesinde tasarımcılar sanata deneysel olarak daha fazla yaklaşabilmişlerdir. Ancak dijital sanatı üretme ve bunu kurgulandığı şekilde yansıtma, sergileme işi hiç de kolay bir iş olmamıştır. Kendi yapısal özelliğinden kaynaklanan bir takım sergileme zorlukları geleneksel sergileme biçimlerine hem karşı koymakta hem de kendimi sunumunun inşasını gerçekleştirmektedir. Sanatın dijitalleşen yüzü melez bir yapıyı desteklemekte ve multidisipliner alanı gerekli kılmaktadır. Böylece mühendislik, matematik, kod yazımı, tasarım gibi alanlar iç içe geçmektedir.

Araştırmanın konusunu oluşturan mapping projelerinin bahsi geçen bu melez yapının bir ürünü olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

3. BİR TASARIM UNSURU OLARAK MAPPING

Hareketli görüntünün bir görüntüleme cihazı ile izleyici kitlesine sunumu, sayısal bir ortamda yaratılan grafiksel içeriklerin üretilmesi zaman içerisinde gelişen teknik ve donanımlarla mümkün olmuştur. Kelime anlamı ile mapping, bir yüzeyi haritalayarak sayısal ortamda oluşturulmuş tasarımı gerçek bir ortama aktararak sunma ya da video eşleme tekniği olarak açıklanabilir. "*Nesnelerin ışık ve görsellerle canlandırma işi uzun zamandır binlerce isimle sihirli bir aktivite olarak sunumu gerçekleştirmiştir. Video eşleme, projeksiyon haritalama, 3d haritalama, dijital imza, lazer projeksiyonlar… Sanat kuramı video mappingi nasıl görüyor? Tasarım, film, video, video sanatı, performans veya sanat ya da ne?*" (https://lumitrix.eu/2019/10/30/how-does-art-theory-not-handle-projection-mapping/). Gerçek dünyanın karmaşık ya da durağan yüzeyleri üzerine yansıtılan, izleyicinin algısını alaşağı etmek için kurgulanan bu farklı boyut oldukça etkileyici ve yenilikçi bir yapı sergilemektedir. Bilim, teknoloji ve tasarım ortak bir yapı oluşturmakta, fiziksel gerçekliği ile izleyici karşısına çıkmaktadır. 3B yapılar üzerinde bambaşka farklı bir boyut, değişik desen ve ses kombinasyonu ile tasarımcı var olan gerçekliğe yeni bir alternatif oluşturma yoluna gitmektedir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Dijital yapının bir nevi ara yüzü olarak varlık gösteren ve çağdaş bir tasarım tekniği sunan mapping projeleri; hem uzamsal, hem mekânsal yerleştirmeyi destekleyen, hem de endüstriyel açıdan geliştirilmiş bir tasarım biçimini artırılmış gerçeklikle birleştirmektedir. Böylece video sanatını hareketli grafikleri bünyesinde barındıran, farklı dijital yazılımlara gerek duyan bir çeşit eşleme tekniğidir (Baskın, 2018, s.29). Canlı olarak yayınlanan spor etkinliklerinde, Olimpiyat müsabakalarının açılış törenlerinde, tiyatro gösterilerinde, konserlerde, tematik öğeler bulunduran parklarda, enstalasyonlarda, oldukça yaygınlaşmaya başlayan mapping gösterileri, estetik bir araç olmakla birlikte daha özgür ve alt metne sahip tasarımları izleyici beğenisine sunan bir çeşit İletişim ve sanat platformu olarak kabul edilmektedir (https://www.tymhomes.com/video-mapping-projection-as-art/).

Video eşleme işi, 3B hareketli görüntülerin, videoların, hazırlanan tasarımlarda değişik bir yanılsama yaratacak biçimde değiştirilerek, kamusal binalara, alanlara, hareketli veya hareketsiz nesnelere yansıtarak, tasarım alanında ve güncel sanat pratiklerinde yeni bir yol oluşturduğu tartışılmaz bir gerçektir (Bkz. Görüntü 1). Özellikle ses ve görüntü arasında bağlantı kurarak kendi sunumunu yapan bu tasarımlar, izleyiciye farklı sorgulama alanları açmaktadır.

Görüntü 1: HeavyM Software tarafından araba yüzeyi üzerine hazırlanan Mapping. "Automotive Art". **Kaynak:** https://www.youtube.com/watch?v=RYZ-n21mLk8

"*Bilinen gerçeklik geleneksel yapı üretimini sürdürürken, başka bir gerçeklik farklı bir mimarlık üretmek vasıtasıyla sanallığı tanımlayıp, geleneksel üretim araçlarından farklı bir dil benimseyerek üretilen ortam ve üretim sonucunun da soyut simgelerden meydana gelmesine olanak tanımaktadır*" (Uluoğlu'ndan akt. Gökçen, 2016, s. 12). Video eşleme ile

birlikte, geleneksel projeksiyon yansıtım teknikleri kullanmak yerine, hazırlanan görüntü, sayısal bir alanda yeniden boyutlandırılabilir ve görüntünün açısı, yüzeyi, detayları tekrardan ele alınabilmektedir. Burada önemli olan unsur; hazırlanan görüntünün yansıtılması istenen alana özel olarak hazırlanması ve birebir maskelenerek üst üste oturtulmasıdır. Görüntünün yansıtılacağı yüzeye ışık düşürülerek tasarım süreci ve sunumu tamamlanmaktadır (Ekim'den Akt. Baskın, 2018, s.34).

4. MAPPINGIN KULLANIM ALANLARI

Mapping, yani video eşleme tekniğinin birbirinden farklı uygulama biçimleri ve yansıtım olanakları vardır. Video eşleme oluşturulurken sabit bir yüzey üzerine yalnızca yansıtılacak alan gözetilerek kurgulanmış, dış etkenlerden bağımsız bir projeksiyon yansıtımı söz konusu olmaktayken, kimi eşleme uygulamalarında ise eşlenen yüzey, hareketi kendi içinde barındırmakta ve değişkenliği hesaplanarak, sensörler yardımıyla sunumu gerçekleştirilmektedir (Bkz. Görüntü 2).

Görüntü 2: Kullanıcı ile etkileşime giren mapping projesi (Dome projection / Daniel Stryjecki)
Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=zrF52zwk284.

Böylece video eşlemedeki başat öğe; dış etkenlerin değişkenliğidir. Burada sanatçı, izleyici ve sanat üçlüsünün ciddi bir etkileşim içerisinde olması ve izleyicinin sanat alanına dahil olması söz konusudur. Video eşleme tekniğiyle yüzeyleri etkileyici efektlerle, hareketli grafik öğelerle ve animasyonla kaplamak mümkün olduğu için çeşitli alanlarda uygulanabilmektedir. Araçlar, billboardlar, heykeller, dev sinema perdeleri, ürün tanıtımları

hatta insan bedenleri bile yansıtım yüzeyi olarak kullanılmaktadır. Tasarımcıların çok geniş bir hayal gücü olsa bile genel olarak uygulama alanlarında ortak bazı noktalar görülmektedir;

- Mimari alanda,
- Reklam tanıtımlarında,
- Sanatsal üretimlerde,
- Masa üzerinde herhangi bir nesneyi merkeze alarak hazırlanmış çalışmalarda
- Eğitim ve öğretim etkinliklerinde yaygın bir biçimde kullanılmaktadır (https://www.iberdrola.com/culture/videomapping).

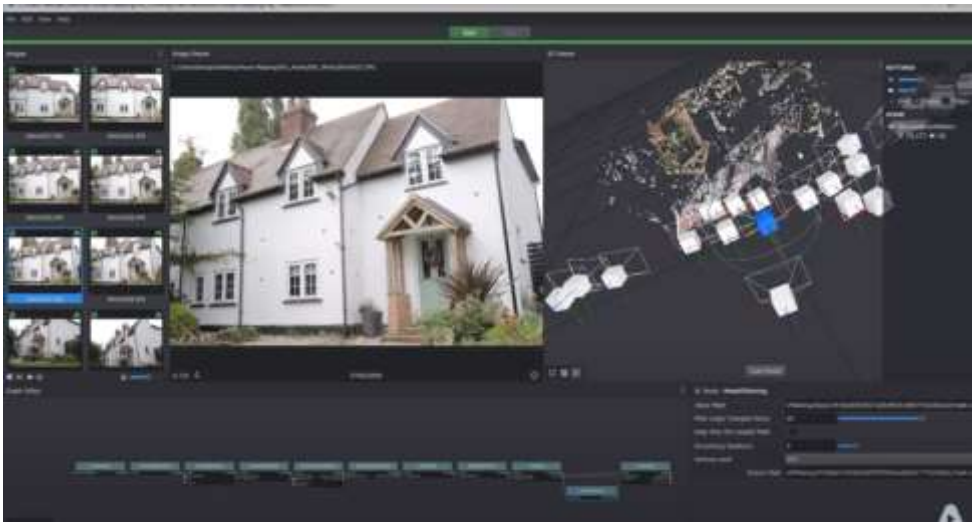
5. MAPPING PROJELERİ KAMUSAL ALANA NASIL UYGULANIR?

Mapping projelerinde statik veya hareketli dijital medya içeriğinin, geleneksel düz bir ekranla sınırlı kalmak yerine, hayal edilen hemen hemen her yüzeye yansıtılmasına olanak tanır. Medya görüntüsü; mimari, ulusal anıtlar, su, arabalar, uçaklar, set parçaları, tarihi binalar veya kalıntılara, cam ve hatta insan gibi canlılar üzerine tasarlanabilir. Nesnenin doğal formundan kaynaklanan özellikleri, yansıtılan dijital medyaya entegre hale getirilerek oluşturulur (https://www.tymhomes.com/video-mapping-projection-as-art/). Mapping Projelerinin tasarlanıp uygulamaya geçme aşaması genellikle dört ya da beş aşamadan oluşmaktadır.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

5.1. Nesnenin Haritalanması

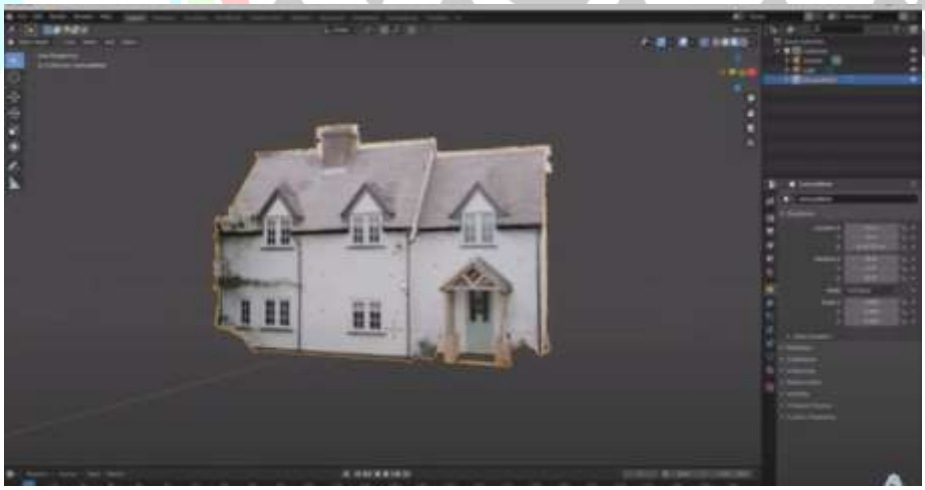
Bir binanın cephesi veya gösterinin yansıtılacağı alan fotoğraflanarak dijital ortama aktarılır, yüzeyin planı çıkarılarak haritalanır (Bkz. Görüntü 3).

Görüntü 3: Binanın haritalanması
Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=VGPrrRG-2I4

5.2. Dijital Ortamda 3B Modelleme Yapılması

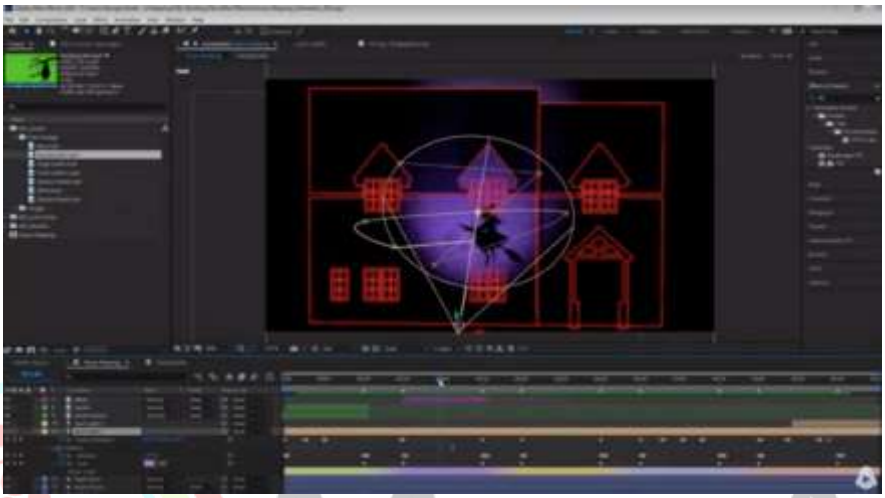
Sonraki aşamada yapının haritalanan yüzeyinin; oran-orantısı, düzensizlikleri, boşlukları, kısacası yapının tüm gerçekliğiyle ele alınarak 3B bir program kullanılmasıyla dijital ortamda yeniden canlandırılır (Bkz. Görüntü 4).

Görüntü 4: Dijital ortamda 3B modelleme
Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=q12XzEa8bxw

5.3. Görüntüler Oluşturmak

Sanatçının seçkin hayal gücü, haritalanan alanda ne tarz bir tasarım izleneceğini belirler ve var olan boyutun da ötesine taşıyarak izleyiciyi derin bir fantezi dünyasının içerisine dahil eder (Bkz. Görüntü 5).

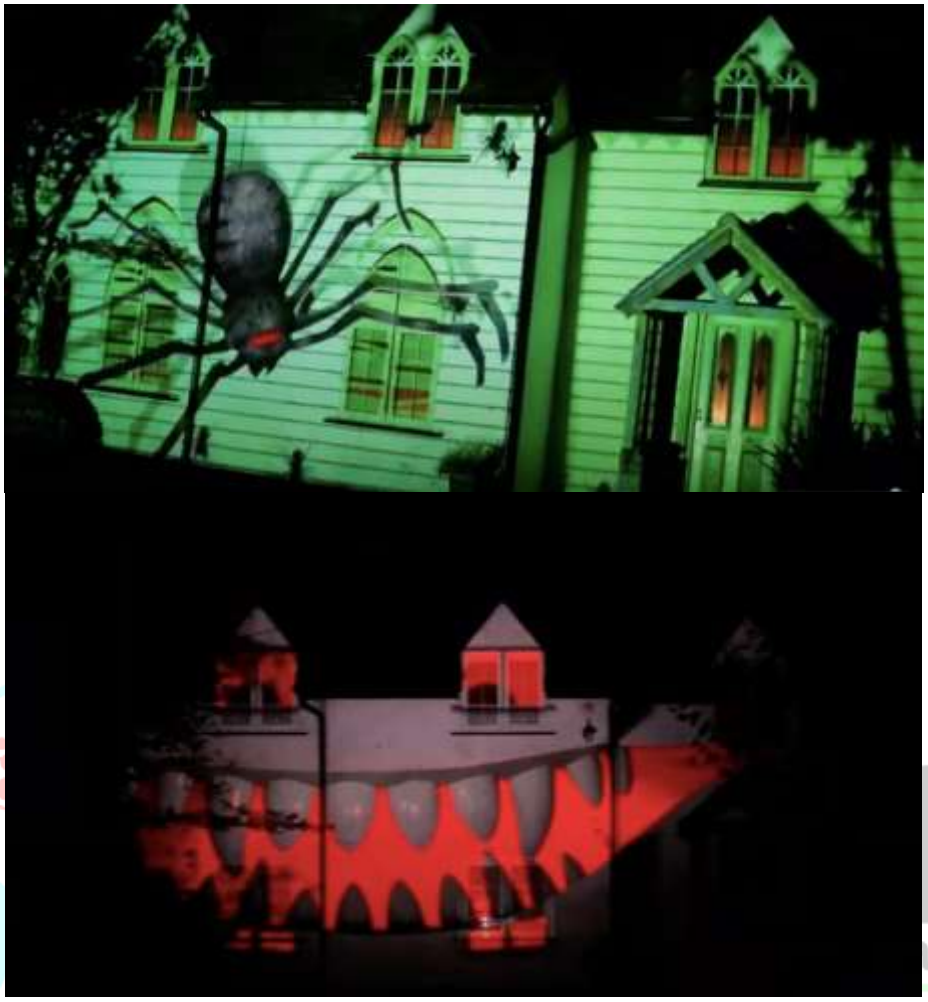
Görüntü 5: Tasarımın oluşturulması
Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=Q-Qs7ARwEv4

5.4. Görüntülerin Çıktısını Kaydetmek

Sayısal ortamda hazırlanan tasarımlar, son aşamasına getirildikten sonra Adobe Premiere gibi bir programda kurgusu bitirilir ve geçerli bir video formatı oluşturularak render alınarak çıktısı oluşturulur.

5.5. Yüzey ve Görüntüyü Senkron Haline Getirmek

3B animasyonlar, haritalaması yapılan yüzeye birebir yansıtılır ve izlenen görüntünün izleyicide gerçeklik algısı yaratması için gerekli ayarlamalar yapılır (https://www.iberdrola.com/culture/videomapping), (Bkz. Görüntü 6).

Görüntü 6: Yansıtma yapılacak alan üzerine tasarım oluşturulması.

Erişim: https://www.youtube.com/watch?v=q12XzEa8bxw

6. HANGİ PROGRAMLAR KULLANILIR?

Mapping projelerinde oldukça yaygın kullanılan programlar; Adobe After Effects, Autodesk Maya, 3ds Max ve Maxon Cinema 4d gibi yazılımlarla hareketli görüntüler üretiliyor ve "*Mac OSX işletim düzeni için hazırlanmış ve mimari yapıtlar üzerine yapılacak olan eşleme çalışmalarına odaklanmış olan The MadMapper yazılımı, sahne düzenleme fikri üzerine geliştirilen VJ'lik (Virtual Jockey) yazılımı olan Resolume Arena programı, çok kanallı video miksing imkanı sunan VPT (Video Projection Tool) yazılımı, birden çok projeksiyon cihazını aynı anda kontrol edebilmeyi sağlayan TorsionBlend programı, 3 boyutlu grafikleri düzenleme, sayısal ortamda ışıklandırma, kamera kalibrasyonu gibi*

özellikleri sayesinde 3 boyutlu objeler üzerine yansıtım tekniklerine odaklanmış olan MWM (Multi Window Mapper) programı, Adobe After Effects programı içerisinde çalışabilme imkanı sunan Millumin eklenti (plug-in) yazılımı ve büyük ölçekli sahne düzenlemeleri için medya sunucusu desteği sağlayan MXWendler yazılımları yaygın olarak kullanılan başlıca video projeksiyon eşleme programlarıdır" (Alpay, 2015, s.104).

7. KAMUSAL BİNALARDA YER ALAN MAPPING PROJELERİ

Mapping projeleri, daha önceki başlık altında belirtildiği üzere, pek çok farklı yüzeye uygulanabilen, reklam tanıtımlarında, mimari yapılarda veya herhangi hareketli bir alan üzerine konumlandırılan çalışmalardır. Araştırmanın ana noktasını oluşturan kamusal binalarda yer alan mapping projeleri, geniş kitlelere hitap etmesi, görünürlüğünün daha fazla olması sebebiyle oldukça yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu başlık altında günümüzde dikkat çeken kamusal binalara uygulanan mapping projelerine ait örneklere yer verilmiştir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

"St Mary's Cathedral" Projesi

TDC Şirketi tarafından hazırlanan geniş formatlı video mapping projesinde Sidney için Noel'in derin anlamlarını içinde barındıran öğelere sahip bir tasarım oluşturulmuştur (Bkz. Görüntü 7). Projenin başarılı bir biçimde sonuçlandırılması için 75 metrelik bir arka plan üzerine 17.640.000 piksellik hareketli grafikler tasarlanmıştır. Bu görüntülerin HD olarak yansıtılmasını sağlayacak 2 TB gücünde bir bellek, 48 işlemcili bir sayısal ortam gücüne ve 144 GB değerinde bir RAM'e ihtiyaç duyulmuştur. Bir Ipad ile uzaktan bütün tasarım akışı kontrol edilmiştir. Etkinliğin içeriklerini ve prodüksiyon gibi unsurlarını yöneten AGB Event Firması'ndan Anthony Bastic, burada oluşturulan tasarımların ışığa ve yaşama dayalı üç farklı tema etrafında şekillendiğini belirtmiştir (https://www.installation-international.com/technology/tdc-video-projections-light-up-sydney-landmarks-for-christmas).

Görüntü 7: St Mary's Cathedral'i

Kaynak: https://www.installation-international.com/technology/tdc-video-projections-light-up-sydney-landmarks-for-christmas

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Paolo Buroni

İtalyan multimedya sanatçısı Paolo Buroni, halka açık meydanlarda yer alan mimarilere video mapping çalışmalarını özellikle de klasik sanata dair olan görüntüleri yansıtmıştır. Gösterimleri özellikle de Venedik Bienali, Nürnberg, Budapeşte, İstanbul, Paris ve Seul'de sergilenmiştir.

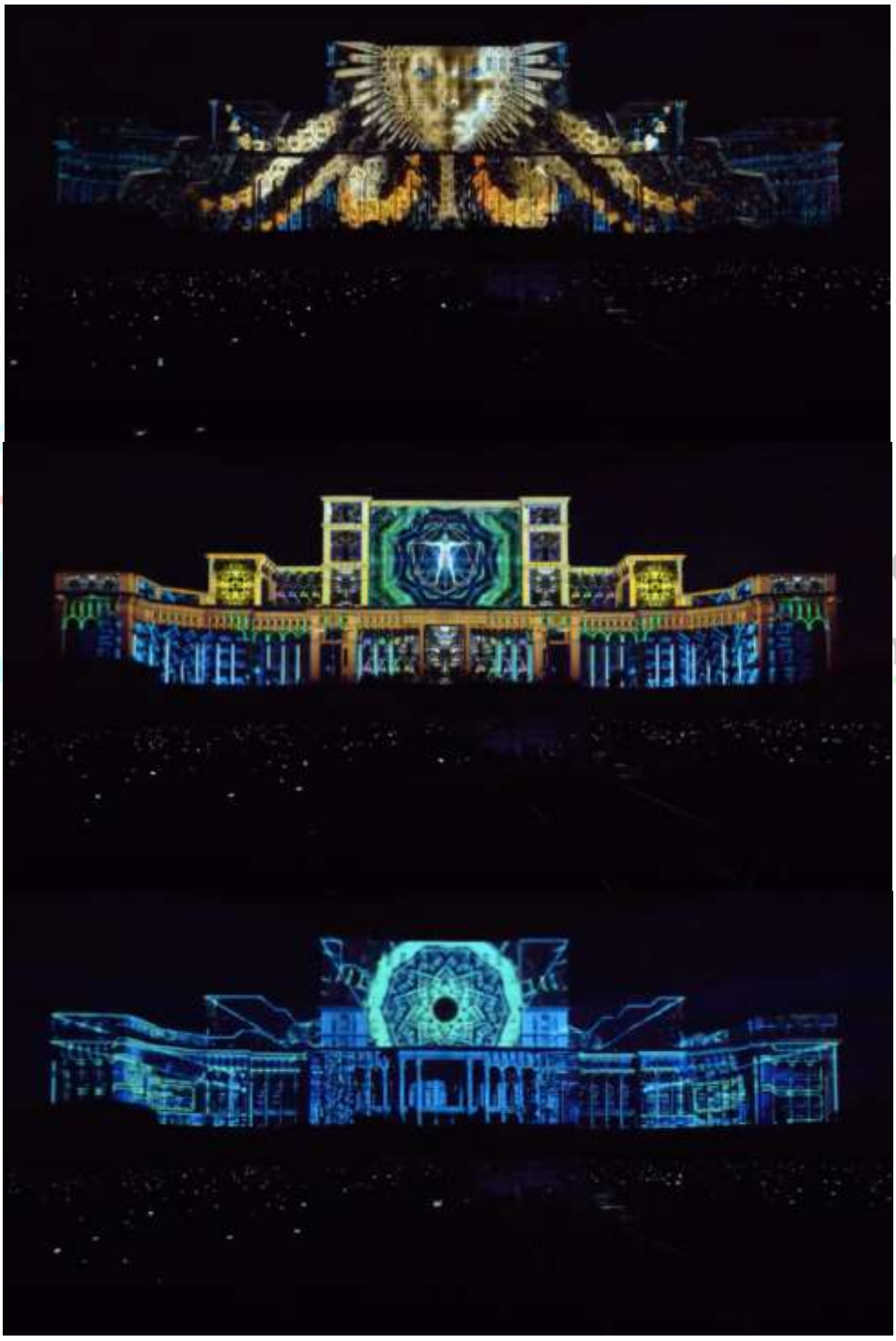
Görüntü 8: Paolo Buroni

Kaynak: https://weburbanist.com/2014/12/24/light-art-looms-large-10-artists-project-illuminated-images/

"Interconnection"

Yönetmenliğini Antonin Križanić, Görsel Tasarımını; Antonin Križanić, Dávid Vígh, Yapımcılığını: István Dávid'in ve Animasyonlarını da; Antonin Križanić, Dávid Vígh, Viktor Vicsek, Csaba Világosi, Máté Fekete, Miklós Már üstlendiği bu ödüllü mapping projesinde; ekip özellikle fon olarak seçilen Parlamento Sarayı'nın geometrik formlarından yola çıkılarak, çağdaş, fizik ve kimyadan yararlanan öğelerle donatmayı hedeflemişlerdir

(Bkz. Görüntü 9). Özellikle evrenin en küçük yapı biriminin bile diğer unsurlarla bağlantı halinde olma düşüncesi ve gezegenin, dünyanın kısacası bu koskoca devranın bir parçası olma fikrinden yola çıkılarak proje gerçekleştirilmiştir (https://www.youtube.com/watch?v=a1v4W95wJnM).

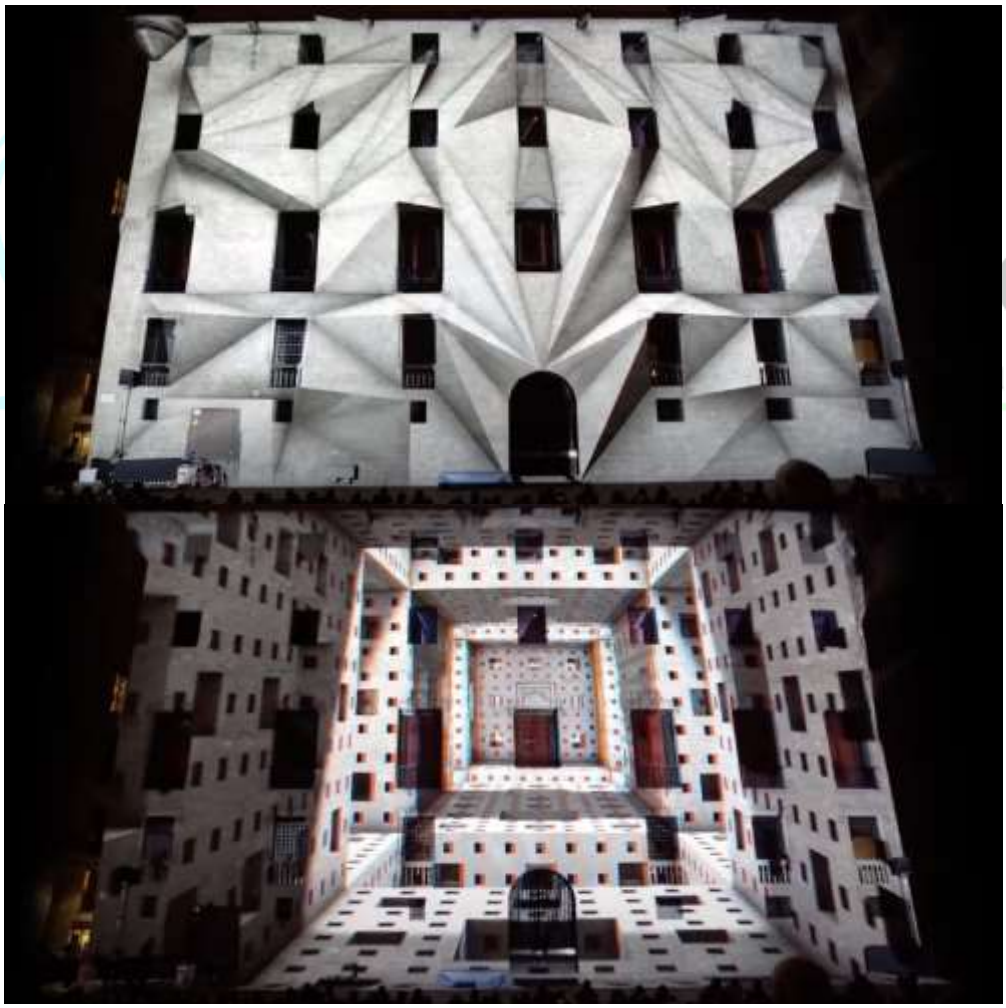

Görüntü 9: Interconnection

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=a1v4W95wJnM

"Axioma"

11 Şubat - 14 Şubat 2016 tarihleri arasında Barselona, Santa Eulàlia onuruna popüler LLUM BCN festivali düzenlenmiş "Fiesta Mayor'u" kutlanmıştır. Onionlab isimli genç ve yenilikçi bir tasarım stüdyosu, Plaça del Rei'de görülebilen, oldukça etkileyici bir 3D stereoskopik haritalama olan "Axioma"yı tasarlamışlardır (Bkz. Görüntü 10), (https://www.youtube.com/watch?v=CpRLwLcLHNA&t=151s).

Görüntü 10: Axioma

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=CpRLwLcLHNA&t=151s

"Yekpare"

Haydarpaşa Gar binası üzerine yansıtılarak gerçekleştirilen Yekpare projesi, İstanbul 2010: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Projesidir. Tema olarak proje, İstanbul'un 8500 yıllık hikayesini anlatmaktadır. Paganlar'dan Roma İmparatorluğu'na, Bizans İmparatorluğu'ndan Latin İmparatorluğu'na ve Osmanlı'dan günümüze kadar uzanan sembollerle bezenmiştir. Ayrıca gösterinin yapıldığı gün Şair Nazım Hikmet Ran'ın 47. ölüm yıldönümüne de atıfta bulunmuştur. "Haydarpaşa garında 1941 baharında saat on beş. Merdivenlerin üstünde güneş yorgunluk ve telaş…" (https://csismn.com/YEKPARE).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Görüntü 11: Yekpare

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=LrZnFNVWv90

SONUÇ

Çağdaş sanat tasarımlarının farklı alanlarla iç içe geçerek, ortak bir dil yakalama çabası farklı form ve sunuş biçimleriyle sanat alıcısının karşısına çıkmaktadır. Sanat alıcısı kendisini bu karmaşık sanat formunun içinde hem algılayan hem de uygulayan konumunda

bulmakta ve böylece dokunulmaz, ulaşılmaz, mükemmel olan "sanat", insanla iç içe geçen, hayatla sarıp sarmalanan bir yapıya evrilmektedir. İnsanın sanatla diyalog kurması, kendi içinde öznelleştirmesi, her gün ziyaret ettiği, içinde bulunduğu veya önünden geçtiği mekanları bu çok boyuta sahip tasarımlarla algılaması sanal teknolojilerle bütünleşmesiyle gerçekleşmektedir. Aktif bir biçimde kamusal alanın yeni medya teknolojileriyle mimariyi harmanlaması, Mapping projeleriyle hem insanı, hem doğayı hem de kenti aynı alan içerisine dahil etmekte ve birey odaklı tasarımlarla günümüz sanatının melezliğinin sunumunu yapmaktadır. Tasarımlarda; felsefi, doğal, insan bilincini alaşağı etme, boyut algısında yanılgılar ve sorgulamalar, bilgiyi evreni anlamaya yönelik eylem ve dokunuşlar konu edilmekte, izleyiciyi içine çekerek derinden sarsmaktadır.

Sergileme alanlarının dört duvar içinden uzaklaşarak dışarıdaki hayatla direkt bağ kurması ve izleyicinin birebir deneyimleyeceği görsel bir şov yaratması önem arz etmekte, izleyiciye sihirli bir dünyanın kapısını açmaktadır. Mapping projelerinin tasarım dünyasında yavaş yavaş yaygınlaşması, görsel olarak yüksek bir algı boyutuna erişmesinden kaynaklanmakta ve pek çok alanda kullanılmaktadır. Sanal evrenin sunumu, dijital bir görüntünün kamusal alanda izleyiciye aktarılması halihazırda varolan bir olguyu göstermenin sınırlarına ulaşmaktadır. İzleyici dijital ortamda algıladığı tasarım fikrinin ötesine geçmektedir. Mapping projelerinin yaygınlaşması ve alanda üretilen akademik çalışmaların azlığı nedeniyle bu araştırmanın tasarımcılara, konuya merakı olan araştırmacılara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alpay, Ç. (2015). *Uzamsal artırılmış gerçeklik yerleştirmesi ve bir video projeksiyon eşlemesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sanatta Yeterlik Tezi.

Baskın, Z. (2018). *Video haritalama tekniğinin etkinliklerde kullanımı ve uygulama çalışması.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sanatta Yeterlik Tezi.

Gökçen, T. (2016). *Mimari cephede çok boyutlu tasarım arayüzü olarak video haritalama ve algısal mekân deneyimi*. İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Hrdličková, T. (2019). *How does art theory (not) handle projection mapping?*. Erişim tarihi: 04.11.2020, https://lumitrix.eu/2019/10/30/how-does-art-theory-not-handle-projection-mapping/.

Limelight. (2016). *Interconnection, Visionary Projection Mapping, Winner of iMapp 2016, 4K Official Video*. Erişim tarihi: 05.11.2020, https://www.youtube.com/watch?v=a1v4W95wJnM.

Montgomery, S. (2015). *Video mapping – projection as art*. Erişim tarihi: 03.11.2020, https://www.tymhomes.com/video-mapping-projection-as-art/.

Iberdrola. (….). *Video mapping, light that turns buildings into art*. Erişim tarihi: 31.10.2020, https://www.iberdrola.com/culture/videomapping.

Proctor, D. (2015). *TDC video projections light up Sydney landmarks for Christmas*. Erişim tarihi: 03.11.2020, https://www.installation-international.com/technology/tdc-video-projections-light-up-sydney-landmarks-for-christmas.

Rogers, S. (….). *Light art looms large: 10 artists project illuminated images*. Erişim tarihi: 04.11.2020, https://weburbanist.com/2014/12/24/light-art-looms-large-10-artists-project-illuminated-images/.

Shanken, E. A. (2012). *Sanat ve elektronik medya*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Şişman, C. (2016). *Yekpare*. Erişim tarihi: 04.11.2020, https://csismn.com/YEKPARE.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

We and the color. (2016). *'Axioma' - 3D projection mapping at LLUM BCN Festival 2016 in Barcelona*. Erişim tarihi: 04.11.2020, https://www.youtube.com/watch?v=CpRLwLcLHNA&t=151s.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

SİVAS YÖRESİNDEKİ SIĞIR VE KEÇİLERDE ANTİ-*N.CANİNUM* ANTİKORLARININ ARAŞTIRILMASI ÜZERİNE PİLOT BİR ÇALIŞMA

Armağan Erdem ÜTÜK*,
Kürşat ALTAY,**
Ahmet Duran ATAŞ*,**
Erkan ÖZKAN****

Özet:

Neospora caninum Apicomplexa şubesinde yer alan parazitik bir protozoondur. Etkenin son konakları canidae ailesinde bulunan etoburlar, ara konakları ise sığır, koyun, keçi, manda ve at gibi çiftlik hayvanlarıdır. *N.caninum* sığır ve keçilerde abort, ölü doğum, fötal ölümler ve sonuçta ciddi ekonomik kayıplara neden olur. Etkenin sığırcılık işletmelerinde neden olduğu yıllık ekonomik kaybın dünya genelinde 1,298 milyar dolar, Türkiye'de ise 40,5 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. *N.caninum*'un Türkiye'de ortalama seroprevalansının sığırlarda %14,7 ve keçilerde ise %14,44 olduğu belirtilmiştir. Bu pilot çalışmanın amacı Sivas yöresindeki sığır ve keçilerde anti-*N.caninum* antikorlarının yaygınlığını belirlemekti. Bu amaçla 110 sığır ve 86 keçiye ait kan örnekleri ticari bir c-ELISA kiti (VMRD, USA) ile incelendi. Sığırların yedi (%6,36) ve keçilerin dört (%4,65)'ünde seropozitiflik tespit edildi. Bu çalışma ile Sivas yöresinde ilk defa sığır ve keçilerde anti-*N.caninum* antikorlarının yaygınlığı belirlenmiş ve çalışma sonucunda bu bölgedeki sığır ve keçilerdeki *N.caninum* yaygınlığının dünya ve Türkiye ortalamalarının altında olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: *Neospora caninum*, Sivas, Sığır, Keçi, c-ELISA.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

A Pilot Survey on the Investigation of Anti-*N.caninum* Antibodies in Cattle and Goats in Sivas Region

Abstract: *Neospora caninum* is a parasitic protozoan in the phylum Apicomplexa. The final hosts of the agent are carnivores in the family canidae, and the intermediate hosts are farm animals such as cattle, sheep, goats, buffalo, and horses. *N.caninum* causes abortion, stillbirth, fetal deaths and consequently, serious economic losses in cattle and goats. The annual economic loss caused by *N.caninum* is estimated to be US$ 1.298 billion globally and US$ 40.5 million in Turkey in cattle breeding. The mean seroprevalence of *N.caninum* in Turkey is 14.7% in cattle and 4.65% in goats. The aim of this pilot study was to determine the anti-*N.caninum* antibodies in cattle and goats in Sivas province of Turkey. For this aim, blood samples were taken from 110 cattle and 86 goats and examined with a commercial c-ELISA (VMRD, USA) kit. Seropositivity was detected in seven (6.36%) cattle and four (4.65%) goats. With this study, anti-*N.caninum* antibodies were detected for the first time in cattle and goats in Sivas region, and it was seen that the prevalence of the agent in this region both in cattle and goats was below the average of the world and Turkey.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Key words: *Neospora caninum*, Sivas, Cattle, Goat, c-ELISA.

GİRİŞ

Neospora caninum Apicomplexa şubesinde yer alan parazitik bir protozoondur. Etkenin son konakları canidae ailesinde bulunan etoburlar, ara konakları ise sığır, koyun, keçi, manda ve at gibi çiftlik hayvanlarıdır ayrıca etken çok sayıda yabani memeli ve kanatlıda tespit edilmiştir (Dubey ve ark., 2017; Linsay ve Dubey, 2020).

Neospora caninum'un domestik siklustaki en önemli son konağı köpek, ara konağı ise sığırlardır. Bu iki canlı arasındaki döngü ve ortaya çıkan klinik tablo büyük ekonomik kayıpların oluşumundan sorumludur (Utuk ve Eşki, 2019; Demir ve ark., 2020).

Etken, takizoit, bradzoit ve ookist olmak üzere üç farklı enfektif forma ve buna bağlı olarak da kompleks bir yaşam döngüsüne sahiptir. Ara konaklar son konak dışkısı ile tabiata atılıp sporlanan ookistleri, son konaklar ise bradzoit ihtiva eden kistlerin bulunduğu ara konak dokularını yiyerek (postnatal, horizontal bulaşma), yavrular ise gebelik döneminde annenin doku kistlerinin reaktive olması (endojen transplasental bulaşma) veya annenin ookistlerle kontamine gıda ve suyu oral yolla alması sonucunda (eksojen transplasental bulaşma) enfekte olur (Goodswen ve ark., 2013; Dubey ve ark., 2017; Linsay ve Dubey, 2020).

Hastalığın seyri esnasında sığırlardaki en önemli ve dikkat çekici semptom aborttur ancak abortlar dışında erken embriyonal ölüm, ölü doğum, iki gebelik arasındaki sürenin ve buzağılama aralığının uzaması, laktasyonun gecikmesi ve damızlık değeri yüksek hayvanların sürü dışı bırakılması gibi yetiştiricilik açısından önemli problemler de ortaya çıkmaktadır (Trees et al., 1999).

Son yıllarda yapılan çalışmalar *N.caninum*'un keçilerde de abort, ölü doğum ve fötal ölümlere neden olduğunu ortaya koymuştur (Utuk ve Eşki, 2019).

Hastalığın ara konak ve son konak pozisyonundaki hayvanlardaki tanısında da histopatolojik, moleküler ve serolojik yöntemler (c-ELISA, i-ELISA, NAT, IFAT) kullanılmaktadır (Dubey ve ark., 2017; Linsay ve Dubey, 2020).

Bu pilot çalışmanın amacı Sivas yöresindeki sığır ve keçilerin *N.caninum*'a maruziyet durumları hakkında bir ön fikir edinilmesini sağlamaktı.

MATERYAL ve METOD

Çalışmanın materyalini Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Parazitoloji Anabilim Dalı kan bankasında bulunan ve Sivas'ın farklı ilçelerinden toplanmış 110 sığır ve 86 keçiye ait kan serumları oluşturdu. Sığır ve keçilerde anti-*N.caninum* antikorlarının belirlenmesi amacıyla ticari bir c-ELISA (VMRD, USA) kiti, firmanın önerdiği protokole uygun olarak kullanıldı. Yüzde inhibisyon değeri ≥ 30 olan numuneler pozitif, <30 olanlar ise negatif olarak kabul edildi (Utuk ve Eşki, 2019).

Bu çalışma için Ceyhan Veteriner Fakültesi Araştırma Etik Kurulu'ndan 12.08.2020 tarih ve 05/04 no'lu karar ile izin alınmıştır**.**

BULGULAR

Çalışma sonucunda incelenen 110 sığırın yedi (%6.36)'sinde ve 86 keçinin dört (%4.65)'ünde anti-*N.caninum* antikorları tespit edilmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Hayvan yetiştiriciliğinin vazgeçilmez unsurlarından birisi her yıl düzenli olarak sağlıklı yavrular almak ve sürülerin devamını sağlamaktır. Önüne geçilemeyen abort problemleri ise sektörün en büyük çıkmazlarındandır (Pugh, 2002; Noakeset al., 2001).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Abortun sebepleri arasında çeşitli stres faktörleri, beslenme bozuklukları, zehirlenmeler, hormonal bozukluklar, genetik faktörler ve enfeksiyöz ajanlar yer alır. Enfeksiyöz ajanlar ise bakteri, virus, mantar ve protozoonlardır (Pugh, 2002). Klasik kitaplarda sığırların primer paraziter abort etkeni *N.caninum*, küçük ruminantların ise *Toxoplasma gondii* olarak kabul edilmektedir ancak günümüzde yapılan araştırmalar *N.caninum*'un keçilerde de abortlara neden olabileceğini ortaya koymuştur (Noakeset al., 2001; Utuk ve Eşki, 2019).

Dünyada ve ülkemizde sığır neosporosisinin yaygınlığını belirlemeye yönelik çok sayıda çalışma yapılmış ve hastalığın yaygınlığının kıtasal, ülkesel ve bölgesel düzeyde değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir (Eşki ve Ütük, 2018).

Neospora caninum'un sığırcılık işletmelerinde neden olduğu yıllık ekonomik kaybın dünya genelinde 1,298 milyar dolar, Türkiye'de ise 40,5 milyon dolar olduğu tahmin edilmekte ve sığırlarda hastalığın ortalama yaygınlığının dünyada %22,88, Türkiye'de ise

%14,7 olduğu bilinmektedir (Eski ve Ütük, 2018; Demir ve ark., 2020). Ülkemizde sığırlarda hastalığın bölgesel düzeyde ortalama seroprevalansının Akdeniz'de %5,3, Marmara'da %11,6, Ege'de %21,03, İç Anadolu'da %15,89, Doğu Anadolu'da %6,55, Güneydoğu Anadolu'da %7.5 ve Karadeniz'de %22,7 olduğu bildirilmiştir (Eski ve Ütük, 2018).

Bu çalışmada ise Sivas yöresindeki sığırların %6,36 (7/110)'sındı anti-*N.caninum* antikorlarına rastlanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda Sivas yöresindeki sığırlardaki prevalansın (%6,36), Dünya, Türkiye ve bulunduğu bölge olan İç Anadolu ortalamalarından daha düşük olduğu ve ülkemizde yalnızca Akdeniz bölgesinin ortalamasından yüksek olduğu görülmüştür.

Dünyada ve Ülkemizde keçi neosporosisi konusunda yapılan çalışmalar, sığır neosporosisi ile kıyaslandığında daha azdır ancak son yıllarda *N.caninum*'un keçi yetiştiriciliği açısından ciddi ekonomik problemlere neden olma potansiyeli konunun önemini artırmış ve ilgi odağı olmasına sebep olmuştur (Utuk ve Eski, 2017; Utuk ve Eşki, 2019).

Neosporosis'in keçilerdeki ortalama seroprevalansı dünya genelinde %5,99 ve Türkiye'de ise %14,44 olarak tespit edilmiştir. Ülkemizde keçilerde hastalığın bölgesel düzeyde ortalama prevalansları incelendiğinde İç Anadolu'da %13,62, Doğu Anadolu'da %13,79 ve Güneydoğu Anadolu'da %8,45 olduğu görülmektedir (Ütük ve Eski, 2019).

Bu çalışmada ise Sivas yöresindeki keçilerin %4,65 (4/86)'inde anti-*N.caninum* antikorlarına rastlanmıştır. Elde edilen bu veriler Sivas yöresindeki keçilerdeki prevalansın, Dünya ve Türkiye ortalamalarının altında olduğunu ortaya koymuştur.

Çiftlik hayvanlarında neosporosis'in prevalans oranlarındaki değişikliklerin multifaktöriyel bir olgu olduğu, çalışmalarda kullanılan farklı serolojik testlerin, aynı serolojik testler kullanılsa dahi cutt-off değerlerinin farklı olmasının, testlerin sensitivite ve spesifite farklılıklarının ve hatalı örnekleme yapılmasının çalışmaların sonuçlarda ciddi farlılıklara neden olduğu bilinmektedir. Sığır ve keçilerde *N.caninum* prevalansı üzerinde yapılan bazı çalışmalarda ırk, yaş, cinsiyet ve klimatik faktörler gibi değişkenlerle hastalık prevalansı arasında bir ilişki bulunmazken, bazı çalışmalarda bulunduğuna dair çelişkili sonuçlar elde edilmiştir (Eşki ve Ütük, 2018; Ütük ve Eşki, 2019). Bu çalışmada ırk, yaş, cinsiyet verileri değerlendirme dışı tutulmuş ve sadece mevcut durum hakkında bir ön fikir edinilmesi hedeflenmiştir.

Sonuç olarak bu pilot çalışma ile Sivas yöresinde ilk defa sığır ve keçilerde anti-*N.caninum* antikorlarının yaygınlığı belirlenmiş ve çalışma sonucunda bu bölgedeki sığır ve keçilerdeki *N.caninum* yaygınlığının dünya ve Türkiye ortalamalarının altında olduğu görülmüştür.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

KAYNAKÇA

Demir, P. A., Eşki, F. ve Ütük, A. E. (2020). *Estimating the total economic costs of Neospora caninum infections in dairy cows in Turkey*. Tropical Animal Health and Production, 52, 1-8.

Dubey JP, Hemphill A, Calero-Bernal R, Schares G. (2017). *Neosporosis in animals*. 1 st ed. London: Boca Raton (FL): CRC Press, Taylor & Francis Group; 2017. p. 1-529. ISBN: 9781498752541.

Eşki, F. ve Ütük, A. E. (2018). *Detection of Anti-Neospora caninum Antibodies in Cattle in Adana Province of Turkey*. Van Veterinary Journal, 29(2), 93-99.

Goodswen, S.J., Kennedy, P.J., Ellis, J.T. (2013). *A review of the infection, genetics, and evolution of Neospora caninum: From the past to the present*. Infect Genet Evol., 13:133-50.

Lindsay, D.S., Dubey, J.P. (2020). *Neosporosis, Toxoplasmosis, and Sarcocystosis in Ruminants: An Update.* Vet Clin Food Anim., 36, 205-222.

Noakes, D.E., Parkinson, T.J., England, G.C.W. (2001). *Infertility in the ewe and doe (female goat)* in: Arthur's Veterinary Reproduction and Obstetrics. 8th Ed, Bailliere Tindall, London, pp:570-5.

Pugh, D.G., (2002). *Theriogenology of sheep and goats*.in: Sheep and Goat Medicine 1st Ed. Saunders, Philadelphia, p:175.

Trees, A.J., Davison, H.C., Innes, E.A. and Wastling, J.M. (1999). *Towards evaluating the economic impact of bovine neosporosis.* Int J Parasitol, 29, 1195-200.

Utuk, A. E. ve Eski, F. (2017). *Detection of Anti-Neospora caninum Antibodies in a Goat Flock in Kilis Province of Turkey*. International Journal of Veterinary Science, 6(2), 114-117.

Utuk, A. E. ve Eski, F. (2019). *Investigation of anti-Neospora caninum antibodies and disease-related risk factors in goats.* Medycyna Weterynaryjna, 75(11), 678-683.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

HAVACILIK VE UZAY UYGULAMALARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR VE ÇEVRE DOSTU MANTAR KOMPOZİTLERİ: ECOCORK PROJESİ

Mehmet Alper SOFUOĞLU [1]

Selim GÜRGEN [2]

ÖZET

Malzeme bilimi sürekli olarak geliştirilmektedir ve havacılık, otomotiv gibi büyük endüstriler uygulamalarında en son teknolojilerden yararlanmaktadır. Pazar hafif malzemeler ve yüksek dayanım talep ettiğinden, kompozit malzemeler metal alaşımlarının ikamesi olarak öne çıkmıştır. Endüstriyel uygulamaların teknik yanı kompozitlerin yükselişi ile telafi edilse de, AB politika alanlarında önemli yeri olan malzemelerin sürdürülebilirliği ve çevre dostu özellikleri hala enstitülerin ve şirketlerin çabalarını gerektirmektedir. Bu noktada, mantar gibi doğal malzemelerden üretilen kompozitler, çevre dostu özelliklerinden dolayı önemli hale gelmektedir. Mantar üretimi sürdürülebilir olarak kabul edilir çünkü mantar elde etmek için kesilmez; mantarı toplamak için sadece kabuk soyulur. Ağaç yaşamaya ve büyümeye devam etmektedir. Üretimin sürdürülebilirliği ve mantar ürünleri ile yan ürünlerin kolay geri dönüşümü, en ayırt edici yönlerinden ikisidir. Mantar meşe ormanları da çölleşmeyi önler ve İber Yarımadası'nda özel bir habitat ve nesli tükenmekte olan çeşitli türlerin sığınağıdır. Özellikle havacılık sektörü ve üniversitelerde lider firmalar bu konuda yatırımlar yapmaktadır. Ancak mühendislik programlarındaki müfredatlar çevresel etkilerden çok teknik yönlere odaklandığından, sahada insan kaynakları eksikliği vardır. Yeni projemiz (ECOCORK) bu çalışmada kısaca anlatılmıştır. ECOCORK projesi, çevre dostu kompozitlerde çevre bilinci kazandırmak ve mantar kompozitlerin sürdürülebilirlikte önemini anlamak için eğitim araçları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, ortaklar bir eğitim planı geliştirecek ve ortaklık üniversite düzeyinde bireyler

[1] Eskişehir Osmangazi University, Mechanical Engineering Department, Eskişehir, Turkey.
[2] Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir Vocational School, Eskişehir, Turkey.
The project has been supported under ERASMUS KA 203.

üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu projede yer alan kurumlar müfredat, ders materyalleri, öğrenme platformları geliştirecek ve öğrenciler için staj etkinlikleri düzenleyecektir. Bu kapsamda, mantarın anavatanından (Portekiz ve İspanya) havacılık uygulamaları için çok büyük yatırımların ödendiği Doğu Avrupa'ya kurulan bir köprü kurulacaktır. Bu nedenle, havacılık endüstrisi için sürdürülebilir mantar kompozitleri geliştirmede iyi bir ortaklığa sahip olma şansı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mantar malzemeler, Erasmus Projesi, ECOCORK

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

SUSTAINABLE AND ECO-FRIENDLY CORK COMPOSITES IN AEROSPACE APPLICATIONS: ECOCORK PROJECT

ABSTRACT

Material science is continuously being developed, and major industries such as aerospace and automotive take advantage of cutting-edge technologies in their applications. As the market demands lightweight materials and superior strength, composite materials have come to the fore as metal alloys' substituent. Although industrial applications' technical side is compensated by the rise of composites, sustainability and eco-friendly properties of materials, which have essential places within the EU policy areas, still require efforts by institutes and companies. At this juncture, composites produced from natural materials such as cork become more of an issue due to their environmentally friendly properties. Cork production is considered sustainable because it is not cut down to obtain cork; only the bark is stripped to harvest it. The tree continues to live and grow. The sustainability of production and the easy recycling of cork products and by-products are two of its most distinctive aspects. Cork oak forests also prevent desertification and are a particular habitat in the Iberian Peninsula and the refuge of various endangered species. Leading companies, especially in the aerospace sector and universities, make investments on this issue. However, there is a lack of human resources in the field since syllabuses in engineering programs focus on technical sides rather than environmental effects. Our new project (ECOCORK) was explained briefly in this study. ECOCORK project aims to develop educational tools for gaining environmental awareness in the eco-friendly composites and understanding the importance of cork composites in sustainability. Within this scope, partners will develop an educational scheme and the partnership will be concentrated on individuals at the college level. The institutions involved in this project will develop curricula, course materials, learning platforms, and organize internship events for the students. Within this scope, there will be an established bridge from the homeland of cork (Portugal and Spain) to Eastern Europe, where vast amounts of investments have been paid for aerospace applications. Therefore, there will be a chance to have a good partnership in developing sustainable cork composites for the aerospace industry.

Key Words: Cork materials, Erasmus Project, ECOCORK

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

INTRODUCTION [1]

Due to the eco-friendly and sustainability of natural materials, engineering composites have been developed by including natural products such as cork in recent applications. Cork is a suberous casing of the species Quercus Suber tree, also known as cork oak. Mediterranean coasts of Europe, especially Portugal and Spain, include the significant cork territories oak and thus, about 90% of cork products are produced from these forests in the world. Cork forests also protect the environment from desertification while providing suitable habitat for several animal and plant species. This lightweight material exhibits elastic, impermeable and thermal/vibration isolation properties while retaining imperishable behavior. Cork is utilized as an insulation material for thermal, acoustic and vibration loadings in current engineering applications. For these purposes, aircraft, rockets, automobiles, and submarines benefit from cork products' isolation properties. In addition to these major sectors, flooring, shoes, seals, packaging and decorative products also use this natural material (Gil, 2009; Gil, 2014; Knapic et al., 2016; Pareira, 2007; Pareira, 2015). Although cork products have already been utilized in different engineering applications, cork usage is very low in major industries such as aerospace. However, the European Union policies and reports from different organizations worldwide call attention to environmental problems. Thus, eco-friendly and sustainable materials gain importance for future applications. Within this context, leading companies and institutes have investigated advanced composite materials from natural products. For this reason, cork is a candidate natural material for engineering applications due to its excellent mechanical and thermal properties and imperishable behavior. Our new project (ECOCORK) was explained briefly in this study. The purpose of the ECOCORK project is to develop educational tools for gaining environmental awareness in the eco-friendly composites and understanding the importance of cork composites in sustainability. Details of the project are given in the next section.

[1] The project has been supported under ERASMUS KA 203

1. DETAILS OF THE ECOCORK PROJECT

There are some priorities in the ECOCORK project, as listed below.

- Since the future trends in materials science include developing natural composites for engineering applications, the ECOCORK project aims to contribute to the development of cork based products while creating awareness about the sustainability and eco-friendly properties of cork in the aerospace industry.
- Because the cork's motherland is Europe, especially Portugal and Spain, cork-based composites will rise as a commonly shared value in Europe and thereby leading the field of cork science and shaping the cutting-edge technology.
- Contrary to conventional engineering education, the ECOCORK project will emphasize the environmental effects of engineering materials in students, staff, and sector employers' training courses. By this means, the rise of the socially and environmentally conscious technical staff will be achieved. Because in engineering faculties, students are educated in a technical way and by the effect of high competition in the technology market, technical staff mostly ignore the social and environmental side of engineering products. For this reason, one of the priorities in this project is to provide conscious human resources in the engineering field.
- Most of the technological developments become prevalent after proving themselves in defense and aerospace applications because these two industries are the leading sectors, which governments make enormous investments for rapid growth. For example, cutting-edge technologies are always benefitted in these sectors and make a tremendous impact. Therefore, another priority is to adapt cork composites to aerospace applications to respond and spread to the other sectors quickly.
- ECOCORK project is emerged by five universities from Europe, which are excellent in their field. For example, the University of Aveiro (UA) and The Catalan Institute of Cork (ICSURO) are leading universities in cork science. Also, Wrocław University of Science and Technology (WUST) and Vilnius Gediminas Technical University (VGTU) are competent in manufacturing composites and their

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

applications. In addition, Vilnius Gediminas Technical University is strong in students' involvement through "makers movement and communities" – an innovative approach for practical skills and an increase of motivation and practical knowledge.

- ESOGU has a strong background in aerospace structural components and thus, TAI had demanded to establish a new department in ESOGU specific to the aerospace industry. For this reason, a new department, Aeronautical Engineering, was established under the roof of ESOGU Engineering Faculty with the support of TAI and the Turkish Air Force. Within this context, one of the priorities in the ECOCORK project is to construct a strong partnership between these successful universities for exchanging knowledge and experience.

Another critical priority is building a bridge between the university and industry. One of the chronic problems in higher education is that universities and companies work separately without good communication. Thus, theoretical research is restricted inside the institutes, while practical applications sometimes use the industry's trial-and-error method. By involving Amorim Cork Composites (ACC), the largest cork producer globally, universities will be able to focus the industrial expectations and possess excellent application facilities for their investigations. It is also a good advantage that raw corks produced by Amorim Cork Composites will find application areas for final products. This cooperation will be positive in terms of student internship and job opportunities for students in the future between universities and industrial partners.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

1.1. Target Groups and Their Needs

In the ECOCORK project, the leading target group is engineering students, while research staff and employers from the industrial partners will also be benefitted from this partnership. In the current educational system, engineering students are led to pure technical courses and therefore, students who graduated from engineering faculties feel the lack of social and environmentally conscious. This point is crucial for humanity because competition in the market leads to a rapidly growing technology while resulting in irreversible processes harmful to the environment. For this reason, technology developer groups, mainly engineers, should be aware of the side effects of these developments on the

environment and humanity. Hence, we aim to gain awareness in the aerospace industry, which is a leading sector for materials science, to use eco-friendly and sustainable natural materials, cork. The main reason for the aerospace industry selection as the implementation sector is that the aerospace industry is familiar with cork composites as using them in aircraft, helicopters, rockets, and space shuttles. Moreover, aerospace industry is the leading sector for the development of natural composites since huge amounts of investments are made by the companies and governments. As is well known, scientific developments and technological trends mostly emerge in the aerospace industry and then, these developments spread to the other sectors.

1.2. Transnationalism

ECOCORK project focuses on a specific topic, thereby requiring specific organizations. The aerospace industry demands eco-friendly and sustainable materials. Although different kinds of natural materials have the potentials for adapting engineering composites, most of these materials cannot exhibit reliable properties in terms of mechanical, thermal, or chemical aspects. Furthermore, natural materials are susceptible to perishability due to biodegradability. Due to these kinds of restrictions, natural materials are more prone to be used in minor sectors such as low-cost systems. However, cork possesses excellent mechanical, chemical and thermal properties as well as imperishability. Thus, cork comes into prominence among a wide range of natural materials as a candidate for advanced engineering materials. In this light, partners from Portugal and Spain are always good choices because about 70% of cork forests are in these countries, which naturally emerges cork-specific institutes such as ICSURO and cork-investigator universities such as UA from these countries. Moreover, the world's largest cork producer, ACC, naturally appears in this region. In addition, WUST has collaborated with UA for many years to integrate cork into various structures. VGTU, which specializes in manufacturing, will contribute to cork composites' manufacturing, while ESOGU will determine the possible applications of cork in aerospace structures.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

CONCLUSIONS

In line with the aims of the ECOCORK project, we expect to attain the following results:

- There will be research actions during this project and therefore, project partners will get more experience in teaching eco-friendly material science. Also, contemporary approaches for material science teaching will be developed.
- Technical people such as engineering students, research staff and industrial partners will gain social and environment-conscious awareness of sustainable and eco-friendly material– cork.
- New curricula will be prepared for engineering students to emphasize the environmental effects of engineering materials.
- New educational tools and platforms, including Moodle Courses, will be developed in the field and thereby enabling easy-learning activities in this particular topic.
- Students will be able to serve their internships in ACC, which enables applied training for students in addition to theoretical courses.
- Participant students will create a difference when they are graduated because they will be trained in a particular sector with increased awareness. They will also get a chance to be employed in industrial partner companies.
- Cork, as a shared value of Europe, will be recognized by institutes and industries. Therefore, prospective cork applications will become a current issue in Europe, which leads to the development of new projects.
- Before this project's idea, the participants were in different collaborations such as ESOGU-UA, UA-ACC, UA-ICSURO, etc. However, with this project, new relationships will be established between universities and companies. Hence, the organizations' internationalization policy will benefit from this consortium by establishing information-sharing and communication.
- In addition to the primary studies, student and staff mobility between the partners will provide cultural interactions as well as increasing language skills.
- Seminars and workshops will disseminate the achievements and introduce the idea into different research areas and industries.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

- E-platforms will be utilized for awareness-raising and dissemination by preparing the educational materials in six different languages such as Turkish, Portuguese, Spanish, Polish, Lithuanian and English.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

KAYNAKÇA

Gil, L. (2009). Cork Composites: A Review. *Materials*. *2*, 776-789.

Gil, L. (2014). Cork: a strategic material. *Frontiers in chemistry* 2, 16

Knapic, S., Oliveira, V., Machado, J.S. et al. (2016). Cork as a building material: a review. *Eur. J. Wood Prod.* 74,775–791.

Pereira, H. (2007). *Cork:Biology. Production and Uses*. Elsevier, Amsteerdam.

Pereira, H. (2015). The rationale behind cork properties: a review of structure and chemistry. *Bioresources.* 10(3), 6207–6229.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

“ТЕМУРНОМА”ЛАРНИНГ АЙРИМ ҚЎЛЁЗМА МАНБАЛАРИ МАТНИЙ ТАДҚИҚИ

"TEMURNOMA" KAYNAKLARINA AİT BAZI ELYAZMALARININ METİN ÇALIŞMASI

TEXT STUDY OF SOME MANUSCRIPT SOURCES OF "TEMURNOMA"

ТЕКСТОВОЕ ИЗУЧЕНИЕ НЕКОТОРЫХ РУКОПИСНЫХ ИСТОЧНИКОВ «ТЕМУРНОМА»

Abdımurod ARSLONOV,
Termiz Devlet Üniversitesi öğretmeni,
Özbekistan Respublikasi
arslonova@tersu.uz

Özet

Bu makale, Amir Temur fenomenini yansıtan edebi bir kaynak olan "Temurnoma" nın bazı el yazmalarının metinlerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Özbekistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Fonunda tutulan 5738, 4105 ve 185 sayılı el yazması kaynakları karşılaştırmalı ve metinsel olarak incelenmiş ve bazı metinsel özellikler dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dönüştürmek, geleneksel "besmele", kısa nesir övgü, na`t, el yazması, "Temurnoma", karşılaştırmalı metin araştırması*

Резюме

В данной статье сравниваются тексты некоторых рукописей «Темурнома», литературного источника, отражающего феномен Амира Темура. Рукописные источники 5738, 4105 и 185, хранящиеся в Рукописном фонде Академии наук Узбекистана, сравнивались сравнительно и текстуально, и были учтены некоторые текстовые особенности.

Ключевые слова: *трансформация, традиционная «басмала», краткое прозаическое восхваление, наът, рукопись, «Темурнома», сравнительное исследование текста.*

ABSTRACT

This article compares the texts of some of the manuscripts of "Temurnoma", a literary source that reflects the phenomenon of Amir Temur. The manuscript sources 5738, 4105 and 185 kept in the Uzbekistan Academy of Sciences Manuscript Fund were compared comparatively and textually, and some textual features were taken into account.

Keywords: *Transform, traditional "basmala", short prose praise, na`t, manuscript, "Temurnoma", comparative text research*

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 24 майдаги “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорида “тарихий-маданий меросимиз намуналарини ҳар томонлама чуқур ўрганиш, буюк аллома ва мутафаккирларимизнинг жаҳон илм-фани ва цивилизацияси ривожига қўшган беқиёс ҳиссасини тарғиб этиш, шу асосида юртдошларимиз, аввало, ёш авлодимизни халқимиз буюк маънавий меросига ҳурмат, она юртимизга меҳр ва садоқат руҳида тарбиялашга қаратилган ишларнинг натижадорлигини тубдан ошириш”[1] лозимлиги бежиз таъкидланмаган. Бунинг учун эса, албатта, бадиий адабиёт, хусусан, қадимий ва бой адабиётимиз тарихи, мумтоз адабиётимиз намуналари билан яқиндан, жиддий танишмоғимиз талаб этилади.

Биз ушбу тадқиқотимиздан Амир Темурга бағишлаб ёзилган адабий қўлёзма манбаларнинг қиёсий-текстологик тадқиқини мақсад қилган эканмиз, юртимиз қўлёзма фондаларида сақланаётган 20 дан ортиқ “Темурнома”ларнинг қўлёзма нусхаларидан бизгача бешикаст етиб келган уч нусхасини тадқиқот объектимиз қилиб олдик. Булар ЎзФА шарқшунослик институти қўлёзмалар фондида сақланаётган 5738, 4105 ва 185 инвентар рақамли қўлёзмалар бўлиб, қуйида ушбу уч қўлёзма манбанинг матний хусусиятларини тадқиқи этишга ҳаракат қиламиз.

Ушбу уч қўлёзма манбаанинг муаллифи Саид Маҳаммадхожа бин Жаъфархожа бўлиб, асар 1713 йилда Хоразм адабий муҳитида яратилган. Ушбу “Темурнома”лар Хива хони Сайид Ёдгор Муҳаммад (в.ф.

[1]“Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори.- //http://uza.uz/oz/documents/adimiy-yezma-manbalani-sa-lash-tad-i-va-tar-ib-ilish-tizimi-24-05-2017

1125/1713) кўрсатмаси билан ёзилган бўлиб, 5738 рақамли қўлёзма манба ёзув хусусиятига кўра XIX асрда номаълум хаттот томонидан кўчирилган. Ушбу манба настаълиқ хатида хушнавис хаттот томонидан кўчирилган. Айрим саҳифаларда сўзлар бўялган ёки устига чизилган ҳолатлар ҳам учрайди.

Манба анъанавий “басмала”, қисқача насрий ҳамд ва наът ҳамда асар ёзилиш сабаби баёни билан бошланади. Муқаддима қисм форсча икки байт шеър билан тугалланади:

بیت

ثناش اول ازد باکرا

کی دانا بیناکند جاک را

هزاران ثلام هزاران بیام

کی نعت محمدعلیه ال سلام

Байт:

Ситойиш ул эзиди покро,

Ки доно бинокунад хокро

Ҳазорон салом, ҳазорон паём,

Ки наъти Муҳаммад алайҳисслом. [1]

185 рақам билан сақланаётган нусхада муқаддима қисм 5738 рақамли нусхадан бироз фарқ қилади. Юқорида келтирилган форсий байт 185 рақамли манбада учрамайди. Кузатишларимиз шуни кўрсатдики, 5738 рақамли нусха қолган барча нусхалар учун таянч нусха вазифасини бажарган, яъни Саид Маҳаммадхожа бин Жаъфархожа қаламига мансуб барча “Темурнома”лар айнан 5738 рақамли қўлёзманинг нусхалари

[1] Саид Маҳаммадхожа бин Жъафархожа. Оғози достони Амир Темур кўрагон. ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 5738. – 2 Б.

бўлиб, XIX асрда бир неча бор қайта кўчирилган. 185 рақамли қўлёзма нусхада таянч нусхадаги айрим форсийда берилган шеърлар тушириб қолдирилган, айрим форсий сўзлар эса ўзбек тилида берилган ёки соддароқ баён қилинган. Масалан: 5738 таянч нусхада Садра-ш-шариъанинг қизлари таърифи мана бундай берилган: امّا اولزمانده صاحب مختصر وقایه حیات ایردیلار و الارنینگ بر عاجزه لاری بار ایردیکیم مانند ماهی تابان خورشید رخشان گویاکه جمال برکمالده همه خلایق اول نازنیننی یوسفی ثانی دیر ایردیلار..[1]. Табдили: "*Аммо ул замонда соҳиби "Мухтасар вақое" ҳаёт эрдилар, ва аларнинг* ***бир ожизалар*** *бор эрдиким,* ***монанди*** *моҳитабон, хуршиди рахшон, гўёки* ***жамоли баркамолда ҳамма халойиқ ул нозанинни Юсуфи Соний дер эдилар...***" шаклида берилса, 185 рақамли нусхада: اول زمانده صدر الّشریعه صاحب وقایه عالم حیاتده ایردیلارصدر الشریعنینگ بر قیزی محترملاری بار ایردی کیم گویا ماه تابان و جرشید رجشان یوسف ثانی ایدی[2] -*У л замонда Садра-ш-шариъа соҳиби вақое олам ҳаётда эрдилар. Садра-ш-шариаънинг бир* ***қизи муҳтарамлари*** *бор эрдиким,* ***гўё*** *моҳитобон ва хуршиди рахшон* ***Юсуфи соний эди****".* Юқоридаги муқоясадан кўриниб турибдики, ушбу парчада *"ожизалари"* сўзи иккинчи нусхада *"қизи муҳтарамлари; "монанди"* сўзи эса *"гўё"* шаклида ифода этилган ёки айрим жумлалар соддалаштириб ифода этилган: **"***жамоли баркамолда ҳамма халойиқ ул нозанинни Юсуфи Соний дер эдилар – Юсуф соний эди",* каби. Бу каби матндаги услубий фарқлар қўлёзма нусхаларда анчайин бўлиб, асар умумий мазмунига таъсир қилмаган, билакс, асарнинг услубий бўёқдорлиги, таъсирчанлигини оширишга хизмат қилган.

[1] Ўша манба. 3а Б.
[2] Саид Маҳаммадхожа бин Жъафархожа. Оғози достони Амир Темур кўрагон. ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 185. – 2 Б.

185 рақамли қўлёзма манба номи داستان امیر تمور (“Достони Амир Темур”) деб номланган. Асар 19 варақ – 38 бетдан иборат бўлиб, қоғоз бичими 26,5x46. Ҳар бир бет 27 йўлдан иборат. Настаълиқ хатида саводхон хаттот томонидан кўчирилган. Эътиборли жиҳати шундаки, ушбу қўлёзма манбада Алишер Навоийнинг “Тарихи мулки ажам”, “Чор девон”, “Хамса” асарлари; Дурбекнинг “Юсуф ва Зулайҳо” достони; “Ўғузнома” достони ҳам ўрин олган. Кузатишларимиз давомида шунга амин бўлдикки, “Темурнома” кейинги даврларда ушбу манбага бириктирилган, сабаби Алишер Навоий асарлари, Дурбекнинг “Юсуф ва Зулайҳо” достони ва “Ўғузнома” достони жуда сифатли қоғозда ёзилган ва безаклар берилган. “Темурнома” эса безакларсиз бироз сифати яхши бўлмаган қоғозда ёзилган ва ушбу қўлёзма манбанинг бошида кейинчалик бирктириб муқоваланган.

Юқорида келтирган фарқлар 4105 рақамли қўлёзма нусхада ҳам учрайди. Ушбу нусхада “Басмала”дан сўнг ҳамд ва наът қисмлар йўқ, асар тўғридан тўғри Соҳибқирон Амир Темурнинг уруғлари ва туғилишлари баёни билан бошланади. Юқоридаги парчани ушбу нусха билан ҳам қиёслаганимизда, 4105 нусха айнан 5738 таянч нусха билан бир хил, фақатгина насрий “Басмала”дан сўнг ҳамд ва наът қисмлари хаттот томонидан тушириб қолдирилган.

Ушбу қўлёзм манбанинг бошидан 12 саҳифа бўш қодирилган. “Темурнома” қўлёзма манбанинг 13 саҳифасидан бошланиб, ҳажми 256 бетдан иборат. Ҳар бир бетда қаторлар сони 11 йўлдан иборат бўлиб, ўлчами 12,5x19. Муаллифи берилмаган, ёзилган жойи ва йили кўрсатилмаган. Хаттот номи ва кўчирилган йили келтирилмаган.

Настаълиқ хатида хушнавис хаттот томонидан кўчирилган. Ҳар бир бет охирида пойгир бериб борилган.

Манбанинг сарлавҳлри кейинчалик қора қалам билан ёзилган. Масалан, манбанинг 10[а] бетида қалам билан قصهٔ تمورنامه “Қиссаи Темурнома” деб сарлавҳа қўйилган. Бу сарлавҳалар хаттот томонидан қўйилмаган. Балки кейинчалик бирор китобхон ёки қўлёзма фонд тадқиқотчилари томонидан ёзилган кўринади. Худди шу каби қалам билан 13 бетда “Каромати шайх” کرامت ش شیخ, 17[а] бетда “Муножот” مناجات, 19[а] бетда “Таваллуди Соҳибқирон” تولد صاحبقیران, 22 бетда “Амир Хоку” امر جاکو , 29[а] саҳифада “Қиссаи Носир Хисрав” قصهٔ ناصر جیثرو сарлавҳалари билан ном қўйилган.

Қўлёзма манбаларнинг матнларини ўзаро қиёслаганимизда матнларда айрим услубий фарқлар кўзга ташланди. Масалан Садра-ш-шариъанинг қизлари Тегинабегимнинг дардига шифо топиш лавҳаси 5738 манбада шундай ифода этилган: ...آخرالامر حضرت شیخ العالم نینگ خذمتللاریغه ایلتب قویدیلار فی الحال حضرتشیخ العالم دعا قیلیب بر ایکی مرتبه کوف سوف دیب دم سالدیلر

-*Охиру*Табдили: “... [1]ایرسه اوشل عاجزه لاری سغایدی *-амр, ҳазрати Шайху-л-оламнинг хизматлариға элтиб қўйдилар. Филҳол, хазрат Шайху-л-олам дуо қилиб бир икки марта “куф-суф”, деб дам солдилар эрса, ўшал ожизалари **соғайди**.”*

185 рақали нусхада эса қуйдагича: ...شیخ العالم نی خذمتلاریغه ایلتیب قیزلارین نزر قیلدی لار شیخ العالم بصدق دعا قیلغاچ درحال صحت بولوب اوتوردی...[2]

*Табдили: “Шайху-л-оламни хизматлариға элтиб қизларин назир қилдилар. Шайху-л-олам басидқ дуо қилғач дарҳол **сиҳат бўлуб ўлтурди**”.*

[1] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 5738. – 3[а] Б.
[2] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 185. – 2 Б.

4105 нусхада: اخر الامر حضرتشیخ العالم دعا قیلیب بر ایکی دم قیلیب کوف سوف *-Охиру“...Табдили:* [1]شفا تابتی شریفه اوشل عاخزهً ایرسه لاری *-амр, ҳазрати Шайху-л-оламнинг хизматлариға элтиб қўйдилар. Филҳол, хазрат Шайху-л-олам дуо қилиб бир икки дам қилиб “куф-суф” дедилар эрса, ўшал ожизаи шарифалари* ***шифо топти****...”*

5738 рақамли манбадаги *“соғайди”* سغایدی сўзи 185 манбада “*сиҳат бўлуб ўтурди”* صحت بولوب اوتوردی шаклда берилса, *4105 нусхада “шифо топти”* شفا تابتی деб берилган.

Амир Тағой Баҳодир ва Тегинабегим (Сакинабегим, Бегинабегим) нинг ақд (никоҳ) қилиниш лавҳаси 5738 нусхада: القصه اندین سونگ اوشال عاجزهً شریفلارینی **<u>طوی</u>** تماشا قیلیب امیر طغای بهادرغه عقد و نکاح مسلمانچیلیغ برله بردیلار گویا کیم افتاب جدیی برجنده ایردی نیستان صدقده فرار تابدی کیم گوهری یکتا دورّ شبچراغ موجود بولغاندک **بیت** عون ایتی عنایت آلی توشتی صدینه دورّ شاهی[2] *ўшал* ***андин сўнг****Алқисса, “* ***ожизаи шарифларини <u>тўй-томошо</u>*** *қилиб, Амир Тағой Баҳодирға ақду никоҳ мусулмончилиғ бирла бердилар. Гўёким офтоб жадий буржинда эрди найистони садафда қарор топдиким гавҳари якто дур шабчироғи мавжуд бўлғандек. Байт : Аъвн этти иноятиолий,* ***Тушди*** *садафина дурри шоҳий”* тарзида берилса, 185 нусхада القصه قزنی **<u>توی</u>** تماشا قیلیب امیر طراغای بهادرغه بردیلارافتاب جدیی برجیده و زحل ساعتیده ایردی آب نیسان صاحبقران اول کچه صدفده قرار تابدی کیم گوهر یکتا دور شبچراغ موجود بولغای ایردی عون ایتی عنایت آلیی دوشدی *-“Алқисса, қизни тўй* [3]شاهی دور صدفینه*тамошо қилиб Амир Тарағай Баҳодирға бердилар. Офтоб жадий буржида зуҳал соатида об найсон Соҳибқирон ул кеча садафда қарор топдиким, гавҳари якто ва дурри шабчироғ мавжуд бўлғай эрди .... Аъвн этти иноятиолий,* ***Душди***

[1] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 4105. – 9 Б.
[2] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 5738. – 6 Б.
[3] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 185. – 3[a] Б.

садафина дурри шоҳий” шаклда, 4105 рақамли қўлёзмада эса القصه عمارت خانقاه تمام بولگاندین سونگ امام صدر اشریعه نینگ قزلارین **توی** قیلیب امیر طغای بهادرغه عقد نیکاح قیلیب بردیلار گویاکه افتاب جدی برجیده ایردی نیستان صدفده قرار تابتی کیم گوهر یکتا دور شبچیراغ موجود بولغای بیت عون ایتی عنایت آلی توشتی صدفینه دور شاهی[1] *“Алқисса,* ***иморат хонақоҳ тамом бўлгондин*** *сўнг Имом Садра-ш-шариъанинг қизларин тўй қилиб Амир Тағой Баҳодирға ақд никоҳ қилиб бердилар. Гўёки офтоб жадий буржида эрди. Найистон садафда қарор топтиким гавҳар якто дурри шабчироғ мавжуд бўлғай. Байт: Аъвн этти иноятиолий,* ***Туштиси*** *садафина дурри шоҳий”,* шаклида берилган.

Ушбу парчани уч нусха билан ўзаро муқояса қилганимизда айрим фарқларни кузатишимиз мумкин бўлди, масалан, 5738 ва 4105 рақамли нусхаларда икки мисра шеър қизил рангдаги “байт” сарлавҳаси остида берилган, 185 рақамли нусхада эса шеър алоҳида ажратиб берилмаган ва “байт” сарлавҳаси ёзилмаган. Нусхаларни чоғиштириш жараёнида шу нарсага амин бўлдикки, одатда қўлёзма манбаларда сарлавҳалар қизил рангда алоҳида ажратиб бериш одат бўлган, аммо 185 рақамли қўлёзма манбада хаттот сарлавҳалар учун жой ташлаб кетган, бироқ сарлавҳалар ёзилмаган.

5738 нусхада ушбу парчадан олдин юз берган воқеага ишора қилиш учун “**андин сўнг”** олмоши қўлланган бўлса, 4105 рақамли нусхада олмош ўрнига юқорида баён этилган воқеани ифода этувчи “***иморат хонақоҳ тамом бўлгондин сўнг”*** жумласи айнан келтирилган. 185 рақамли нусхада эса ушбу жумла тушириб қолдирилган.

Айрим сўзларни турли хил шаклда бериш ўринлари ҳам мавжуд, масалан **“тушди”** сўзи бир нусхада **“тушти”** шаклида берилса, бир

[1] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 4105. –13[а] Б.

нусхада **“душди”** шаклда ёзилган, ёки “тўй” сўзи 5738 рақамли нусхада **ط** ҳарфи билан **طوی** шаклида ёзилган бўлса, қолган икки нусхада **توی** шаклида **ت** ҳарфи орқали ифода этилган.

5738 раққамли қўлёзмада Амир Темур Соҳибқироннинг туғилишлари қуйдагича берилади: ***“....Чаҳоршанба туни шаъбон ойининг йигирма бешинчи туни эрди****. Тарих саккиз юз йилда эрдиким толеъ саратони офтоб дар буржи жадийдурким ҳар вақтики кавкаб саратон жадий буржинда келса, ўшал йиллар фарзанди соҳибқирон пайдо бўлур ва ул толеъ беҳад эрди. Аммо ул соатда уч кимса дунё юзиға келди. Аввал кимса – ҳазрати Искандар Зулқарнайн, дуввим – ҳазрати Муҳаммад Мустафо (саллаллоҳи алайҳи вассаллам), сейум – ҳазрати Амир Темур Соҳибқирон. Эмди ҳар саккиз юз йилда бир Соҳибқирон пайдо бўлурмиш валлоҳу аълам биссавоб”.*

4105 нусхада эса: *“...**чоршанаба кечаси ойининг йигирма бешинчи туни эрди**, аммо торихда саккиз юз йил эрдиким толеъ саратон офтоб дар буржи жадий эрдиким таваллуд қилдилар ва ҳар вақтики кўп саратон жадийни буржига келса ул йил фарзанд вужудға келса соҳибқирон бўлғусидур ва ул толеъи беҳад эрди, аммо ул соатда уч кимарса фарзанд Одамдин ер юзига келдилар: аввал Искандар Зулқарнайн ва иккинчи Ҳазрат Муҳаммад мустафо саллолоҳи алайҳи васаллам, учинчи Амир Темур Соҳибқирон, алқисса, ҳар саккиз юз йилда бир соҳибқирон пайдо бўлур эрмиш валлоҳи аълам... ”*

Юқорида келтирилган парчадан кўриниб турибдики, Соҳибқирон Амир Темурнинг таваллудлари баёни ҳар икки манбада деярли бир хил, аммо баъзи услубий ифодалар бироз фарқ қилади. Масалан: 5738 рақамли нусхада چهارشنبه تونی شغبان آینینگ یگرمه بشینچی تونی ایردی “***Чаҳоршанба туни***

<u>шаъбон</u> ойининг йигирма бешинчи туни эрди” жумласи 4105 нусхада جهارشنبه كچه سى اينينگ يگيرمه بشينچى تونى ايردى ***“чоршанаба <u>кечаси</u> ойнинг йигирма бешинчи <u>туни</u> эрди”*** шаклида берилади. 4105 нусхада хаттот ой номини келтирмаган 5738 манбада ой номи хаттот томонидан аниқ келтирилган, бироқ تونى *“туни”* сўзи икки ўринда такрор қўлланган, 4105 манбада хаттот бир ўринда كچه سى *“кечаси”* иккинчи ўринда تونى *“туни”* сўзини қўллаб такрордан қочган ва услубий тугалликка эришган. Ёки 5738 манбада дунё “Соҳибқирон”ларининг туғилиш тартибини ифодалаган сўзлар форсийда اوّل *“аввал”*, دويم *“дуввим”*, ثيوم *“сейум”* шаклида ифодаланса, 4105 нусхада اوّل *“аввал”*, ايكنچى *“иккинчи”*, اوچونچى *“учинчи”* каби ўзбекча тартиб сонлардан фойдаланган.

Қўлёзма манбалардаги матнларда бу каби услубий фарқларнинг бўлиши, асосан, асарни кўчирувчи хаттотларнинг яшаган ҳудуди билан боғлиқ деб ўйладик. Сабабки, асар муаллифи Муҳаммад Жаъфархожа Хива адабий муҳити вакили бўлган ва “Темурнома”ни туркий тилда ёзишни Хива ҳукумдори таклифига биноан амалга оширган, бу ҳақда муаллиф асарнинг муқаддима қисмида айтиб ўтади. Бироқ асар кейинчалик Бухоро хаттотлари томонидан қайта кўчирилган кўринади. Тарихдан бизга маълумки, Хива адабий муҳитида асосан ўзбек тилида ижод қилинган. Бухоро адабий муҳитида форс тилининг таъсири кучли бўлган, бу адабий муҳитда, асосан, икки тилда ижод қилинган бўлиб форс тилининг таъсири анча юқори бўлган. Шу боис юқоридаги манбаларнинг кўчирилган ери ва хаттот номи қўлёзма манбаларда аниқ кўрсатилмаган бўлсада, уларнинг матн хусусиятидан 4105, 185 инвентар рақамли манбалар Хивада, 5738 инвентар рақамли қўлёзма манба эса Бухорода кўчирилган деган хулосага келишимизга сабаб бўлди.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

5738 қўлёзма манбанинг 12-бетида Соҳибқирон Амир Темурнинг оналари ўғилларини душмандан ҳимоя қилмоқ ниятида оталари Шайху-*л*-оламнинг қабрларига олиб борганлари қуйидагича баён этилган: غایبدین بر آواز بیدا بولوب ایدیکیم اول اوغلاننی بابالاری حضرت شیخ العالم نینگ مبارک مازارلاریغه ایلتینگ دیدی القصه بیت دعونی مظلوم ایرور مستجاب تنگری تعالی قتیده بیحساب[1] *...ғойибдин бир овоз пайдо бўлиб айдиким: ул ўғлонни боболари Ҳазрати Шайху-л-оламнинг муборак мозорларига элтинг, деди. Алқисса, байт:*

Дуои мазлум эрур мустажоб,

Тангри таоло ***қутида*** *беҳисоб.”*

Худди шу лавҳа 4105 рақамли қўлёзмада эса қуйидагича: ...غایبدین بیر آوازبیدا بولوب ایدیکیم اول اوغلان نینگ حضرت شیخ العالمنی مزاریغه آلیب بارغیل دیب ندا یتوشتی بیت دعوی مظلوم ایرور مستجاب تنگری تعالی قاشینده بیحساب[2] *бир “... ғойибдин овоз пайдо бўлуб айдиким: ул ўғлон****нинг*** *ҳазрат Шайху-л- олам****ни*** *мазорига олиб боргил деб нидо етушти. Байт: Дуои мазлум эрур мустажоб, Тангри таоло* ***қошинда*** *беҳисоб ”.*

Ушбу муқоясадан кўриниб турибдики, 5738 қўлёзма манбада услубий сакталиклар йўқ, бироқ 4105 манбада хатот томонидан نی *“-ни”* ва نینگ *“-нинг”* келишикларнинг ўрни алмаштирилиб қўлланилиши услубий ғализликни келтириб чиқарган, ёки байтдаги قتیده *“қутида”* сўзи قاشینده *“қошинда”* сўзи билан алмаштирилган ва байт мазмунига футур етган.

Шунинг билан бирга, қўлёзма манбалардаги келтирилган шеърлар 4105 манбада рамка ичида берилган бўлса, 5738 рақамли манбаларда рамкага олинмай ҳар бир мисра қизил рангли уч нуқта билан ажратиб

[1] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 5738. –12 Б.
[2] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 4105. –21 Б.

кўрсатилган. 185 рақамли манбада эса шеърий парчалар ажратиб кўрсатилмай насрий шаклдек ёзилган.

5738 рақамли манбада Амир Тағой (Амир Тарағай) Баҳодирнинг муножоти қуйдагича берилади: ربنا انداغ صفاتینگ کبریانی حرمتی هم جلالینگ حقی تا عرش علانینگ حرمتی قرة العینم حیات ایله محاسین بیلمدیم سن منگا اگه قیل آدم اتانینگ حرمتی شیش ایله ادریس ایّوب چرچس نی حقی نوح داود سلیمان ار مینانینگ حرمتی کورمدیم نخل اُمیدیم باغ عمریم میوه سین یوسف کنعان یحیا ذکریانینگ حرمتی قیل مدد یعقوبگه اسماعیل ابراهیم خلیل او معظَّم کعبهً طاق صفانینگ حرمتی لوط عیسی سکندر یا شعیبا قولاغیل دانیال لقمانی صالح مصطفا نینگ حرمتی استعانت ایلاگیل یا شیخ العالم بشوا چهار یار حسن حسین کربلانینگ حرمتی بارگاهی عالینگه باش قویدی یغلاب بو امیر کورمدیم نخل اُمیدیم اولیانینگ حرمتی[1]

Табдили:

Раббано андоғ сифотинг кибрёни ҳурмати
Ҳам жалолинг ҳақи то арши аълонинг ҳурмати
Қурратул айним ҳаёт ила маҳосин билмадим.
Сен манга огоҳ қил Одам Атонинг ҳурмати
Шиш ила Идрис, Айюб, Жиржисни ҳаққи
*Нуҳ, Довуд, Сулаймон **армино**нинг ҳурмати*
Кўрмадим наҳл умидим боғ умрим мевасин
Юсуф Каънон, Яҳё, Зикриёнинг ҳурмати
***Қил мадад Яқубга**, Исмоил Иброҳим Халил*
У муаззам Кабъаи тоқ сафонинг ҳурмати
Лут, Ийсои Скандар ё Шийсон қўллағил
Дониёл, Луқмон, солиҳ Мустафонинг ҳурмати
Истиҳонат айлагил ё Шайху-л-олам пешво
Чоҳориёр Ҳасан Ҳусайн Карбалонинг ҳурмати

[1] [1] ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 5738. –14[а] Б

Боргоҳи олиийнгга бош қўйди, йиғлаб бу Амир

Кўрмадим наҳл умидим авлиёнинг ҳурмати

Ушбу муножотни 4105 рақамли қўлёзма манба билан қиёслаганимизда баъзи кичик фарқларни кузатдик, хусусан, учинчи байтнинг иккинчи - "*Нуҳ, Довуд, Сулаймон **арминонинг** ҳурмати*" мисраси бу қўлёзма манбада "*Нуҳ, Довуд, Сулаймон **анбиёнинг** ҳурмати*" шаклида; бешинчи байтнинг биринчи - "***Қил мадад Якубга**, Исмоил Иброҳим Халил*" мисраси "***Қил мадад Юсуфга**, Исмоил Иброҳим Халил*" шаклида ифодаланган. 4105 рақамли манбада муножотнинг тўртинчи байти мисраларининг ўрни алмаштириб ёзилган. Ушбу муножотни 185 қўлёзма манбадан қидириб кўрганимизда ушбу муножот хаттот томонидан тушириб қолдирилганига гувоҳ бўлдик.

Хулоса қилиб айтганимизда, ушбу қўлёзма манбалар турли ҳудудларда кўчирилгани боис уларда айрим матний фарқлар кўзга ташланади, бундай фарқларнинг айримлари, масалан услубий сакталиклар котиблар илмий савияси билан боғлиқ бўлса, айримлари (форсий сўзларнинг ўзбек тилига таржима қилиб бериш) қўлёзма манба кўчирилган адабий муҳит анъаналари билан боғлиқ кўринади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори. - //http://uza.uz/oz/documents/adimiy-yezma-manbalani-sa-lash-tad-i-va-tar-ib-ilish-tizimi-24-05-2017

2. Саид Маҳаммадхожа бин Жъафархожа. Оғози достони Амир Темур кўрагон. ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 5738.

3. Саид Маҳаммадхожа бин Жъафархожа. Оғози достони Амир Темур кўрагон. ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 185.

4. ЎзР ФА Шарқшунослик институти, қўлёзма, инв. № 4105.

5. Шодмонов Н. “Шоҳиду-л-иқбол” – адабий манба (монография). – Т.: Фан, 2009.– Б.34.

6. Зоҳидов Р. “Саботул ожизин”. (Манбалар, шарҳлар, илмий-танқидий матн).– Тошкент: Turon zamin ziyo, 2015. Б. 167.

7. Лихачев Д.С. Текстология. М. – Л.: “Наука”, 1964. С.62.

8. Ҳабибуллаев А. Адабий манбашунослик ва матншунослик. – Т.: Фан, 2000. – Б.133.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ERKİN AZAM'IN EDEBİ KİŞİLİĞİ ÜZERİNE

ШТРИХИ К ПОРТРЕТУ ЭРКИН АЪЗАМА

DRAWS THE PORTRAIT OF ERKIN A'ZAM

Obid SHOFIYEV

Termiz Devlet Üniversitesi öğretmeni, PhD

Özbekistan Respublikasi

Özet

Bu makalede, Özbek yazar Erkin Azam'ın hayatı ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Hikâye, kıssa, roman, tiyatro ve köşe yazıları yazarlığı yapan edibin sanat dünyasına genel olarak bir göz atılmıştır.

Özbekistan halk yazarı Erkin Azam 20. yüzyılın 70'li yıllarında edebiyat aleminde görülmeye başlamıştır. Bu dönem Özbek edebiyatı kendisinin büyük bir değişim sahfasını yaşamaktaydı. Özellikle genç nesil Özbek yazar ve şairleri edebiyata yeni bir ruh, cazibe kazandırdığı görülür.

Erkin Azam sürekli olarak, hem manevi marifi, hem de sosyal edebi hayata faal katılan yazarlardan biridir. O, birçok yayın kurullarında tecrübe edinmiş, Özbekistan bağımsızlığa kavuşunca da devlet kurulllarında yüksek kademelerde çalışmıştır.

Erkin Azam, pek çok öykü, dram, sinema yazıları ve gazete makalelerinin yazarı olmakla birlikte bir de roman sahibidir. O, hangi janrda yazsa da kendine özgü bir yöntemiyla ayrıcalıklıdır. Onun icadında sadece Özbek edebiyatı değil, belki de Dünya edebiyatı temsilcilerinin gelenekleri hissedilir. Örneğin, Cengiz Aytmatov, Nodar Dumbadze, Fazil İskender, Aziz Nesin gibi yazarların icadı onun için birer ilham kaynağı olmuştur. Onun

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

eserlerinin çoğu kahramanlar delikanlı, inatçı bir karaktere sahiptirler. Ayrıca Erkin Azam'ın icadında kina (ironik) yöntemi öncülük taşır.

Erkin Azam'ın eserleri bir çok yabancı dillere çevirilmiştir. Örneğin, onun çalışmaları Çek, Rus, İngiliz, Fransız dillerinde yayınlanmıştır. Sinema yazıları ise dünyanın bir çok ödüllerini kazanmıştır. O, bugünlerde de yoğun edebi çalışmalar sürdüren bir edip olarak bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erkin Azam, Özbek edebiyatı, publicist, editör, edebi tür, hikâye, kıssa, roman.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Резюме

В данной статье освещается жизненный и творческий путь народного писателя Узбекистана Эркин Аъзама. Даны штрихи к портрету литератора, драматурга и публициста.

Своим творчеством народный писатель Узбекистана Эркин Аъзам стал популярен еще в 70-х годах XX века. В этот период в литературной жизни произошли глубокие изменения, чему должна этому поколению литература данных годов.

Эркин Аъзам – творческий человек, активно участвующий в духовно-просветительской и социально-художественной жизни общества. Он практиковался во многих редакционных советах, а в годы Независимости работал в вышепоставленных органах.

Он является автором в множественном количестве рассказов, художественных произведений, проз, публицистических статей и одного романа.

Независимо от художественного жанра и направления, стиль писателя явно отличается. И он глубоко связан с традициями всемирно известных писателей. Становлению творчества Э.Аъзама, способствовали литературные наследия Н.Думбадзе, Ф.Искандера и А.Несина.

Большинство героев писателя – это резкие, строптивые люди, которыми обусловливается иронический характер творческого стиля писателя.

Произведения Э.Аъзама переведены на иностранные языки, как русский, чехский, английский, французский, а фильмы снятые на основе этих произведений, удостоены лучших наград мировой кинематографии.

Ключевые слова: Эркин Аъзам, узбекская литература, публицист, редактор, жанр, рассказ, повесть, роман.

Summary

In the article is given a look to the way of life and creative work of Erkin A'zam, people's writer of Uzbekistan. The literary portrait is given to the creative activity of writer, dramatist and publicist.

The People`s writer of Uzbekistan Erkin Azam is appeared in uzbek literature in 70s of XXth century. This was the period of radical changes in Uzbek literature. Representatives of this period have brought new spirit, and magnetism to the literature. Erkin Azam is one of the writers, who has been actively participating in educational-spiritual, social-literary life. He has improved his professional experience in different editorial offices, and as Uzbekistan got its independence he worked in high positions of different governmental organizations.

He has created many stories, essays, art works, dramas, publicistic articles and a novel. Erkin Azam`s own style is can be always seen in any genre, which he wrote. The traditions of not only uzbek literature, but traditions of world literature representatives can be felt in his works. The creative works of Chinghiz Aytmatov, Nodar Dumbadze, Fazil Iskandar, Aziz Nesin served as an experience school for the writer.

The main characters of his works are depicted as direct, obstinate and stubborn people. Irony is widely used in creative works of Erkin Azam.

The works of Erkin Azam are translated into different foreign languages, particularly, into Czech, Russian, English and French languages. The films created by the scenery of Erkin Azam has won prestigious awards of the world. The writer is actively working at present.

Key words: Erkin A'zam, uzbek literature, publicist, editor, genre, story, narrative, novel.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

1990'lı yılların başlarında küresel siyaset arenasında yetmiş yıl hüküm süren büyük bir imparatorluğun yıkılışına şahit olundu. Bu imparatorluğun aslında sahte gayeler, cebir ve baskı politikaları üzerine inşa edildiği görüldü. Bir nesil, samimiyetle inandığı ve kurtuluş beklediği sistemin seraptan başka bir şey olmadığını geç anladı ve aldatıldığını, ömrünün yalanlarla geçtiğini fark etti. Bu uyanış, doğal olarak insanların dünya görüşünü etkiledi. Bu değişim, bu tesir edebiyata da yansıdı. Bu devrin şiirine, nesrine, tiyatro eserlerine ya da sosyal ve siyasal yazılarına bakıldığında mezkûr durum rahatlıkla görülebilmektedir. Hal böyle olunca, bu devirde kaleme alınmış -insanların zihinsel değişimlerini aksettiren- edebi eserlerde dönemin sosyo-psikolojik etkenleri, tefekkürdeki evrilişler ve idealleştirilen fikirler vb. meseleleri tetkik etmek ehemmiyet arz etmektedir.

1970'li yıllarda Özbek edebiyatında belli ölçüde bir yenilenmenin başladığı bilinmektedir. Bu yıllardan itibaren edebiyat dünyasında yeni bir nesil boy göstermeye başlar. Bu neslin temsilcilerinden Togay Murad, Murad Muhammed Dost, Erkin Azam, Hayriddin Sultan gibi edipler Özbek milli nesrine yeni, farklı bir bakış açısıyla yazılmış eserler kazandırırlar. Özbek edebiyatına yeni bir ruh, cazibe, heyecan katarlar. Bu neslin temsilcilerinden Erkin Azam'ın eserlerinin ayrı bir yeri vardır.

Çağdaş Özbek nesrinin büyük temsilcisi, senarist, tiyatro yazarı sosyo-kültürel birçok yazının müellifi, Özbekistan Halk Yazarı Erkin Azam 10 Ağustos 1950'de Surhanderya vilayetinin Baysun ilçesinde dünyaya gelir. Geleceğin edibi, 1967 yılında ortaöğrenimini tamamlar ve Taşkent Devlet Üniversitesi (şimdiki Özbekistan Milli Üniversitesi) Gazetecilik Fakültesine girer. 1972 yılında Gazetecilik Fakültesini bitirir ve Cumhuriyet Radyosu'nda çalışmaya başlar. Önce Vatandaş adlı programın sunuculuğunu yapar, sonra "Edebî ve Dramatik Yayınlar Bölümü"nde editörlük görevini üstlenir. 1976-1981 yıllarında *Gülistan* dergisinde yazarlık ve sekreterlik yapar. 1981-1986 yıllarında *Yaşlik* (Gençlik) dergisinde mensur yazıların yayın yönetmenliğini üstlenir. 1986-1992 yıllarında Gafur Gulam Neşriyatı'nda yazı işleri müdürlüğü, 1991-1994 Özbekistan Milli Haber Ajansı'nda başmüdür yardımcılığı görevine getirilir. 1994 yılından beri Tefekkür dergisinde baş editör olarak çalışmaktadır. Erkin Azam iki kez (1994, 2004) Özbekistan Cumhuriyeti Ali Meclisi'ne milletvekili olarak girer. 1998 yılında "Özbekistan Cumhuriyeti'ne Hizmet Eden Gazeteci" unvanına layık görülür. Edibe 2016 yılında "Özbekistan Cumhuriyeti Halk

Yazarı" unvanı verilir. Yine aynı yıl "Yılın En İyi Tiyatro Yazarı" seçmelerine adaylığı üzerine "İtiraf" adlı milli ödüle layık görülür.

Edip, henüz öğrencilik yıllarında yazarlığa merak sarar. Aile çevresi de onun yazar olarak yetişmesinde belli bir etkiye sahiptir. Erkin Azam'ın babası öğretmen olup, kitaplarla iç içe bir yaşamı vardır. Yazarın kendisi tarafından kaleme alınan biyografisinde aile çevresi hakkında şu satırlar dikkat çeker: " … Biz on bir çocuk, şöyle bir ortamda yetiştik. Ben kitap okumaya başladığım dönemde aile kütüphanemizde *Hamse*'den tutunuz da *Tom Sawyer'in Serüvenleri*'ne kadar birçok kitap vardı. Tabir caizse, evimizdeki öğrenme yarışı sayesinde ablalarımın, ağabeylerimin ve küçük kardeşlerimin her biri ilkokuldan üniversiteye kadar her aşamada daima en başarılılardan biri oldular"[1].

Müstakbel edibin annesi de evladının yazar olmasında mühim bir role sahiptir. Bu konuda yazar şunları belirtir: "Annemiz mektep görmemiş lakin çok akıllı bir kadındır. Atasözleri, temsiller ve benzeri hikmet dolu sözleri kullanmadan konuşmazlar. Bunların bir kısmının kendisine ait olduğundan şüphem yok. 'Benim akademisyen annem' diyerek takılırım bazen"[2].

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Aile ortamının tesiri, özellikle kitap sevgisi onun kalemi eline erken yaşta almasını sağlar. Edip, otobiyografisinde bu konuya da değinir: "Gerçi tahminen dördüncü, beşinci sınıflarda şiir ve hikâye yazmaya başlamış ve bu hevesle yanıp tutuşuyor olsam da hayallerim arasında pilot hatta dağ taş demeden gezen jeolog olmak da vardı. 'Keşke hem yazar hem pilot hem de jeolog olsam!' diye düşündüğüm olurdu. Çocukluk hayalleri işte… Müzik ve tiyatroya da çok hevesliydim. Öğrenci piyesleri yazıp okulun sahnesinde oynadığım günler aklımda. İnatçılığımdan mıdır, çok da fırça yerdim"[3].

Erkin Azam'ın bir grup hikâyesi 1974 yılında *Gülistan* ve *Şark Yıldızı* dergilerinde peş peşe yayımlanmaya başlar. İstidatlı yazar bu ilk yazılarıyla okuyucunun gönlünde yer edinir. Üç yıl sonra *Chiroqlar o'chmagan kecha* (Işıkların Sönmediği Gece) adıyla ilk hikâyeler toplamı basılır. Bu tarihten sonra sırasıyla *Otoyining tug'ilgan yili* (Atayî'nin Doğduğu Yıl,

[1] Erkin Azam. Gapni o'zimdan boshlasam... / Ertalabki xayollar. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 2015. – S. 4.
[2] Erkin Azam. Gapni o'zimdan boshlasam... / Ertalabki xayollar. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 2015. – S. 4.
[3] Erkin Azam. Gapni o'zimdan boshlasam... / Ertalabki xayollar. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 2015. – S. 4-5.

1981), *Olam yam-yashil* (Âlem Yemyeşil, 1984), *Javob* (Cevap, 1986), *Bayramdan boshqa kunlar* (Bayramdan Başka Günler, 1988), *Pakananing oshiq ko'ngli* (Cücenin Âşık Gönlü, 2001), *Kechikayotgan odam* (Geciken Adam, 2002), *Jannat o'zi qaydadir?* (Cennetin Kendisi Nerededir?, 2007), *Ertak bilan xayrlashuv* (Masal ile Vedalaşma, 2007), *Guli-guli* (Güli Güli, 2009), *Shovqin* (Gürültü, 2011), *Ertalabki xayollar* (Sabahki Hayaller, 2015) adlı kitapları neşredilir. Yazarın bazı eserleri yabancı dillere tercüme edilir. Eserlerinden seçmelerin yer aldığı bir kitap *Mir v svetax* adıyla Rusça neşredilir. Yazarları arasında Erkin Azam'ın da olduğu *Shayxlar va jononlar* (Şeyhler ve Cananlar) kitabı 1991 yılında Çekçe basılır. 2015 yılında iki kıssa[1] ve iki hikâyesini içeren kitap *Farevell to Fairy Tales* adıyla İngilizce, *Adieu aux contes de fées* adıyla da Fransızca yayımlanır. Kitap, İngilizceye şair ve tercüman Azam Abid, Fransızcaya ise Shoazim Minovarov ile Olima Nabiyeva tarafından aktarılmıştır.

Her iki kitabın galası Özbekistan'ın UNESCO temsilciliği tarafından Washington ve Paris'te gerçekleştirilir ve programa meşhur kişiler, diplomatlar, sanatçılarla birlikte Erkin Azam da iştirak eder. Özbekistan'ın UNESCO temsilcisi Lale Kerimova Tillayeva açış konuşmasında Erkin Azam'ın Özbek edebiyatının gelişmesine sağladığı katkının önemine dikkat çekerken şunları belirtir: "İnsanın tabiatını çok iyi okuyabilme kabiliyeti ile yoğrulmuş olan edibin eserleri, müellifin fikir dünyasının genişliğini ve manevî değerlerini terennüm etmektedir"[2].

2016 yılının son aylarında Özbekistan Halk Yazarı Erkin Azam'ın *Buyuk osiy Shayx San'on vorislari* (Büyük İsyancı Şeyh Senan'ın Varisleri) kitabı İngilizce *Heirs to the Great Sinner Sheikh San'on* adıyla İngiltere'de neşredilir ve Londra'da Avrasya Yazarlar Birliği himayesinde "Open Eurasian Literature Festival & Book Forum-V" ismiyle gerçekleştirilen uluslararası kitap fuarında galası tertip edilir. Hertfordshire Press Yayınevi tarafından basılan kitapta yazarın *Shovqin* (Gürültü) adlı romanıyla birlikte *Guli-guli* (Güli Güli), *Pakananing oshiq ko'ngli* (Cücenin Âşık Gönlü) adlı kıssaları, *Yozuvchining bog'i* (Yazarın Bahçesi), *Musofirning qizini it qopdi* (Yabancının Kızını Köpek Isırdı) adlı hikâyeleri dahil edilmiştir. Kitabın editörü ve önsöz yazarı Kerol Yermakova, eser hakkında şunları belirtir:

[1] Kıssa: Özbek edebiyatında hikâyeden uzun, romandan kısa olan edebi türe verilen ad. Uzun öykü, povest.
[2] http://www.lolakarimova.com.

"Edebî faaliyetlerim süresince Sovyet ülkeleri edebiyatlarına mensup birçok kitabın editörlüğünü yaptım. Bu bağlamda Erkin Azam'ın kitabı ellinci işim. Gerçi kitapta 'Büyük İsyancı Şeyh Senan'ın Varisleri' adlı eser olmasa da kitaptaki eserlerin tamamının o meşhur Şeyh Senan'ın itikadî felsefesine uygunluğu sezilebilmektedir. Edibin eserlerini okurken bugünkü Orta Asya'nın kalp atışlarını duyuyor gibi oluyoruz"[1].

Erkin Azam sonraki yıllarda mahir bir tiyatro ve senaryo yazarı olarak da tanınır. Yazarın eserleri temelinde *Chantrimore*, *Piyoda* (Piyade), *Dilxiroj (Yürek Dağlayan), Erkak* (Erkek), *Suv yoqalab* (Su Boyunca), *Zabarjad* (Zeberced), *Jannat o'zi qaydadir?* (Cennetin Kendisi Nerededir?), *Parizod* (Perizat) gibi filmler çekilir. Bu filmlerin çoğu muhtelif ülkelerde gerçekleştirilen film festivallerine katılır ve hatırı sayılır ödüllere layık görülür. *Parizod* (Perizat) filminin galası 2013 yılında Paris'te yapılır ve sinema eleştirmenlerinin beğenisini kazanır.

Erkin Azam, köşe yazarlığı konusunda da oldukça aktif ve verimli bir yazardır. Köşe yazıları da kendilerine has derinliği ve güncelliğiyle önemli bir yere sahiptir. Yirmi üç yıldan beri Özbekistan'ın en önemli manevi ve eğitsel yayınlarından biri sayılan Tefekkür dergisinde baş editördür. Derginin ilk sayısından itibaren yayımlanan makale, sohbet ve incelemeler, bilimsel güncellik ve ehemmiyeti açısından herkesin ilgisini çekmeyi başarır. Bu, mutlaka dergide çalışan personelle birlikte baş editörün de zahmetli çalışmalarının semeresidir. Derginin editör köşesinde çıkan köşe yazıları da yazarın edebi türlerde kaleme aldığı diğer eserleri gibi sevilerek okunmaktadır. Malum olunduğu üzere köşe yazıları toplumdaki günlük gelişmeleri yansıtan bir türdür ve bu yönüyle önemli bir boşluğu doldururlar. Erkin Azam'ın köşe yazıları kinaye ve mizah ile yoğrulmuş olup, daha önce hiç duyulmamış fikir ve sözlerin ahengi okuyucuda derin izler bırakır.

Özbekistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında yayımlanan makalelerinde edibin vatan, vatanseverlik, hürriyet ve bağımsızlık hakkındaki fikir ve mülahazaları beyan edilir. Bağımsızlığın ilk yıllarında aydınlar, şairler, yazarlar, gazeteciler ve âlimlerin omuzlarına düşen bir sorumluluk vazifeleri vardı. Erkin Azam da bir kalem erbabı sıfatıyla bu sorumluluk vazifesinden kaçmaz. Bunu anlayabilmek için topluca basılmış makaleleri

[1] "Jahon adabiyoti" dergisi, № 12, 2016. – S.129.

arasından *Vatan mas'uliyati* (Vatan Mesuliyeti), *Dohiyparastlik dardi* (Dahiperestlik Derdi), *Kulgidan yig'i chinroq* (Gülmektense Ağlamak Daha Gerçek), *Erkinlikning sharti* (Bağımsızlığın Şartı), *Demokratiya nadir?* (Demokrasi Nedir?) gibi makalelerine bakmak yeterlidir.

İlk yazılarından günümüze dek farklı türlerde ortaya koyduğu eserlerinde edibin 'söz'e bir kuyumcu hassasiyetiyle yaklaştığına, edebiyata, sanata karşı çok istekli olduğuna şahit oluruz. Yazarın eserlerinde lirizm, kinaye ve hafif mizah ağır basar. Sanatının bir diğer hususiyeti de eserlerindeki insanî duygular ve ilişkilerin samimi bir dille tasvir edilmesidir. Yazar, insan tabiatının çeşitliliğini, fiil ve davranışlarını, karakteristik özelliklerini, eserlerinde kendine has bir üslupla yarattığı tipler vasıtasıyla ifade eder. Aşağıda yazarın sanatının kendine has yönlerini örneklerle izah etmeye çalışacağız.

Yalnız Erkin Azam'ın değil belki de Özbek Edebiyatı'nın en seçkin eserlerinden biri sayılan *Anoyining jaydari olmasi* (Enayinin Yerel Elması) hikâyesinde en yüce duygulardan biri olan "dostluk" yüceltilir. Hikâyenin başkahramanı Ramazan'ın fıtratındaki dürüstlük, açık yüreklilik, sevgi ve sadakat samimi bir üslupla tasvir edilir. Ramazan'ın bavulundaki yerel, doğal elmalar, berrak, saf duyguları temsil ediyor gibidir. Hikâyede sevgi, muhabbet, doğru sözlülük, açık yüreklilik gibi saf insani duygulara dikkat çekilir.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Erkin Azam'ın hikâyelerinde inatçı, dik başlı insan tipine sık rastlanır. *Piyoda* (Piyade) hikâyesinin başkahramanı Berdibay inatçı, dik başlı bir tiptir. O, gönlünden geçeni tereddüt etmeden söyler; sözleri kinayeli, iğneleyici ve ironiktir. Erkin Azam'ın üslubuna has olan kinayeli söylem, hikâyenin okuyucu üzerindeki tesir gücünü artırmaktadır. Aslında Berdibay'ın kinayeli ve iğneleyici sözleri, onun iç dünyasındaki dizginlenemeyen hoşnutsuzluğu dışa vurmaktadır. Berdibay, döneme ayak uyduramayan tip olarak karşımıza çıkar. Gerçi yaptığı işler pek fayda vermese de dik başlılığı, inatçılığı yüzünden pes etmemektedir. Berdibay'ın tek isteği, annesi, babası ve kardeşleriyle birlikte bir aile çatısı altında yaşayabilmektir. Evet, Berdibay cemiyetteki değişimleri, yenilikleri kabul etmiyormuş gibi görünse de onun hedeflerinden biri, insanlar arasında gittikçe azalmakta olan sevgi ve dostluk bağlarını güçlendirebilmektir.

Edibin bir diğer hikâyesi *Bizning tog'a* (Bizim Dayı)'nın başkahramanı Gazanfer de dik başlı, inatçı tabiatlı bir tiptir. Gazanfer Dayı, kendini sülalesinin büyüğü saymaktadır. Hatta yaşça küçük akrabalarının kendine danışmadan bir iş yapmamalarını arzu etmektedir. Zengin bir işadamı olan yeğeni Emir'le pek anlaşamamaktadır. Ama bu yeğeninin binası yandığında, -yeğeni uzun bir yolculukta olduğu için- kendi binasını yarım bırakıp yanan evi tamir eder. Bu tipte, Özbeklere has gurur, mertlik ve cömertlik tecessüm etmektedir.

Ta'ziya (Taziye) hikâyesinde, Sovyet Dönemi'nde ömrünü sisteme adayan, ona sadık kalan ve kurtuluşu ondan bekleyen Salim Karar tipiyle karşılaşırız. Salim Karar ilk bakışta inançsız, ateist, Parti'nin sadık hizmetçisi gibi dursa da aslında takvalı biri olduğu görülecektir. Onun bu sırrını staj için gelen öğrenci, yani hikâye anlatıcısı öğrenir. Bu durum Salim Karar'ı endişelendirmeye başlar. Yazar, toplum içinde bireylerin sürekli bir korku içinde yaşadıklarını Salim Karar örneği üzerinden gözler önüne serer.

Erkin Azam, kıssacılık konusunda da en üretken yazarlardan biri olarak kabul edilir. *Otoyining tug'ilgan yili* (Atayî'nin Doğduğu Yıl), *Javob* (Cevap), *Bayramdan boshqa kunlar* (Bayramdan Başka Günler), *Pakananing oshiq ko'ngli* (Cücenin Âşık Gönlü), *Guli-guli* (Güli Güli) gibi eserleri bu tespiti doğrulamaktadır.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Otoyining tug'ilgan yili (Atayî'nin Doğduğu Yıl), Erkin Azam'ın kıssacılıkta kendine has bir yol ve üsluba sahip olduğunu gösterir. Yazar, kıssada gerçekler karşısında kendi düşüncelerini, kahramanların duruş ve karakterlerini Askar adlı kahraman üzerinden okuyucuya aktarır. Bir öğrenci olarak karşımıza çıkan Askar, doğal olarak gençliğe has coşkunluk, haylazlık ve yaramazlık gibi davranış kalıplarından uzak değildir. Fakat Askar akranlarından farklıdır. Haylazlığı da yaramazlığı da sevgi ve davranışları da başkacadır. Bu halet, onun çevresiyle olan ilişkilerinde rahatlıkla sezilebilmektedir. Kıssaya baştan sona kinayeli bir üslup hâkimdir. Erkin Azam ve çağdaşı diğer ediplerin eserlerindeki kinayeli dil, doğrudan onların yaşadığı sosyal muhit ile ilgilidir. Malum olduğu üzere sosyalist rejim edebiyatı da siyasallaştırmış ve onu kendi mecrasına çekmiştir. Yazarlar mevcut sistemin baskısı altında eserler vermiş, Sovyet mefkûresi akidelerine boyun eğmişlerdir. Edebiyat için bir kalıp, bir sınır belirlenmiş ve bu saha daima nezaret altında tutulmuştur. Fakat şu da bir gerçek ki, sanat ve edebiyat gönül işidir. Onu hangi güç kafese salarsa salsın, aynı ölçüde bir güçle oradan çıkmanın yollarını arayacak; bu uğurda her türlü engeli dağıtarak kendine

bir yol bulmaya çalışacaktır. Özbek edebiyatı da bağımsızlık dönemine kadar kafese salınmış bir kuş gibidir. Özellikle dünya edebiyatının ulaştığı seviye ve seçkin eserlerden haberdar olamayış, yazarların imkânlarını bir ölçüde sınırlamaktaydı. Buna rağmen Özbek edebiyatı o dönemde de birkaç istidatlı edip yetiştirebilmiştir. Bu yazarlar mevcut kalıpları yıkmaya çalışırlar. Vatandaşlarının sevincini, arzu ve isteklerini, dertlerini, ıstıraplarını sembollerle olsa da dile getirirler. Özbek edebiyatının sevilen şairlerinden Abdulla Arifov sadece *Tilla baliqcha* (Altın Balıkçık) şiirinde bile, bütün bir milletin o dönemki durumunu, ahvalini havuzda yaşayan küçük bir balık sembolü üzerinden gözler önüne serebilmiştir. Erkin Vahidov'un, *Ruhlar isyoni* (Ruhlar İsyanı) destanında ele aldığı Hindistan'ın istiklal kahramanı Nezrul İslam simgesi üzerinden kendi halkının bağımsızlığını arzuladığını görmek pekâlâ mümkündür. Yine Pirimkul Kadirov, Adil Yakubov gibi yazarların tarihî konuları işledikleri edebi eserleri vasıtasıyla, geçmişte, milletin kendi tarihine, hürriyet uğruna mücadele eden öz kahramanlarına, bilge âlimlerine sahip olduğunu ortaya koyarlar. 1970-80'li yıllarda Özbek edebiyatında birçok esere sembolik anlatım ve kinayeli bir üslubun hâkim olduğu görülmektedir.

Otoyining tug'ilgan yili (Atayî'nin Doğduğu Yıl) kıssası, içtimai muhitin aksi sedası sıfatıyla yazılmıştır dense yanlış olmaz. Askar'daki boşboğazlık, küstahlık, umursamazlık - kendisinin ifade ettiği gibi- sadece dedesinden kalan miras değil, aynı zamanda sosyal çevrenin, dönemin değerleri ve geleneklerinin tesiriyle peyda olmuştur.

Erkin Azam'ın bir diğer kıssası *Javob* (Cevap)'daki Elçiyev tipi, Askar'a tamamen zıttır. Mülayimlik, itaatkârlık, cesaretsizlik onun tabiatına has özelliklerdendir. *Javob* (Cevap)'da hakikat, kahramanın iç dünyasında gerçekleşen gelişim ve değişimler yoluyla yansıtılır. Burada psikolojik tahlil önemli bir yer tutar. Elçiyev, sürekli özeleştiri yapar. Birçok yerde içindeki 'ben' ile kâh anlaşma yapar kâh bahse girer ve yeri geldiğinde de 'ben'le mücadeleye girişir.

Elçiyev, aydın kesimi temsil eder. Maliye idaresinde müfettiş olarak çalışmaktadır. Dışarıdan bakıldığında kusursuz gibi görünen Elçiyev'in iç dünyasındaki çalkantıları yazar, okuyucuya bir bir gösterir. İntihara girişir fakat hayatta kalır. Hastanede yatarken hayatının muhasebesini yapar. Eserin sonunda Elçiyev'i hayata yeniden başlamaya ahdetmiş, tamamen değişmiş halde görürüz. Yeni Elçiyev, mücadele yolunu seçmiştir.

Elçiyev'i cismani ağrılardan ziyade ruhsal darbeler huzursuz etmektedir. Elçiyev helalince ve dürüst yaşamakta, hiç kimseye kötülüğü reva görmemektedir. Onun hayatı bir yönden herkesin gıpta edeceği türdendir. Başka bir yönden bakıldığında bunun tersini görürüz. Bütün mesele onun kalbinde, ruhundadır. Yazar, onun iç dünyasındaki çalkantıları monolog-itiraf, monolog-hatıra, monolog-muhakeme, monolog-teftiş gibi iç monologlar[1] vasıtasıyla yansıtır. Kıssa, geriye dönüş tekniğiyle yazılmıştır. Olayların gelişimi, yukarıda belirtildiği üzere esasen Elçiyev'in hayata bakışıyla şekillenmektedir. İntihara teşebbüs edip hastaneye düşen Elçiyev bütün hayatını gözden geçirir. Yazar burada tarafsız bir pozisyonda kahramanını değerlendirir[2] Onun karakterindeki, ruhundaki değişimler, hayatındaki bütün dönüşümler, kalbindeki mücadelenin ürünüdür. Elçiyev, içindeki 'başka adam'la acımasız bir mücadele içindedir. O kendini tanıdıkça kendinden aynı ölçüde nefret eder. Bu yüzden yakınlarının yüzüne bakmaktan kaçınır. Elçiyev, sembolik olarak uysal, itaatkâr insan tipini temsil etmektedir.

Erkin Azam'ın *Shovqin* (Gürültü) adlı romanı, Özbek romancılığında ayrı bir yere sahiptir. Romanın esasını 1990'lı yılların riskli, nazik olayları oluşturmaktadır. Eserin başkahramanı Ferhat Ramazan'ın geçmişi ele alınırken onun memlekette görüp geçirdikleri hikâye edilir. Yıllar sonra gençliğinin geçtiği memlekete doğru yol alan Ferhat Ramazan'ın hatıraları, düşünceleri esasında kurgulanan romanın kompozisyonu oldukça mürekkeptir. Eser ayrı ayrı isimlendirilen bölümlerden oluşur. Bu bölümler ortak bir olay etrafında birleşir. Romanda 1990'lı yılların sonlarında geniş bir ülkenin başkentinde cereyan eden siyasi olaylar, gürültü ve patırtı işlenir. Bu nazik devirdeki insanların haletiruhiyesi, sosyal ilişkileri gözler önüne serilir.

Yalnız bir makale ile Erkin Azam'ın sanatını yeterli bir şekilde ele almak mümkün değildir. Biz yazarın sanat dünyası üzerinde kısaca duruverdik. Aslında onun roman ve öyküleri, tiyatro eserleri, köşe yazılarının her biri ayrı ayrı incelemelerin konusudur. Sonuç olarak, Erkin Azam çağdaş Özbek edebiyatının en güçlü temsilcilerinden biridir.

[1] Qo'chqorova M. Erkin A'zam nasri va kinoyaviy badiiy shartlilik / Erkin A'zam badiiy olami (to'plam). Taşkent: Turan Zemin Ziya Neşriyatı, 2014. – S. 91.
[2] Qo'chqorova M. Erkin A'zam nasri va kinoyaviy badiiy shartlilik / Erkin A'zam badiiy olami (to'plam). Taşkent: Turan Zemin Ziya Neşriyatı, 2014. – S. 92.

Kaynaklar

1. Аъзам Э. Пакананинг ошиқ кўнгли: Уч қисса ва уч ҳикоя. – Тошкент: Маънавият, 2001. – 208 б.
2. Аъзам Э. Кечикаётган одам. Қиссалар. – Тошкент: “Шарқ”, 2002. – 448 б.
3. A’zam E. Ertak bilan xayrlashuv: qissalar va hikoyalar. – Тошкент: O’zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2007. – 200 b.
4. Аъзам Э. Жаннат ўзи қайдадир: ҳикоялар, киноқиссалар, драматик асар ва публицистик миниатюралар. – Тошкент: Шарқ, 2007. – 272 б.
5. Аъзам Э. Гули-гули: қиссалар, киноқиссалар, драматик асар. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. – 232 б.
6. Аъзам Э. Шовқин: роман, қисса, ҳикоялар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – 288 б.
7. Аъзам Э. Эрталабки хаёллар. Тошкент: Ўзбекистон , 584 б.
8. Норматов У. Нафосат гурунглари. – Тошкент: Muharrir, 2010. – 390 б.
9. Расулов А. Услуб – истеъдод портрети (Эркин Аъзам ижоди) . – Тошкент: Янги аср авлоди, 2013. – 108 б.
10. Шарафиддинов О. Довондаги ўйлар. – Тошкент: Маънавият, 2004. – 528 б.
11. Шералиева М. Бобурнинг андишаси. –Тошкент: Turon zamin ziyo, 2015. – 88 б.
12. Шералиева М. Ҳозирги ўзбек насрида киноя (монография). –Тошкент: Akademnashr, 2016. – 224 б.
13. Қўчқорова М. Эркин Аъзам насри ва киноявий бадиий шартлилик / Эркин Аъзам бадиий олами(тўплам). – Тошкент: Turon Zamin Ziyo, 2014, 304 б.
14. Дўстмуҳаммад Х. Концепцияни янгилаш учун // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – 1990. 16 феврал.
15. Йўлдошев Қ. Самимий тасвир ҳарорати // Тил ва адабиёт таълими. – 2010. 7-сон.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

16. Jahon adabiyoti" dergisi, № 12, 2016.

17. http://www.lolakarimova.com.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

SALMAN MÜMTAZ: AZERBAYCAN FOLKLORUNUN FEDAİSİ

Tahir ORUCOV

(Azerbaycan, Bakü)

AMEA Folklor Enstitüsü,

Filoloji üzre felsefe doktoru

ÖZET

Salman Mümtaz, Azerbaycan folklorunun toplanmasında ve incelenmesinde büyük rolu olan, ünlü folklor bilginlerinden ve edebiyat eleştirmenlerinden biri olmuştur. Makale, Azerbaycan'da folklorun toplanması, derlenmesi ve yayınlan-masına istisna bir hizmeti olan Salman Mümtaz'ın folklor fealiyyetine adanmıştır.

S. Mümtaz, 1884 yılında Azerbaycanın Şeki bölgesinde doğdu. İki yaşında-ken, annesi Zahra hanum ile birlikte Türkmenistana- Aşkabat'a taşındı ve Azerbaycan'da Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar orada yaşadı. Salman Mümtaz, ilkokul eğitimini, Aşkabat'taki Mirza Asadullah'ın özel okulunda, Arapça, Farsça ve Urduca okudu.

Salman Mümtaz, Azerbaycan folklorunun toplanılmasında ve araştırılmasında en popüler folklor bilginlerinden biriydi. 1927-1928'te iki ciltli " El Şairleri" kitabını yayımladı. 1923 yılında S. Mümtaz Aşık Kurbaninin şiirlerini, Sarı Aşığ'ın şiirlerini, bayat'ılarını, hem de halk arasından atasözleri ve mesellerini yazabildi. S. Mümtaz ayrıca bir çok tarihi gerçeği açıklayan ve onlara ilk yorumu yapan bir folklor bilimcisi idi. Salman Mümtaz aynı zamanda "Kitabi Dada Gorgud", Sarı Aşik, Aşık Qurbani, hem de aşık sanatı, ozan yaratıcılığı, halk şiiri ve s. haqqında daha çok yazdı.

Genel olarak, Salman Mümtaz, Azerbaycan folklorunun toplanmasında, sistemleştirilmesinde, derlenmesinde ve yayınlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Makale, S. Mümtaz'in bu alandaki faaliyetlerini araştırmakta ve incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Salman Mümtaz, Azerbaycan folkloru, Abbas Sahhat, M.A Sabir, "Molla Nasreddin" dergisi, Nuru Paşa, Enver Paşa, NKVD, repressiya.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Salman Mumtaz: The sacrifice of Azerbaijani folklore

ABSTRACT

Salman Mümtaz was one of the renowned literary scholar and poet who made an effort collect, publish, and promote Azerbaijani literary. This article was dedicated to the folklore activities of Salman Mümtaz who played an important role in collection, composition, and edition of Azerbaijan folklore.

He was born in Shaki in 1884. When he was only 2, he moved to Turkmenistan, Ashgabat with his mother and they lived there until the republic of Azerbaijan was set up. He got his primary education in Mirza Asadullah's private school in Ashgabat, and learned arabic, persian, and urdu languages.

Salman Mümtaz was one of those hardworking specialist in folklore who helped to collect and learn Azerbaijan folklore. He published his two-volume edition book named "El şairleri" in the years of 1927 and 1928. In 1923, he could write Gurbani's poets, bayaties, proverbs and sayings. At the same time, he was the first academic who revealed historical facts and commented firstly on. Sultan Mümtaz was the first author of theoretical reasoning of the book" Kitabi Dede qorqud", " Sarı Aşıq", "Aşıq Qurbani", and also some folk poems, the creativity of ozan, the art of ashiq. His activity on this issue is being investigated and researched in this article.

Keywords: Salman Mümtaz, Azerbaijan folklore, Abbas Sahhat, M.E.Sabir, Nuri pasha, Anvar pasha, journal of Molla Nasraddin , NKVD, repression.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Salman Mümtaz (Askerov Salman Mammadamen oğlu), Azerbaycan folklorunun toplanılmasına ve araştırılmasına büyük katkı sağlayan önde gelen folklor bilginlerinden, edebiyat eleştirmenlerinden ve metinşünaslarından biriydi. Salman Mümtaz, 1884 yılında Shaki'de doğdu. İki yaşındayken, annesi Zahra hanım ile birlikte Türkmenistana Aşkabat'a taşındı ve Azerbaycan'da Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar orada yaşadı. Salman Mümtaz, ilkokul eğitimini Aşkabat'ta tanınmış bir milliyetçi olan Mirza Asadulla'nın özel okulunda, Arapça, Farsça ve Urduca okudu. Bu sebeple klassik Şerq edebiyatını gençliğinden tanıdı.

Salman Mümtaz edebiyatla çok ilgilendi. Hala genç bir adamken "Molla Nasreddin" jurnalında "Hortdanbey", "Sarçakulubey" ve s imzalala çeşitli şiirler yayınlaması tesadüf değildir. Onun klasiklerimizle ilgili analitik makaleleri hala dikkat çekicidi. (1; 2)

Qeyd etdiyimiz gibi, S. Mümtaz, o yıllarda şiir ve sanatla çok ilgilendi. Hatta bir çok şiir toplantılarına da katıldı. Salman Mümtaz bu toplantılardan birinde Sabir'in şiirini dinliyor. Bu şeir ve şairin adı hafızasına yazılır. Hayat Büyük Sabiri ve Salman Mümtazı 1893 yılında Aşkabat'ta bir araya getirdi. Bu görüş, Salman Mümtaz'ın hayatında yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Sabir'le Salman Mümtazın ikinci buluşması 1910'da oldu ve büyük şairin tavsiyesi üzerine o, "Molla Nasreddin" jurnalına yazılar yazmaya başladı. Ayrıca o Sabir şiirleri ruhlu şiirler yazdı ve 1910'dan beri şiirlerini ve makalelerini "Molla Nasreddin" dergisinde yayımladı. Aynı zamanda, Salman Mümtaz, "Molla Nasred-din" jurnalının Türkiye, Ural ve Sibirya'daki temsilcisi olmuş ve bu hiciv mecmue-sini tanıtmak için çok çalışmıştır.

S.Mümtaz, 1908-1909'da "Molla Nasreddin" dergisinden elave, "Zanbur", "Kalniyyat", "Tuti", "Kardeş yardımı", "Sada", "Güneş", "Progress", "İkbal", "Yeni İkbal", "Açık Söz", vb. gazetelerde ve dergilerde makaleler yayınlayırdı. Onun 1908-1909 Azerbaycan medyasında çok sayıda hiciv şiiri, makale ve mektupları çap olundu. 1910'dan beri Bakü'ye taşınan S. Mümtaz, Abbas Sahhat ile ilginç bir görüş yaptı.

S.Mümtaz Bakü'deki yılları boyunca Arapça ve Farsça'yı akıcı bir şekilde öğrendiyinden ve klasik edebi mirası toplamaya, yayınlamaya ve araştırmaya çalıştı. A.M.

Şirvani, M.P. Vaqif, N.Şirvani, Q. Zakir, M.Ş.Vazeh ve diğerleri ile ilgili çok sayıda araştırma makalesi yazdı ve yayınladı. (11).

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra S.Mümtaz Bakü'ye taşındı. Salman Mümtaz, 1918'de Bakü'nü Ermeni savaşlarından kurtaran Türk ordusunun komutanı Nuri Paşa ve Enver Paşa ile bir araya geldi. Sonra o 1918-ci ilde Nuru Paşa ile yeniden buluşuyor ve kendisine adanmış "Uyan, Ulus" şiirini yazdı.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde Bakü'de yaşarken, Mümtaz kariyerine edebiyat eleştirmeni ve Cumhuriyet vatandaşı olarak başladı. Azer-baycan halkının çokasırlık zengin kültürel mirasına dair daha derin bir anlayışa sahip olduğunu belirleten bilimsel yazılar yazdı.

S.Mümtaz Azerbaycan folklorunun tarihsel önemini vurgulayan prestijli birkaç makale yazdı:"El Şairi Gurbani" (1923), "Şah-Bayt ve Barçeste" (1923),"Unutulan Yapraklar" (1936) ve diğerleri. S. Mümtaz, XVI yüzyılın başlarında aktif ve ünlü olan Aşık Kurbaninin şiirlerinin ilk araştırıcılarından biri idi. Ayrıca S. Mümtaz, Aşık Kurbaninin yaşamı ve faaliyetiyle ilgili ilk bilgilere de ulaşabildi. "Unutulan Yapraklar" adlı makalesinde ise o, "Aslı ve Karem" destanından bahsetti.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

S. Mümtazın Literatür arşivlerinde yer alan "Azerbaycan'ın bayatılarında yetişen Ozan, Bilgin, Şair ve saz aşıkları" kitabındaki bir makalede Dada Korkut ve Baba Kuku hakkında konuşuyor. "Köroğlu" destanı de S. Mümtazi'nin ilgisini çekti. S. Mumtaz destanın toplanması, "Koroğlu"da mitoloji, Köroğlu, Rustam Zal ve s. haqqında da bilgiler veriyor.

S.Mümtaz folklor hakkında birkaç kitap yayınladı. Bunlardan biri "Aşıq Abdulla" dır (1927). Fedakar folklorşünas, bu sanatçının eserlerini uzun yıllardır topladı ve ayrıca bir kitapta yayınladı. Özellikle yazar kitapa Aşıq Abdullanın kim olduğu ve ne zaman, hangi bölgede yaşadığı hakkında bilgi veren küçük bir önsöz yazdı. Daha sonra, bu sanatçının Sarı Aşık olduğu ortaya çıktı.

Kitapda, S. Mumtaz Sarı Aşığın bayatılarının ilk baskısı hakkında çok ilginç bir not veriyor: "Mammed Raşti isimli bir öğrenci, 1923'te Şuşa'da Haqq Aşiqi adı ile tanınan Sarı

Aşığın on yedi bayatısını kitap halinde yayınladı." S. Mümtaza göre "Sarı Aşık ve Yaxşı" destanı da şurada yaratılmıştır" (1, 77).

1927-1928'de S. Mümtaz, iki ciltden ibaret olan"El Şairleri" kitabını yayınladı. Bu kitaplar, farklı dönemlerde Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde yaşayan birçok sanatçının eserlerini içermektedir. Burada S. Mümtaz, yazarları, şairleri stil, dairesellik ve arazi açısından gruplandırmadı. Amma onun bu kitablari Azerbaycan folklorşünaslığı tarihinde şok önemli yerlerden birini tutuyor.

Eleştirmen-araştırıcı Adalet Tahirzade şöyle yazıyor: "Proletkulkçuluğun doğuşu sırasında tüm şairler "dini şair "," saray şairi "," feodal şairi"," çar memuru", "tüccar "("küçük burjuva") olarak kınandı. Edebiyyat tarihimizin Vagif ile başladığı söylenen bir zamanlarda, katı milliyetçi, milletini gerekden yürekden seven Salman Mümtaz öne çıktı ve onlrın her birini savunmak için ayağa kalktı. Ve mehz S. Mumtazın sayesinde klasiklerimizin çoğu kendilerinin hakk ettiği gerçek değeri ala bidi". (13, 12)

1932'de SSRİ (SSCB) Bilimler Akademisi Kafkasya Şubesi'nin Azerbaycan şubesinin yaranmasından üç yıl sonra, bölüm SSRİ (SSCB) Bilimler Akademisi'nin Azerbaycan Filialı oldu. Birçok Azerbaycanlı bilim adamı gibi, S. Mümtaz da şubenin dil ve edebiyat enstitüsünde genç araştırmacı olarak çalışmağa başladı. Bu yıllar boyunca, Salman Mümtaz basında Azerbaycan okuyucusu tarafından hayla bilinmeyen bir çok şairlerin eserlerini topladı ve onları yayınlama konusunda müstesna bir rol oynadı.

Salman Mümtaz'a yönelik saldırılar, repressiyalar, 1930-cu yılların ikinci yarısından başlayaraq daha keskinleşmeye, artmağa başladı. Bu durumu önceden anlayan S. Mümtaz, 1935 yılında Azerbaycan Kommünist Partisi birinci sekreteri M.C. Bagirova'a bir mektup yazmaya karar verdi. Mektupda, Salman Mümtaz kendisinin kötü yaşamasını kayd edir, "üzgün" ve "çaresiz" olduğunu söylemeye devam ediyor. S,Mümtaz bunları 52 yaşlı bir kişinin "tamamen yaddaşdan ve akıldan çıkarılması ile alakalandırır".

Bununla birlikte, tüm çevrelerde S.Mümtaz'a karşı saldırgan bir tavırla qeyri-insani, represiv haraketler devam etdirildi. Salman Mümtaz kendi deyerini kommunistlerden alamadı. Bunun sonucu olarak, Salman Mümtazın M.C. Bagi-rova yazdığı ona hitap ettiği

mektubun son satırları üzücü, umutsuz bir sonlukla bitiyor: "Hayvan budundan kesiliyor, adam yurdunda." (14, 51).

"Edebiyyatımızda son 1200 yılda yaşayıb-yaradan ele bir önemli şair, yazar yoxdur ki, onun adı Salman Mamtaz'ın araştırmalarında, tedqiqatlarında olmasın: Haqani, Nizami, Mahsati, Givami Mutarrizi, Hasanoğlu, Gazi Burhanaddin, Cahan Şah Heqiqi, Nasimi, Şah Qasirm Anvar, Süruri, Şahi, Hatai, Hebibi, Fuzuli, Vidadi, Vaqif, Zakir, Nebati, Bakıxanov, Natavan, Gutgaşinli, Ahundzade, Vazeh, Seyid Ezim, Zerdabi, Sabir, Mirze Celil, Sehhet, Hemınal ... ve b.

483 Azerbaycanlı şairi ard-arda listeleyen folklor fedaisi Salman Mümtaz, 20 yıl içinde onların çalışmaları üzerinde çalışacağını yazdı. S. Mümtaz 1933 ile 1938 arasında 104 şair üzerinde araştırma yapmayı amaçlamışdı. (13, 12)

Salman Mümtaz'ın bilimsel mirası her zaman bilim adamları terefinden yüksek deyerlendirilmiştir. Tanınmış rus filoloji uzmanları, V.V. BartoId (1869-1930), Y.E Bertels (1890-1957), A.Y.Samoyloviç (1880-1938), elece de Memmedeli Terbiyyet (1877-1940) ve Said Naifisi (1895-1968) gibi büyük bilim adamları, akademisyenler onun yaradıcılığına, eserlerine yüksek deyer vermişler ve onun araştırmalarına hayran kalmışlar.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Bununla birlikte, Salman Mümtazın tutuklanmasından, repressiya edilmesinden sonra, onun elyazmaları yandırılıb talan edildi. Onun eserleri digerlerinin adına çap edildi ve Salman Mümtazın adını unutdurmaya çalışdılar.Ancaq şimdi iyi olaydır ki, son zamanlar değerli filologlarımız Rasim Tagiyev ve diğerlerinin araştırması sayesinde, Salman Mümtaz edebiyat çalışmalarımızda değerli bir yer tutmaqdadır.

Salman Mümtaz, edebi mirasımızı yalnızca toplamak ve araştırmakla kalmadı, aynı zamanda yaygın şekilde tanıtıyob. S.Mümtaz 23 yıl boyunca 20 kitap yayınladı: "Seyid Ahmed Hatif İsfahaninin Tercibendi ve Otobiyografisi" (1913), "Ağamasih Shirvani" (1921), "Molla Panah Vaqif" (1925, 1937), "Nishat Şirvani" (1925), "Mehemmed Huseyn han Müştaq" (1925), "Qovsi" (1925), "Nitqi Shirvani" (1925), "Kasim bey Zakir" (1925, 1936), "Mirza Şafi Vazeh" (1926), "Seyid İmadeddin Nasimi" (1926), "Baha bey Şakir" (1927), "Aşıq Abdulla" (1927), "El Şairleri"(1. baskı, 1927, Cilt I, 1928: 2. Baskı: Cilt II, 1935, Cilt II, 1936), "Mehdi bey Şeqqaqi" (1928), "Agabağır Sirvani" (1928), "Mirze

Nasrulla bey Dide" (1928), "Vaqif" (I. Cahangirov ile birlikte) (1933), "Sarı Aşık ve Bayatıları" (1935), "Molla Veli Vidadi" (1936). Ancak, Salman Mümtaz bir çok gazete ve dergilerdeki çeşitli makalelerde de çok sayıda şiir ve makale buldu ve onları da araştırdı. (13, 15)

7 Aralık 1937'de Salman Mümtaz'ın adı kara listeye düştü. Özel olarak onun alyhine eğitilmiş insanlar onun hakkında yanlış açıklamalar, iftiralar yaptılar. O dönemde şairlere, yazarlara "milliyetçi," panturistik", "panislamist" ve s.adlar verilir, onlar aşağılanırdılar. Salman Mümtazın aleyhine iddiaları hazırlayan ermeni savçısı, güvenlik kapitanı Avonesyanyan, soruşturmalarında sorguladığı kişilerin "gönüllü ifadelerine" dayanarak şöyle sonuca geliyor: "Salman Mümtaz, 1926'dan bu yana devrim karşıtıcı ve pantürkist örgütlerde çalışıyor. Salman Mümtaz Merkezi Yönetim temsilcilerinin aktif katılımıyla, elece de A. Gubaydu-lin ve B. Chobanzade ile birlikte Azerbaycan'da Burjuva milliyetçi bir devlet oluşturmak istedi." Bir ay süren soruşturmanın ardından Salman Mümtaz ile ilgili materyaller mahkemeye çıkarılır. Yarım saatlik bir mahkeme duruşmasının ardından Salman Mümtaz 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Araştırmacılar, sübut edir ki, 1937'nin sonuna kadar Salman Mümtaz'ın evindeki kitap ve elyazmalar 238 başlıktan ibaret olub. Bu kitapların arasında Rusçada 82 ciltlik toplanan çok değerli eserler vardı (12, 6).

S.Mümtaz Eylül 1941'de Orel'de güllelendi. Salman Mümtaza, 16 Kasım 1956'da ölümünden sonra SSCB Yüksek Mahkemesi tarafından beraat verildi ve onun yüzerinden mahkumiyeti reddedildi.

Salman Mümtaz 1920-25 yıllara kader yaklaşık 200-e kadar klasik şair ve yazarımızın 25-35 sayfa qederinde eserlerini inceledi ve arşive gönderdi. S.Mümtaz, her şeyden önce harika bir folklor toplayıcısı idi. O, klasik irsimizin, hem de Sözlü halk edebiyatının edebi mirasın toplanması, yayınlanması ve araştırılmasında istisnai hizmetler etdi. Azerbaycan'ın bir çok şair, yazar ve aşıklarının bilinmeyen, hiç kese melum olmayan eserlerin keşfedilmesi de Salman Mümtaz'ın adıyla ilgilidir.

Merkez Devlet Edebiyat ve Sanat Arşivi, Ümummilli lider Haydar Aliyev'in önerisiyle, 17 Eylül 1996'dan beri Salman Mümtaz'ın ismini almıştır. Salman Mümtaz ve onun eserleri,

toplamaları, araştırmaları 162 numaralı özel fondda ebedileşdi. Salman Mümtaz şair, edebiyat eleştirmeni, yayıncı ve klasiklerimizin eserlerinin toplaılmasında, sistemleştirilmesinde ve araştırılmasında önemli rol rol oynayan bir kişi, edebiyyatşünas, eleştirmen gibi, nihayet ki, kendi değerini aldı.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

KAYNAKLAR

1. Efendiyev P. Azerbaycan sözlü edebiyatı. Bakü: Eğitim, 1981.

2. Veliyev V. Azerbaycan folkloru. Bakü: Eğitim, 1985

3. El Şairleri, Cilt 1 (Toplayıb tertib edeni: Salman Mümtaz, Baku: 1927

4. El Şairleri, Cilt 1 (Toplayıb tertib edeni: Salman Mümtaz, Baku: 1928

5. Nabiyev A. Azerbaycan Halk Edebiyatı, I. Bölüm Bakü: Çırak, 2009, 640 sayfa.

6. Qasimov C. Azerbaycan folkloru ve Sovyet totaliterliği. Bakü: Nurlan, 2011, 600 sayfa.

7. Bunyadov Z. Kırmızı terör Bakü: Azerbaycan Devlet Yayınevi, 1993, 331 sayfa.

8. Paşayeva M., Haciyeva Z. Salman Mümtaz arşivinin açıklaması. Bakü: Nurlan, 2005, 240 sayfa.

9. Efendiyev P. Azerbaycan'da Halkla Çalışmalar / 1920-1930. Bakü: Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Yayınevi, 1997.

10. Aliyev Y. Azerbaycan folklorunun tarihi. Bakü: Nurlan, 1999

11. Ulvi A. Edebiyatımızın unutulmaz, dertli uzmanı: Salman Mümtaz. Halk gazetesi, 30 Aralık 2004.

12. Şerifli B. Sibirya'ya Giden Yol. "Azerbaycan"gazetası, 19 aprel 2015. Sayfa 6.

13. Tahirzade A. Salman Mümtaz.Baku, "Kur" Yayınları, 2002, 16 sayfa.

14. Kanan A. 20. yüzyılda repressiyaya meruz kalanlar. Bakü: Azerneşr, 2011, 296 sayfa.

15. İnsanlara, vatanlara ve devlete bağlılık. Bakü: 1997.

16. Bağımsızlığa giden yol. Bakü: 1997, sayfa 56.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKDENİZ DİYETİNE UYUMU VE BESLENME DURUMUNUN BELİRLENMESİ

Tülay SÖNMEZ [1]

ÖZET

Çalışma üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları ve Akdeniz diyetine uyumlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır. Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesinde eğitim gören 739 (E: %33,0, K: %67,0) birey üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Erkeklerin BKİ değeri ortalaması 24,0±3,4 kg/m^2 iken kadınların 21,8±3,3 kg/m^2'dir ($p<0,05$). Bel çevresi değeri ortalaması erkek ve kadınlarda sırasıyla; 86,4±10,3 cm ve 73,1±11,2 cm'dir ($p<0,05$).

Çalışmaya katılan erkek ve kadınlarda obez olma oranı; %6,6 ve %2,2'dir. Erkeklerin toplam PREDİMED puanı 7,4±1,9 iken kadınların 7,8±1,9'dur ($p>0,05$). PREDİMED testinden alınan toplam puana göre kötü, orta ve iyi derecede puan alan bireylerin oranı sırasıyla; %11,5, %73,3 ve %15,2'dir. Sağlık bilimleri fakültesinde eğitim gören bireylerin toplam ölçek puanı ortalaması 8,2±1,6 iken diğer fakültelerin 7,4±2,0 puandır ($p<0,05$).

BKİ sınıflaması normal olan bireylerin toplam puan ortalaması zayıf, hafif şişman ve obez olan bireylere göre daha fazladır ($p<0,05$). Bireylerin vücut ağırlığı, BKİ ve bel çevresi değeri ve ölçek puanı arasında negatif kolerasyon bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: üniversite öğrencileri, akdeniz diyeti, PREDİMED ölçeği , beden kütle indeksi

[1] Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

DETERMINATION OF UNIVERSITY STUDENTS ADHERENCE TO THE MEDITERRANEAN DIET AND DIETARY HABITS

ABSTRACT

The study was conducted in order to identify adaptation to the Mediterranean diet and dietary habits students studying University. The study is on 739 volunteers (M: 33%, F: 67%) studying any faculty in Gaziantep Hasan Kalyoncu University.

The mean BMI values of men's were 24,0±3,4 kg/m^2, while women values were 21,8±3,3 kg/m^2 ($p<0,05$). The mean waist circumference values of men and women were 86,4±10,3 cm, 73,1±11,2 cm and respectively ($p<0,05$).

Obesity rate in men and women participating in the study; 6,6% and 2,2%. The average PREDİMED scores were found to for male 7,4±1,9 students and 7,8±1,9 for famele students ($p>0,05$). The proportion of individuals who scored badly, moderately and well according to the total score of the PREDİMED scale, respectively; 11,5%, 73,3% and 15,2%. The total scale score average of the individuals studying in the faculty of health sciences is 8,2±1,6, while the other faculties are 7,4±2,0 points ($p<0.05$).

The total mean score of individuals with normal BMI classification is higher than individuals with weak, slightly obese and obese ($p<0.05$). There is negative correlation between individuals' body weight, BMI and waist circumference value and scale score.

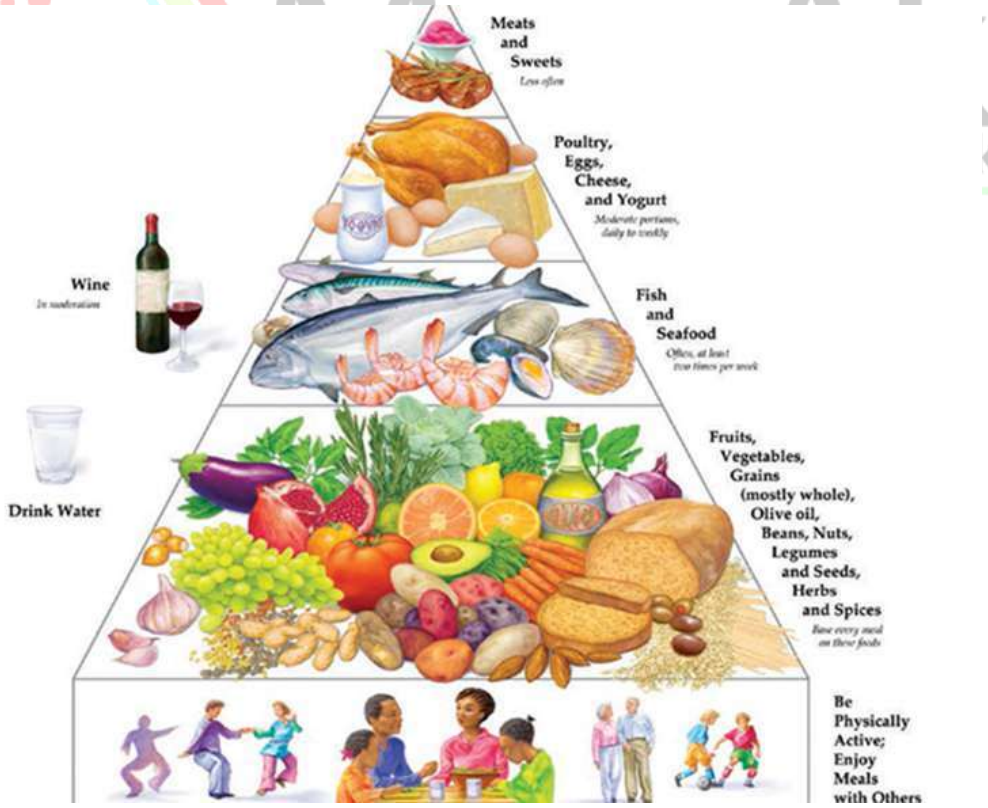
Keywords: university students, mediterranean diet, PREDİMED scale, body mass index

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

GİRİŞ

Akdeniz Diyeti Nedir?

Güney İtalya ve Akdeniz bölgesinde yer alan bireylerin yaşam tarzının genel adıdır (1). Bu diyet anlayışı UNESCO tarafından 2010 yılında ‘‘İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası’’ olarak kabul edilmiştir (2). Bu beslenme tarzının iki ana ögesi sebze ve zeytinyağıdır (3). Bunun yanında yüksek miktarda kurubaklagil, meyve, sebze ve rafine edilmemiş tahıl tüketiminin, kırmızı et tüketimi yerine beyaz et tüketiminin benimsendiği ve süt tüketiminin temel ilke sayıldığı bir beslenme tarzıdır (4). Bu beslenme tarzında orta düzeyde şarap tüketimi de yer almaktadır (5). Akdeniz diyetinin tek formu yoktur, bu bölgede yer alan her ülke kendi kültürüne uyumlu olarak bu beslenme tarzının çeşitli formlarını uygulamaktadır (6).

Akdeniz diyetinin 2010 yılında sürdürülebilir diyet olduğu vurgulanmıştır. Sürdürülebilir diyetler; ekonomik, beslenme bakımından yeterli ve güvenli, ekosistem koruyucu ve kültürel olarak kabul edilip uygulanabilir olarak tanımlanmıştır (7). Güncel beslenme alışkanlıkları baz alınarak 2010 yılı içerisinde bir Akdeniz Beslenme Piramidi hazırlanmıştır. Bu piramitte porsiyon tüketimi, tüketim sıklığı da yer almaktadır. Aynı zamanda piramidin tabanını fazla tüketilmesi gereken besin grupları oluştururken, piramitte yukarılara doğru tüketilmesi daha az önerilen besin ve besin grupları yer almıştır. Piramit tabanında fiziksel aktivite gerekliliği de vurgulanmıştır (2). (Şekil 1) Akdeniz diyetinde tüketilmesi önerilen besinler Tablo 1'de verilmiştir.

Akdeniz Diyetinin Sağlığa Yararları

Akdeniz Diyetinin, obezite ile ilişkili hastalıkların önlenmesinde etkili olduğu kanıtlanmıştır (9). Besinlerin tüketim sıklığı ve miktarı açısından yetişkin bireylerde daha düşük kardiyovasküler mortalite ve koroner hastalık, obezite, tip 2 diyabet ve metabolik sendrom riski ile ilişkilendirilmiştir (10-15). Uzun vadeli vücut ağırlığı kaybında Akdeniz diyetinin rolünü inceleyen bir çalışmanın sonucunda vücut ağırlığı kaybı programı uygulayan, fazla kilolu veya obez bireylerde uygun sonuçlar verdiği ve kardiyovasküler risk faktörü seviyesinde azalma meydana getirdiği saptanmıştır (16).

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Akdeniz diyeti tip 2 diyabet, hipertansiyon, dislipidemi gibi hastalıkların görülme durumunu azalttığı ve dolaylı olarak Alzheimer hastalığının da görülme riskini azaltması ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, oksidatif stres Alzheimer hastalığının önemli sebeplerindendir ve bu diyet tarzının antioksidan içeriğinin zengin olması oksidatif stresin engellenmesi sağlamaktadır. Akdeniz diyetinin inflamasyon azaltıcı etkisi Alzheimer hastalığının olası başka bir mekanizması olan inflamatuar sürecin önlenmesini sağlayabileceği düşünülmektedir (18,19).

MATERYAL VE METOD

Bu çalışma 2016-2017 yılında Hasan Kalyoncu Üniversitesinde eğitim gören 739 gönüllü öğrenci üzerinde planlanmıştır. Çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Hasan Kalyoncu

Üniversitesi'nden 97914692/17 numaralı izin alınmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden bireyler basit tesadüfi yöntemle belirlenmiş ve bireylere yüz yüze görüşme tekniğiyle anket formu uygulanmıştır. Anket formunu doldurmayı kabul eden bireylere çalışmayla ilgili bilgi verilip Onam Formu imzalatılmıştır.

Kullanılan anket formunda bireylerin demografik özelliklerinin yanında PREDİMED ölçeği de uygulanmıştır. Bu ölçekte toplamda 14 soru bulunmaktadır. Soruların 12 tanesi besin tüketim sıklığı, 2 tanesi besin tüketim alışkanlıklarıyla ilgilidir. Ölçekten toplamda 0-14 arasında puan alınmaktadır. Toplam puanı ≤5 puan olanlar kötü, 6-9 puan geliştirilmeli, ≥10 puan alanlar iyi olarak kategorilendirilmiştir (19). Veriler SPSS 22 programında analizi yapılmak üzere kaydedilmiştir (20).

BULGULAR

Çalışmaya katılan bireylerin 33,0'ı erkek %67,0'ı kadındır. Yaş ortalaması ise 21,7±2,4 yıldır. Üniversitenin sağlık bilimleri fakültesinde eğitim gören bireylerin oranı %36,9 iken diğerlerinin oranı %63,1'dir. Okunan fakülte haricinde daha detaylı olarak incelendiğinde bir beslenme profesyoneli olacak olan Beslenme ve Diyetetik öğrencilerinin oranı %15,7'dir. Öğrencilerin %27,6'sı sigara, %13,4'ü alkol kullandığını, %22,6'sı ise düzenli fiziksel aktivite yaptığını belirtmiştir. Günlük tüketilen ana ve ara öğünlerin ortalaması 2,4±0,6 ve 1,6±1,0'dir (Tablo 2).

Bireylerin antropometrik değerlerinin ortalamaları verilmiştir. Erkeklerin BKİ değeri ortalaması 24,0±3,4 kg/m^2 iken kadınların 21,8±3,3 kg/m^2'dir ($p<0,05$). Bel çevresi değeri ortalaması erkek ve kadınlarda sırasıyla; 86,4±10,3 cm ve 73,1±11,2 cm'dir ($p<0,05$). Erkeklerin bel boy oranı ortalaması 0,5±0,1 iken kadınların 0,4±0,1'dir (Tablo 3).

Bireylerin cinsiyete göre antropometrik ölçüm sınıflamaları verilmiştir. Bu tabloda yer alan verilere göre; erkeklerin %6'sı kadınların %9,9'u zayıftır. Erkek ve kadınlarda obez olma oranı sırasıyla; %6,6 ve %2,2'dir. Erkeklerin zayıf olma oranı kadınlara göre daha azdır ve bu sonuç istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Bel çevresi yüksek risk grubunda olan

erkeklerin oranı %5,7 iken kadınların %8,9'dur. Bel kalça oranı risk grubunda olan erkeklerin oranı kadınlardan fazladır (p<0,05) (Tablo 4).

PREDİMED testinden alınan toplam puana göre kötü, orta ve iyi derecede puan alan erkeklerin oranı sırasıyla; %13,9, %75,0 ve %11,1 iken bu oranlar kadınlarda; %10,3, %72,5 ve %17,2'dir. PREDİMED puanı iyi olan kadınların oranı erkeklerden fazladır ve bu sonuç istatistiksel olarak anlamlıdır. Erkeklerin toplam PREDİMED puanı 7,4±1,9 iken kadınların 7,8±1,9'dur (p<0,05). (Tablo 5).

Sağlık bilimleri fakültesinde eğitim gören bireylerin toplam ölçek puanı ortalaması 8,2±1,6 iken diğer fakültelerinki 7,4±2,0'dır (p<0,05). Beslenme ve diyetetik bölümü öğrencilerinin puan ortalaması 7,5±1,9'dur (p<0,05). Sigara, alkol kullanma ve düzenli fiziksel aktivite yapma durumunun ölçek puanı ortalamasında anlamlı bir farkı bulunmamaktadır (p>0,05). BKİ sınıflaması normal olan bireylerin toplam puan ortalaması zayıf, hafif şişman ve obez olan bireylere göre daha fazladır (p<0,05). (Tablo 6).

Bireylerin vücut ağırlığı, BKİ ve bel çevresi değeri arttıkça ölçek puanı azalmaktadır. Bu değerlerin ölçek puanıyla arasında negatif kolerasyon bulunmaktadır (Tablo 7).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

TARTIŞMA

Kore yapılan National Health and Nutrition Examination araştırmasının sonucunda Akdeniz diyet skoru yüksek olan bireylerin metabolik sendrom prevelansının daha az olduğu belirlenmiştir (20). Akdeniz diyetinin kardiyovasküler hastalıklar üzerine ilişkisini inceleyen bir çalışmada karotis arter darlığı %60'dan fazla olan ve az olan ve aterosklereotik hastalığı bireyler olmak üzere üç gruba ayrılmış ve bireylerin Akdeniz diyet skoru belirlenmiştir.

Diyet skoru sıralaması; hastalığı olmayan bireyler> KAD %60'dan az olan > KAD %60'dan fazla olan olarak saptanmıştır (21). Bir başka çalışmada da yine Akdeniz diyetinin koroner ateroskleroz şiddetini azaltmaya yardımcı olduğu belirlenmiştir (22). Karaban ve ark (23) çalışmasında Akdeniz diyetine uyumunun artırılması, obezite ve obezite ile ilintili hastalık riskinin azalmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir.

İspanya'da yapılan bir çalışmada da Akdeniz diyetinin yağdan kısıtlı bir diyete oranla bireylerin BKİ ve bel çevrelerinde iyileşme gösterdiği belirtilmiştir (24). Tip 2 diyabet ve kardiyovasküler hastalığa sahip bireyler üzerinde uygulanan kuruyemiş ile zenginleştirilmiş Akdeniz diyetinin fazla kilolu ve obez bireylerde yağdan fakir diyetlere göre tercih edilebilir olduğu belirtilmiştir (25).

Lise ve üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırma sonucunda bireylerin Akdeniz diyetine uyum puanı 4,1±2,4 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada bizim çalışmamızdan farklı olarak ölçek puanı ve antropometrik değerler arasında bir kolerasyon bulunmamıştır (26). Rize'de üniversite çalışanları arasında yapılan çalışmada bireylerin toplam ölçek puanı ortalaması 7,3±0,1 olarak saptanmıştır. Bu çalışmada Sağlık Bilimleri Fakültesi çalışanlarının puan ortalaması 6,9±0,2 iken diğer fakültelerde bu puan ortalaması 7,5±0,1 olarak bulunmuştur (27). Farklı illerde yaşayan 19-49 yaş grubu bireylerin dahil olduğu bir çalışmada erkek ve kadınların ölçekten aldıkları puan ortalaması 6,4±2,0 ve 7,0±1,9 olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada bizim de çalışmamızı yürüttüğümüz il olan Gaziantep 7,7±1,7 puan ortalamasıyla en yüksek puan ortalamasına sahip il olmuştur (28).

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

SONUÇLAR

Çalışmamızda Akdeniz diyetinin vücut ağırlığı, BKİ üzerine olumlu etkileri mevcuttur. Bu diyetin uyumunun ölçülmesinde bir kriter olan PREDİMED ölçeği de kullanılabilir olumlu bir ölçektir. Akdeniz diyeti obezite tedavisinde kullanılabilen bir diyet türüdür.

KAYNAKÇA

1. Davis, C., Bryan, J., Hodgson, J., Murphy K. (2015). Definition of the Mediterranean Diet; a Literature Review. *Nutrients.* 7(11), 9139-53.

2. Bach-Faig, A., Berry, EM Lairon D., Reguant, J., Trichopoulou, A., Dernini, S., Medina, FX., Battino, M., Belahsen, R., Miranda, G., Serra-Majem, L. (2011). Mediterranean diet pyramid today. Science and cultural updates. *Public Health Nutrition.* 14, (12A), 2274-2284.

3. Yannakoulia, M., Kontogianni, M., Scarmeas N. (2015). Cognitive health and Mediterranean diet: just diet or lifestyle pattern?. *Ageing Res Rev.* 20,74-8.

4. Serra-Majem, L., Ortiz-Andrellucchi, A. (2018). The Mediterranean diet as an example of food and nutrition sustainability: a multidisciplinary approach. *Nutr Hosp*. 12;35(4), 96-101.

5. Naska, A., Trichopoulou, A. (2014). Back to the future: The mediterranean diet paradigm. Nutrition, *Metabolism, and Cardiovascular Diseases,* 24(3), 216-219.

6. Gerber, M, Hoffman, R. (2015). The Mediterranean diet: health, science and society. *Br J Nutr.* 113,2, 4-10.

7. Burlingame, B., Dernini, S. (2011). Sustainable diets: the Mediterranean diet as an example. *Public Health Nutrition,* 14(12A), 2285-2287.

8. Ersoy, G, Özdemir, G. (2010). The Benefits of Medıterranean Dıet To Health. *Turkiye Klinikleri J Cardiovasc Sci.* 22(1).

9. Martínez-González, M.Á., Sánchez-Villegas, A. (2004). The emerging role of mediterranean diets in cardiovascular epidemiology: Monounsaturated fats, olive oil, red wine or the whole pattern? *Eur. J. Epidemiol.* 19, 9–13.

10. Sofi, F., Macchi, C., Abbate, R., Gensini G.F., Casini, A. (2014). Mediterranean diet and health status: An updated meta-analysis and a

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

proposal for a literature-based adherence score. *Public Health Nutr*. 17, 2769–2782.

11. D'Alessandro, A, De Pergola, G. (2018). The Mediterranean Diet: its definition and evaluation of a priori dietary indexes in primary cardiovascular prevention. *Int J Food Sci Nutr*. 69(6), 647-659.

12. D'Innocenzo, S., Biagi, C., Lanari, M. (2019). Obesity and the Mediterranean Diet: A Review of Evidence of the Role and Sustainability of the Mediterranean Diet. *Nutrients.* 9, 11(6).

13. Romagnolo, D.F., Selmin, O.I. (2017). Mediterranean Diet and Prevention of Chronic Diseases. Nutr. *Today*. 52, 208–222.

14. Rosato, V., Temple, N.J., La Vecchia, C., Castellan, G., Tavani, A., Guercio, V. (2019). Mediterranean diet and cardiovascular disease: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Eur. J. Nutr.* 58(1), 173-191.

15. Davis, C., Bryan, J., Hodgson, J., Murphy K. (2015). Definition of the Mediterranean Diet; a literature review. *Nutrients*. 7, 9139–9153.

16. Mancini, JG., Filion, KB., Atallah, R., Eisenberg, MJ. (2016). Systematic Review of the Mediterranean Diet for Long-Term Weight Loss. *Am J Med*. 129(4), 407-415.

17. Miranda, A., Gómez-Gaete, C., Mennickent, S. (2017). Role of Mediterranean diet on the prevention of Alzheimer disease. *Rev Med Chil.* 145(4), 501-507.

18. Santa, D., Carlotta, B., Marcello, L. (2019). Obesity and the Mediterranean Diet: A Review of Evidence of the Role and Sustainability of the Mediterranean Diet. *Nutrients.* 11(6), 1306.

19. Martinez-Gonzalez, MA., Garcia-Arellano, A., Toledo, E., Salas-Salvado, J., Buil-Cosiales, P., Corella, D., Covas, M. I., Schroder, H., Aros, F., Gomez-

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Gracia, E., Fiol, M., Ruiz-Gutierrez, V., Lapetra, J., Lamuela-Raventos, R. M., Serra-Majem, L., Pinto, X., Munoz, M. A., Warnberg, J., Ros, E. and Estruch, R. (2012). A 14-item Mediterranean diet assessment tool and obesity indexes among high-risk subjects: the PREDİMED trial. *PloS One*, 7(8), 43134.

20. Kim, Y., Je, Y. (2018). A modified Mediterranean diet score is inversely associated with metabolic syndrome in Korean adults. *Eur J Clin Nutr.* 72(12), 1682-1689.

21. Kuyumcu, A., Kuyumcu, M. (2019). Akdeniz Diyeti ve Karotis Arter Hastalığı Arasındaki İlişki.. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 10(2), 104-99.

22. Akgüllü, Ç., Sırıken, F., Eryılmaz, U, Akdeniz, M., Kurt, Öİ., Pekcan, G., Güngör, H., Kurtoğlu, T. (2015). The relation between compliance to the Mediterranean diet and the extensiveness of coronary artery disease. *Archives of the Turkish Society of Cardiology*, 43(4), 340.

23. Kabaran, S., Gezer, C. (2013). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Çocuk ve Adölesanlarda Akdeniz Diyetine Uyum ile Obezitenin Belirlenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*. 7(1), 20-11.

24. Cueto-Galán, R., Barón, FJ., Valdivielso, P., Pintó, X., Corbella, E., Gómez-Gracia, E., Wärnberg, J. (2017). Changes in fatty liver index after consuming a Mediterranean diet: 6-year follow-up of the PREDİMED-Malaga trial. *Med Clin (Barc).* 148(10), 435-443.

25. Álvarez-Pérez, J., Sánchez-Villegas, A., Díaz-Benítez, EM., Ruano-Rodríguez, C., Corella, D., Martínez-González, MÁ., Estruch, R., Salas-Salvadó, J., Serra-Majem, L., (2016). Influence of a Mediterranean Dietary Pattern on Body Fat Distribution: Results of the PREDİMED-Canarias Intervention Randomized Trial. *Am Coll Nutr.* 35(6), 568-580.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

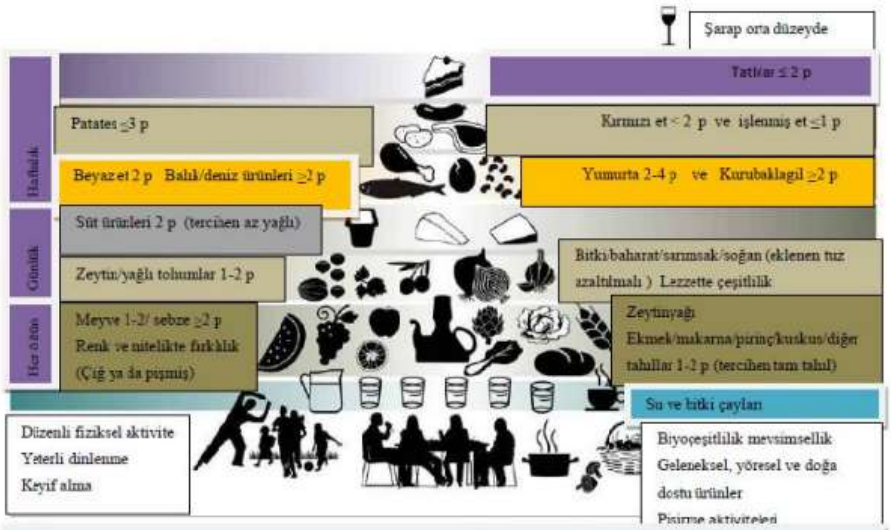
26. Bayındır, GA., Yardımcı, H., (2019). Öğrencilerin Ev Dışı Ana Öğün Tüketimlerine ve Antropometrik Ölçümlerine göre Akdeniz Diyet Uyumlarının İncelenmesi. *STED / Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi.* 28(6), 403-397.

27. Okur, A., Karaoğlu, L., (2019). Üniversite Çalışanlarının Beslenme Alışkanlıkları ve Etki Eden Bireysel ve İş Çevresi Faktörleri. 3.International 21.National Public Health Congress: 2019.

28. Çam, M., Büyükdere, Y., Bozoğlan, H., Bulduk, Ü., Çalık, G., Fışkın, G., Erçim, RE., Pekcan, G. (2014). Değişik İllerde Yaşayan 19-49 Yaş Grubu Yetişkin Bireylerde Akdeniz Diyetine Uyumun Saptanması. 9. Uluslararası Beslenme ve Diyetetik Kongresi: 2-5 Nisan, Ankara, Türkiye 2014

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Şekil 1. Güncel Akdeniz Piramidi

Tablo 1. Akdeniz diyeti besinleri tüketim önerileri

Yüksek	Orta	Düşük
Zeytinyağı	Yoğurt	Kırmızı et
Meyve	Peynir	
Sebze	Balık	
Balık	Kümes hayv.	
Kurubaklagil	Şarap	
Tahıl	Yumurta	
Yağlı tohum		

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Tablo 2. Bireylerin genel özellikleri

	n	%
Cinsiyet		
Erkek	244	33,0
Kadın	495	67,0
Yaş (yıl)		
	21,7±2,4	
Öğrenim gördüğü fakülte		
Sağlık Bilimleri Fakültesi	273	36,9
Diğer fakülteler	466	63,1
Öğrenim gördüğü bölüm		
Beslenme ve diyetetik	116	15,7
Diğer bölümler	623	84,3
Sigara kullanma durumu		
Evet	204	27,6
Hayır	535	72,4
Günlük içilen sigara adedi	6,7±9,2	
Alkol kullanma durumu		
Evet	99	13,4
Hayır	640	86,6
Düzenli egzersiz yapma durumu		
Evet	167	22,6
Hayır	572	77,4
Ana öğün sayısı	2,4±0,6	
Ara öğün sayısı	1,6±1,0	

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Tablo 3. Bireylerin antropometrik ölçüm değerlerinin ortalamaları

	Erkek			Kadın			p
	$\bar{x}$ ± SS	Alt	Üst	$\bar{x}$ ± SS	Alt	Üst	değeri
Boy uzunluğu (cm)	178,2±6,6	160,0	196,0	165,2±5,9	150,0	185,0	**0,000**
Vücut ağırlığı (kg)	76,4±11,7	50,0	119,0	59,4±9,9	39,0	110,0	**0,000**
BKİ (kg/m^2)	24,0±3,4	16,3	37,2	21,8±3,3	15,2	40,0	**0,000**
Bel çevresi (cm)	86,4±10,3	64,0	120,0	73,1±11,2	50,0	125,0	**0,000**
Bel/Boy Oranı (cm)	0,5±0,1	0,1	0,7	0,4±0,1	0,3	0,8	**0,000**

Tablo 5. Bireylerin toplam PREDİMED puanı ortalaması ve sınıflaması

	Erkek		Kadın		Toplam		p değeri
	n	%	n	%	n	%	
PREDİMED Sınıflaması							
Kötü (0-5 puan)	34	13,9	51	10,3	85	11,5	**0,049**
Orta (6-9 puan)	183	75,0	359	72,5	542	73,3	
İyi (10-14 puan)	27	11,1	85	17,2	112	15,2	
Toplam PREDİMED puanı	7,4±1,9		7,8±1,9		7,7±1,9		**0,011**

Tablo 6. Bireylerin bazı özelliklerine göre PREDİMED puanı ortalaması

Özellikler		$\bar{x}$	S	p değeri
Öğrenim görülen fakülte	Sağlık Bilimleri Fakültesi	8,2	1,6	**0,000**
	Diğer fakülteler	7,4	2,0	
Öğrenim görülen bölüm	Beslenme ve Diyetetik	8,6	1,4	**0,000**
	Diğer bölümler	7,5	1,9	
Sigara içme durumu	Evet	7,5	1,8	0,292
	Hayır	7,7	1,9	
Alkol kullanma durumu	Evet	7,5	1,9	0,329
	Hayır	7,7	1,9	
Düzenli fiziksel aktivite yapma durumu	Evet	7,6	1,8	0,676
	Hayır	7,7	1,9	
BKİ sınıflaması	Zayıf	7,2	1,8	**0,001**
	Normal	7,8	2,0	
	Hafif şişman	7,2	1,4	
	Obez	7,1	1,6	
Bel çevresi sınıflaması	Normal	7,7	1,9	0,330
	Risk	7,6	1,9	
	Yüksek risk	7,3	1,7	
Bel/boy oranı sınıflaması	Normal	7,7	1,9	0,085
	Risk	7,5	1,8	

Tablo 7. Bireylerin PREDİMED puanının bazı parametrelerle kolerasyonu

	PREDİMED Puanı	
	r	p
Yaş (yıl)	-0,014	0,712
Vücut ağırlığı (kg)	-0,099	**0,007**
BKİ (kg/m²)	-0,080	**0,030**
Bel çevresi (cm)	-0,078	**0,034**
Bel boy oranı	-0,071	0,055

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

THE IMPACTS OF MEASURES TAKEN FOR THE PANDEMIC ON ROAD SAFETY AND MOBILITY: A BLESSING IN DISGUISE?

Anteneh AFEWORK

Tibor SIPOS

ABSTRACT

For many years various authorities and organizations have introduced several measures to reduce road traffic crashes and casualties which brought little or insignificant improvements. Following the corona virus outbreak and WHO's declaration of it as a pandemic, governments and different stakeholders Worldwide aggressively implement different measures to slow down the spread of the virus. The stay at home measures specially significantly reduced the road traffic volume and road traffic crashes. The pandemic has an impact not only on the number of road crashes but also on the transport and mobility of road users which mainly was on a standstill for many weeks. Despite the significant positive impacts there were also some negative impacts. Due to high consumption of alcohol and drugs stunt driving and overs speeding were witnessed. The 'doubled' number of crashes in Roodepoort, South Africa after the booze ban lifted indicates that countries should give a close attention for road safety measures and set out common principles for the future transitional period. The study discussed and pointed out the most important ones of them.

Key Words: road safety, covid19, mobility, lockdown, pandemic, transitional period, paradigm shift

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

INTRODUCTION

The World Health Organization (WHO) declared the novel corona virus (Covid19) a pandemic in March 2020 (W.H.O., 2020). As the spread of Covid-19 has influenced individuals, communities, organizations, and governments, its impacts will be on every level and scale from global networks and infrastructure to global cities and urban regions, and from residential neighborhoods and public spaces to home and work environments, and will continue for many years to come (Azmizam, 2020).

Following W.H.O's declaration many countries took different measures mainly restricted gatherings for events and activities, shut down non-essential businesses and schools, and ordered a stay at home and working from distance as a means of containing the spread of the virus. Which astronomically reduced the traffic volume on the roads and public transport modes as well as road traffic crashes (Abu-Rayash & Dincer, 2020).

The pandemic has caused multi-faceted impacts on road transportation system in general. Some significant impacts include: Changes of travel demand and patterns; public transport fleet optimization/utilization challenges and revenue management; dwindling sale of vehicles and allied products/services; loss of toll and other income; accounting of existing and upcoming public-private partnership projects; revision of road agencies' budget; delivery of road work programs ensuring health protocol; changes in freight movement; fall of non-renewable energy price; diversion of research fund to the health sector (Shaiq, 2020).

(I) MOBILITY AND TRAVEL BEHAVIOR

One of the significant impacts of the pandemic is changing the mobility trends and travel behavior Worldwide. Reduction in driving and walking while biking became very common.

Although there are reports by different data companies like Google, Apple, and TomTom and academic institutions on the changes in traffic Worldwide there are handful of individual researchers on multiple countries quantified the change using different scientific methods on country specific data.

When compared to the average global road transport activities in 2019, almost 50% reduction was witnessed by the end of March 2020 (Haque, 2020).

A descriptive analysis by Katrakazas et al., (2020) quantified the driving and walking behavior in Greece and Kingdom of Saudi Arabia (KSA) during the lockdown. They found out that in Greece there was a reduction in driving by 62% and walking by 58% compared to the average volumes in normal months before the pandemic. The overall traffic volume which include mass transits dropped by 10% in March up to 75% in April. They also witnessed a 6% and 11% increase in average speed in March and April respectively compared to the normal average speed in February.

In KSA also, though smaller than Greece, they showed that there is a reduction in driving and walking by 56% and 47% respectively. The overall traffic volume dropped by 20% in March up to 50% in April. They also witnessed a 4% and 5% increase in average speed in March and April respectively compared to the normal average speed in February.

Abu-Rayash & Dincer, (2020) analyzed the mobility trends during the pandemic in selected cities. In China and Japan 50% of reduction in mobility is observed before March 2020. The wave sparked the rest of the world after that of China's. Thus, the mobility is drastically reduced across the globe since March 2020. Figure 1 shows the mobility indexes of the selected cities.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

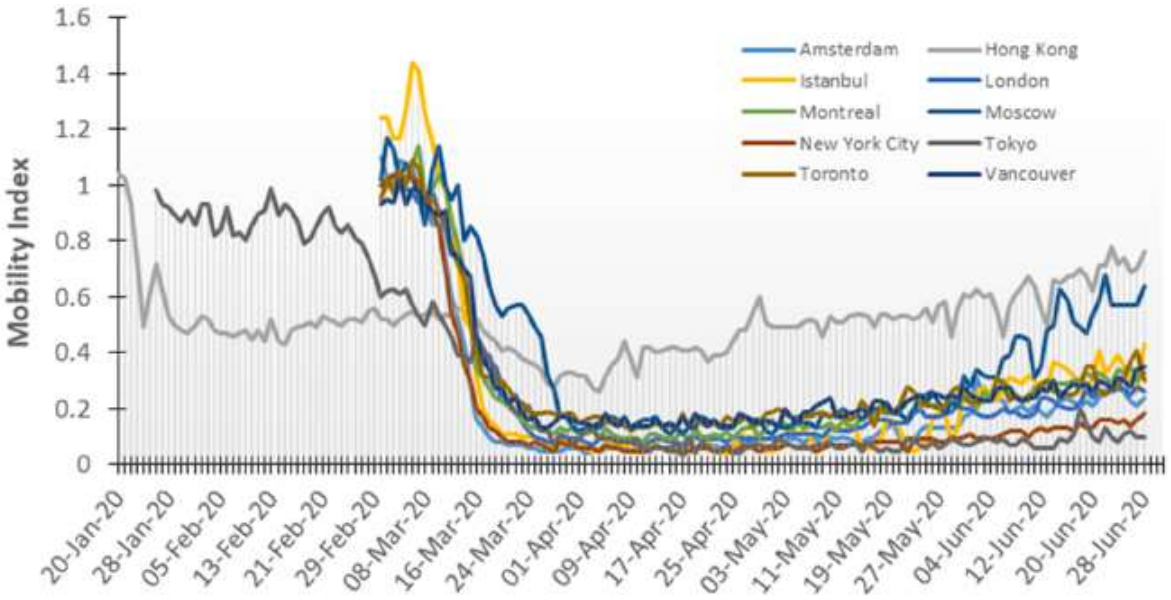

Figure: 1 Global mobility trends in response to Covid19 pandemic (Source: Abu-Rayash & Dincer, 2020)

In addition to the change in mobility trend the travel behavior also affected. People loss of confidence in using public transport in fear of being exposed for the virus. That encourages private vehicle ownership. When we exit the crisis, we might see a huge number of vehicles coming back to the streets and congestion would be prevalent.

(II) ROAD SAFETY

Road traffic crashes are the main transport externalities that cost on average 1.35 Million lives annually Worldwide according to the W.H.O global status report on road safety for 2018. The report also stated that it is the 8th leading cause of death of all age groups and 1st leading cause of death of children and young adults 15-29 years of age (World Health Organization, 2018). Road safety is considered one of the highest positively affected area by the pandemic and measures taken following it.

Sutherland et al., (2020) used a retrospect analysis and found out that vehicle collisions and vehicle related injuries decreased in New York, Florida, and Massachusetts during the lockdown. Saladié et al., (2020) made a study in Tarragona (Spain) and showed

that the average number of daily crashes in March and April 2020 is reduced by 74.3% compared to the February's equivalent of same year and by 76% to the equivalent of the year before.

(Katrakazas et al., 2020) summarized the accident reduction in Greece between February and March with table 1.

Table 1: Road safety in Greece during February and March 2020 (Source: Greece traffic police)

Road crashes	February 2020	March 2020	Change
Fatal	48	20	-41%
Severe injured	24	22	-8%
Slightly injured	633	365	-42%
Total	691	407	-41%

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Idle time, greater consumption of drugs and alcohol, and opportunities for stunt driving and over speeding might have an opposite effect to road safety (Vingilis et al., 2020).

(III) THE TRANSITIONAL PERIOD AS WE EXIT THE CRISIS.

The transitional period as we exit the COVID-19 crisis needs a special attention and common principles should be set out. Otherwise the mobility will once again face a challenge and we might see a spike of road crashes. Kgosana, (2020) reported that road crashes were doubled in Roodepoort, South Africa after the lockdown when the booze ban was lifted.

The EU's high-level group for road safety held a discussion and on road safety on the COVID-19 era and agreed on eight common principles for the forthcoming transitional period. The most important ones are obtaining reliable and timely data to draw lessons for the future; reinstatement of police force which was reduced following the lockdown and ensure enforcement, restore public confidence in public transport; consolidate safe active

mobility like walking and biking by improving the existing infrastructure and expanding them; safeguard road safety investment as there is tremendous pressure on funding due to the pandemic in all levels; communication with the public about the importance of road safety to save lives (European Commission, 2020).

(IV) CONCLUSION

Many studies conducted by different agencies and researchers quantified mainly the positive impact of the pandemic on mobility and road safety. Despite the significant positive impact few certain negative impacts are also studied. To avoid or significantly reduce the negative impacts transport actors should work on enforcements towards over speeding and design of new speed limits. and build passengers confidence in public transits. Careful planning and strict consideration of the common principles set out for the forthcoming transitional period is of a paramount importance to wholeheartedly say the pandemic is a blessing in disguise. Collaborative efforts by researchers, public, and private sectors is needed to gather data and develop mobility and road safety strategies related to the new reality of the pandemic which brings a long-lasting impact.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

REFERENCES

Abu-Rayash, A., & Dincer, I. (2020). Analysis of mobility trends during the COVID-19 coronavirus pandemic: Exploring the impacts on global aviation and travel in selected cities. *Energy Research & Social Science*, *68*, 101693. https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101693

Azmizam, A. R. (2020). *COVID_19_URBAN_PLANNING_AND_ACTIVITIES_B.pdf*.

European Commission. (2020, June). *Road Safety Measures in the COVID Transitional Era – Common High-Level Group Principles as We Exit the Crisis*. https://ec.europa.eu/transport/road_safety/road-safety-measures-covid-transitional-era-common-high-level-group-principles-we-exit-crisis_en

Haque, A. (2020). *COVID 19 and Changes in Travel Behavior: Is there any 'New Normal'?*

Katrakazas, C., Michelaraki, E., Sekadakis, M., & Yannis, G. (2020). A descriptive analysis of the effect of the COVID-19 pandemic on driving behavior and road safety. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, *7*, 100186. https://doi.org/10.1016/j.trip.2020.100186

Kgosana, R. (2020, August). *The Citizen*. https://citizen.co.za/news/south-africa/society/2336016/road-accidents-doubled-after-lockdown-when-booze-ban-was-lifted-jmpd/

Saladié, Ò., Bustamante, E., & Gutiérrez, A. (2020). COVID-19 lockdown and reduction of traffic accidents in Tarragona province, Spain. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, *8*, 100218. https://doi.org/10.1016/j.trip.2020.100218

Shaiq, A. (2020). *Optimising Covid-19 Implications for Sustainable Road Transport in the Future*.

Sutherland, M., McKenney, M., & Elkbuli, A. (2020). Vehicle related injury patterns during the COVID-19 pandemic: What has changed? *The American Journal of Emergency Medicine*, *38*(9), 1710–1714. https://doi.org/10.1016/j.ajem.2020.06.006

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Vingilis, E., Beirness, D., Boase, P., Byrne, P., Johnson, J., Jonah, B., Mann, R. E., Rapoport, M. J., Seeley, J., Wickens, C. M., & Wiesenthal, D. L. (2020). Coronavirus disease 2019: What could be the effects on Road safety? *Accident Analysis & Prevention*, *144*, 105687. https://doi.org/10.1016/j.aap.2020.105687

World Health Organization. (2018). *Global status report on road safety 2018*. World Health Organization. http://www.freefullpdf.com/#gsc.tab=0&gsc.q=traffic%20safety%20ISBN%202019&gsc.sort=

World Health Organization. (2020). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19-11 March 2020*.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN PANDEMİ SÜRECİNDE ÇEVRİMİÇİ MESLEKİ EĞİTİME HAZIR OLMA DURUMU: GİYİM ÜRETİM TEKNOLOJİSİ ÖRNEĞİ

A. Aslı İLLEEZ

ÖZET

Covid-19, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen ve tüm dünyayı etkileyen bulaşıcı bir hastalıktır. Bu pandemi, çok bulaşıcı olduğu için dünya çapında yüz yüze eğitim sistemi değişmek zorunda kaldı. UNESCO'nun gözlemine göre, dünya öğrenci nüfusunun %87'sinden fazlasını etkileyen bu sistem değişikliğini 160'tan fazla ülke uygulamak zorunda kaldı. Çevrimiçi öğretim artık bazı öğrenciler için yeni bir rutin haline geldi. Ancak bu uygulama önemli zorlukları beraberinde getirmiştir. Tüm Üniversite öğrencileri ve öğretim elemanları, bu zorunlu karantina kararının neden olduğu hazırlıksız durumlar nedeniyle öğretimde bazı zorluklarla karşı karşıya gelmişlerdir.

Bu çalışmada ön lisans öğrencilerinin uzaktan mesleki eğitimde karşılaştıkları zorluklar incelenmiştir. Çalışmadan özellikle öğrencilerin evlerinde senkron ve asenkron dersleri takip ettikleri süreçte sahip oldukları eğitim ortamlarının teknik olanaklarındaki yetersizlikler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Ege Üniversitesi, Emel Akın Meslek Yüksekokulu bünyesinde yer alan "Hazır Giyim Üretim Teknolojisi" programında eğitim almakta olan birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine konu ile ilgili yapıla anket uygulaması ve sonuçları yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Mesleki Eğitim, Uzaktan Öğrenme, Önlisans

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

PREPAREDNESS OF ASSOCİATE DEGREE STUDENTS FOR ONLINE VOCATIONAL EDUCATION DURING PANDEMIC: AN EXAMPLE OF CLOTHING PRODUCTION TECHNOLOGY

ABSTRACT

Covid-19 is an infectious disease that has been declared as a pandemic by the World Health Organization and affects the whole world. This pandemic was so contagious that the face-to-face education system around the world had to change. According to UNESCO's observation, more than 160 countries had to implement this system change affecting more than 87% of the world's student population. Online teaching has now become a new routine for some students. However, this application has brought significant difficulties. All University students and lecturers faced some difficulties in teaching due to the unprepared situations caused by this mandatory quarantine decision.

In this study, the difficulties faced by associate degree students in distance vocational education were examined. From the study, the deficiencies in the technical possibilities of the educational environments that the students had in the process of following synchronous and asynchronous lessons were tried to be determined. In the study, the survey application and the results of the first and second year students studying in the "Ready-to-Wear Production Technology" program within the Emel Akın Vocational School of Ege University are included.

Key Words: Pandemic, Vocational Education, Distance Learning, Associate Degree

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

GİRİŞ

Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalık, tahmini % 2-5 ölüm oranıyla dünyayı tehdit etmeye devam ediyor. Bu salgın, insanların hayatlarında önemli değişikliklere neden oldu. Özellikle sokağa çıkma yasağı, karantina, çalışma saatlerinde esneklik, uzaktan eğitim, işyerlerinin geçici olarak kapatılması…vb bu salgının hayatımızda yarattığı değişimlere örnek olarak gösterilebilir (Kayış, 2020; Bakker ve Wagner, 2020; Pastor, 2020; Longhurst et.al., 2020; Meng et.al., 2020).

Kişiden kişiye bulaşma, hastalığın bulaşmasını yavaşlatmak için kaçınılması gereken damlacıklar veya temas yoluyla olabilir. Bu nedenle dünyadaki eğitim kurumlarının birçoğu pandeminin etkisini azaltmak için yüz yüze eğitimi bırakıp uzaktan eğitime geçmiştir. Bu kapsamda pek çok ülke gibi Türkiye'de bütün eğitim kademeleri önce yüz yüze eğitime ara verdi ardından da çok kısa bir sürede çevrimiçi eğitime geçme kararı aldı.

Çevrimiçi eğitim, modern eğitim sistemi dünyasında yeni bir kavram değildir. Yirmi birinci yüzyılda teknoloji öyle bir düzeye ulaşmıştır ki, çevrimiçi eğitim ortamları ile insanlar artık okul veya eğitim merkezlerine gitmeden ihtiyaçları olan kurslara ve eğitimlere nerede olurlarsa olsunlar katılabilmektedirler (Darı, 2017; Paik, 2020). Bunun için sadece bilgisayar, laptop veya akıllı telefon ile internet bağlantısının olması yeterlidir.

Öğretmenler, eğitmenler ve öğretim üyeleri, kesintiye uğrayan operasyonları ve sınıfları devam ettirmek için teknolojiyle ilgili becerilerini geliştirmeye ve arttırmaya zorlanmıştır. Zoom, Microsoft Teams, Google Meet ve diğerler sanal sınıf platformlarını öğrenerek çevrimiçi derslerle eğitim vermeye devam ettiler (Ma Jasmine J. De Guzman1 Cherish Kay L. Pastori 2020).

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çevrimiçi eğitimine başladığı Mart ayında evlerindeki eğitim imkanlarını belirlemeye yönelik bir anket çalışması yer almaktadır. Anket çalışması, Emel Akın Meslek Yüksekokulu'nun Giyim Üretim Teknolojisi bölümünde eğitim almakta olan birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine uygulanmıştır.

Çalışmada özellikle öğrencilerin evlerinde senkron ve asenkron dersleri takip ettikleri süreçte sahip oldukları eğitim ortamlarının teknik olanaklarındaki yetersizlikler belirlenmeye çalışılmıştır.

Anket uygulaması, Google Dökümanlar'ın bir alt menüsü olan Forms'lardan oluşturulan online anket formları ile gerçekleştirilmiştir. Anket formları öğrencilere 22-23 Mart 2020 tarihinde whatsapp uygulaması üzerinden gönderilen anket linkleri ile ulaştırılmıştır. Bu linkleri açıp anketi uygulayan öğrencilerin yanıtları yine Forms sistemi üzerinde otomatik depolanmıştır. Bir iki gün gibi kısa bir sürede bütün öğrenciler tarafından gerçekleştirilen ankete 1. sınıf öğrencilerinden 43 kişi, 2. sınıf öğrencilerinden de 31 kişi katılmıştır. Bu cevaplar sistem üzerinde analiz edilip grafikleri oluşturulmuştur.

2. BULGULAR

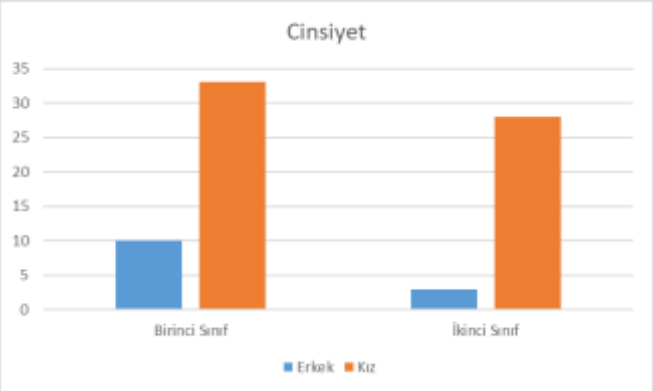
Ankete verilen yanıtlar sırasıyla aşağıdaki gibidir;

1. Öğrencilerin Cinsiyetleri

Emel Akın Meslek Yüksekokulu, "Giyim Üretim Teknolojisi" programı öğrencilerinin genel ortalamasına baktığımızda öğrencilerin %80'e yakınının kız öğrenci olduğunu görmekteyiz. Birinci ve ikinci sınıflarda bu oranlar farklıdır. Birinci sınıflarda kız öğrencilerin oranı %77 civarında iken ikinci sınıflarda bu oran %90'dır.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

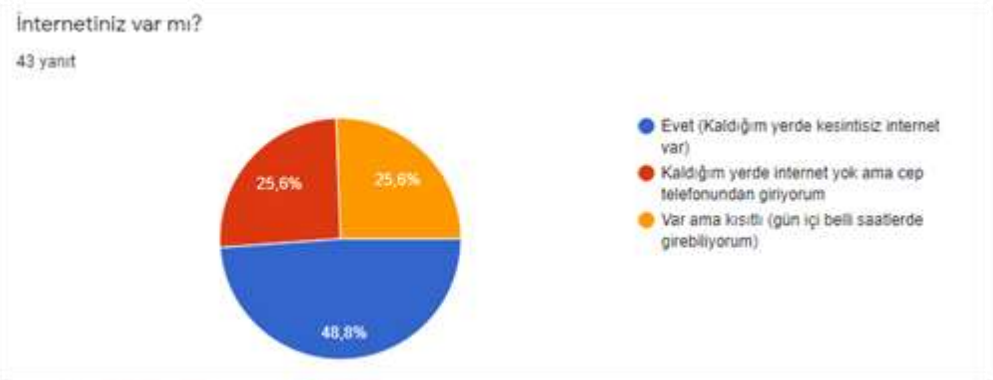
Grafik 1: Ankete Katılan Öğrencilerin Sınıflara Göre Cinsiyetleri

2. Öğrencilerin İnternet İmkanı Olup Olmaması

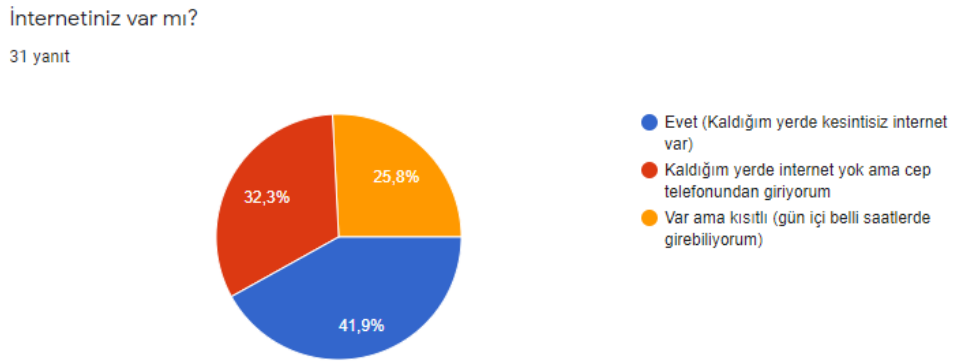
Bu soru ile Emel Akın Meslek Yüksekokulu, "Giyim Üretim Teknolojisi" programındaki öğrencilerin kaldıkları yerde internet olup olmaması ile ilgili genel amaçlı bir sorudur. Verilen yanıtlara baktığımızda 1. sınıf öğrencilerinden 21 tanesinin yani sınıfın yaklaşık %49'unun kaldığı yerde kesintisiz internet bulunmaktadır. Bu da çevrimiçi eğitim için en önemli teknik alt yapıdır. 2. sınıflara bakacak olursak bu oran yaklaşık %42'dir.

Grafik 2: Ankete Katılan 1. Sınıf Öğrencilerinin İnternet İmkanları

Ama diğer öğrencilerin durumuna bakacak olursak 1. sınıf öğrencilerin %26'ı cepten internete girerken geriye kalan % 26'sının ise internetinin kısıtlı olduğu bilgisine ulaşmaktayız. Bu durum 2. sınıf öğrencilerin %26'sının internete cep telefonundan girmesi olarak karşımıza çıkarken kısıtlı internete sahip olanların oranı %32 olarak tespit edilmiştir. Bunlar da eğitimde eşitliksizlik oluşmasına neden olmaktadır.

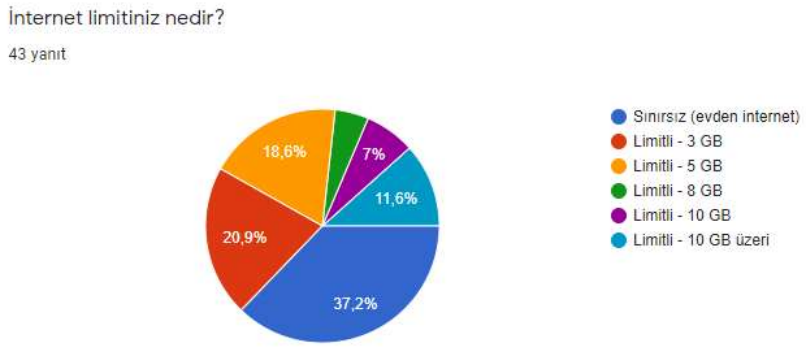
Grafik 3: Ankete Katılan 2. Sınıf Öğrencilerinin İnternet İmkanları

3. <u>Öğrencilerin İnternet İmkanın Limitlerinin Nedir?</u>

Bu soru ile ankete katılan öğrencilerin var olan internet alt yapılarının limitlerinin ne olduğu sorgulanmıştır.

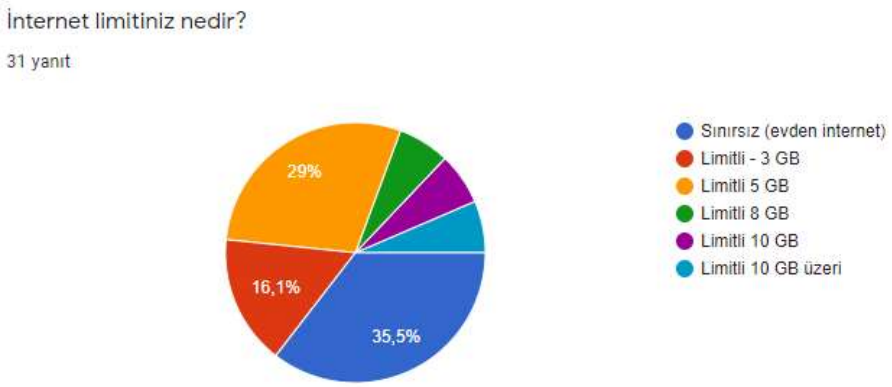
Grafik 4: Ankete Katılan 1. Sınıf Öğrencilerinin İnternet Limitleri

Bu soruya 1. sınıfların verdiği yanıtlara bakıldığında bir önceki soru ile uyumlu bir şekilde sınırsız (%37) ile 10 GB ve üzerin internet (%12) kullanıcılarının toplamı yine %49 olarak görülmektedir. 1. sınıf öğrencilerinin yaklaşık % 44'ünün 8 GB ve altında interneti bulunmaktadır. 10 GB internete sahip öğrenci miktarı da %7'dir. Bu da çevrimiçi derslere ulaşım ve ders materyallerine ulaşım sırasında özellikle de cep telefonundan girenlerde internetin tükenmesine sebep olmaktadır.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Grafik 5: Ankete Katılan 2. Sınıf Öğrencilerinin İnternet Limitleri

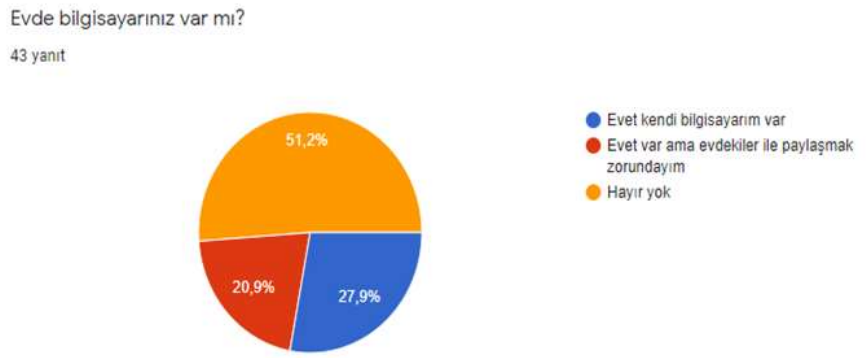
Bu soruya 2. sınıfların verdiği yanıtlara baktığımızda yine bir önceki soru ile uyumlu olarak sınırsız (%36) ile 10 GB ve üzerin internet (%6) kullanıcılarının toplamı sınıf genelinin %42'sine denk geldiği görülmektedir. 2. sınıf öğrencilerinin yaklaşık % 52'sinin

internet limiti 8 GB ve altında bulunmaktadır. 10 GB internete sahip öğrenci miktarı da %6'dir. Bu göstergelere bakarak yine çevrimiçi derslere ulaşım ve ders materyallerine ulaşım sırasında özellikle de cep telefonundan girenlerde internetin tükenmesi probleminin oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4. Öğrencilerin Bilgisayarlarının Olup Olmaması

Bu soru ile ankete katılan öğrencilerin evlerinde bilgisayar olup olmasını ile sorgulama yapılan bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir.

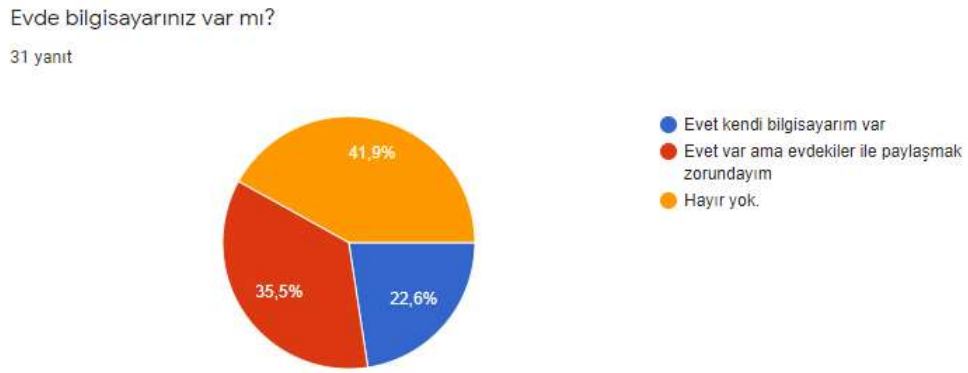
Grafik 6: Ankete Katılan 1. Sınıf Öğrencilerinin Bilgisayarlarının Olup Olmama Durumu

Mersin Akademi Danışmanlık

Ankete katılan 1. sınıf öğrencilerinin sadece %28'inin kendine ait bir bilgisayarı bulunmaktadır. Öğrencilerin % 21'i ise evde olan bilgisayarı yine evdeki diğer bireylerle paylaşmak durumunda olduklarını belirtmişler. Öğrencilerin %51'inin ise bilgisayara sahip olmadığı belirlenmiştir.

Grafik 7: Ankete Katılan 2. Sınıf Öğrencilerinin Bilgisayarlarının Olup Olmama Durumu

Ankete katılan 2. sınıf öğrencilerinin sadece %23'ünün kendine ait bir bilgisayarı bulunmaktadır. Öğrencilerin % 36'i ise evde bir bilgisayar olduğunu ama o bilgisayarı evdeki diğer bireylerle paylaşmak zorunda olduğu, öğrencilerin %42'sinin de bilgisayara sahip olmadığı belirlenmiştir.

5. Öğrencilerin Egeders Uygulamasına Ulaşım Kanalı

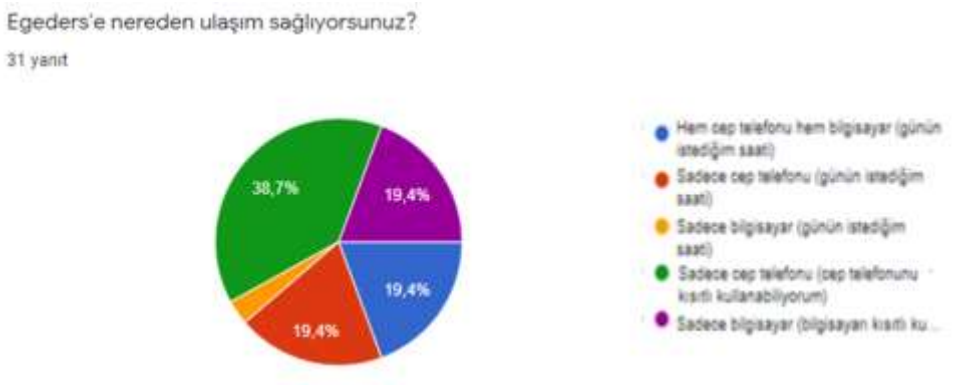
Bu soru ile ankete katılan öğrencilerin, Ege Üniversitesi'nin uzaktan eğitim platformu olan Egeders Uygulamasına hangi kanaldan ulaştıkları ile ilgili sorgulama yapılmıştır.

Grafik 8: Ankete Katılan 1. Sınıf Öğrencilerinin Egeders Uygulamasına Ulaşım Kanalları

1. Sınıf öğrencilerinin EgeDers uzaktan eğitim uygulamasına ulaşım için çoğunlukla cep telefonunu kullanmıştır. Öğrencilerin %30'u "Hem cep telefonu hem bilgisayar" kullanarak, %30'u "Sadece Cep Telefonu (kısıtlı kullanım)", %28'i "Sadece cep telefonu (günün istediğim saatin)", %7 "Sadece bilgisayar (günün istediğim saati)" ve %4,7 "Sadece bilgisayar (kısıtlı kullanım)" kullanarak Egeders uygulamasına ulaşabilmektedir.

Grafik 9: Ankete Katılan 2. Sınıf Öğrencilerinin Egeders Uygulamasına Ulaşım Kanalları

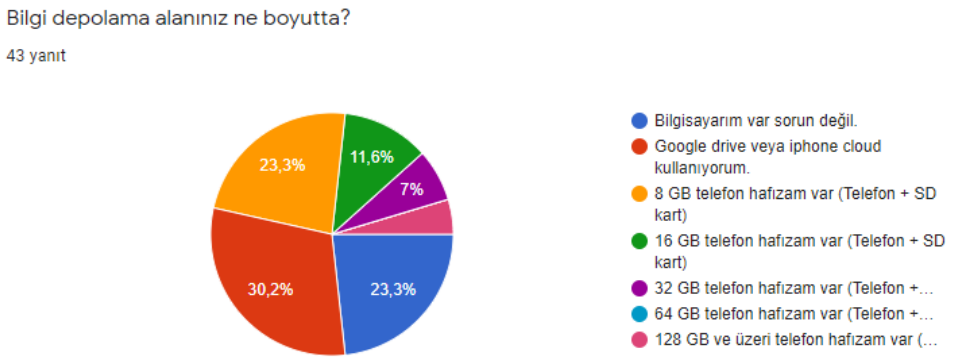
2. Sınıf öğrencilerinin EgeDers uzaktan eğitim uygulamasına ulaşım için çoğunlukla cep telefonunu kullanmıştır. Öğrencilerin %39'u "Sadece cep telefonu (kısıtlı kullanım)" kullanarak, %19'u "Sadece Cep Telefonu (kısıtlı kullanım)", %19'u "Sadece cep telefonu (günün istediğim saatin)", %19'u "Sadece bilgisayar (kısıtlı kullanım)" ve %4'ü "Sadece bilgisayar (günün istediğim saati)" kullanarak Egeders uygulamasına ulaşabilmektedir.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

6. <u>Öğrencilerin Dijital Ders Materyallerini Depolama Alanları</u>

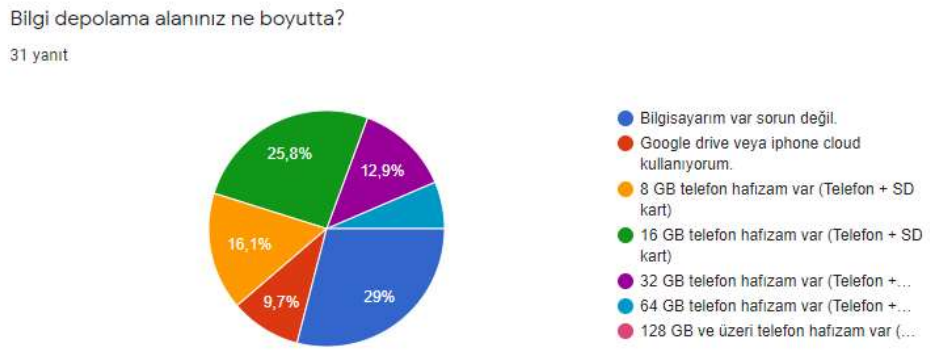
Bu soru ile ankete katılan öğrencilerin, Egeders Uygulamasına öğretim üyeleri tarafından yüklenen dijital ders materyallerini hangi kanalda depoladıkları ile ilgili sorgulama yapılmıştır.

Grafik 10: Ankete Katılan 1. Sınıf Öğrencilerinin Dijital Ders Notu Depolama Alanları

1. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplara bakacak olursak sadece %23'lük kısmında bilgisayar olduğu için sınırsız bir depolama alanı bulunmaktadır. Diğer verilen cevaplara bakacak olursak sırasıyla %30'u "Google drive veya iphone cloud uygulamalarını" kullanarak, %23'ü "8 GB telefon hafızası" kullanarak, %12'si "16 GB telefon hafızası" kullanarak, %7'si "32 GB telefon hafızası" kullanarak ve %5'si de "128 GB ve üzeri telefon hafızası" kullanarak dijital ders notu depolama alanı problemini çözmeye çalışmaktadır. 1. sınıf öğrencilerinin hiçbiri "64 GB ve üzeri telefon hafızası" kullanmaktadır.

Grafik 11: Ankete Katılan 2. Sınıf Öğrencilerinin Dijital Ders Notu Depolama Alanları

2. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplara bakacak olursak sadece %29'lük kısmında bilgisayar olduğu için sınırsız bir depolama alanı bulunmaktadır. Diğer verilen cevaplara bakacak olursak sırasıyla %26'sı "16 GB telefon hafızası" kullanarak, %16'sı "8 GB telefon hafızası" kullanarak, %13'ü "32 GB telefon hafızası" kullanarak, %10'u "Google drive veya iphone cloud uygulamalarını" kullanarak ve %6'sı "64 GB telefon hafızası" kullanarak dijital ders notu depolama alanı problemini çözmeye çalışmaktadır. 2. sınıf öğrencilerinin hiçbiri "128 GB ve üzeri telefon hafızası" kullanmaktadır.

7. <u>Öğrencilerin Egeders'e Yüklenen Teorik Ders Materyalleri İle İlgili Görüşleri</u>

Bu soru ile ankete katılan öğrencilerin, Egeders Uygulamasına yüklenen teorik ders notları ile ilgili görüşleri le ilgili sorgulama yapılmıştır.

Grafik 12: Ankete Katılan 1. Sınıf Öğrencilerinin Teorik Ders Materyalleri İle İlgili Görüşleri

1. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplara bakacak olursak öğrencilerin % 40'ı teorik ders notlarındansa eğiticinin ders anlatmasını tercih etmektedir. % 23'ü çevrimiçi ders materyallerini yeterli bulurken, %14'ü bunları yetersiz bulmaktadır. % 23'ü ise kağıt üzerinden çalışmaya alışık olduğunu ve bu materyalleri etkin kullanamamaktadır.

Grafik 13: Ankete Katılan 2. Sınıf Öğrencilerinin Teorik Ders Materyalleri İle İlgili Görüşleri

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

2. sınıftaki öğrenciler cevaplarına bakacak olursak, % 22'si teorik ders notları yerine eğiticinin ders anlatmasını tercih etmektedir. % 9'ü çevrimiçi ders materyallerini yeterli bulurken, %16'sı bunları yetersiz bulmaktadır. % 52'si ise kağıt üzerinden çalışmaya alışık olduğunu ve bu materyalleri etkin kullanamamaktadır.

8. Öğrencilerin Egeders'e Yüklenen Uygulamalı Ders Materyalleri İle İlgili Görüşleri

Bu soru ile ankete katılan öğrencilerin, Egeders Uygulamasına yüklenen uygulamalı ders notları ile ilgili görüşleri le ilgili sorgulama yapılmıştır.

Grafik 14: Ankete Katılan 1. Sınıf Öğrencilerinin Uygulamalı Ders Materyalleri İle İlgili Görüşleri

1. sınıf öğrencilerinin Egeders sistemine yükledinilen uygulamalı ders içerikleri ile ilgili düşünceleri sorgulandığında % 40'ı uygulamalı ders notlarındansa eğiticinin ders anlatmasını tercih ettiklerini belirtmiştir. Öğrencilerden sadece 9'u çevrimiçi ders materyallerini yeterli bulurken, %19'u bunları yetersiz bulmaktadır. % 33'ü ise uygulamalı dersleri aktif bir şekilde uygulayabilecekleri materyallerinin olmadığını belirttiler.

Grafik 15: Ankete Katılan 2. Sınıf Öğrencilerinin Uygulamalı Ders Materyalleri İle İlgili Görüşleri

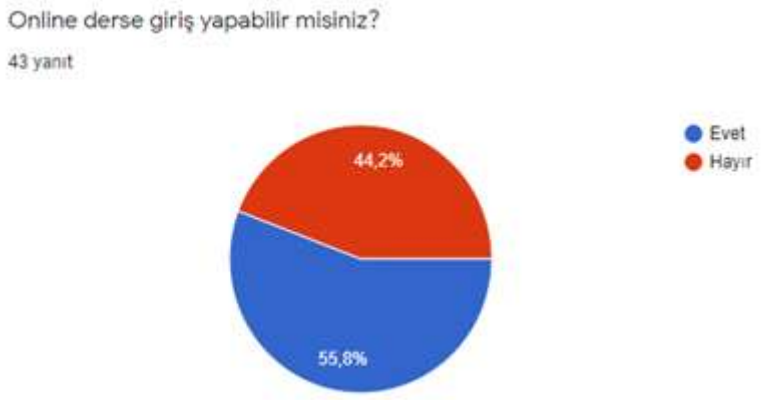

2. sınıf öğrencilerin bu soruya verdikleri cevaplara baktığımızda % 13'ü uygulamalı ders notları yerine eğiticinin ders anlatmasını tercih ettiklerini belirtmiştir. % 10'u çevrimiçi ders materyallerini yeterli bulurken, yine %10'u bunları yetersiz bulmaktadır. % 68'i ise uygulamalı dersleri aktif bir şekilde uygulayabilecekleri materyallerinin olmadığını belirttiler.

9. Öğrencilerin Online Derslere Giriş Yapabilme Durumu

Anketin bu son sorusu ile ankete katılan öğrencilerin, online derse katılma durumu ile ilgili sorgulama yapılmıştır.

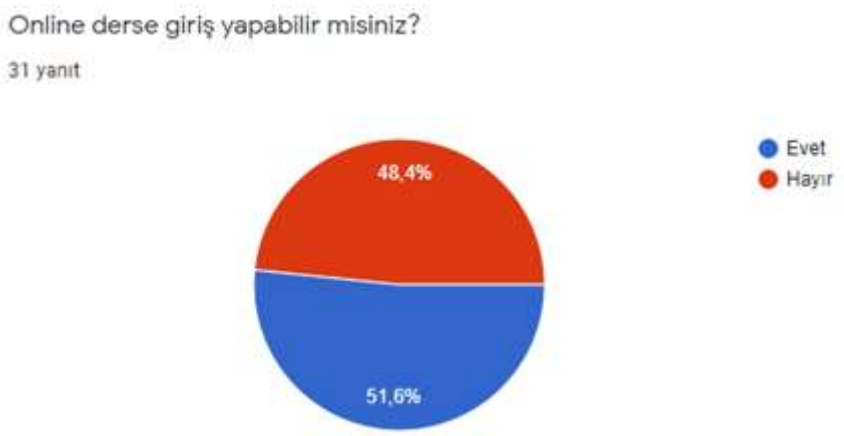
Grafik 16: Ankete Katılan 1. Sınıf Öğrencilerinin Online Derslere Giriş Yapabilme Durumu

-Ak Danışmanlık

1. Sınıf öğrencilerinin online derslere giriş yapabilme durumu ile ilgili sorulan soruya verdikleri cevaplara baktığımızda öğrencilerin %56'sının derslere girebildiği, %44'ünün ise giremediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Grafik 17: Ankete Katılan 2. Sınıf Öğrencilerinin Egeders Uygulamasına Ulaşım Kanalları

Aynı soru için 2. Sınıf öğrencilerinin cevaplarına bakıldığında öğrencilerin %52'sinin girebildiğini, %48'sinin ise giremediğini görülmektedir.

3. SONUÇ

Öğrencilerimiz ile deneyimlediğimiz bu süreçte bizler kadar onlar da sıkıntı çektiler. Dönemin ilk 3 haftasından sonra Pandemi nedeniyle oluşan öğrenme ortamı değişikliğinin öğrencilerimizde nasıl etkileri olduğunu bu anket ile öğrenip sürecimizi ona göre yönettik. Çalışmanın bulguları incelendiğinde öğrencilerin ve eğitimcilerin bu kısa sürede gelişen çevrimiçi eğitim durumuna yeterince hazırlıklı olmadıkları anlaşılmaktadır. Öğrenciler açısından en önemli sorunlar iki başlık altında toplanabilir:

1. İnternetin sınırlı olması veya bağlantı problemleri
2. Bilgisayar veya cep telefonu sorunları ile bu imkanların sınırlı olması (ortak kullanım zorunluluğu)

Bu iki konu dışında bazı öğrenciler için de evde uygun öğrenme ortamının olmaması ve canlı dersteki öğrenme etkisinin evde oluşmaması sorunları yer almaktadır. Bu koşulların hepsi eğitim hakkının herkese eşit sağlanması gerekliliğinin göz ardı edilmesine sebep olacağı için üniversite senatomuzun da benzer incelemelerinin ardından öğrencilerin lehine bir uygulama örneği gerçekleşmiştir. Ders akışları ve sınav süreçleri öğrencilerin mağdur olmaması sağlanarak yürütülmüştür.

Bulgulardan da görüldüğü gibi her öğrencide yeterli teknik alt yapı olmadığı için sınavlar çevrimiçi şekilde değil ödev şeklinde yürütülmüş ve ayrıca ders devam zorunluluğu aranmamıştır. Pandemi döneminde verilen ödevlerin bir kısmı karantina koşullarına, çocukların sağlık koşullarını riske atmayacak imkanlar ölçüsünde yapmalarına olanak sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Bakker A., Wagner D., (2020). Pandemic: lessons for today and tomorrow?, *Educational Studies in Mathematics*, 104, 1-4

Darı A. B., (2017). Sosyal Medya ve Sağlık, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 6, Sayı 18, 731-758

Guzman J., Pastor C.K.L., (2020). Business Administration Students' Skills and Capability on Synchronous and Asynchronous Alternative Delivery of Learning, Business Administration Students' Skills and Capability on Synchronous and Asynchronous Alternative Delivery of Learning *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, Vol. 3, No. 1, 28-34

Kayış F., (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Konut Ve Çatılı İş Yerleri Kiralarına Etkileri Üzerine Düşünceleri, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 7, Sayı 4, 65-84

Longhurst G.J, Stone D.M., Dulohery K., Scully D., Campbell T., Smith C.F., (2020). Strength, Weakness, Opportunity, Threat (SWOT) Analysis of the Adaptations to Anatomical Education in the United Kingdom and Republic of Ireland in Response to the Covid-19 Pandemic**,** *Anatomical Sciences Education*,1-11

Meng, L., Hua, F., & Bian, Z. (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Emerging and Future Challenges for Dental and Oral Medicine, *Journal of Dental Research,* Vol 99 (5), 481-487

Paik C., (2020). User Oriented Service in Pandemic Situation in Graduate College in West Bengal, *UCG Care Journal*, Vol.31, Issue 04.04.2020, 2088-2093

Pastor C.K.L., (2020). Sentiment Analysis on Synchronous Online Delivery of Instruction due to Extreme Community Quarantine in the Philippines caused by COVID-19 Pandemic, *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, Vol. 3, No. 1, 1-6

Pastor C.K.L., (2020). Sentiment Analysis on Synchronous Online Delivery of Instruction due to Extreme Community Quarantine in the Philippines caused by COVID-19 Pandemic, *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, Vol. 3, No. 1, 1-6

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

“БЕГОНА” ВА “ГАЛАТЕПАГА ҚАЙТИШ”: ҚИЁС ВА ТАЛҚИН

Рушана ЗАРИПОВА - Rushana ZARIPOVA

ТерДУ Адабиётшунослик
(ўзбек адабиёти) мутахассислиги 2-босқич магистранти
(Илмий раҳбар: PhD, Обид Шофиев)

Аннотация. Мазкур мақолада А.Камюнинг “Бегона” ва М.М. Дўстнинг “Галатепага қайтиш” қиссалари қиёсий аспектда ўрганилган. Ҳар икки қиссадаги муштараклик ва фарқли жиҳатлар таҳлил этилган.

Калит сўзлар. Қисса, ёзувчи, типология, услуб, қиёс.

Аннотация. В данной статье рассматривается сравнительный аспект “Посторонний” А. Камю и «Возвращения в Галатепу» М.М. Доста. Обе истории были проанализированы с точки зрения общности и различий.

Ключевые слова. Повесть, писатель, типология, метод, сравнение.

Annotation: This article explores the comparative aspect of A.Kamou's “Outsider” and M.M.Dost's "Return to Galatepa". Both stories have been analyzed in terms of commonalities and differences.

Key words. Story, writer, typology, method, comparison.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Сир эмас, кейинги йиллар адабиётшунослигимизда намоён бўлган етакчи тамойиллардан бири – бу ўзбек адабиётида вужудга келган асарларни жаҳон адабиёти дурдоналари билан қиёсий таҳлил қилишда кўзга ташланмоқда. Қиёсий адабиётшунослик, адабий таъсир ва халқаро адабий алоқалар йўналишида типологик, тарихий-аналитик таҳлил методлари асосида улкан ютуқларга эришилмоқда. Бунга мисол тариқасида қатор изланувчиларнинг меҳнат самарасини келтириб ўтиш мумкин. “Масалан, адабиётшунос олима Муҳаббат Шарафиддинованинг “XX аср ўзбек насри жаҳон адабиёти контекстида” тадқиқоти, истеъдодли адабиётшунос Замира Қосимованинг рус тилидаги “Миллий ва жаҳон адабиёти анъаналари нуқтаи назаридан замон ва инсон концепцияси: А. Фитрат, А. Қодирий, Чўлпон асарлари мисолида” номли докторлик диссертацияси, ёш адабиётшунос Дилшода Иброҳимованинг немис тилида ёзилган ва рус тилига ўгирилган “Хилденбранд ҳақида қўшиқ асари, унинг шарқона ва ғарбона муштарак хусусиятлари (Матн структураси, қиёсий таҳлил муаммолари)” мавзуидаги тадқиқоти халқаро адабий алоқалар борасида жиддий самараларга эришилаётганининг далолатидир”[1].

Ўзбек адабиёти намуналарини жаҳон дурдоналари билан қиёсий таҳлилда ўрганиш, таъкидланганидек, макон ва замондаги муштаракликни, қолаверса, ижодкор бадиий тафаккуридаги ўхшашликларини юзага чиқаради. Биз қуйида таҳлилига киришадиган асарлар М.М. Дўстнинг “Галатепага қайтиш” ва А.Камюнинг “Бегона” асарлари, тан олиш керакки кенг китобхон қалбидан чуқур жой эгаллаган.

[1] Н.Раҳимжонов. “Адабиётшуносликнинг янги босқичи”, “Шарқ юлдузи”, 2011 й. 5-сон

Сўнгги йилларда адабиёт ўз ривожининг юқори чўққисига кўтарилди. Янги йўналишлар, оқимлар вужудга келди. Булар сирасига модернизм, реализм, сюрреализм, постмодернизм, абсурдизм кабиларни киритиш мумкин. Замон шиддат билан ривожланмоқда, инсоният тарихи ўзининг ривожланиш чўққисига томон дадил илдамламокда. Натижада, инсоннинг ўзини ўрганиш борасидаги фикрлари хилма-хиллашди. Адабиётга янгича назар, янгича руҳ олиб кириш, китобхонларни, мазмундор, ўқишга арзигулик китоблар, бадиий асарлар билан таъминлаш бугунги кун ёзувчиси олдида турган масъулиятли вазифалардан бири дейишимиз мумкин.

XX аср инсониятга жуда катта кашфиётлар олиб келиш билан бир қаторда, қирғинбарот урушлар, айрилиқлар, ғам-андуҳлар олиб келган аср сифатида тарих зарварақларига муҳрланиб қолди. Инсонлар неча минг йиллар давомида орзу қилиб келган меҳр-оқибат, инсонийлик, тинчлик, осойишталик ва бошқа истаклар айрим ҳукмрон доира синфлари томонидан пучга чиқарилди. Натижада, одамларда ишончсизлик, ўзлари орзу қилган жамиятдан узоқлашиш, бегоналашиш каби ҳолатлар юзага қалқиб чиқди. Ўз даврининг буюк ёзувчилари эса буни амалда кўрсатиб беришга ҳаракат қилдилар. Ана шундай ёзувчилардан бири Албер Камюдир.

Альбер Камю нафақат ўз ватани Францияда балки, бутун дунё китобхонлари қалбини ларзага келтирган бу адиб ҳақида нимадир дейиш ёки қоғоз қоралаш улкан масъулият талаб қилади. “Вабо”, “Бахтли ўлим” каби романлар, “Бегона”, “Инқироз” каби қиссалар Альбер Камюни китобхон қалбига муҳрлаб қўйди. Қолаверса, “Калигула”, “Қамал ҳолати”, “Англашилмовчилик” пьесалари, “Сизиф ҳақида асотир”,

“Астар ва қиёфа”, “Немис дўстга мактуб” ва бошқа қатор асарлари Камюни китобларига ўқувчилар қайта-қайта мурожаат қиладиган, ижод намуналари расталарда эса узоқ вақт қолиб кетмайдиган бир сўз билан айтганда дунёнинг даҳо ижодкорлари қаторига қўшди.

А.Камю ўз асарларида Иккинчи жаҳон уруши даҳшати оқибатида пайдо бўлган инсоний тақдирнинг абсурд ҳиссиётларини куйлаган. А. Камю ўз асарларида одоб-ахлоққа доир ҳақгўйлик, эрксеварлик, инсонпарварлик, самимийлик каби фазилатларни улуғлаган.

Мустақиллик йилларида ўзбек адабиёти ҳам ўз ривожланишининг янги чўққисига кўтарилди. Адабиётимизга Ғарб адабиёти анъаналари, янгиликлари, оқимлари кириб кела бошлади. Бу йўналишда Н.Эшонқул, О.Матжон, М.М.Дўст, Х.Дўстмуҳаммад, Н.Қобул каби ёзувчиларнинг асарларини эътироф этиш мумкин.

Биз М.М.Дўстни “Мустафо”, “Истеъфо”, “Дашту далаларда”, “Чоллардан бири”, “Бир тойчоқнинг хуни” каби ҳикоя ва қиссалари орқали яхши биламиз. “Галатепага кайтиш” киссаси ва “Лолазор” романи ўзбек адабиётида ўз сўзига ва услубига эга бўлган яна бир истеъдод пайдо бўлганлигини кўрсатди.

Мурод Мухаммад Дўстнинг ўтган асрнинг 80-йилларида яратилган асарларидан бири “Галатепага қайтиш ёхуд саодатманд Ғайбаров ривояти” шундай бошланади. *“Бугун жавзонинг бошида Раим оқсоқолни ерга қўйишди. Ғайбаров жанозага аранг етиб келди. Укалари, кўнгил етар қариндошлар - ҳамма уни йиғлаб қарши олди. Лекин унинг ўзи йиғлаёлмади. Ҳатто мозорда ҳам кўзидан ёш чиқмади, бегона одамдай бир чеккада турди...”*[1].

[1] М.М.Дўст. “Галатепага қайтиш ёхуд саодатманд Ғайбаров ривояти”. Т.: “Ғ.Ғулом”, 2009-й. 13-б.

Энди эса А.Камюнинг “Бегона” қиссаси бошланишига эътибор қилинг: *“Бугун онам ўлди. Ё кечамикан, билмайман. Ғарибхонадан “Онангиз вафот қилди. Кўмиши эртага. Чуқур ҳамдардлик билдирамиз” деган телеграмма олдим. Тушунмайсан. Балки кеча ўлгандир...”*[1]

Кўринадики, аввало икки асар ҳам аза тасвири билан бошланади. Иккала асарда ҳам инсон қалбида содир бўлувчи кечинмалар ҳақида ўзгача услубда ҳикоя қилинган. Шунингдек, икки асар қаҳрамони ҳам атрофдагилар ва ҳатто ўз ҳаётига нисбатан мутлақо бефарқ.

Камю асарлари мутолаасига киришар экансиз, елкангиздан жуда оғир юк босиб тургандек, ўзингизни вазмин ҳис қиласиз. Бу айниқса “Бегона” қиссасида яққол намоён бўлади. Асарнинг номиёқ кишини ўйлантириб қўяди. ...“Бегона”... ким бегона? Мерсоми? Ёки бутун бир жамият Мерсога бегонами?

Асар қаҳрамони хатти-ҳаракатларини бизнинг китобхон ҳазм қилиши бироз қийин кечади. Шунинг учун ҳам Мерсони ўзбек китобхонлари учун янгилик дейиш мумкин. Таниқли адиб Улуғбек Ҳамдам ушбу асар ҳақида шундай фикрларни билдирган эди: “...*Мен «Бегона»ни жудаям қийналиб ўқиганман. Ҳар сафар шундай бўлган. Нега? Назаримда, асар бош қаҳрамони Мерсонинг дош бериш ўта мушкул бўлган самимиятидан тафаккур кўзларим қамашиб кетган бўлса, ажабмас… Айримлар уни худосизликда айблашни хуш кўришади. Эътиқодсиз, дея қўлини бигиз қилишади. Ҳа, биз она Шарқ фарзандларимиз. Тан олишим керак, мен ҳам қабул қилолмайман унинг дахриёна фикрларини. Кўнглимга изтироб солади улар. Бошига тушган барча кўргиликлари ана шу туфайлидир, деб ўйлаганларим бор. Лекин*

[1] А.Камю. “Бегона” (қисса ва роман) Т.: “Ёзувчи”-1995. 5-б.

бунинг учун Мерсони айблашга, бошига мағзава тўкишга маънавий ҳаққим йўқ деб биламан ўзимни...”[1]

Албатта, китобхон Мерсони даҳрийликда айблаши мумкин, (сиртдан қараганда), лекин ботиний сирлардан воқиф бўлгач... инсон тафаккури оний лаҳзаларда ниманидир англагандек бўлади. “...*Мерсо бир фирма ходими бўлса-да, аслида, маънавий-руҳий даражаси ва кайфиятига кўра муросасиз файласуфдир...*”[2]

Шунинг учун ҳам Мерсони тушуниш учун масалага, аввало, файласуфона ёндашмоқ керак. У оддий ходим бўлсада, ўз хатти-ҳаракатлари ва амаллари билан ўз даври Европасининг илғор фикрловчи кишиларидан дейиш мумкин. Аммо, унинг ташқи дунёсида акс этиб турган совуққонлигига сира алданиб қолиш керак эмас. Бир сўз билан айтганда, Мерсо дунё сир-синоатлари, яшашдан асл маъно нима эканлиги, ҳаёт моҳияти нимадан иборат эканлигини тўла англаб етган орамиздаги “ноёб” одамлардан биридир. У ўзини ва дунёни шунчалар ангаб етганки, мулозамат нима эканлигини ҳатто тасаввур ҳам қилолмайди. У қалбида борини қандай бўлса шундайлигича юзага чиқарувчи самимий инсон. Нимани ўйласа ва ҳис қилса, шуни гапиради, кўзбўямачиликни ўзига эп кўрмайди. Бироқ бу дунёда – одамлар орасида самимий бўлиш беҳад таҳликали бўлиб чиқади. Мерсо ўз самимияти учун дорга осилишга ҳукм этилади. Самимияти учун жамият ичра бегона деб топилади. Шунда бир нарса киши хаёлига келади: хўш, бегона ким ўзи? Наҳотки, ўз виждони олдида иккиюзламачилик қилмаган Мерсо бўлса? Ёки асли бегона дили бошқаю тили бошқаларми, яъни, атрофдаги

[1] У.Ҳамдам. “Жамият ичра самимият баҳоси ”// ulugbekhamdam.uz/
[2] У.Ҳамдам. “Жамият ичра самимият баҳоси ”// ulugbekhamdam.uz/

одамларми, жамиятми?.. Камю устомонлик билан ўқувчини ана шундай тафаккурнинг чиқиш мушкул бўлган чоҳига улоқтириб юборади.

“Галатепага қайтиш”да Ғайбаров образи ўзбек адабиётида янгилик бўлди. Бир сўз билан айтганда Ғайбаров – адабиётда ҳали учрамаган янгича дунё, янгича тафаккур кишисининг образидир. Ундаги совуққонлик ўқувчини бефарқ қолдирмайди. Масалан, ўз отасининг азасида фарзанднинг лом-мим демасдан жим туриши, ёки атрофдагиларга хаёл гирдобида бефарқ қарашлари албатта, ёқимсиз ҳолат. *“... Маҳанбой Ғайбаровнинг сўқиркўз бўлиб турганини кўриб, дераза ёнидан нари ҳайдади: “Бор, жўра, ўксанг қурибди, жамоатнинг олдига бориб тур, ҳарне, катта ўғилсан...” Ғайбаров, ноилож, жамоатнинг олдига кетди...”*[1]

Шу ўринда савол туғилади: Ғайбаровнинг ўз отаси азасида йиғламаслигига сабаб уни шаҳарда “катта одам” бўлганиданми? Ёки, буни ўзига ор биладими? Бир қарашда шундай туюлади. Бу азага бўйинбоғ тақиб келганидан шундай фикр келиши табиий. Аммо, у бўйинбоғни қачон таққанини эслолмайди. Қолаверса, азада ўзини бошқалардан ўзгача тутишининг сабаби ҳам бошқа томонда. У отасини укаларидан кам яхши кўрмайди. Сўнгги марта бўлсада отаси билан кўришиб қолиш истаги ҳам йўқ эмасди. Аммо, азада бошқалар қатори бўла олмайди. Мерсо онасининг, Ғайбаров эса отасининг жасади устида йиғлай олмаганлиги сабабини мунаққид адибимиз Улуғбек Ҳамдамнинг ўз ҳаётидан келтирган мисолида тўлиқроқ очиб беришимиз мумкин:

“...Эслайман – ҳеч ёдимдан чиқмайди: мурғаккина гўдагим ўлиб қолганда мен ҳам дафъатан йиғлай олмаганман. Атрофга – одамларга

[1] М.М.Дўст. “Галатепага қайтиш ёхуд саодатманд Ғайбаров ривояти”. Т.: “Ғ.Ғулом”, 2009-й. 13-б.

қараб ўзимни лаънатлаганман. Тошбағир бўлсам керак деб ўйлаганман. Чунки етти ёт бегона қўни-қўшнининг кўзларида ёш йилтилларди, менинг – отасининг кўзлари эса куп-қуруқ эди. (Кейин англасам, мусибатнинг қалбимдаги залвори шунчалар оғир бўлганканки, йиғлаш у ёқда турсин, уни кўтариб туришга ҳам мажолим қолмаган экан). Худди бошимга кимдир маҳв этувчи гурзи билан туширгандек ҳис қилардим ўзимни. Чунки ўлимни жудаям яқиндан кўргандим. У билан юзма-юз келгандим. Ва… ва унга ўғлимни топширгандим… Аммо… аммо кўзимдан бир томчи ёш думаламасди… Маросим тугаганди. Ҳамма – қариндош уруғ, маҳалла-гўй уй-уйига тарқаганди. Шом пайти ҳовлимиз олдидан оқиб турган ариқнинг бўйига чўккалаб, сувга тикилиб ўтирарканман, ичим тошиб келганди. Атрофда ҳеч ким йўқ эди ва ўшанда мен тонггача, қариндошларим яна маросим учун тўплангунча йиғлаганман, бўзлаганман, ёнганман. Кечаси эса маҳалланинг қайси бир эшикларидан магнитафон овози янграганди. Негадир шу нарса ҳеч эсимдан чиқмайди. Ҳолбуки, улар боягина – кундузи менинг болам учун оҳ-воҳ уришганди… Мен эса, орадан неча ўн йиллар ўтишига қарамай, ҳали ҳануз ўша дардимни унутолмайман. Бу дард гўё мусалласга ўхшайди – вақт ўтган сари кучаймоқда. Изтиробдан қутиларман дея "Ёлғизлик", "Мувозанат" деган асарларимда оби дийда қилдим, талай шеърлар битдим, йўқ, кор қилмади – у ҳамон мен билан бирга. "Садоқатингдан ўргилай, эй тузалмас дард!" дегим келади туриб-туриб)"[1]

Кўринадики, қалб изтиробларининг барини кўз ёшларни шашқатор оқизиб, ташқарига чиқариб бўлмайди. Баъзида, сукунат- оламни бузиб жар солишдан муҳимроқ. Бир қарашда Мерсо ва Ғайбаровнинг

[1] У.Ҳамдам. "Жамият ичра самимият баҳоси "// ulugbekhamdam.uz/

таъзиядаги ҳолати жамият учун ахлоқсизликдек кўринади. Чунки, уларнинг хатти-ҳаракати бутун инсоният бўйсуниб келаётган қонунларга зид.

Албатта, оқнинг қанчалар покиза оппоқлиги қора билан ёнма-ён қўйганда янада ёрқинроқ кўринади. “Галатепага қайтиш” да Ғайбаров қиёфаси Самад образининг талқини оркали янада яққолроқ намоён бўлади. Самад- ўз ҳузури учун ўзганинг инсонлик шаънини топтаб ўтишдан ҳам қайтмайдиган худбин одам. Асарга кейинрок қўшилган алпинист йигит Қобил тоғда қор остида қолиб кетиб кўзлари кўрмай қолган. У уйда ўтириб зерикади, хотинига юк бўлгани учун қийналади, кўпинча археологларга қўшилиб, ниманидир қидириб юрган Ғайбаровнинг олдига гаплашгани келиб туради. Уни Самад машинасида олиб келиб қўяди, кейин қайтариб уйига ташлаб ҳам келади. Аммо, Самаднинг бу “яхшиликлари” бекорга эмаслигини билиб колган Ғайбаров бунга ҳайрон қолмайди. Чунки, Самаднинг қанақалигини у жуда яхши билади.

Қиссанинг “6. Самад” бобида Самад талабалик пайтларида Ғайбаровнинг соатини олиб қайтариб бермаган қўшни хонадаги йигитлар ҳақида гап очади. Самад Ғайбаровнинг ўзи соатини сўрай олмаганига эътибор қилади. Ғайбаров эса нима учун ўзлари қайтариб бермаганларига ҳайрон бўлади: *“...Сўраш шартми, улар шусиз ҳам менинг соатим эканини билишарди-ку? Сабаби бошқа ёқда, Самад. Улар мени менсишмасди, дўстим. Тушунасанми, мендан мутлақо уялишмасди, мен нима-ю манави жонсиз девор нима- уларга барибир эди. Лекин, менинг девордан фарқим бордай, буни биламан, афсуски,*

кўнглимдагини дўстимиз Шоир каби сўзларга тиза олмайман...”[1] Бу фикрлардан билса бўладики, Ғайбаров жамиятдошларидан нафақат характери, балки фикрлаш доираси билан ҳам тубдан фарқ қилади.

Асардаги икки қаҳрамоннинг маънавий қиёфасидаги жиддий фарқ кўзга ташланадиган диалоглардан яна бири:

– ... Сен айт, нега мен бировнинг ҳақини ололмайман? Виждон деганлари шуми? Виждон бунчалар жўн эмасдир?

– Бир марта олсам, кейин шунақа бўп қоламан, деб қўрқасан,- деди Самад. – виждон эмас, шунчаки худбинлик, димоғдорлик...[2]

Кўриниб турибдики, Ғайбаров ўта кетган худбин эмас. У ҳаётда яшашдан асл мақсад нима эканлигини, унинг асл моҳиятини тўла англаб етган. Тан олиш керакки, жамият ўзига ўхшамагани учун, ҳамма риоя қилиб келган ахлоқ ва одоб қоидаларига риоя қилмагани учун Ғайбаров ва Мерсодек шахсларни бегона деб билади. Аммо, булар бутун бир жамият амал қилиб келаётган қоидаларга бўйсинишни исташмайди. Исташмайди эмас, шунчаки иккиюзламачилик қилишни ўз виждонига зид деб билади.

“Инсониятнинг тарих давомида топган энг катта мантиғи бу – Худога эътиқод! Одам табиатини мулоҳаза этатуриб гоҳо шундай фикрга борасан, киши: агар Худо бўлмаганда эди, уни ўйлаб топишган бўларди... ”[3],- деган эди Улуғбек Ҳамдам. Мерсо ва Ғайбаров характеридаги ошкораликни жамият даҳрийлик деб тушунади. Иккала образ ҳам жамиятдаги иккиюзламачиликлар, мунофиқликларга

[1] М.М.Дўст. “Галатепага қайтиш ёхуд саодатманд Ғайбаров ривояти”. Т.: “Ғ.Ғулом”, 2009-й. 116-117-б.
[2] Ўша асар, 116-б.
[3] У.Ҳамдам. “Жамият ичра самимият баҳоси ”// ulugbekhamdam.uz/

эргашмайди. Улар, сиртдан тақводор бўлиб, аслан худосиз бўлгандан, қалбида борини ошкора кўрсатишни маъқул кўришади.

Камюнинг “Бегона” сини ўқиш давомида Мерсо гўё иккита арабни совуққонларча отиб ўлдиргани учун эмас, балки онасининг ўлими куни йиғламагани, шу куни эски таниш қизи – Мари билан чўмилгани, у билан бирга вақт ўтказгани учун суд қилинаётгандек кўринади. Судда унинг қалби жиноятчи, деб топилади. Шунинг учун ҳам жазо ғоят оғир кўриниш олади: Ўлим! Агар Мерсо терговчи билан бўлган савол-жавобларда, умуман, атроф-муҳитга нисбатан бўлган ўз муносабатида бошқаларга ўхшаган одам бўлганида, яъни, вазиятга қараб турли “образларга кирганида суд унга нисбатан мутлақо бошқа чора кўриши мумкин эди. Бироқ Мерсонинг қўлидан келмайдиган битта иш бўлса, у ҳам носамимийлик эди. Шунинг учун ҳам у онасининг жасади устига келиб ўтирадию ичидан келмагани учун йиғламайди.

Камюнинг ушбу асарида инсон умрининг ўткинчилиги, ҳар қандай инсон қисматининг омонатлиги ҳақидаги бадиий ҳақиқат мавжуд. Асар қаҳрамони Мерсони тушуниш учун одамда, аввало, унинг самимияти бўлиши лозим.

Кўринадики, “Бегона” ва “Галатепага қайтиш” қиссалари айни чоғда дунёқарашлар жанги ҳам бўлиб чиқмоқда. Шу хусусияти билан ўқувчиларни ҳам бир неча тарафларга бўлиб ташлайди: дунёқарашлар баҳси давом этади. Шу ўринда Мерсонинг қисмати ўйлатади кишини: улар жазога лойиқми ёки авфга? Изласа, “Ҳа” ёки “Йўқ”, Мерсо учун иккаласига ҳам жавоб топилади. Балки, Самад ўйлаганидек одамларнинг бахтсиз бўлишига унга ўхшаганларнинг ҳеч қандай даҳли йўқдир.

“Ҳа!”... Мерсо албатта жазога лойиқ! Чунки у иккита бегуноҳ одамни ҳеч бир сабабсиз отиб ўлдирди. Ушбу мудҳиш жиноятни сира оқлаб бўлмайди. Қотиллик қотилликдир! У тириклик, ҳаёт қонунига зид! Ҳеч қандай инсоннинг ўзига ўхшаган ёки ўхшамаган бошқа бир одамнинг ўлдиришга ҳаққи йўқ! Ҳатто атайин бир чумоли ё майсага зарар бериш ҳам катта жиноят! Гап тамом- вассалом! Демак, жазо юз фоиз адолатли!

“Йўқ!”... жазо адолатсиз! Чунки Мерсони қилган жинояти учун эмас, балки самимияти учун суд қилишди. Жамият ўзига ўхшамагани учун уни ўлимга ҳукм қилди. Бу эса адолатли ҳукм эмас! Қолаверса, Мерсо қотилликни кучли стресс ҳолатида амалга оширди. Чунки, унинг онаси вафот этганди. У онаси ўлими учун қайғурмаган, дафн маросимида йиғламаган бўлсада, ич-ичидан тўкилиб, барча қайғуни ҳис қилиб бўлган эди. Суд Мерсонинг онаси жасади устида йиғлаб-йиғламаганини эмас, балки айни мана шундай ҳолатларини ҳисобга олиб, қотиллиги учун ҳукм чиқариши лозим эди. Суд, унинг иштирокчилари Мерсони ўзига, жамиятга бегона деб топади. Аслида-чи? Аслида, ким кимга бегона? Жамиятнинг ўзидан қидирмоқ керакмасми бу иллатни! Асл бегоналар ўз виждонига хилоф иш тутувчи кишилар, дили бошқаю тили бошқалар эмасми?...

Шу ўринда қойил қолмасдан илож йўқ! Ушбу асар нафақат одамларни, балки ҳар бир якка ўқувчининг ўзини ҳам икки тарафга бўлиб ташлаётганлигини гувоҳи бўламиз. Кўринадики, Камюнинг «Бегона» қиссаси ўқувчини чинакамига фикр юритишга, воқеаларга нисбатан ўз ёндашувини қайта таҳлил қилиб чиқишга ундайдиган асарлар хилидан.

Аслида, бу ёруғ дунёга инсон ўз ҳаётидан маъно излаш, унга мазмун бағишлаш учун келади. Аллохнинг иродаси ҳам шундай,

оламдаги ҳамма нарса инсон учун, унинг бахт-саодати учун яратилган. Демак, ундан воз кечиш беъманиликдир. Камюнинг ёзишича, бахт ва абсурд шу ернинг эгизак фарзандларидир, уларни бир-биридан ажратиб бўлмайди. Бунинг маъноси шуки, дунёга келган инсон бу маънисиз ҳаётида ўзига сабр-тоқат, таскин излайди. Буни бахт дейишимиз мумкин. Аммо уни тополмай умри ўтсачи? Бундай ҳолат, маълумки, адабиётшуносликда “абсурд" дейилади. Айтиш мумкинки, абсурдизм ўзига хос характерга эга бўлиб, мазмунан ҳаётни чуқур таҳлил этган оқим саналади. Унда сохта расмиятчилик, ёлғон изтироб, алдамчи ҳис-туйғулар очиқчасига таъқиб остига олинади. Эҳтимол, жамият бундай одамларни қабул қилолмас, аммо орамизда, балки, ёнгинамизда шундай одамлар бордир. Биз уларни кўрамиз, холос. Таниб улгурмаймиз. Абсурд ёзувчилар эса уларнинг юзидаги ниқобларини улоқтириб ташлашди. Камю "Бегона" тимсолида ичимизда минглаб "бегоналар" мавжуд эканлигини кўрсатиб берган бўлса, адибимиз М.М.Дўст Ғайбаров образи орқали орамиздаги “Самадлар” қиёфасини очиб берди.

Ўзаро таққослаш жараёнида маълум бўладики, иккала қаҳрамон хам (Мерсо ва Ғайбаров) ўй-фикрлар гирдобига асир. Дунё фақат алам, азоб, андуҳлардан иборат улар учун. Барчадан самимийлик қидиради. Натижада ҳеч кимсиз, ҳеч нарсасиз қолишади. Муҳаббатга, Худога ишонишмайди. Ўзгалар наздида улар эътиқодсиз эди, гўё. Аслида улар риёкор дўстлардан, одамлардан нафратланишади. Туйғулар, кечмишлар ўхшайди. Тасаввурга эрк берилган. Шунингдек, Самад ва Раймон Синтес ўртасидаги ўхшашликлар, Саламано билан Раим оқсоқолнинг кучугига ўрганиб қолиш ҳолатлари икки асар Ер сайёрасининг мутлақо икки томонида ёзилган бўлсада, лекин, инсонлар қалби, ундаги интим

кечинмалар бир хил эканлигини исботлайди. Қолаверса, “Бегона” ва “Галатепага қайтиш” да бир-бирига ўхшашлик жиҳатлар кўп. Бу нафақат образлар характерида, балки, воқеалар силсиласида ҳам кузатилади. Масалан, суд жараёни, тергов, қамалиш...

“Галатепага қайтиш” билан “Бегона” асарлари ёзилиш вақти ва макондан бир-биридан фарқ қилсада, улар ўртасидаги ўхшашликлар қуйидаги ҳолатларда янада яққол сезилади:

– Иккала асарда ҳам инсон ва унинг ҳаётдаги ўрни, ўлимнинг ҳақ эканлиги, ҳаётнинг мазмуни ҳақида фикр юритилади;

– Икки асарда ҳам шахснинг жамиятдаги ўрни, мақоми унинг ахлоқи билан белгиланади;

– Бутун бир жамият ва муҳит қаҳрамонлар (Мерсо ва Ғайбаров) характерига мутлақо қарама-қарши ва бегона бўлиб, инсоннинг ички туйғулари ва табиати ўртасида хеч қандай алоқа йўқ;

– Ҳаёт ва ўлим ҳодисаларини таққослайди;

– Ғайбаров ҳамда Мерсонинг атрофидаги одамларга муносабати замирида ўзини, ўзлигини излаётган, бир сўз билан айтганда, ҳаёт чорраҳасидаги шахс қиёфаси кўринади;

– Ижодкорлар қаҳрамонларининг руҳиятини, характерини яққолроқ, табиийроқ очиш мақсадида ички монолог ва диалоглардан фойдаланади.

Буни яна узоқ давом эттириш мумкин. Орамиздаги баъзи кимсаларнинг сохталик ниқоби остида йиллар давомида яшириниб келувчи ҳақиқий қиёфаларини бу икки истеъдодли адиб (А.Камю ва М.М.Дўст) шу даражада маҳорат билан тасвирлаб берганки, бу қадар

ошкораликдан ўқувчи ҳайратга тушади. Шу ўринда “абсурд” бемаънилик эмас, балки, ҳақиқатнинг асл “қиёфаси” деган фикр пайдо бўлади.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Камю А. Бегона. Қисса. – Т.: Ёзувчи, 1995.
2. Дўст М.М. Галатепага қайтиш ёхуд саодатманд Ғайбаров ривояти. Қисса. – Т.: Адабиёт ва санъат, 2009.
3. Қаҳрамонов Қ. Абсурд фақат маънисизликми? / Шарқ юлдузи, 2009 №2.
4. Раҳимжонов Н. Адабиётшуносликнинг янги босқичи / Шарқ юлдузи, 2011 №5. 2011.
5. Холбеков М. Экзистенциализм: Альбер Камю / Жаҳон адабиёти, 2013 №11.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

ЭТНОГРАФИК МАВЗУИЙ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТ МАҚОЛАСИ ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Нурали Рашидович АМОНТУРДИЕВ
Nurali Rashidovich AMONTURDIEV
Ўзбек тилшунослиги кафедраси
ўқитувчиси, Термиз давлат университети,
Термиз, Ўзбекистон

Аннотация

Ушбу мақолада этнографик мавзуий изоҳли луғат мақоласи ва унинг структураси ҳақида фикр юритилади. Этномаданий луғат мақоласи таркиби этнографик бирликлар семантикасини очиб беришда муҳим омил ҳисобланади. Мақолада этнографизмлар этимологияси, бош сўзга бериладиган изоҳ, иллюстратив мисоллар ва ҳавола этувчи қайдларнинг этнографик изоҳли луғат структурасидаги ўрни батафсил изоҳланган.

Калит сўзлар: этнографик луғат, дарвешона, аналогик изоҳлаш, эргана, абрук чиқармоқ.

Тилшуносликда яратилган изоҳли луғатларда бўлгани каби этнографик луғат учун ҳам энг асосий қисм (компонент) бош сўз (бош сўзлар)га бериладиган изоҳдир. Ҳар қандай луғатнинг муваффақияти, қиймати ана шу вазифанинг қай даражада бажарилганлиги, шу мақсадга қай даражада эришилганлиги билан белгиланади [3; 17]. Этнографик луғатда бош сўзлар маъносига берилган изоҳлар унинг маъноси билан танишувчи шахс (ўқувчи, талаба, мустақил қизиқувчи, тил ўрганувчи ёки сайёҳ)га аниқ ва тўлиқ маълумот бериши билан ҳам аҳамиятлидир.

Луғатларда бош сўзни изоҳлаш, уларнинг семантик-функционал, услубий, грамматик хусусиятларини ёритиб бериш лексикограф (изоҳловчи)дан чуқур билим ва тажриба талаб қилади. Хусусан, этнографик мавзуий изоҳли луғатнинг луғат мақоласини изоҳлашда тадқиқотчи этнолексемаларнинг этимологияси, этноснинг тарихи, маданияти, тили, дини, адабиёти, санъати, деҳқончилик ва чорвачилик билан боғлиқ ҳаёт тарзи, анъана ва урф-одатлари ҳақида яқиндан танишган бўлиши лозим.

Луғатлар тузилиш мақсади, таркибидаги лексемаларнинг функционал семантик хусусиятига кўра бир-биридан фарқ қилади. Ушбу луғатлардаги бош сўзларга тузиладиган сўзлик мақоласи таркиби турличадир. Хусусан, этнографик мавзуий изоҳли луғатнинг сўзлик (бош сўз) мақоласи қуйидагилардан ташкил топади.

1. Сўзлик этимологияси ҳақидаги маълумот.
2. Сўзликка (бош сўз) бериладиган изоҳ.
3. Ҳавола қилувчи белгилар.
4. Изоҳланаётган лексеманинг эквивалентлари, синонимлари.

Сўзлик мақоласининг бош сўздан кейинги компоненти **бош сўзнинг этимологияси ҳақидаги маълумотдир**. Бошқа луғатларда бўлгани каби этнографик қомусда ҳам этимологик маълумот қардош бўлмаган чет тил сўзларига берилади [3; 13].

Барча тилларда бўлгани сингари, ўзбек тилида ҳам ўзлашма сўзлар кўпчиликни ташкил этади. Хусусан, этномаданий лексик қатламга оид лексемалар этноснинг турмуш тарзи, маданияти; ижтимоий, иқтисодий-сиёсий алоқалари – этник омиллар маҳсули бўлиб, узоқ тарихий жараёнда шаклланган. Ҳозирги кунда нутқимизда қўлланувчи этнолексемаларни

этимологик анализ қилиш халқимизнинг қардош бўлмаган халқ (этнос)лар билан алоқаларини, уларнинг тилимизга таъсирини аниқлашга ва лингвистик таҳлил қилишга имкон беради. Бир сўз билан айтганда, этнографик мавзуий изоҳли луғатда ўзбек тили этнографик лексикасини этимологик жиҳатдан таҳлил қилишнинг асосий мақсади лексиконимизда учрайдиган ўзлашма этнолексемаларни белгилашдир. Аммо нутқимиздаги мавжуд барча ўзлашма лексемаларни ҳам қайси тилга мансублигини аниқлаб бўлмайди. Ўзбек тили луғат таркиби мураккаб шаклланиш босқичларини бошдан кечирган бўлиб, бир қатор лексемалар ҳар икки этнос (форс-тожик, араб, мўғул, хитой, рус ва б.) тилида ҳам учрайди. Мамлакатимизнинг билингвизм мавжуд ҳудудларида аҳоли нутқида тенг қўлланувчи, бошқа тил элементи экани фарқланмасдан ишлатиладиган (рус тили ва у орқали кириб келган лексемалар бундан мустасно) лексемалар кўпчиликни ташкил қилади. Масалан, форс-тожик тилига мансуб **мола, ғалвир, жувоз, чопон, синч, пахса, намоз, рўза, капсан, зебигардон, дарвешона, ширбоз, чилла;** арабча: **васса, тумор, таван, соат, паранжи, кафан, исқот, аза;** мўғулча**: дўнон, гўшанга** каби этнографик лексемалар халқимиз турмуш тарзининг ажралмас бир қисмини ифодаловчи этнографизмлардир.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Этнографик мавзуий изоҳли луғатда ўзлашма этнолексемаларнинг этимологияси ҳақидаги маълумот бош сўз қайси тилга мансуб бўлса, ушбу тил (ярим қавс ичида) шартли қисқартма билан берилади. Сарлавҳага олинган ушбу лексеманинг мансуб бўлган тилдаги ёзилиши ва маъноси ҳам кетма-кетликда берилади:

ДАРВЕШОНА [ф. - **دروشانه** дарвешларча] каби [3; 560].

Луғатда бош сўз қилиб олинган этнолексема таркибий қисмлар (мустақил маъноли)дан, яъни икки асосдан ташкил топган бўлса, ушбу қисмлар этимологияси ҳам кетма-кетликда берилади:

ТАГИ ҚАЛАМ [ф.т.-а. - قلم تجي] каби

Ўзлашма этнолексема бошқа бир этнографизмнинг ясалиши учун асос бўлса, ясашга асос бўлган этнолексемага этимологик маълумот берилиб, ясалма лексемага этимологик маълумот берилмайди: Жумладан, ясалиш асоси ўзлашма сўз бўлиб, ясалма ўз қатламга оид бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда ҳам этнолексемага этимологик маълумот берилмайди.

ПЎЗА [ф.-т. - صاضأ] – ерни шудгор қилишда омочнинг учига кийдириладиган металл (чўян), учи ўткир мослама – тиш. қ.тиш.

ПЎЗАЧИ – ер ҳайдаш учун омочнинг учига кийдириладиган, учи ўткирланган металл мослама, омоч тишини қуювчи уста.

Этнографик мавзуий изоҳли луғат мақоласининг энг муҳим жиҳатларидан бири **бош сўз (сўзлик)нинг этносемантик хусусиятини тўғри ва аниқ изоҳ билан таъминлашдир**. Сўзлик сифатида луғатда қайд этилган ҳар бир этнолексема изоҳланиши шарт.

Сўзнинг луғатда қайд этган ҳар бир маъноси изоҳга эга бўлишини таъминлашга икки хил йўл билан эришилади: 1) сўз маъносини таъриф, тушунтириш йўли билан изоҳлаш, яъни маънога изоҳ бериш; 2) сўз маъносини бошқа сўзнинг маъносига ҳавола этиш. Булардан биринчиси сўз маъносини изоҳ билан таъминлашнинг асосий йўли бўлиб, сўзнинг умумистеъмолга оид, адабий тилдаги маъноси (маънолари), албатта, ана шундай изоҳ билан таъминланади [3;18].

Этнографик лексик қатламга мансуб лексемаларнинг ҳаммаси ҳам умумистеъмолда ёки адабий тилда қўлланавермайди. Ҳозирги кунда

тилимизда мавжуд этнографизмларнинг аксарияти чекка ҳудудлар (асосан, қишлоқларда) аҳолиси нутқида сақланиб қолганини инкор қилиб бўлмайди. Тўғри, Ш.Шоабдураҳмонов таъкидлаганидек, “ҳар қандай адабий тил халқнинг жонли сўзлашув тилидаги ҳамма сўз запасини ўз ичига ололмайди ва бу имкониятга эга ҳам эмас. Халқ сўзлашув тилининг маълум қисми адабий тилдан четда қолади” [2; 317].

Луғатларда бош сўз турли хил шаклда изоҳланиши мумкин. Н.Мирзаевнинг “Ўзбек тили этнографизмларининг изоҳли луғати” ва тилимизнинг бош луғати ҳисобланган 5 жилдли “Ўзбек тилининг изоҳли луғати” (2006-2008)да айрим этнографик лексемалар шу сўзнинг бошқа маъносига ҳавола, ишора қилиш орқали изоҳланган. Бунда, асосан, адабий тил ва умумистеъмолда фаол қўлланувчи, ёки турли диалектларда ўз эквиваленти, синонимларига эга этнолексемалар иштирок этади. Изоҳланаётган ва изоҳ сифатида ҳавола қилинаётган лексик бирлик шу этноснинг барчаси учун тушунарли бўлади. Шу сабабли ҳам уларни изоҳлаш шарт бўлмайди. Луғатларда лексемаларни бу усулда изоҳлашни **аналогик (мувофиқлик, мослик, ўхшашлик) ёки компрессив (лўнда ифодалаш) йўл билан изоҳлаш** деб атадик:

АБИРА кт.айн. **эвара** [3; 29];

ЕНГЧА ш.айн **енглик** [4; 14];

ЕЗНА шв. **почча** [4; 14].

Шунингдек, маъно жиҳатдан бир-бирига яқин бўлган ёки айни бир маънони ифода этадиган этнолексемалар турли хил шеваларга хос бўлса, улар алоҳида-алоҳида луғавий мақола сифатида берилиб, бош сўзга тўлиқ изоҳ берилади, бошқа этношаклларга эса бош сўзга қарашга ишора қилинади:

СОВРИН – кураш, кўпкари, пойга каби миллий спорт мусобақалари ғолибларига бериладиган мукофот.

БАРҒИ – қ.соврин.

ЗОТ – қ.соврин [1;7].

Этнолексемаларни бу усулда изоҳлашда бош сўз сифатида услубий бетараф бўлган, умумистеъмолда кенг қўлланувчи лексема изоҳ билан таъминланади. Ушбу лексеманинг этносемантик хусусиятга эга синонимлари эса тегишли маъноси (маънолари) билан унга ҳавола қилинади. Ҳавола қилинаётган этнолексема (лексемалар) бажарадиган функцияси, маъно-мазмуни ва бошқа хусусиятлари билан изоҳланаётган сўзликка тўлиқ синоним ёки бошқа эквивалентларига нисбатан доминант бўла олиши лозим.

Этнографик мавзуий изоҳли луғатда аниқ бир предмет ёки жараённи акс эттирувчи этнографик лексемаларга қисқа (сўз бирикмаси шаклида) изоҳлар келтириш мумкин: сурув – **қўй ва эчкилар тўдаси**; **жабдуқ** – от абзали; **янга** – аканинг хотини; **сўқим** – тўйда сўйиладиган бўрдоқи қорамол; **тўл** – чорванинг, қўйларнинг болалаш даври; **эргана** – қора уй эшиги; **ғажари** – гул солинган гилам номи, гилам тури; **қозиқбови** – ипни боғлаш усули.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Қисқа изоҳ бериш орқали сарлавҳага олинган этнографик лексеманинг терминологик маъноси (маънолари) очиб берилади. Бунда этнолексема семантик жиҳатдан нимани атаб келиши (предмет, жараён, пайт каби) ойдинлаштирилади.

Этнографизмлар тил сатҳининг қадимий лексик қатлами бўлиб, уларнинг маъносини изоҳлаш асосий муаммо саналади. Чунки ҳудудий этнографик диалектизмлар этнографик жараёнларнинг функционал-

семантик хусусиятига кўра қисман ёки тўлиқ фарқлилиги, илм-фан, техниканинг ривожланиши натижасида шу фаолият туринининг архаиклашуви туфайли тил эгаларининг барчаси учун ҳам тушунарли бўлавермаслиги мумкин. Бу эса этнографизмларда мавжуд информация (хабар, маълумот)ни тўлиқ изоҳлашни талаб қилади.

АБРУК ЧИҚАРМОҚ – чорвадор аҳоли баҳорда тоққа ёки бир жойдан (юрт) иккинчи бир жойга кўчганда кўчишдан аввал соат бўлган кун (кўчиш учун маъқул бўлган пайт)да юборадиган маълум миқдордаги юк.

ГУПИ – қатиқ ёки чаккини сариёғ ва чалобга ажратувчи махсус идиш. Гупи умумий айлана диаметри 200-250 см эга, баландлиги инсоннинг кўкрак қисмига тенг бўлган, ёғоч ёки махсус темирдан ясаладиган идиш. Асосан, аёллар унга маълум миқдордаги чакки ёки қатиқни сув билан солиб пишишган.

Этнографик мавзуий изоҳли луғат мақоласида этнографизмларга бериладиган таъриф, изоҳларнинг катта ёки кичиклиги шу лексемага оид маълумотларнинг нисбатан кенг ёки қисқа экани билан изоҳланади. Аксарият этнолексемалар тўлиқ изоҳ талаб қилади. Хусусан, этнолексемалар тил сатҳидаги бошқа лексемалардан фарқли ўлароқ ҳам лингвистик, ҳам энциклопедик изоҳлар талаб қилади. Бу эса изоҳланаётган бирлик ҳақида тўлақонли тасаввурга эга бўлиш имконини яратади.

Этнографик мавзуий изоҳли луғат мақоласининг кейинги таркибий қисми бош сўз ва унинг изоҳига бериладиган **ҳавола этувчи қайдлар**дир. Ушбу қайдлар луғат тузишда, умуман, луғат мақоласининг таркибий қисмларнинг семантик хусусиятларини очиб беришда муҳим аҳамиятга

эга бўлиб, луғатларда ифода маъносига кўра тегишли қисқартмалар шаклида берилади. Ҳавола этувчи қайдлар шу хусусиятига қараб қуйидагича гуруҳларга бўлинади:

1) грамматик белгини кўрсатувчи қайдлар:

2) услубий белгини ифодаловчи қайдлар;

3) ишоравий ёки диққат-эътиборни қаратувчи қайдлар.

Тилшуносликка оид луғатлар (жумладан, “Ўзбек тилининг изоҳли луғати” ҳам) тузилиши ва берилган сўзликнинг мақсади, вазифасига кўра бир-биридан маълум даражада фарқланади. Луғатларда лексемаларнинг ана шу фарқланувчи хусусиятларига асосланиб, уларнинг грамматик, услубий маъноси (маънолари) ҳам акс эттирилади. Ҳаракат, ҳолат, белги ифодаловчи лексемаларда уларнинг семантик кўлами билан бир қаторда матн ҳосил қилишдаги иштироки, имкониятлари келтирилган иллюстратив мисоллар орқали изоҳланади.

Этнографик луғат мақоласида этнолексемаларнинг синтактик бирикма ёки контекстдаги маънолари, яъни грамматик ва услубий характеристикаси изоҳланмагани туфайли лексемаларнинг ушбу белгиларини ҳавола қилувчи қайдлардан фойдаланиш зарурати йўқ. Чунки луғатда этнолексемаларнинг номинатив маъноси (маънолари)ни изоҳлаш муҳим аҳамиятга эга.

Айрим этнографик лексемалар семантик хусусияти ёки айрим жиҳатлари билан бошқа этнолексемаларга алоқадор бўлиши мумкин. Бундай алоқадорликни кўрсатиш изоҳланаётган лексема ва у билан боғлиқ тушунчаларнинг моҳиятини осон тушунишга имкон беради. Этнографик мавзуий изоҳли луғат мақоласида ҳам ана шундай алоқадорликни кўрсатишда ишоравий, ўқувчининг диққатини қаратувчи

қаранг (қ.), диққат қилинг (диқ.қ.), эътибор қаратинг (эът.қ.), айнан (айн.) каби ҳавола этувчи қайдлардан фойдаланилади. Қуйидаги ўринларда ушбу қайдлардан фойдаланиш мумкин:

1) изоҳланаётган этнолексеманинг умумистеъмолда ёки турли диалектларда семантик-функционал жиҳатдан тўлиқ эквиваленти бўлганда;

2) бош сўзга тегишли изоҳ, матн ичида бирор этнографик сўз ёки бирикма мужмал, ноаниқ, тушунарсиз бўлганда:

ТЎЛА – чорвадор аҳоли қиш ёки баҳор фаслида кўчиб юрганда, тўл (қ.) олиш мавсумида қўй ва эчкиниг янги туғилган болаларини ҳавфсиз ва иссиқда сақлаш учун ердан қазиб қилинган жой. **Диқ.қил.:** ертўла

3) ўзаро омонимлик ҳосил қилган, аммо мавзуий-тематик жиҳатдан бошқа-бошқа гуруҳга мансуб этнолексемаларни семантик хусусиятига кўра фарқлаш зарурати бўлганда:

ДАМ [ф. دم] – темирчиларнинг қўра ёки ўчоқдаги кўмирни ёндириш учун ҳаво юборадиган (пуфлайдиган), чармдан ишланган асбоби [3; 552].

ДАМ – чорвадор аҳоли қўй-эчки ёки қора молини чўпонга энчи (молни боққани учун бериладиган ҳақ) бериб боқтирганда, ўзаро келишув асосида унинг дам олиши (ҳордиқ чиқариши) учун чорвадорларнинг навбатма-навбат, галма-гал молни боқиб туриш вақти. Келишувга кўра ҳар ойда 2-3 кун чўпон дам олиши зарур.

Кўринадики, ҳавола этувчи қайдлар луғат мақоласининг бошқа элементлари сингари луғат тузилиши учун жуда муҳим аҳамиятга эга. Бош сўзни изоҳлашда бир лексемани иккинчи бир лексемага ҳавола қилиш орқали ортиқча изоҳлар, кўплаб бир хил таърифларнинг

қайтарилиши, такроридан қутилиш, шу орқали луғатнинг ихчам ва мукаммаллигига эришиш мумкин.

Этнографик мавзуий изоҳли луғат мақоласи учун навбатдаги компонент изоҳланувчи бирлик маъносининг тўғрилигини тасдиқловчи **иллюстратив мисол (мисоллар)**дир. Бош сўзнинг маъносини очиш ҳамда қўлланиш кўламини кўрсатишда турли бадиий, илмий-оммабоп адабиётлар, оммавий ахборот воситалари материалларидан олинган иллюстратив мисоллар катта аҳамият касб этади.

Филологик луғатларнинг аксариятида иллюстратив мисоллар, гарчи ҳар бир маънонинг изоҳидан сўнг берилса-да, ..изоҳланувчи бирликнинг (жумладан, бош сўзнинг) айтилган талаблар асосида киритилганини, унга қўйилган грамматик ва услубий белгиларнинг тўғрилигини, изоҳланувчи бирлик маъноси (маънолари)нинг тўғри, аниқ белгиланганини, ниҳоят, ҳар бир маънога берилган изоҳнинг тўғрилигини тасдиқлаш учун келтирилади [3; 19]. Ўзбекистон ФА академиги А.Ҳожиев “Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати”да изоҳни исботловчи иллюстратив мисоллар барча луғат мақолаларида бўлавермаслиги, балки маълум термин (лексема)лар учун тузилган луғат мақолаларигина мисол талаб қилишини [8; 6] таъкидлаб ўтади. Илмий манбаларга таянган ҳолда шуни айтиш мумкинки, лексемаларнинг контекстдаги семантик, грамматик ва услубий хусусиятлари, имкониятларини очиб беришга қаратилган луғатларда иллюстратив мисоллар бериш лозим. Этнографик луғат мақоласида этнолексемаларнинг юқоридаги характеристикалари изоҳланмасдан, этнографик ном ва у ифодалаган воқелик шарҳланади. Демак, ҳар бир

луғат мақоласини иллюстратив мисоллар билан таъминланиш зарурати йўқ.

Этнографик луғат мақоласида **бош сўз (сўзлик)ниинг эквивалентлари, синонимларини бериш** синонимик қаторга эга этнографизм ҳақида янада кўпроқ билим ва тасаввурга эга бўлиш имконини беради. Турли диалектлар ёки ўзлашган қатламга мансуб лексемалар семантик-функционал хусусиятларига кўра бир этнографик ҳодиса (жараён ёки предмет)нинг бирдан ортиқ номини ҳосил қилиши мумкин. Бу эса тилда этнолексемалар синонимиясини юзага келтиради. Этнографик бирликлар синонимияси бошқа лексик қатламларда бўлгани каби синонимик қатор семантик структурасининг қўшимча маънолари ва услубий белгиларини тўлиқ намоён қилмаслиги мумкин. Аммо ушбу синонимик қаторларнинг ривожланиш бошқичлари ва кўламини этнолингвистик планда ўрганиш этноснинг тарихи, маданияти, дунёқараши ва тилининг ривожланиш даражасини кўрсатиб беради.

Mer-Ak Mersin Akademi Danışmanlık

Этнографик мавзуий изоҳли луғатда этнолексемаларнинг эквивалентлари луғат мақоласининг охирида, ҳавола қилувчи қайдлардан сўнг берилади.

Этнографик мавзуий изоҳли луғат мақоласи ҳақида билдирилган назарий маълумотларга асосан луғат мақоласи қуйидагича жойлашади:

ЧИЛЛИК [ф. چلیک - бир турли болалар ўйини] – битта узун, битта калта ёғоч билан ўйналадиган болалар ўйини ва шу ўйинда хизмат қиладиган ингичка ёғоч.

ИЛМ-АМАЛ – бирор кишини яқинлари ёки оиласидан “совитиш” ёки бировга “иситиш” учун қилинадиган амал; **айн. амал, иситма-совутма, иситма, иссиқ-совуқ, совутмоқ.**

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ўзбек тилнинг ҳудудий ва умумий этнографик луғатларини яратиш лексикографиянинг асосий васифаларидан бўлиб қолмоқда. Бу йўлда, аввало, этнографик бирликларни ёндош ҳодисалардан фарқлаш, уларнинг тематик, семантик-структур кўламини белгилаш ва, албатта, илмий-назарий асосларини яратиш борасида жиддий тадқиқотлар олиб бориш зарур. Мана шу мақсадда Сурхондарё этнографик лексикаси мисолида ўзбек тили этнографизмларининг лексикографик хусусиятлари ва уларнинг луғатлаштиришдаги илмий-назарий асосларини яратишга эътибор қаратилди. Этнографик мавзуий изоҳли луғат мақоласи ва унинг структураси илмий-назарий жиҳатларини асослашга ҳаракат қилинди.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

Адабиётлар:

1. Мирзаев Н. Ўзбек тили этнографизмларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Фан, 1991. – Б. 7.

2. Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек адабий тили ва ўзбек халқ шевалари. – Тошкент, 1962. – 317 б.

3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати/ Э.Бегматов, А.Мадвалиев, Н.Маҳкамов ва б. таҳрири остида. 5-томлик, 1-том. -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006-2008. 680 б.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати/ Э.Бегматов, А.Мадвалиев, Н.Маҳкамов ва б. таҳрири остида. 5-томлик, 2-том. -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006-2008, 671 б.

5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати/ Э.Бегматов, А.Мадвалиев, Н.Маҳкамов ва б. таҳрири остида. 5-томлик, 3-том. -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006-2008, 687 б.

6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати/ Э.Бегматов, А.Мадвалиев, Н.Маҳкамов ва б. таҳрири остида. 5-томлик, 4-том. -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006-2008, 606 б.

7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати/ Э.Бегматов, А.Мадвалиев, Н.Маҳкамов ва б. таҳрири остида. 5-томлик, 5-том. -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006-2008, 591 б.

8. Ҳожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. – Б. 5.

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

NOTLAR

……..

……..

……..

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

NOTLAR

……..

……..

……..

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık

NOTLAR

……..

……..

……..

Mer-Ak
Mersin Akademi Danışmanlık